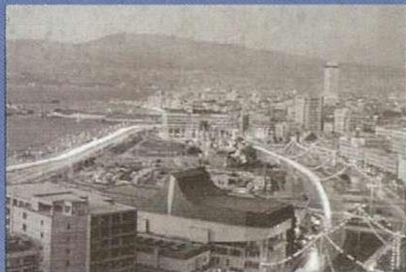

Türkler I

David Hotham

Cumhuriyet

Yabancı bir haber ajansının muhabiri olarak uzun yıllar yurdumuzda kalan David Hotham, bir yandan günlük olayların haberlerini ülkesine gönderirken, bir yandan da Türkiye'yi tanıma çabalarına girişmiştir. Yazar, büyük illerden köylere kadar yaptığı gezilerle Türkleri yakından tanımış, gelenek ve göreneklerini, insancıl yönlerini ve konukseverliklerini görmüş ve yaşamıştır.

İngiltere'ye döndükten sonra izlenimlerini tarafsız bir gözle bütün dünyaya açıklayan David Hotham, Türklerin kim olduğu sorusundan yol çıkarak ne olabileceklerini arştırmaya çalışmıştır. David Hotham'm bu araştırmasında ne kadar başarılı olduğuna 'Türkler I' adlı kitabını okuduktan soma sizler de hak vereceksiniz.

David Hotham'm bu ilgi çekici çalışmasını okurlarımıza önemle sunmak isteriz.

Dizgi □Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Ekim 2000

CEVDET KUDRET

TÜRKLER
I

Türkçesi:

Mehmet Ali Kayabal

Cumhuriyet GAZETESININ
OKURLARıNA ARMAĞANıDıR.

İÇİNDEKİLER

YAZARIN NOTU

Bu kitabı yazmaya 1965'te başladım, fakat 1966'da "The Times"m muhabiri olarak Bonn'a atandım. Kitabın daha yansı tamamlanmıştı. Üç yıl süreyle iyice Alman politikasına daldığımdan, düşüncelerimi Türkler üzerinde toplama olanağı bulamadım. Kitap b« kenarda kaldı. Ancak, 1969 da Bonn dan ayrıldıktan sonra bitirebildim. Her ne kadar, Türkiye'deki olayları basma yansıma sırasına göre anlatmaya çalış tımsa da, kitabın amacı olayları aktarmak değil, Türkleri halk olarak tanıtmakatır. Aralarında sekiz yıl yaşamam, bu konuda beni yetenekli kılmaktadır. Ayrıca, Türkçeyi de bildiğim için, her tip ve sınıftan Türkle ilişki kurma olanağı buldum. Çağdaş Türk edebiyatından örnekler de içinde olmak üzere pek çok Türkçe eser okudum ve zaman zaman Türkiye'nin çeşitli yerlerini de dolaşma fırsatı elde ettim.

1

Bir Türk, Avrupalı sayılabilir mi? Pek çok kimse bu soruya hemen 'hayır' karşılığını yapıştırabilir, ama bunlar pekala aldanıyor olabilirler. Türkler, Avrupa Konseyi'nde üyedir. Strasbourg da Arap, Afrikalı, Hintli ya da Japon olarak değil, Türk olarak bulunmaktadırlar. Hiç kimse, Türklerden, örgütten ayrılmalarını istememiş, kendileri de hiçbir zaman bu konuda en küçük bir eğilim göstermemişlerdir. Avrupa Konse yi'nde olup da, Avrupalı olmayan bir devlet düşünülebilir mi?

Sorumuz, akademik sayılabilir. Bugün halkları "Batılı" ya da "Doğulu" diye sınıflandırmaya kim aldırıyor ki? Bugün tek bir dünya vardır. Ama, acaba gerçekten bu soru o kadar akademik mi? Avrupa her geçen gün biraz daha birleşmekte; bugünkü hız sürüp giderse, bir süre sonra, bir çeşit federatif devlet durumuna dönüşecektir. Acaba o zaman hangi ülkelerin yeni Avrupa'ya katılacakları sorunu ortaya çıkmayacak mı? Başka bir deyimle: Avrupalı kimdir?

Türkler için önemli olan, bu gidişe ayak uydurmaktır. Çağımızda bir uygarlıktan ötekine geçmek için çaba gösteren tek ulus, Türklerdir. Türkler, bir zamanlar Asyalıydı; şimdi

ise Avrupalıdır. Türkler gerçekten Avrupalı mı? Türkler, her ne kadar yüzyıllar boyunca Avrupa'da bulunmuşlarsa da, hiçbir zaman bu kıtanın bir parçası sayılmamışlardır. Şimdi ise Avrupa Konseyi üyesidirler. Amaç acaba bu mudur?

Türkler, yalnızca bir danışma organı olan Avrupa Konse yi'nin üyesi değil, gerçekleştiği zaman, Birleşik Avrupa'nın da sürekli vatandaşları olmaya hazırdırlar. Türkler için sorun, Batı'ya yalnızca incirlerini ve tütünlerini satmak sorunu değildir. Onlar kesinlikle ve temelli olarak Avrupa'nın bir bött mü olmak **istem**^n^,;,].

Bunun gerçekleşmemesi için görünürde bir neden yoktur. Coğrafi yönden birleşme pekala mümkündür. Bir Japon'un, bir Çinli'nin, bir Endonezyalı'mn kendisini Avrupalı diye tanıtması saçma olabilir. Elbette ki, bütün dünyayı kapsaması için Avrupa sınırlarını alabildiğine genişletemez siniz. Ama, Türkler altı yüzyıldan beri Avrupa içinde yaşamaktadır. Hâlâ da bu yaşantılarını sürdürmekteler. Türkler, Asya'nm değil, "Avrupa'nın hasta adamı" olmuşlardır. Kıtamızı Atlas Okyanusu'ndan Urallara kadar uzatıp Rusları da içine aldıktan sonra, niçin yine Atlas Okyanusu'ndan Kafkaslara kadar genişletip, Türkleri de katmayalım?

Kuşkusuz, Türkler yüzyıllardan beri Müslümandır. Tıpkı, Avrupalıların Hıristiyan oluşları gibi. Ayrıca Türkler, tarih boyunca, özellikle Haçlı Seferleri sırasında, Hıristiyanların baş düşmanı olmuşlardır. Ama bu, bugün Avrupalı olmalarına bir engel midir? Böyle bir konuda din, kilit taşı olarak kabul edilebilir mi? Bir Yahudi Avrupalı olabildiğine göre, bir Türk neden olmasın?

Müslümanlar, birden çok kadın alabilirler; Hıristiyanlar ise bir tek kadınla evlenebilir. Yahudilerde de uygulama böy

ledir. Yani bu, bir insanın hem Avrupalı sayılıp hem de dört kadın alamayacağı anlamına gelebilir mi? Pek çok kimse bu soruya evet diyebilir. Avrupalı erkeğin bir karısı, bir metresi, bir de kız arkadaşı olabilir; ama bu bir yöntem sorunudur. Bir Avrupalı doğası gereği birden çok kadınla ilişki kurabilir, ama birden çok kadın almak Avrupalı için bir yöntem değildir. Türklerin Avrupa ailesi üyeliğine adaylıklarını koymaları, birden çok kadın alma yöntemini yalnız kâğıt üzerinde değil, uygulamada da kaldırmalarına bağlı sayılabilir.

Müslümanların da Tann'ya taptıklarını unutmayalım. Müslümanlar dört kadın alabilirler, ama tek Tann'ya taparlar. Tek Tanrı görüşü, Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler arasında sağlam bir bağ sayılabilir. Kipling'in bizim için kararlaştırdığı gibi, "Doğu, Doğudur, Batı da Batı. Bu iki uç hiç birleşemeyecektir." ve belki de, "bölünmeyi' başka bir noktada değil de, tek Tann'ya tapanlarla çok Tann'ya tapanlar arasında aramak gerekiyor. Dinbilim açısından bu da Müslü manlan, Batı'nın bir parçası durumuna getirebilir.

Belki bu görüş bir parça dolambaçlı gelebilir insana. Tarih boyunca Hıristiyanlık ve islamiyet birbirlerinden derin farklarla aynlan, hiç olmazsa kendilerine özgü özellikleri olan dünyalar yaratmışlardır. Sözgelişi, Arnavutlar da Müs lümandır ve Avrupalıdır; ama Arnavutluk bugün Avrupa uygarlığının hiçbir biçimde temsilcisi değildir. Aynca, îslami yetin de bir çeşit temsilcisi sayılmaz. Islamiyetin adeta şampiyonluğunu yapan ve bin yıldır İslam kültürüyle yoğrulan Türkler içinse, durum bundan çok değişiktir. Türklerin Avrupa'yla olan uzun ilişkilerindeki asıl dram da budur ve bu bir din dramıdır. Bir Türk, Avrupalı mıdır? Şimdilik bu sorunun karşılığını açık bırakalım.

Yüzyıllar boyunca Türkler, Hıristiyanlığın ve Avrupa'nın korkulu bir düşü olarak kalmışlardır. Ortaçağ boyunca salgın hastalıklar, seller, depremler, Türkler ve Tatarlar, Tanrı'nm günahkârları cezalandırmak için dünyanın başına musallat ettiği afetler olarak anılmıştır. XVI. yüzyılda Martin Luthre, "Dünyadan, ten zevkinden, Türklerden ve Şeytandan" kurtulmak için dua ediyordu. Tarihte pek az halka böyle anılmak nasip olmuştur. Batı dillerinde "Türk" sözcüğü, her türlü şiddet ve vahşetin simgesi durumuna gelmiştir:

"Sevgilim yanımdan geçmeye görsün,
İşi gücü bırakıyorum
(Öyle candan seviyorum ki),
Ustam Türk gibi bitiyor başımda,
Acımadan dövüyor beni."

Ben bile çocukluğumda yaramazlık yaptığım zaman, "Bir Türk yumurcağı gibi hareket etme!" diye azarlandığımı hatırlarım.

Türkler 1949'da Avrupa Konseyi üyesi olmak istedikleri zaman, onların Avrupalı olmadıkları, hiçbir zaman da olamayacakları ileri sürülerek, bir muhalefet havası estirilmişti. Hatta, "The Times" Türklerin Arap alfabesi kullandıkları için Avrupalı olamayacaklarını ileri sürmekteydi. Aslında, bu büyük bir gaftı: Çünkü, Türklerin Latin alfabesini kabul etmelerinin üzerinden daha o zaman yirmi bir yıl geçmişti. Ünlü Türk politikacılarından Kasım Gülek, daha sonra gazetenin yazı işleri müdürüne bir protesto mektubu göndermiş, mektup gazetede yayınlanmıştı.

Türkler daha sonra Avrupa Konseyi'ne, NATO'ya ve

öbür Batı örgütlerine kabul edildi, ama bunda soğuk savaşın da büyük etkisi olmuştu. Amerikalılar, Türkler gibi cesur ve yiğit bir ulusun yanlarında olmasını istemişlerdi. İstanbul ve Boğazlar, Türklerin elindeydi. Sovyet Rusya ile bir savaş çıktığında, Anadolu yarımadası stratejik önemi çok büyük bir yer olacaktı. Dolayısıyla, Türkler, Avrupa topluluğuna her şeyden çok, askeri nedenlerle kabul edilmişlerdi. Avrupalıların çoğu, Türkleri aramızda geçici müttefiklikten öte bir statüde görüp görmeme konusunda kararsızdı.

Bugün kültür düzeyi orta bir Avrupalı'mn zihninde "Türk" kelimesinin ne anlam taşıdığını bilmek, çok ilginçtir.

Eğer gerçekten olması gerektiği gibi, kolektif bilinçaltı tarih tarafından oluşturuluyorsa, Türklerin yüzyıllarca Hıristiyanlığın ve Avrupa'nın düşmanı olmaları, bu tür duygu ve düşüncelerin kaynağı sayılabilir. Lord Acton, "Yakınçağ, Osmanlı fetihlerinin baskısıyla başlar" diye yazmıştır. Çoğumuzun, kuşkusuz, Türkler üzerine önyargıları vardır ve Türklerin "bizden biri" olamayacağı duygusu içimize yerleşmiştir. Belki Türkler de aynı şeyi bizim için düşünmektedirler.

Son yıllarda Kıbrıs anlaşmazlığı, özellikle 1950 ve 60'lardaki bunalımlar, bu tür duygulan iyice sü üstüne çıkarmıştır. Aslında bu anlaşmazlık, Türklerle Yunanlılar arasındaydı. Ve Haçlı Seferleri'ne kadar dayanan bir tutumla, Kıb ns anlaşmazlıklan sırasında çoğunluğumuz, ister istemez Yunanistan'dan yana ve Türklere karşı olmadık mı? Yunanlıların Hıristiyan ve Avrupalı olduğunu, Türklerin ise böyle olma dıklanm düşünmedik mi? Adlarını bile verebileceğim Batı gazetelerinin çoğu, Türklere karşı açıkça önyargılar taşıyan yazılar yayınladılar.

Elbette, bizi Yunanistan'a yaklaştıran pek sıkı bağlar

vardı; çünkü biz, Perikles ve Sokrates çağlarının, Atina demokrasisinin, "Batı uygarlığının doğuşu" olduğunu bellemi şizdir. Bu duygular XIX. yüzyılda Byron tarafından bol bol sömürülmüştür. İngiltere'de hâlâ romantik bir Hellenizmin artıkları vardır.

Aynı biçimde, Türklerle tarihsel bağlarımızın pek zayıf olduğu da apaçık ortadadır. Çok kimse 1453'te İstanbul'un Türklerce fethini hâlâ bir felaket olarak kabul etmektedir. Ben, hâlâ birçok Yunan hayranının yüreklerinde, bir gün Yunanlıların şehri geri almak, hatta 1919'da denedikleri gibi, Anadolu'nun bazı bölgelerini ele geçirmek umudunu beslediklerini görüyorum. Fakat bu, romantik bir suçlamadır. Türkler bu topraklan askeri fetihler sonunda elde etmişlerdir. Yani, tarih boyunca pek çok ulusun, dünyanın hemen her yerinde haklannı elde ettikleri biçimde. Dolayısıyla bu haklarından vazgeçmeleri hiçbir zaman beklenemez.

Birçok Batılı, belki de bilinçsiz olarak, soruna, Mani şizm (1) açısından bakmaktadır. Yunanlılar, mavi gözlüdür; Türkler ise çirkin yaratıklardır. Fakat, Gibbon gibi Avrupa'nın pek büyük bazı tarihçilerinin Türklerin yeteneklerini övdüklerini, Ortaçağ'da Yunanlılann dejenere oluşlanna ya kmdıklannı, Roma ve Bizans arasındaki kıskançlığın, İstanbul'un düşmesine sebep olduğunu ileri sürdüklerini hatırlatacağız. Gibbon, "Roma İmparatorluğu'nun Gerilemesi ve Yıkılışı" adlı eserine şöyle başlıyor: "Bir şehrin ve çevresinin adi kavgalanndan, gerileme halindeki Yunanlılann alçaklık ve anlaşmazlıklanndan sonra, şimdi, muzaffer Türklere yükseleceğim..." Elbette herkes Gibbon'un anlattıklannı izleme

(1) l.S. III. yüzyılda iran'da yaşayan filozof Mani'nin, var oluşa ışık ve karanlık arasında sürekli bir savaş gözüyle bakan dini öğretisi.

yebilir; ama daha başka tarihçiler de Osmanlı düzenine hayran kalmışlardır: Dikkati çeken dini bir hoşgörü, bir kölenin bile başvezirliğe kadar yükselmesi olanağını sağlayan "yeteneğe açık meslek" ilkesi gibi.

Tarihten gelen tutumlar, Türklerin Avrupa Konseyi, NATO ve öbür Batı örgütleri içinde bizimle kaynaşmasıyla, kuşkusuz giderek güçlerim yitirmektedir. Yine de bazı kimselerin Türkler üzerine garip fikirler besledikleri görülüyor. Sözde, Türkler, çocuklar yiyen, kavuklu, sayısız kanlan ve cariyeleriyle divanlarda bağdaş kurup oturan, kıvırcık saçlı yamyamlardır.

*

Avrupa Konseyi'ndeki Türk delegelerinden biri 1949'da ilk defa Strasbourg'a gittiği zaman, bir Batı devleti delegesi yanma gelip ciddi ciddi, Türklerin o zamana kadar "kuyruklu" olduklannı sandığını söylemiş. Bunu, bana kendisi anlattı. Kuyruklu olmadıklanna nasıl inandığını doğrusu anlayamadığımı da burada belirteyim.

Son sekiz yıl içinde 600.000 Türk çalışmak içni (başta Batı Almanya olmak üzere) Batı ülkelerine akm etmiştir. Bu, aslında son derece önemli bir olaydır. Çünkü, tarihte ilk defa bu kadar kabank sayıda Türk, Batı Avrupa'ya girmektedir. (Askerî fetihleri sırasında, Viyana şehrinin surlarından öteye geçememişlerdi). Bu akın, sayıca az, iyi öğrenim görmüş ve Batılılaşmış Türk diplomadan ve resmî memurlannın Stras bourg ve Brüksel'e gidişine hiç benzememektedir. Çünkü, bu sefer ıssız Anadolu köylerinden kopan yüzbinlerce sıradan Türk, Batı uygarlığmm doğruca göbeğine girmektedir.

Bir Doğu ulusu Batılılaşabilir mi? "Doğu, Doğudur; Batı da Batı" diyen Kipling acaba haklı mıydı? Bir zamanlar Asyalı olduğu kesin olan Türk, Avrupalı olabilir mi?

Kipling ne demek istemişti? Hepimiz ünlü mısraını o kadar iyi biliyoruz ki, gerçekte ne anlama geldiği üzerinde pek seyrek durup düşünüyoruz. Doğu'da her yaşayanın biraz anlayacağı gibi, bu sözün ardında elbette ki gerçeğin bir payı var dm Ama, bu sorun, Kipling'in güçlü emperyalist görüş açısından son derece renklendirilmiştir. Kipling'in Doğu denemesi, daha çok Hindistan'a dayanmaktaydı. Hem de İngiliz egemenliğinin doruğuna erdiği bir sırada. Kipling'e göre "Doğu", Hintli uşak demekti. Emperyalist efendisinden, gerçek duygularım yüzündeki maskenin ardından saklayan bir adam.

Fakat, Kipling'ten bu yana köprülerin altmda çok su geçti. Artık Doğu, bizim için anlaşılmaz bir gizlilik âlemi değildir. Bir zamanlar İngiltere'nin ya da bir başka ülkenin sömürgesi olan topraklar, bugün, bağımsızlıklarına kavuştu. Bugün Doğuluların artık ne duyduklarını ve ne düşündüklerini çok daha iyi biliyoruz. Doğu'nun dinleri ve felsefeleri üzerine, bildiklerimizden öteye şeyler biliyoruz. Doğu, gizliliği ve büyüsünden, belki çok şey yitirdi ve Doğu ve Batı arasında şimdi çok sıkı bir yakınlaşma, değiş tokuş oluyor. Doğulular "Batılılaşırken", uzun saçlı Avrupalı gençler, Gurular gibi giyinip Himalayalar'ın eteklerinde tefekküre dalıyorlar. Kip ling'in mısraı hâlâ ününü sürdürüyor belki; ama, modasının geçtiği de bir gerçek.

Türklerin Avrupalılaşmasını herkesten çok isteyen Mustafa Kemal'in, Kipling'in "Doğu'nun Doğu, Batı'mn da Batı" olduğu görüşüne karşı çıkışı özellikle ilginçtir. Mustafa Kemal (belki de haklı olarak) bu görüşün, Avrupalı olmayan ulusları boyunduruk altında tutmak için benimsenen bir kavram olduğunu ileri sürmüştür. Atatürk sonradan birçok Asya ulusunun Batı'ya karşı ayaklanışının bayrağı olmuştur.

Türkler, elbette ki Asya'dan Avrupa'ya göç eden ilk insan topluluğu değildir. Onlardan çok daha önce Hunlar, Finliler, Bulgarlar da aynı biçimde Avrupa'ya göçmüşler ve çeşitli bölgelere yerleşmişlerdir. Bu ulusların Avrupalı olmadığını söyleyecek birinin çıkacağını sanmıyorum. Ama, Macarlar, Finliler ve Bulgarlar, Hıristiyanlığı kabul etmişler, dolayısıyla onlar için "Batılılaşmak" çok daha kolay olmuştur. Oysa, aynı şey Türkler için çok daha zordur. Her şeye rağmen, Bugün Avrupalı gözüyle bakılmayan Türkler, altı yüz yıldan uzun bir zamandan beri Avrupa sınırlan içinde yaşamaktadırlar. Avrupa tarihini, boks deyimiyle, "ring kıyısındaki bir koltuktan" izlemişlerdir. İstanbul'u fethedip Bizans'ın mirasına konmakla, Yunan ve Roma kültüründen de nasiplerini almışlardır. Ortaçağ'da, biz Türkiye'ye Doğdu diye bakarken, Türkiye'nin doğusuna yerleşen buraya Batı gözüyle baktıklannı hatırlamak ilginçtir. Türklerin genellikle yerleştikleri topraklar, yani Anadolu, daha doğudaki uluslara ca her zaman "Rum", yani "Roma" diye anılmıştır. Bunu çok doğal karşılamak gerekir; çünkü, Anadolu yüzyıllarca Roma İmparatorluğu'nun bir bölümü olmuştur.

Böylece, en sonunda şu ilginç soru ortaya çıkıyor; Türkler kimdir? Soru biraz garip gelebilir insana, ama, aslmda hiç de o kadar garip değil. Sorun, şu biçimde de ele alınabilir; Bugün Türkiye'de yaşayan halk kimdir? Kimlere Türk diyoruz? Elbette ki, burada Sovyetler Birliği ve Çin sınırlan içinde yaşayan Türklerden söz etmiyorum. Çünkü, Avrupalı ol duklannı ileri sürenler, yalnızca çeşitli Avrupa örgütlerinin üyesi olan Türkiye Türkleridir.

Türkler kimdir? Anadolu'nun etnik tarihi, bir bilmece kadar kanşıktır. Bugün Batı'dan ya da kuzeyden geldiklerine

inanılan Hititler, Î.Ö. 2000. yüzyılda Anadolu'da büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Onlardan sonra Frigyalılar, Lid yalılar ve Persler gelmiştir. Büyük İskender, Anadolu'nun bütününü istilâ etmiş, daha sonra bütün Anadolu, Roma İmparatorluğuna katılmıştır. Roma'nın yerini, ardından Bizans almış, ülkenin doğusunda Ermeniler, güneydoğusunda da Kürtler yaşamaktaydı. Türkler ancak İS. XI. yüzyılda Anadolu sahnesinde görünmüşlerdir. Daha somaki Moğol istilâsıyle bilmece daha da karışmıştır.

Anadolu'nun Türkleştirilmesi evrelerinin en şaşkınlık verici bölümlerinden biri de, Türklerin gelişinden sonraya rastlar. Bu, tarihçilerin bugüne kadar çözemedikleri bir bilmecedir. İnsanı şaşırtan Anadolu'ya Orta Asya'dan çok az sayıda Türk akıncısının gelmiş olmasıdır. Bunlar iki yüzyıl içinde küçük topluluklar halinde yarımadaya sızmayı başarmışlardır.

Elbette bu arada birtakım savaşlar olmuş; ama, yerli halka karşı kitle halinde hiçbir kıyıma ya da insanları başka yerlere sürmeye kalkışılmamışım Buna rağmen, bir süre soma Anadolu'nun o zaman kadar Yunanca ya da Ermenice konuşan, Hıristiyan olan halkı, birden Türkleşmiş ve Müslüman laşmıştır.

Türk istilâsından soma Anadolu'da geçen olaylar üzerine çeşitli teoriler vardır. İstilâcıların, yöresel halkla aralarında ne derece yaygın bir biçimde evlendikleri söz konusudur. Bir şey, akla açıkça yatkın gelmektedir. Anadolu'nun Türklerden önceki halkı, kaba taslak söylemek gerekirse Hurilerden öncekiler, Hititler, Frigyalılar, Lidyalılar, Keltler, Yahudiler, Yunanlılar, Romalılar, Ermeniler, Kürtler, Moğollar ve Allah bilir daha niceleri, yerlerini asla Türklere bnakmamış

lardır. Asya'dan gelen bir avuç Türk, kendilerini hazır olanlar arasına katmış, böylece bir Anadolu karışımı, aşağı yukarı önceden neyse, öylece sürüp gitmiştir. Bütün sorun, kalabalık olan Anadolu halkının Türkleri içerip, arasında eritmesi gerekirken, sayıca az Türklerin, yerli halka damgasını basacak derecede güçlü çıkmalarıdır. Bunun sonucu olarak da, önceden var olan kavimler, Türkçe konuşan Müslüman bir halk durumuna dönüşmüş, o dönemden sonra "Türkiye'de yaşayan Türkler" olarak tanınmışlardır.

Bu demektir ki, modern Türkiye'nin halkı, bir önceki paragrafta belirtilen ırkların, yüzyıllar boyunca aralarında karışmasından oluşmuştur. Elbette ki, ırk kuramları aslında hiçbir şey ispatlamaya yaramaz. Türklerin de, İngilizler kadar karışık bir ırk olduğunu ileri sürmek, ilk bakışta hiçbir sonuç getirmeyebilir. Ama, tartıştığımız soruna yine bir ışık tutabilir: Yani, Türklerin Avrupalı olup olmadıkları sorununa. Modern Türk halkını oluşturdukları anlaşılan Hitit, Frigya, Yunan, Roma, Ermeni ve Kelt karışımı, hiç de bir "Asyalı" karışımı değildir. Söz konusu kavimler ayrı ayrı incelenecek olursa, Anadolu kanşırnının "Doğulu" olduğu kadar "Batılı" da sayılabileceğini ortaya çıkar. Türkiye Türkleri kendilerini etnik yönden Avrupalı saymakta pek çok ulustan daha haklı olabilirler.

Bu teoriler, Türkiye Türkleriyle, Sovyetler Birliği'nde ve Batı Çin'de yaşayan Türk halkları arasındaki büyük farklardan doğmaktadır. Onlar, Asyalı tipine çok daha yakındırlar. Asya Türklerin çekik gözleri, sivri elmacık kemikleri, sarıya çalan tenleri vardır. Anadolu Türkleri ise etnologlarca beyaz ırktan olduğu kabul edilmektedir. Bugün Türkiye'de, Moğol tipine pek az rastlanabilir. Bu rastlanan kişi de, ya bir Türkmen göçmeni, ya da Orta Asya göçebesidir.

Yunan ve Bulgar sınırlarını aşıp Türkiye'ye giren bir yabancı, ülkedeki Doğu havasını insanların yüzünde, hatta son zamanlarda Batılılaşan kılıklarında değil de, ancak camilerden ve minarelerden; yani, başka bir âlemin, İslâm dünyasının sembollerinden anlayabilir. Türklerin Müslüman oluşu, çağdaş bir Türk yazarının deyimiyle, "Avrupa'yı karşımızda bir sağır duvar" durumuna getirmektedir. Ama, acaba Avrupa'nın yalnızca din için Türkiye'yi reddetmesi mümkün müdür?

2

DİN SORUNU

Öteden beri Avrupa'nın dışında sayılan halklarla, Türkler arasında önemli bir fark vardır: Başkaları Batı uygarlığını taklit etmek, bir bakıma bu uygarlığa uymak isterken, Türkler doğrudan doğruya Batılı olmak istemişlerdir. Önceden de belirttiğim gibi, Türkiye'nin amacı, Avrupa'nın bir parçası olmak, Türklerin amacı da, güçlü bir azınlık olarak Avrupalı sayılmaktır. Durum böyle olunca, Türkiye üzerine her kitap yazan kimse, Hıristiyanlık ve İslâmiyet konusunda bir tartışmaya girme gereği duyar.

Türkler ya da Türklerin büyük bir çoğunluğu, Müslü mandır. Avrupa'nın büyük bir bölümü ise Hıristiyandır ya da Hıristiyandı. Hıristiyanlık ve İslâmiyet yalnız farklı dinler olmayıp ayrıca apayrı dünyalardır. Sorun, biz kiliseye, onlar camiye gidiyor, biz İncil'e, onlar Kuran'a inanıyor, Biz bir tek eş, onlar dört eş alabiliyor sorunu değildir. Hıristiyanlarca temel diye kabul edilen bazı öğretiler, İslâmiyetçe kabul edilmemektedir: Sözgelişi, İsa'nın tanrısal niteliği ve teslis (1) gibi.

Özellikle, teslis öğretisi, Müslümanlarca nefretle karşılanır. Bunu, Tanrı'nın birliğini inkâr olarak yorumlarlar.

(1) Tann'mn birleşim üç ayrı kişi durumunda düşünülmesi.

Kur'an'da, "Tann'ya ortak yakıştıranlar" en ağır bir dille lâ netlenmektedir. (Müslümanlar teslis'i bu açıdan yorumlamaktadırlar). Türkiye'deki gezilerim sırasında, en ıssız kasabalarda, bilgisiz köylülerle yaptığım konuşmalarda, Hıristiyanlık üzerine çeşitli somlarla karşılaştım. Bana yöneltilen sorular arasında Tann'nm nasıl üç ayn kişiliği olabileceği, başta geliyordu. Türk köylüsü din sorunlanyle yalandan ilgilidir. Öğreti konulannda da oldukça bilgilidir. Bir Türk köyünü ziyarete gidecek olan herkese, basit bir Türkçeyle teslis'i açıklamayı öğrenmesini salık veririm.

Kuşkusuz, benim Hıristiyanlıkla İslâmiyet arasındaki farklan ve benzerlikleri derinine inerek inceleme iddiam yok. Ben ancak, sekiz yıl süreyle Bir İslâm ülkesinde yaşadığımı ve neler olup bittiğini incelediğimi söyleyebilirim. Gözlemlerim sonunda da, İslâmiyetin yalnız töreleri ve mimarîsi bakımından değil, din olarak da çekici bir inanış olduğu sonucuna vardım. Türkiye'de sayısız güzel cami vardır. Türk camilerinin minareleri, özellikle yüksek ve incedir. Müezzinin minareden okuduğu ezan çok hoşuma gitti. Hatta bunu Hıristiyanlığın çan seslerine tercih ettiğimi de söyleyeceğim. (Müslü manlann kulaklan da çan sesine hiç dayanamaz).

Ne yazık ki, bugün Türkiye'nin pek çok yerinde ve öbür islâm ülkelerinde ezan, minarelere yerleştirilen hoparlörlerle okunmaktadır. Bunun sonucu olarak müezzinin o güzelim ibadete çağrısı, kulak tırmalayıcı bir resmi çağn niteliğine bürünmüştür. Hoparlör kullanma düşüncesi, müezzinin çağnsını daha geniş bir alana duyurma kaygısından doğmuştur. Fakat, bazı kimseler buna inanmamakta, tembel müezzinlerin ezam tey pe okuduklannı, sonra da "uyku, duadan daha iyidir," diyerek, yataklanndan çıkmadan, ezam minareden okuttuklarını ileri sürüyor. Bu hikâyeler, din adamlarınca yalanlanmaktadır.

Bu islâm ülkesinde dikkati çeken bir görüntü de, insanların orta yerde bile ibadet edebilmeleridir. Bu, Avrupa'da çok az rastlanan bir görünümdür. Bahçıvan parkta, işçi inşaatta, köylü tarlasında, hatta memur bürosunda, namaz saatmda namazını kılabilir. Namaz, on on beş dakika sürer. Sıradan insanların böyle uluorta ibadet edebilmeleri, tslâmiyetin meziyetleri ve sakıncaları ne olursa olsun, hiç bir dinde rastlanmayacak biçimde, Tanrı ile kul arasında doğrudan doğruya ilişki kurma olanağı sağladığı duygusunu vermektedir.

tslâmiyetin beş şartından biri olan Ramazan ayında oruç tutma ibadetine uyma oranı da çok etkileyicidir. Otuz gün süreyle, güneşin doğuşundan batışına kadar geçen zaman içinde, yalnız yemeksiz ve susuz kalmakla yetinmezler, ayrıca dudaklarının arasından hiç bir şey geçirmezler, vücutlarına hiç bir şey almazlar, iyi bir Müslüman Ramazan'da sigara kullanmaz, oruçluyken ilâç almaz, hatta bazıları iğne bile yaptırmazlar. Sinek bile öldürmek, büyük günah sayılır. Hele yaz aylarına rastlarsa, oruç gerçekten büyük fizik güç ve çaba isteyen bir ibadet olur.

Oruç, güneşin doğusuyla başlar ve güneş batarken sona erer. Oruç tutanlar isterlerse zengin bir sofra başında iftar ederek nefislerine hâkim oldukları saatlerin acısını çıkartırlar. Bazı kimseler, biraz da alaycı bir tavırla, Müslümanların ramazan ayında kilo aldıklarını bile ileri sürer.

Türkiye'de Ramazan ayı, Şeker Bayramı'yla son bulur. Bu, Hıristiyanların Noel'ine benzeyen mutlu bir bayramdır. Çocuklar yeniler giyer, armağanlar verilir ve bol bol şeker yenir. Uzun Ramazan aymdan sonra herkes kendisini vicdanına karşı pek rahat hisseder. Akrabalar, dostlar, karşılıklı birbirlerine konuk giderler, herkes herkese karşı güler yüzle davra

nır, her yanda genel bir barış ve iyi niyet havası eser. İki ay sonra da Kurban Bayramı gelir.

Alışık olmayanlar için Kurban Bayramı, dehşet verici sayılabilir. Çünkü, ülkede maddi olanağı olan her aile, bir hayvan, genellikle bir ya da daha çok sayıda koyunu kurban eder. Yoksula aleler keçi de keserler. Talihsiz hayvanların, bayramdan bir hafta kadar önce alınları boyanmış durumda dolaştı rıldığı görülür. Bayramın birinci günü her yanda bıçaklar parlar, oluk gibi kurban kanı akar. Bu önemli, fakat korkulu bayram, Hazreti İbrahim ve oğlu İshak'm hikâyesine dayanır. Her yıl Kurban Bayramı'nda, Türkiye'de 300.000 hayvanın kurban edildiği söylenir. Bu bayramın çocuklara getirdiği pek bir şey yoktur. Hatta çocukların bu kadar küçük yaşta dinlerinin böyle bir hayvan katliamına izin verişini nasıl karşıladığı düşünülebilir.

Bir hıristiyanla bir Müslümanın hayata ve başkalarına karşı tutumlarmda büyük farklar vardır. Müslümanlarda çok daha geniş bir toplumsal duygu, çok daha büyük bir yardımlaşma isteği, başkalarının ihtiyaçlarına karşı daha sağlam bir bilinç görülür. Aynı zamanda, kurallara ve geleneklere bizden çok önem verirler. Bütünüyle, dine karşı, Hıristiyanlardan çok daha hayranlık duyarlar.

Belki de İslâmiyetle sık sık bağdaştırılan kadercilik, bundan ileri gelmektedir. Müslümanlar serbestçe dilekte bulunmayı reddetmekle birlikte, evrende her şeyin Tamı buyruğuyla olduğuna inanırlar. "Alın yazısı değişmez" derler. Her insanın ne zaman öleceği önceden belirlenmiştir ve bunu hiç bir şey değiştiremez. "İslam" sözcüğü bile, "boyun eğen" demektir. Bağnaz Müslümanlar arasında bu tutum, onları sigorta şirketleri gibi kurumlara bile karşı çıkmaya kadar götü

rür: Bir insan kazada ölürse, yuvası yangında yanar ya da depremde yıkılırsa, bu bir Tanrı buyruğudur. Sigorta ise, ilâhi kudrete inançsızlığın ifadesidir.

Kaderciliğin islâm ülkelerini ekonomik bakımdan geri bıraktığı sık sık söylenmiş, "Alın yazılarının önceden yazıldığını düşünen insanları, maddi refah için mücadeleye yanaşmadıkları, olanla yetindikleri" ileri sürülmüştür. îslâmiyette, Avrupa'da olduğu gibi bir reform hareketi hiç bir zaman gerçekleştirilememiştir. Çünkü, Luther, Papa'ya karşı isyan bayrağını açtığı halde bir Hıristiyan olarak kalabilirken, îslâmiyette gerçek ve tek otorite diye hep Kur'an bellenmiştir. Hiç kimse, hem Kur'an'a karşı çıkıp hem de Müslüman kalamaz.

Müslümanlarla Kur'an arasında, Hıristiyanlarla İncil arasındaki ilişkiden farklı bir bağlantı vardır. Kur'an'ın doğrudan doğruya Tann'nın peygambere, Cebrail aracılığıyla Arapça olarak yazdınldığını kabul ederler. Müslümanlara göre Kur'an, asla eleştirilemez ve değiştirilemez, başka dile çevrilmesi olanağı da yoktur.Bir Müslüman için en kutsal davranış, hafız olmaktır: Yani, Kur'an'ı baştan aşağı ezbere okuyabilmektir. Profesör W.Cantwell Smith, Kur'an'ın Hıristiyanlıktaki gerçek karşılığının İncil değil, İsa'nın kişiliği olduğunu ileri sürmüştür.

Caryle, Kur'an'ı "sıkıcı, karışık bir yığm" olarak nitelemiştir. Merak ve inceleme dışında hiç bir Avrupalının Kur'an'ı okumasının *mümkün olmadığım ileri* sürmüştür. Gayrimüslimlerin de bir oturuşta Kur'an'ı okuyabildikleri sa nılmamalıdır. Fakat, Kur'an'ın Müslümanlarca yalnız içeriği için değil, daha çok temsil ettiği sembol ve Arapça kelimelerin heyecanlı ifadesiyle benimsendiğini belirtmek çok önemlidir. Kur'an, âdeta büyülü bir etki yaratır. Bir kitaptan çok,

büyüleyici bir müzik kompozisyonuna benzer. Müslümanlar için Kur'an'ın başka bir dile çevrilmesi olanak dışıdır: Tıpkı bizim, Beethoven'in beşinci senfonisini çevirmemize olanağımız olmadığı gibi.

Islâmiyetle Hıristiyanlık arasında daha pek çok farklar vardır. Fakat, uygulamadaki başlıca fark, kadınlara karşı tutumlarıdır. Kur'an, birden çok kadın almaya izin verirken, erkeklerin de üstünlüğünü kabul etmektedir. Hazreti Muhammet de, açıkça söylemek gerekirse, kadınları severdi. Müminleri dört kadından çoğunu almamakla sınırlarken, kendisi pek çok eş seçmişti. Kuşkusuz, Hazreti Muhammet'in bu konudaki kişisel ratumu, İsa'dan çok farklıydı. Ama, Muhammed hiç bir zaman Tanrı olduğunu ileri sürmemiştir. Gerçekten de, Peygamber'in apaçık görünen insanlığı, onu görülmemiş derecede sevimli kılmaktadır.

"Tanrılara Karşı On İkiler" adlı kitabında William Bolit ho, Islâmiyetin kurucusu Muhammed'in canlı bir portresini çizmektedir:

"Peygamber'in hiç bir portresi yapılmadığı halde, görünüşünün en İnce özellikleri inananlarca yüreklerde saklanır. Peygamber, kısa boylu bir adamdı ama, hemen göze çarpardı. Genellikle az konuşurdu, bir şey işitip gördüğü zaman, dalgınlaşmayı tercih ederdi. Ama, istediği zaman hoş, taşkm bir sohbet arkadaşı da olabilirdi. Konuşurken yalnız başım değil, bütün vücudunu çevirirdi; güldüğü zaman, ki pek seyrek gülerdi, ağzını bir timsah gibi, kocaman açardı; olanca diş etleri ve dişleri görünürdü böylece: gözleri ise yuvalarında kaybolurdu. Delici, fakat, kan çanağı gibi gözleri vardı; bakışlarının daha parlak görünmesi için boya kullanırdı. Bazılarının dediğine göre, sakalını bazen kırmızıya, bazen sarıya

boyardı; "kadınların çıplak tenlerine giymeleri için" icat edildiğini söylediği ipekten nefret ettiği için, gösterişli renkli keten dokulardan elbiseleri tercih ederdi. Sesi gürdü; neşelendiği zaman da, kızınca da, gülerdi. Görünmeyen bir tepeden aşağı iner gibi, garip ve önemli bir yürüyüşü vardı."

Bu tanıma dayanarak Peygamber'in yürüyüşünü çok defa hayal etmeye çalıştım; ama, hiç beceremedim.

Aralarında var olan ayrılıklara rağmen, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın ortak yönleri de çoktur. Din otoritelerinin çoğu, teslis dışmda öğreti konularında sanıldığı kadar ayrılık olmadığını kabul etmektedirler. Dinler arasındaki tarihsel düşmanlık, köklerinden ve öğretilerinden çok, her iki yanın aşırılarının amansız görüş aykırılıklarından, Haçlı Seferleri'yle din savaşlarından ve karşılıklı "dinsiz" suçlamaları savrulmasından doğmuştur. Bazı tarihçiler, öğretiler arasında temel karşıtlıklar olmadığını savunmakta, Doğudaki Hıristiyan tarikatlarının bazılarının (Nesturîler gibi), temel Hıristiyanlık topluluğundan koptuktan sonra, kendi kiliselerinden çok is lâmiyete yaklaştıklarını hatırlatmaktadırlar.

Hazreti Muhammed'in deyimiyle "kitap ehli" olan Hıristiyanlar, Museviler ve Müslümanlar, ortak kutsal kitaplara, peygamberlere ve öğretilere sahiptirler. Üç din de tek bir Tann'ya inanmaktadır ve tek Tann'ya inanmak, önemli bir bağdır. Tek Tann'ya tapan dinleri daha sonraki Doğu Hindu, Budizm, Teoizm, Şinto vb. çok Tannlı ya da Tannsız dinlerden ayınp birleştirme olanağı bulunduğu ileri sürülmüştür; Böylece, tek Tanrılı dinler Kipling'in "büyük bölme "sine girecek, Hıristiyan, Müslüman ve Yahudiler aynı kampta toplanacaktır.

Böyle bir görüşün ne kadar geçerli olabileceğini bile

mem. Ben, kendim, uzun yıllar gerek Uzak Doğu'da, gerekse Orta Doğu'da yaşamış biri olarak, Uzak Doğu dinlerinin bana îslâmiyetten çok daha yabancı geldiğini söylemeliyim. Bir Hindu ya da Buda tapınağında belki çekinirim; ama, bir camide pekâlâ ibadetimi yapabilirim. Bu, bekli de camideyken kime taptığı mı bildiğimi hissedişimdendir. Çünkü, bence Müslümanların Allah'ı, Hıristiyanların Tanrı 'siyle aynıdır. Oysa, bir Uzak Doğu pagodasında, hiç kimseye değilse bile. kime ibadet ettiğimi açık seçik anlama olanağı yoktur. Ben. tek Tanrılı dine bağlanmanın bu demek olduğunu sanıyorum. Şimdilik bu konuyu burada bırakalım ve yeniden Türklere dönelim.

TÜRKLERİN bin yıl kadar önce, yani îslâmiyeti kabul etmeden, çok ilginç bir din tarihleri vardı. Önceleri Çin'in kuzeybatısında bir yerde yaşıyorlardı ve uzun bir süre de, Çin uygarlığının etkisi altında kalmışlardı. Türk boylarının çoğu. o çağda Şaman dinine bağlıydılar. "Gök tanrı"ya, güneşe taparlardı. Şaman dininin bazı uygulamaları, günümüze kadar gelen gelenek ve göreneklerin içine yerleşmiştir. Sözgelişi, Türkiye'nin pek çok bölgesinde güneş tutulduğu zaman, köylüler davul çalar ve havaya ateş ederler. Çünkü, Şaman inancına göre, güneş tann kötülüklerle sürekli savaş durumundadır. Türk bayrağındaki ay ve yıldız da, Şamanizmin sembolleridir.

Î.S. IX: yüzyılda Orta ve Doğu Asya'da yaşayan Türk boyları, birbirleriyle yarış halindeki dünya dinlerinin etkisi altında kalmaya başladılar. Bunlar arasında Hıristiyanlık, Budizm, Taoizm, Mani dini ve İslâmiyet de vardı. Türk boylarından biri, Uygurlar, İ.S. IX. yüzyılda parlak bir uygarlık kurmuşlardı. Bu devlette dört din Budizm, Hıriustiyanlık, Mani

dini ve Şamanizm bir arada uygulanıyordu. Bazı Türk boylan da, erkenden Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi. "Bütün Türkler Hıristiyanlığı kabul etselerdi, acaba ne olurdu?" diye tahminlerde bulunmak, her halde oyalayıcı bir şeydir. Kuşkusuz, tarih başka türlü yazılırdı. Türkler de, tıpkı Macarlar, Finliler ve Bulgarlar gibi, çoktan Avrupa topluluğuna katılmış olurlardı.

Benim bildiğim kadanyla Çin uygarlığının Türkler üzerinde ne derece etkili olduğu üzerine şimdilik yeterli bir araştırma yapılmamıştır. Fakat, Türkler İslâmiyeti kabul etmeden önce, binlerce yıl Çinlilerin etkisi altında yaşadıklanna göre, Türk kültüründe büyük bir uygarlık tortusu kaldığını düşünmek, mantığa uygun olur. Bazı oteriteler Türklerin çok erken çağlardan beri mendil kullanma alışkanlıklanm, Çin etkisine bağlamaktadırlar. Oysa mendil, XV yüzyıla kadar Avrupa'da hiç bilinmiyordu. Son zamanlara kadar Türkiye'de halk arasında yaygm bir temaşa olan Karagöz gölge oyunu da, Hint ya da Çin'den gelme bir oyun olarak bilinmektedir. Türk düşünürü Ziya Gökalp, Türk halk şiirinde Taoizm izlerine ras taldığını ileri sürmüştür. Türk halılannda Çin motiflerine de rastlanabilir. Eğer gerçekten böyleyse, Türkler ilginç bir araştırma konusu sayılabilir.

Türklerin bir noktada Budizmi kabul etmeye çok yaklaş tıklan da anlaşılmaktadır. Yakın zamanlara ait Çin kayıtlann da, çin imparatorunun Türkler için bir Buda tapınağı yaptırmayı teklif ettiği, fakat, budizm pasif bir din olduğundan soyunan savaşçı yeteneklerini bozar kaygısıyla Türk hakanının bu teklifi kabul etmediği belirtilmektedir. Bugünkü Türkleri tanıyan biri için, onlan Budist olarak düşünmek çok zordur.

Her şeye rağmen Orta Asya Türklerinin büyük bir bölü

mü îslâmiyeti kabul etmişlerdir. Enerji dolu bu dinin, savaşçı karakterlerine çok uygun oluşunun etkisi de vardır. Fakat, Türkler hiç bir zaman bağnaz Müslüman olmamışlardır. Bugünkü Türk kültüründe bı'fe, *hâlâ İslâmiyet öncesine ait, hlâ* miyete karşı ve İslâm olmayan öğeler bulunmaktadır. Hatta, Türklerin yanlış din kabul ettiklerini, İslâmiyetin, daha doğrusu bağnaz İslâmiyetin kendilerine hiç uymadığını ileri sürenler de çıkmıştır.

TÜRKİYE, iki yüzyıla yakın bir süre içinde "Batılılaş ma"nm çeşitli aşamalarından geçmiştir. Ama, önceden de belirttiğim gibi, en büyük Batılılaştıncı, bundan kırk yıl kadar önce yaşayan Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Atatürk ve çevresindekilerin amacı, Türkleri Batı uygarlığının ve Avrupa'nın bir parçası durumuna getirmekti. Türkiye'yle Avrupa arasındaki en büyük engelin din olduğunu da çok iyi hissetmişti. Tarihçiler ne yazarlarsa yazsınlar, halkın büyük çoğunluğu Avrupa'ya Hıristiyan âlemi olarak bakıyordu. Ya da geçmişini Hıristiyanlık merkezi olarak görüyordu. İslâm âlemi *ise hem Batı, hem de Avrupa değildi.*

Dolayısıyla, Atatürk'ün 1920 ile 1930 arasmda gerçekleştirdiği olağanüstü devrimlerin çoğu, dolaylı ya da dolaysız hep dinle ilgiliydi. Türkiye'yi islâmiyetten ve İslâmiyet temellerinden ayırma konusunda Atatürk oldukça ileri gitmiştir. Halifelik kurumunu kaldırmıştır. Okullarda dini eğitime son vermiştir. Osmanlılar zamanında Türklerin yaşantısında önemli bir yeri olan tekkelleri kapattırmıştır. Fesi yasaklamış, şapkayı kabul ettirmiştir. Bu, aslında İslâmiyete karşı bir ayaklanmaydı. Çünkü, Müslüman, başındaki fesle namaz kılarken alnını secdeye değdirebiliyordu. Şapka ise, "gâvur" giyimiydi.

Fakat, Atatürk bununla da yetinmedi. Türklerin bin yıla yalan bir zamandan beri dillerini yazmak için kullandıkları Arap alfabesini yasakladı. Onun yerine Latin alfabesini kabul etti. Oysa, Arap alfabesi zor olduğu gibi, dinle de yakından ilgiliydi. Arap alfabesi yalnız Kur'andaki yazı biçimi değil, bütün din edebiyatının ve camilerdeki kutsal levhaların da yazısıydı. Aslında güzel bir yazı biçimi olan Arap alfabesi, İslâmiyet resim ve heykeli yasakladığı için, islâm sanatında doğrudan doğruya bir güzellik ifadesi durumunu almıştı.

Müslüman ülkelerinin çoğunda levhalara yazılan Arapça metinler, âdeta büyülü bir kudret taşır. Latin alfabesini gören bir Müslüman ise, gâvurla karşı karşıya geldiğini düşünür. Latin alfabesinden nasıl çekinildiğini anlamak için, Türkiye'de harf inkılâbının yapılmasının üzerinden kır yıl geçtiği halde, okuma yazma bilmeyenlerin oranının hâlâ yüzde kırk olduğuna bakmak yeter.

Atatürk, Islâmiyetle olan bağlan koparma işlemini tamamlamak için, resim ve heykel sanatlanm da yürekten desteklemiştir. Aynca, Türkçeye girmiş olan Arapça ve Acemce kelimelerin de ayıklanmasını başlatmış, bunlann yerine Türklerin Islamiyeti kabul etmelerinden önceki dönemde kul landıklan kelimeleri kullandırmıştır. Bu reform Türkçede öyle bir değişiklik yaratmıştır ki, 1920Terde kullanılan Türkçe ile, bugünkü Türkçe arasında, bugünkü ingilizce ile 600 yıl önceki İngilizceden daha büyük fark vardır.

Gerçekten de, Türk dilinin uğradığı değişiklik yüzünden, halk, Atatürk'ün ilk yıllarındaki verdiği nutuklan bile anlamakta güçlük çekmektedir. Hatta Türk yazarlan kendi ki taplanm eski dilden yeni dile "çevirmek" gibi bir durumla karşı karşıya gelmişlerdir. Türkçeden Türkçeye sözlükler bile vardır.

Alfabenin değiştirilmesi, dilin arınması, kırk yaşından küçük kuşaklan hemen bütünüyle İslâm kültüründen uzaklaştırmak gibi bir sonuç doğurmuştur. Batılaşma konusunda alfabe değişikliği,devrimlerin en önemlisi sayılabilir. Paris'ten ya da Arap ülkelerinden Türkiye'ye gelip de, her yerde Latin harflerini gören turistler, ister istemez içlerinden "Burası Avrupa," diye geçirmektedirler.

Atatürk bununla da yetinmemiş, Şeriat'ı kaldınp yerine Batı hukukunu getirmiştir. Yasalarda Türk halkının yaşantısına uygun bazı değişiklikler yapılmakla birlikte, aslında Avrupa yasalan yürürlüğe konmuştur.

îslâmiyetin en kutsal yönlerinden biri de yasa olduğuna göre, böyle bir devrimi bir islâm ülkesinde gerçekleştirmek, gerçekten şaşkınlık vericidir. Türkiye'den başka hiç bir İslâm ülkesi, Şeriat'ı kaldıramamış, en ilerici geçinenleri bile yalnızca kurallan yenileştirmek ve günün şartlarına uydurmakla yetinmişlerdir.

Atatürk, Türk Anayasası'ndan devletin İslâmm olduğu ibaresini de çıkartmış, Türkiye'yi "laik" bir devlet yapmıştır. Türkiye laikliği kabul etmekle, resmen İslâm âleminden çekilmiştir.

Fakat, Türkler bugün her zamankinden de çok Müslü mandır. Devlet olarak Türkiye'yle Türk halkı arasında çok garip bir fark vardır. Türkler Müslümandır ama, Türkiye artık bir İslâm ülkesi değildir. Bu alanda da Atatürk eşi görülmemiş bir şey gerçekleştirmiştir. Başka hiç bir İslâm ülkesi, Türkiye gibi "laiklik" yolunu seçememiştir.

Bu arada Türkiye'nin ne derece İslâm dünyasından koptuğu ve Batı dünyasının bilincine vardığını öğrenmek de il-
ebilir. Türkiye'nin NATO'ya ve Avrupa Konseyi'ne

üye oluşu, belki geçmişteki anlaşmazlıkları bize unutturmuş, Türkleri eski düşman durumundan çıkartıp yeni dost olarak tanıttırmıştır. Kıbrıs bunalımı sırasında Türklerle Yunanlılar arasındaki mücadeleye, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki bir çatışma gözüyle kim bakabilmiştir?

Kısa bir süre önce tanınmış bir Türk diplomatıyla aramda ilginç bir konuşma geçti. Türk diplomatı, Londra'da düzenlediği bir basın toplantısında Müslüman olduğunu söylediği zaman, ifadesinin şaşkınlıkla karşılandığım hatta inanmadıklarını belirtti, kim bilir, belki de toplantıda bulunanlar, böyle aklı başında bir adamın dinî inançlan olmasmı bile yadırgımış olabilirlerdi. Ama, belki de bir Türk'ün Müslüman olabileceğini düşünememişlerdir. Kırk yıllık Atatürk laikliğinin ürünü olan pek çok Türk aydım, hiç olmazsa dış görünüşleriyle, biraz dinsizdir. Böyleleriyle Avrupa arasında hiç bir dinî engel yoktur. Denilebilir ki, Türkkiye, şimdiye kadar olduğu gibi, hiç bir zaman böylesine Avrupa'ya yaklaşmamıştа.

3

KEMALİZM VE TEPKİSİ

MODERN MİMARİNİN en güzel örneklerinden biri de, Atatürk'ün mezarının bulunduğu Ankara'daki Anıtkabir'dir. Sütunlu bir tapınak biçiminde, san kireç taşından yapılmıştır. Şehrin orta yerinde yüksek bir tepenin üzerindedir. Geniş ve gösterişsiz bir alçak gönüllülüğü ifade eder. Gündüzleri, Anadolu güneşinin altında panldar. Hava karardıktan soma ustaca içerden aydınlatılan Anıtkabir, Gecenin karanlığı içinden modern Türkiye'nin ruhu gibi dışan uğrar. Kemalistler için Anıtkabir, bir çeşit Mekke'dir: Laikliğin Mekkesi. Anıtkabir'e bitişik son derece geniş bir de avlu vardır. Bu uçsuz bucaksız avluda genellikle büyük bir sessizlik egemendir. Ancak, nöbetçilerin sert adımlan ya da bazen işitilen sert bir komut, bu sessizliği bozar.

Bu dev arenada düzenlenen törene kim katılırsa katılsın, ister istemez etkilenir. Benim hatırladığım en olağanüstü tören, 1960 askerî devriminden birkaç gün sonra, kalabalık bir subay topluluğunun Anıtkabir'i ziyaretidir. Bu, sıradan bir törenden çok, daha ötede anlam taşıyan bir gösteriydi. İhtilâlin lideri general GürseFin o gün onur defterine yazdiğı, "Ulu Ata, bizi onayla ve izinden yürümemize müsaade et" sözleri, âdeta bir

dua tonu ve anlamı taşıyordu. Bu kelimeler, Türklerle, toprak olmuş Atatürk arasındaki ilişkinin bir çeşit ifadesiydi.

Bütün ulusların büyük adamları vardır: Fakat ben modern Türkiye'deki Atatürk sevgisinin bir eşi daha olduğunu sanmıyorum. O, "ebedî şeftir. Türkiye'de ondan söz edilirken, büyük harf (O) ile belirtilir. Atatürk, âdeta tannlaştınl mıştır. Türk çocukları onun için canlarını vermeye hazır insanlar olarak yetiştirilir. Ölüm yıldönümünde, son soluğunu verdiği saat olan dokuzu beş geçe, bütün ülkede iki dakika süreyle bütün hareket durur ve saygı duruşu yapılır. Gazeteler siyah yas başlıklarıyla çıkar. Büyük adamın hayatının bütün yönlerini yansıtan yığınla yazı yayımlanır. Bunların çoğu, âdeta Tann'yı öven yazılar gibi okunur.

Atatürkçülük, tek tanrılı bir din gibidir. Atatürk de, tıpkı Allah gibi, tek'tir. Hiç kimse ona benzetilemez. (Atatürk üzerine Türkçe'de yaymlanan en başarılı biyografi de, sanki başka hiç kimse var olmamış gibi, "Tek Adam" adını taşır.) Bugün, ölümünden otuz dört yıl sonra bile, hayranları onu çelik mavisi gözlerinin kudretinden, delici bakışlarından, amansız enerjisinden ve sarsılmaz kararlılığından söz ederler. Atatürk, gerçekten olağanüstü bir insandı. Hayranları, ölümünden beri geçen olayların ezilmişliği içinde, âdeta onun ikinci defa dünyaya gelişini beklemektedirler.

Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen anarşi ortamı içinde, tam beklenen liderdi ve sırayla Türkiye'nin alın yazışım değiştirmeyi başarmıştır. Askerî bir yenilgiyi zafere dönüştürmüş, moral bakımından çökmüş ve parçalanmış ülkesine, bağımsızlık ve gurur kazandırmıştır. Aslında, Mustafa Kemal, başarılı bir generaldi ye daha sonra gerçekleştirdiği her şeyi, ordu kendisini.bütün gücüyle desteklediği için

başarabilmiştir. îlk defa Gelibolu savaşlarında dikkati çekmiş, Müttefikler'in İstanbul'u işgal etmelerini önlemekte neredeyse tek başına önemli rol oynamıştır. Askerlerine şu müthiş emri, Gelibolu savaşları sırasında vermişti: "Size taarruz emri vermiyorum; ölmenizi emrediyorum!" Boyun eğilmesi kadar, söylenmesi de olağanüstü bir emir!

Mustafa Kemal'in hayatında en önemli an, 1919 yılı mayısında oldu. İngiltere'nin desteklediği Yunanistan, Anadolu'nun batısını işgal etmişti. Bu teşebbüs, modern tarihin en kanlı savaşlarından birine yol açtı. Yunanlılar, eski Bizans topraklarım yeniden ele geçirebilmek için, Türkler de sekiz yüz yıldan beri Türk olan topraklarını savunmak için çarpıştılar. Mustafa Kemal, 1921 yılının ağustos ayında Yunanlıları Sakarya'da yenilgiye uğrattı. Ardından da, amansız bir izleyişle Ege'ye kadar kovaladı. Yunan generallerinin iyi ve usta olmadıkları, Askerî dehadan yoksun bulundukları bir gerçekti. Mustafa Kemal, Türkiye'nin bağımsızlık savaşını kazandıktan soma, ülkesinde mutlak iktidarı ele geçirdi. Ondan soma, daha önce değindiğimiz reform hareketlerine girişti.

Atatürk de, öbür bütün diktatörler gibi, çekici bir diktatördü. Çağdaşları olan çılgın Hitler, kibirli Mussolini, kurnaz ve insafsız Stalin'in, hoş bir karşıtıydı. Onlardan çok daha uygar, çok daha insancıldı. Çok daha az adam öldürtmüştü. Mizah anlayışı vardı. Kadınlardan hoşlanır, içki içmesini severdi (fakat çalıştığı zamanlar hiç içki kullanmazdı). Fizik gücü, şaşkınlık verecek derecedeydi. Bütün gece içse bile, sabah saat sekizde kürsüye çıkardı. Ancak, elli yedi yaşında karaciğer sirozundan öldü. Bu erken ölüm, Türkiye için bir dram oldu.

Daha başka noktalar da, Atatürk'ü öteki sevimsiz diktatörlerden ayırmaktadır, toprak kazanmak için, başka ulusların ülkelerini işgal amacıyla fetihlere kalkışmadı. İstanbul ve

Boğazlar da içinde, yeni Türkiye'nin sınırlarını tespit ettikten sonra, bu ulusal sınırlarda kalmayı amaç bildi. Bu konuda müthiş bir gerçekçiydi. 1930'lardan hiç de moda olmayan dış politika görüşü, "Yurtta sulh, cihanda sulh "tu.

Atatürk, Türk ulusunun iki temel ihtiyacını, ulusal bağımsızlık ve uygarlık olarak nitelendiriyordu. Bunlardan birincisi, Batı'ya karşı savaşmayı gerekli kılmıştı; Atatürk'e, bugün Asya'da hâlâ, Avrupalıların boyunduruğuna baş kaldıran ilk Asyalı lider gözüyle bakılmaktadır. Fakat, Mustafa Kemal'in iki amacından birincisi, en sıradan olanıydı. Türk devriminin asıl belirli özelliği ise, Türkleri uygarlığa götürmek amacıydı. İşte, "Kemalizm" buydu. Batı'mn laik uygarlığının, İslâmiyetin dinî uygarlığından yüksek olduğu inancı, Atatürk'ün iyice içine yerleşmişti. "Medeniyet" kelimesi, Atatürk'ün nutuklarının pek çoğunda en sık işitebilir:

"Medeniyet yolunu takip etmeli ve sonuna varmalıyız. Yolda duraklayanlar... medeniyetin kükreyen seli altında batacaklardır.

"Medeniyet o kadar kuvetli bir ateştir ki, bunun farkına varamayan, yanar ve mahvolur.

"Biz de çağdaş medeniyet seviyesine ulaşacak ve bununla iftihar edeceğiz.

"Medenî halklar topluluğunun faal üyeleri olabileceğimizi ispatlamak zorundayız.

"İlerici, medenî bir millet olarak yaşacağız. Medeniyetin bir parçası olacağız.

"En büyük savaşımız, en medenî ve müreffeh milletlerin seviyesine erişmektir."

Atatürk, fesi, "Cehalet, kayıtsızlık, gerilik ve medeniyet düşmanlığının sembolü" olarak nitelendirmiştir. Bu

cümle, hâlâ fes giyen Arapların hiç bir zaman hoşlarına gitmeyecek bir cümleydi.

Türk ihtilâlini ötekilerden ayırt eden, uygarlığa susamışlık ve çağdaş uygarlık düzeyine erişme tutkusudur. Hedef, eski rejimi ya da sömürge yönetimini devirmek, hatta halkın hayat düzeyini bile yükseltmek değildi. Hedef, Türkleri uygarlaştırmak, bunu gerçekleştirirken de, görüşlerim değiştirmekti. O zamana kadar Türk dendi mi, akla barbarlık ve savaş geliyordu. Öyleyse bundan soma Türk denince, akla uygarlık ve barış gelmeliydi. Türklerin dünyaca sayısız düşmanları vardı. Söz konusu uygarlık, Batı uygarlığıydı. Atatürk 1921'de bir nutkunda şöyle diyordu:

"Tarih, zekâ, mantık ve doğru yargıdan çok, hislere dayanır. Bugün başardıklarımızın (Yunanlıları yenilgiye uğratmak) düşmanlarımızın yüzyıllardır bizde buldukları kusurları unutturacağını sanmak büyük hata olur. Bunu askerî alandaki zaferlerle değil, modern bilim ve medeniyetin zorunlu kıldığı her şeye erişmek ve bütün medenî milletlerin ldiltürel seviyelerine yetişmekle başarabiliriz."

Atatürk'ün söz konusu ettiği medeniyet, Batı uygarlığıydı. İşte Kemalizm de buydu.

Türkiye'de Kemalizm, gerçekten inananları, sözde tutar görünenleri, içtenlikten yoksun dalkavukları, gizli düşmanlarıyla, âdeta bir yan dindir. Atatürk sevgisi resmî ve evrenseldir; ama, bütünüyle içten olduğunu ileri sürmek, boşunadır. Gerçek Kemalistler, subaylarla bir avuç seçkin aydındır. Bu güçlü birliğin karşısında da, gerici İslâmiyetin büyük kudreti vardır. Atatürk'ün halk gözündeki hayali, çok karışıktır. Her sınıftan Türk, Yunanlıları yenilgiye uğratıp denize döktüğü için, Atatürk'ü yüceltir. Ama, büyük bir çoğunluk da yüzyıl

lar boyunca İslâmiyetin düşmanı diye bilinen uygarlığa hayran oluşunu anlatmakta güçsüz kalmıştır. Kemalistlerin her Türk'ün, Atatürk'ü sevdiği yolunda uydurdukları efsane, her kiliseye gidenin Allah'ı sevdiği hakkındaki Hıristiyan efsanesine benzer.

Türkiye'ye yeni geldiğim zaman bunun ilginç bir örneğine rastladım. Ankaralı bir taksi şoförüne, beni Atatürk'ün mezarına götürmesini söyledim; fakat bunu söylerken, bir dil yanlışı yaptım. Genellikle Müslümanlarda mezar kelimesi kullanılırken, ben yanlışlıkla, Müslümanların kutsal kişilerinin gömüldüğü yerin adını, "türbe" sözcüğünü kullandım. Bu yanlışlık, şoförün küplere binmesine yetti. Atatürk'ün türbesi olamayacağını, çünkü onun İslâmiyetin düşmanı olduğunu söyledi. Yunanlıları yenilgiye uğratmakla iyi bir iş yapmıştı, ama, sonra Batı uygarlığını memlekete sokmakla, doğru yapmamıştı. Bu yüzden Türklerin gelenekleri çiğnenmiş, ahlâkları bozulmuştu. Ona göre, Atatürk bir dinsizdi. Bir dil yanlışı yüzünden, çok önemli bir konuya dokunmuş oluyordum. Bir süre sonra taksi şoförününkine benzer düşünceleri olan başka kişiler de gördüm.

Kemalizm, kesinlikle belirtilmiş bir öğreti değildir. Bugün Türkiye'de her renk ve kanattan partiler ve politikacılar, Kemalizmin geniş şemsiyesi altına sığınmıştır. Tutucular ve ihtilâlciler, komünistler ve faşistler, sosyalistler ve kapitalistler, liberaller ve radikaller, hatta Atatürk'e karşı olanlar bile, onun bayrağı altında yürümektedir. Buna da, öğretinin ilkelerinin aşırı bir kesinlikle belirlenmemiş oluşu yüzünden be cerebilmektedirler. Kemalizmin altı ilkesi, Cumhuriyetçilik, Milliyetçlik, Devletçilik, Laiklik, Halkçılık ve Devrimci lik'tir. Bu ilkeler, Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında

yer almıştır. CHP'yi 1925'te Atatürk kurmuştur. O zamandan beri de bu altı ilke, "altı ok" diye bilinir.

Cumhuriyetçilğin dışında bu altı ilke, bütün partilerce benimsenecek derecede belirsizdir. Devletçilik, devlet sosyalizminden devlet kapitalizmine; laiklik, "vicdan özgür lüü"nden Tann'yı inkâra kadar uzanabilen kavramlardır. Milliyetçilik ise, bütün partilerin ve her Türk'ün yürekten benimsediği bir ilkedir. Devrimciliğe aşın sağ da, aşın sol da aynı biçimde sahip çıkabilir. Halkçılık ise, Türklere özgü bir kavram olup, anlamını ileride daha iyi öğreneceğiz. Böylece altı ok, Türkiye'de çok benimsendiği halde, okların ideolojik yönünü saptamakta fikir birliğine varılamamıştır.

*

TÜRK DEVRİMİNİN temel ilkesi, aslında laikliktir. Bu kelimenin anlamını bilmeden, modern Türkiye'yi anlama olanağı yoktur. Batı'nm laiklik, Kilise ve Devlet'in yetkilerini ayıran sınır demektir. Fakat, bir Müslüman ülkede laiklik, çok daha katı bir anlam taşımaktadır. Çünkü, İslâmiyetle devlet, sıkı sıkı birbirleriyle kaynaşmıştır. Şeriat, insanların hayatının her yönünde egemendir. Hiç bir Müslüman ülke, Türkiye gibi laiklik yolunu seçememiş, bu yüzden de Türkiye, tutumuyla İslâm âleminde büyük bir şok yaratmıştır.

Kemalizmin laikliği, Marksçı dinsizlikle de karşılaştınl mıştır ama, Kemalizm hiç bir zaman böyle bir yola girmemiştir. Hiç bir zaman dini ortadan kaldırmaya kalkışmamıştrr. ke malizmde layikliğin asıl amacı, Türk halkını softalardan, gerici din adamlarından kurtarmaktı. Türkler Arapça bilmedikleri için, yüzyıllar boyunca sözde hocaların geniş etkisi altında kalmışlardı.

Aslında, İslâmiyette ruhban sınıfı yoktur; ama, Türki

ye 'de papazlara çok benzeyen bir sınıf türemişti: Özellikle, tutucu ve softa bir sınıf. Bunlar, Kur'an dan okudukları parçalara büyülü ve barbarca bir anlam vererek, basit Türk vatandaşlarım dehşet ve korkuya salmışlardı. Atatürk, Türklerin genellikle bağnaz değil, mantıklı insanlar olduklarına inanıyordu, din sömürücülerin avucundan kurtarılacak olurlarsa, uygarlaşabileceklerine de inancı vardı. Bunu da hocaların gücünü, yani Arapça bilme avantajını ellerinden alarak gerçekleştirmeyi umuyordu.

Atatürk, Kur'an'ı ustaca Türkçe'ye çevirtme teşebbüsünü, "en büyük devrimci eylem" olarak nitelendirmişti. O, vatandaşlarının kendi anadilieriyle dua etmelerini istiyordu. Ezanı geleneksel Arapça okunuşundan Türkçe okunuşuna çevirmiş, camilerde de Türkçe dua edilmesini istemişti. Fakat, öyle sert bir tepkiyle karşılaşmıştı ki, en sonunda bu tasarımlarından cayıp, yalnızca ezanın Türkçe okunmasıyle yetinmişti.

Atatürk, zamanın en ünlü şairlerinden Mehmet Akif e, Kur'an'ı her Türkün rahatça anlayabileceği güzel ve basit bir Türkçeye çevirmesini buyurdu. Fakat, tutucu çevrelerin baskısı altında kalan şair, bu görevi yerine getirmekten kaçındı. Aslında bu, büyük bir dramdı; çünkü, Mehmet Akif, bu işi en iyi biçimde yapabilecek biriydi. Dana sonra Kur'an'ın Türkçeye gayri resmi birçok çevirileri olduysa da, bunların hiç biri, aslındaki Arapçanın güzelliğine erişemedi.

. Türk laikliğinin ardında, çök'daha ilginç ve kökleri uzaklara kadar dayanan bir fikir daha saklıdır. Türkler, İslâ miyeti bin yıl kadar önce, Şamanizm, Mani din, hatta Hıristiyanlıktan geçerek kabul etmişlerdir. Bu yii/den koyu Müslüman olmamışlardır. Bu, onların ulus olarak başka dinleri de kabul edebileceklerini, başka din seçmeyip îs.lâmiyette karar

kılmış olsalar bile, koyu Müslüman sayılamayacaklarını ispatlamaktadır. Atatürk, cesurca bir davranışla, Türklerin tarihleri boyunca, "Yalnız İslâmiyete değil, bütün inançlara hürmet ettiklerini" söylemiştir.

Profesör Niyazi Berkes, "Türkiye'de Laikliğin Gelişmesi" adlı kitabında, Türkleri "belki de dünyanın belli başlı dinleri hakkında tecrübe sahibi tek ulus" olarak nitelendirmektedir. Türklerin sırayla Şamanizm'den, Budizm'den, Musevîlikten, Hıristiyanlıktan, Mani dininden ve İslâmiyetten geçtiğini ileri süren yazar, ulusal kültürlerinde bunların hepsinin izlerine rastlanabileceğini söylemektedir.

Bu ideal, Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye'de İslâmiyetin yeniden canlanmasıyle bütün bütüne unutulmuştur. Hatta, Atatürk bile, ömrünün son yıllarında, kitle halindeki muhalefet karşısında mücadeleden vazgeçmişti. Fakat, Atatürk, sıradan Türk vatandaşının hoşgörü sahibi ve ilerici olduğu inancından asla vazgeçmemiştir; tabiî, hocalar ve softaların kendisini rahat bırakmaları şartıyle, Laikliğin amacı, dini ortadan kaldırmak değil, Türklere İslâmiyetin mantıklı ve insanî yönünü vermekti. Kemalistler için laiklik, hepsinden daha önemli ve uygarlığın ta kendisi olan bir ilkeydi.

*

LAİKLİK görüşünün ardında var olan bir başka düşünce de, ülkede çeşitli mezhep anlaşmazlıklarına ve derviş tarikatlarına son vermek, böylece Türkleri birleşmiş bir ulus durumuna getirmekti. Türkler, önceden de gördüğümüz gibi, katı bir İslâmiyet anlayışı içinde olmadıklarından, Osmanlı Türkiyeşi'nde kendilerine özgü yaşantılarını sürdüren çeşitli tarikatlardan Bektaşî, Mevlevi Nufaî, Nakşibendî, Kadiri, vb. oluşmuştu. Türklerin mistik, romantik huyu, katı Müslü

manlığa renk getirmiş, duygulu, renkli ve hoşa giden gelenekleri benimsemişlerdir daha çok.

Bu tarikatların çoğu dinî törenlerde müzik ve raks da kullanıyorlardı. Oysa, Islâmiyette bunların ikisi de yasaktır. Mevleviler, kollan iki yana açık ve yanı yönde döne döne, Tann ile birleşeceklerini düşünüyorlardı. Bu dönüş sırasında da kendilerine ney ve davul eşlik ediyordu. Mevlevi dervişlerinin raksı, gerçekten güzel ve olağanüstü bir seyirdi. Bekta şîler ise, özellikle Yeniçerilerle ilişkileri olduğu için, halk arasında çok tutulan bir tarikattı. Dine karşı iyimser ve aldırmaz tavırlan ile tanınmışlardı.

Osmanlı döneminde tekkeler, halkın dininin tadını çıkardığı birer yer durumuna gimişti. Müslümanlar ibadet için camiye, esinlenmek için de tekkeye gidiyorlardı.

Atatürk, yaratmak istediği ulusun birliğine zarar getireceği, gericilik yuvası olduklan iddiasıyle derviş tarikatlannm hepsim kaldırdı. Tekkelerin kapatılması, halk arasında bomba etkisi yaratmış, bu karar asla zihinlerden çıkmamıştır. Yasaklanan tarikatlann bugün bile Türkiye'de gizli gizli faaliyet gösterdiklerinden kuşkumuz yoktur. Zaman zaman "dinî âyin yaparken yakalanan" kimselere ait haberler gazetelerde hâlâ çıkmaktadır. Bugünkü Türkiye'nin en ilgi uyandıncı ve gizemli yönlerinde biri de, derviş tankatlannm gizli gizli yürütülen faaliyetleridir.

Türkiye'yi anlamak için, sayılan alti ile sekiz milyon arasında değişen Alevîler, genellikle ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerinde yaşarlar. Türklerin çoğu Sünnîdir. Alevîlerin ise', İran'daki Şiîlerle ilişkileri vardır. Alevîler, saf Müslüman değillerdir. Dinlerinde Şamanizm, Hıristiyanlık ve İslâmiyetin etki ve gelenekleri görünür. Bir zamanlar Bektaşîler

le de ilişkileri vardı. Bektaşîlerin ise Yeniçerilerle ilişkileri bilinir. Yeniçerilerin, Balkanlardaki Hıristiyan çocuklarından devşirildiği unutulmamalıdır.

Alevîler kendi köylerinde yaşarlar ve Sünnîlerle pek seyrek evlenirler. İki mezhep arasındaki gerginlik, bugünkü Türkiye'nin önemli sosyal gerçeklerinden biridir. Sünnîlere göre, Alevîler dinsizdir. Şarap içerler, camiye gitmezler, yakın akra balanyle evlenirler ve daha ağza alınamayacak nice günahlar işlerler ve hatta, Teslis'e bile inanırlar! Işıkların söndürüldüğü büyük salonlarda kadınlı erkekli seks âlemleri düzenledikleri söylenir. Fakat, benim kişisel tecrübelerime göre, Alevîler genellikle aydın, hoşgörü sahibi, liberal kişilerdir. Azınlık olarak sık sık Sünnî çoğunluğu tarafından da ezilmektedirler. Laiklik, mezhepler arasındaki ayrılıkları da kaldırma amacını gütmekteydi. Bu nedenle, Alevîlerin çoğu, Atatürk'ü sever. Hatta, Atatürk'ün dinî bir önder olduğuna inananlar bile vardır.

*

KEMALİZM 1920'lerde ve 1930'larda, Türkiye'de tek parti döneminde gerçekten büyük bir güçtü. 1945'te çok partili demokratik rejime dönüşle birlikte, bu güç zayıflamıştır. Tepeden baskı azalmış, alttan baskı artmıştır. Belki de devrimle demokrasi.fikirlerini bir arada kaynaştırmak zordur. Devrim, genellikle bir azınlığın, bir seçkinler sınıfının yönetimi elinde tutması demektir. Demokrasi ise, çoğunluğun yönetimidir. Bu iki karşıt nokta, ancak bir tek biçimde bağdaşabilir: Çoğunluğuk da, devrimin hedeflerini benimserse. Türkiye'de durum böyle olmamıştır.

Türklerin çoğu Kemalizmi benimsememişler, yanlış anlamışlar ya da buna karşı çıkmışlardır. Kemalizmi, İslâmiye te karşı bir tecavüz olarak görmüşlürdir. 1945'te demokratik

ve çok partili rejime geçişle, önderlerin halkı yönetmesi yerine, halk, kendi önderleriyle yönetilmeye başlanmıştır.

1925'te Türkiye'nin güneydoğusunda patlak veren Şeyh Sait isyanı, hem Kürt milliyetçiliğinin, hem sosyal sebeplerin bir sonucuydu; ama, aslında Kemalist hükümetin laik politikasına karşı bir ayaklanma niteliği taşıyordu. 1930'da da Türkiye'nin batısındaki Menemen kasabasında bazı yobazların genç bir subayı fecî bir biçimde öldürmeleri, en yakın gericilik hareketlerinden biridir. Bazı yobazlar bu olay sırasında, tekbir getirerek yere yatırdıkları genç subayın boynunu, kör bir bıçakla kesip başını gövdesinden aynmışlardır. Kasabalıların bazıları çevrelerinde toplanıp kendilerine alkış tutarken, bazıları da kanım avuçlarına alıp alınlarına, yüzlerine sürmüştür. Mustafa Kubilay, bugün bile Kemalizmin başlıca şehitlerinden biri olarak anılır.

Son kırk yıl içinde, böyle kanlı olmasa da, daha başka aşın gericilik hareketleri görülmüştür. Son yıllarda aşırı solun ortaya çıkmasına rağmen, Kemalistleri asıl ürküten, hâlâ dinî tepkidir. Çünkü, bunun ardında, Kemalizmin bütün çabalarını boşa çıkartıp Türkiye'yi yeniden Arupa uygarlığından Asya'ya sürükleyecek karanlık emeller sezinlemektedirler.

Böyle bir durumda, küçük şeyler bile çok önemli semboller haline gelir. Tepkiye benzeyen her türlü siyasal davranış, devrimci seçkin azınlık tarafından lanetlenebilir. Ezan, bu konuda çok iyi bir örnektir. İslâm ülkelerinin gelenekleri uyarınca, ezan daima minareden ve Arapça olarak okunur. Atatürk, ezanı Türkçe okutmuştu. Halkın hiç benimsemediği devrimlerinden biri de buydu.

1950'de iktidara gelen Demokrat Parti, ilk icraatı olarak ezanın yeniden Arapça okunmasını sağlamıştır. Seçmenlerce

çok iyi karşılanan bu karar, yeni iktidar partisinin layik reformlara bağlılığı konusunda hemen kuşkular uyandırmış, o andan başlayarak pek çok Atatürkçü, bu partiden kopmuştur.

Demokrat Parti, bir karşı devrim partisi değildi. Fakat siyasal çıkarları için dini kötüye kullanmaktan çekinmemiştir. Bu, aslında son derece kolay bir işti. Bir köye ya da kasabaya cami yaptırmak, siyasal nutuklarda Allah'ın adım sık sık anmak, Türk hacılarına Mekke'ye gitmesi için döviz sağlamak... Bütün bunlar Demokrat Partiye'ye yüz binlerce oy sağlayabiliyordu. Demokrat Parti'nin 1950'lerde bütün yaptıklarım, bugün de Adalet Partisi yapmaktadır.

ATATÜRKÇÜLERE göre, Kemalizme karşı tepkinin en • büyük örneklerinden biri de, kadınların giydiği kara çarşaftır. Çarşaf, artık Türkiye'de pek görülmeyen peçeye de benzememektedir. Fakat, özellikle geri kalmış bölgelerde kadınlar yine, yüzlerini örtmek için peçeye benzeyen bu kapkara elbiseleri kullanıyor. Çarşafa köylerden çok, Anadolu'nun taşra şehirlerinde ve kasabalarda rastlamak mümkün. Türkiye'de şehirler, köylere oranla çok daha tutucudur. Atatürkçüler için kara çarşaf, Kemalizme karşı tepkinin sembolü olarak kabul edildiğine göre, çarşafın artması, dikkatle izlenmektedir.

Bir başka anlamlı belirti de, erkek şapkalarıdır. Atatürk fesi kaldırmış ve yerine şapkayı getirmişti. Fes, namaz kılmak için çok daha uygun bir başlıktı, çünkü, namazda secde ederken, engelleyecek bir kenarı yoktu. Şapka ise, kenarlıydı. Belki de bilinçsiz olarak Türklerin buna nasıl bir çare bulduklarım görmek, gerçekten ilginçtir. Bugün Türkiye'de pek az kimse fötr şapka giyer. Büyük çoğunluk, özellikle köylüler, kumaş kaskete ilgi gösterir. Kasketlerin yalnız önlerinde si

perlik olduğu için, namaz sırasında ters çevrilebilir. Böylece, secdeye varıp alınlarını yere koymaları mümkün olur. Bu biçimde bir Türk, hem Atatürk'ün, hem de Allah'ın istediğini yerine getirmektedir.

Kemalistleri en çok huylandıran şeylerden biri de, dinî öğretimin yaygmlaşmasıdır. Atatürk, Türk çocuklarına tek tip bir eğitim vermek amacıyle, okullardan din eğitimini bütünüyle kaldırmıştı. Eğitim de laikleştirilmişti. Bu, laik düzenin temel taşlarından biriydi. Atatürk'ten önce, hem din okulları, hem de normal okullar vardı. Buradan, birbirine karşıt eğilimde iki tür öğrenci çıkıyordu: Batılılaşmış ve Batılılaşmamış Türkler. Eğitimi bMeştinnenin amacı, bu ikiliği kaldırmak, bir tek, layik ve Batılılaşmış bir gençlik yetiştirmekti. 1949'dan başlayarak genel istek üzerine okullara dinî öğretim yeniden konmuştur, bugün de hızla gelişmektedir, İlkokullarda din dersi yeniden zorunlu kılınmıştır. Bütün Türkiye'de minimini çocuklar, ne anlam ifade ettiğinden habersiz, Kur'an'ı ezberlemekte, papağan gibi okumaktadırlar. Bunlar çok defa hiçbir laik eğitim de görememektedir. Kemalistlerin Kur'an derslerine karşı koymalanrun nedeni, çocukları, öğrenim düzeyleri çok düşük softa hocaların oyuncağı durumuna getirmesiydi.

Kemalistlere göre, İmam Hatip okulları daha da tehlikelidir. Bu okulların amacı, cahil din adamları yerine, "aydın din adamları" yetiştirmektir. İmam Hatip okullarının programında Batı bilimlerine ve dillerine de yer verilmekle birlikte, temeli yine İslâmiyet ve İslâm kültürüne dayanmaktadır. Bunun sonucu olarak, bu okullardan bir sürü genç din öğrencisi mezun olmakta, eğitimin birliği, ilkesi, daha başından çiğnenmektedir. Bu din okulu mezunlanmn Batıdan yana ve laik olmaları bir yana, profesyonel din adamı olarak yetiştirildikleri

için, bütünüyle bağlı durumdadır ve Aattürkçülerin, Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olması görüşüne karşıdırlar.

Temeldeki kavga da budur. Türklerin pek çoğu bunu Batı ile İslâmiyet, Atatürkçülükle karşı tepkisi, Asya ile Avrupa arasında bir mücadele olarak görmektedir. Her yıl Hac'ca giden Türklerin sayısının artmasını, Ramazanda oruç tutanların çoğalmasını, son yıllarda gittikçe daha çok cami yapılmasını (söylendiğine göre, bütün Arap ülkelerinde yapılan camilerden daha çok) endişeyle karşılamakta ve öfkeli bir tarzda, "Atatürk'ün laik devletine ne oldu?" diye sormaktadırlar.

Çoğu, İslâmiyeti gerilik ve Doğu ile karşılaştırıyor, bunları Türklerin kaçmak istedikleri iki şey olarak görüyorlar. Bu da, onları buruk aşırılıklara itmektedir.

Geçenlerde tanınmış Atatürkçülerden biri, "Her minare, dibinde bir Türk köyünün gömülü yattığı bir mezar taşıdır," demişti. Bir başkası da garip bir şaka yapmış, "Türkiye'nin en son kurtuluş umudunun, bütün camileri fabrika, minarelerini de fabrika bacası yapmak" olduğunu söylemiştir.

Aşırı solcular, Marksçılar ise, soruna başka bir açıdan bakmaktadırlar. Onları göre, "Batı'ya karşı İslâmiyet" kavgası, aldatmacadan başka bir şey değildir. Asıl dram, sınıf mücadelesidir. Atatürkçülerin, şeyhler, hocalar, softalar üzerine yöneltti̇ği silâhlan, Marksçılar da, "burjuvalar, sömürücüler, kompradorlar, emperyalistler ve tutucu güçler" e karşı bilmektedirler. Onlara kalırsa, sorunun çözüm yolu kültürel devrim değil, sosyal devrimdir.

4

1960 DARBESİ

TURKTYE'NÎN yakın tarihinde en önemli olay, 27 Mayıs 1960 askerî darbesidir. Türkiye'yi anlamak için, bu olayın nedenlerini bilmek, gerçekte neler olup bittiğini ve ordunun iktidarı ele alışının sonuçlarının neler olduğunu anlamak gerekir.

Olayların akışı, alışılmamış bir yol izlemişti. İktidarı ele geçiren 38 subaydan kurulu M.E.B. (Millî Birlik Komitesi) içinde bir süre sonra iki karşıt grup belirmişti. Devrimin ad olarak önderi olan General Gürsel'in başında bulunduğu gruplardan biri, mümkün olduğu kadar erken demokrasiye dönülmesinden yanaydı; Albay Türkeş'in liderliğindeki daha küçük bir grup ise, "köklü reformlar"ı gerçekleştirmek için askerî rejimi uzatmaktan yanaydı. Pek çok gözlemci, Mısır örneğini düşünerek, yaşlı olan General Gürsel'i, General Ne cip'e; Türkeş'i de Nasır'a benzetmekteydi.

Aslında, bunun tersi oldu. 1960 kasımında, en az ilki kadar dramatik bir darbe sonunda, "On dörtler" diye tanınan radikal grup iktidardan uzaklaştırılıp sürgüne gönderildi.

Millî Birlik Komitesi'nden geri kalanlar ise sözlerinde durdular, on yedi ay süren askerî bir yönetimden sonra, iktidarı seçimle kurulan parlamentoya devrettiler. Bu arada,

Türklerin Avrupa Konseyi'ndeki yerleri sessiz sedasız boş bırakıldı. Gürsel devlet başkanlığına seçilirken, öteki komite üyeleri de Senato'nun tabiî üyesi oldular. Bu garip Türk "ihtilâlci) " sonunda, doruğa çıkanlar, Jakobin'ler değil, Jiron din'ler, Bolşevikler değil, Menşevikler oldu.

1960 darbesinin belirli yönlerinden biri de, Türklerin meşruluk konusundaki titizlikleridir. Askerler iktidarı ele geçirdikten soma, eylemlerini "demokratik ilkeler"le bağdaştırmak için hemen üniversite profesörlerine başvurmuşlardn. Profesörler de kendilerinden isteneni yerine getirmişlerdir. Fakat, ordudan çekindikleri için değil, aslında başarılan darbeyi belki de askerlerden daha çok istedikleri için. Böylece, Millî Birlik Komitesi, feshedilen parlamentonun "meşruhale fi" olmuş, egemenliği ona geçmişti. Hükümet darbesi, çok etkileyici profesyonel bir deyimle, demokrasinin bir evresi olarak sunulmuştu.

Meşruluğa uyma ilkesi, devrik iktidarın önderlerinin yargılanmalarında da kendisini göstermiş, bunlar özel ihtilâl kanunlarına göre değil, var olan ceza kanunları uyarınca yargılanmışlardır. Ceza Kanunu'nun 146. maddesi, "Anayasayı ihlâl" gibi açıkça belirlenmemiş bir maddeyle eski siyasal önderlerin hepsini ölüm cezasına çarptırmaya uygun olduğu için, düşük önderlerin hepsini ölüm cezasına çarptırmak mümkündü. Buna karşılık, "kansız ihtilâl"in ciddî bir lekesi olarak, üç kişinin ölüm cezalan infaz olunmuştur. Fakat, Türklere hakla nnı vermek için, yine de demokratik usullere uyarak ellerinden geleni yapmışlardır. Yargılamalar üzerine çok safsata söy

(1) Jirondin'ler ve Menşevik'ler, Fransız ve Rus ihtilâlleri sırasında, iktidarı ele geçiremeyen gruplardır.

lenrniştir ki, bunlara ileride yine dokunacağım. Şimdilik kısaca darbenin nedenlerini tartışmak zorundayım.

1950 GENEL SEÇİMLERİNİN iktidara getirdiği Başbakan Adnan Menderes'in hikâyesi, görülmemiş bir serüvendir. Menderes 1899'da Batı Anadolu'da toprak sahibi bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. 1930'da, otuz bir yaşında politikaya girdi, parlamento üyesi oldu. On beş yıl süreyle hemen hiç dikkati çekmedi. 1945'te tek parti rejimi sona erince, yeni kurulan Demokrat Parti'ye katıldı ve hemen ön plana çıktı. 1950'de hayret verici bir biçimde başbakan olduğu zaman, bu, devlet çarkı içinde aldığı ilk önemli görevdi. Ordu tarafından iktidardan devrilip yargılanıncaya ve asılarak idam edilinceye kadar, Menderes Türkiye'yi on yıl süreyle çeşitli aykırılıklar içinde yönetmiştir. Ölümünden sonra ise efsaneleşmiş, ülkesinin sıradan halkına göre de, yanlış olarak, ülkesinde yapılan her iyi şeyin yaratıcısı olarak bellenmiştir.

Menderes, son derece enerjik, söz söyleme gücü olan, çok da iyi niyetli biriydi. Üstelik, yüksek tabakadan bir ailenin oğluydu. Türkiye'nin kalkmamsıyla görevlendirildiğine içtenlikle inanmıştı. Bu amaçla da çeşitli projeleri bir anda gerçekleştirmeye kalkıştı: Fabrikalar, yollar, limanlar, petrol rafinerileri, hidroelektrik santralleri, sulama tesisleri, şehirlerin yeniden düzenlenmesi gibi. Ne var ki, heyecanlı ama, iktisat bilgisinden yoksundu. İktisat biliminin belli başlı yanlışlarının hemen hepsini işledi. Çok geçmeden de, büyük Amerikan yardımına rağmen bütçeler açık vermeye, ihracat düşmeye, enflasyon hızla etkili olmaya, dış borçlar görülmemiş düzeylere erişmeye başladı. Bu tutuma karşı eleştiriler artm

ca, hiç de liberal olmayan yollara baş vurdu. Adaleti ve basını baskı altına almak istedi. Gazetecileri hapse attırdı.

Özellikle, düşmesini hazırlayan iki büyük yanlışlık yaptı: Orduyu kendisine düşman edip dinden yararlanmaya kalktı. Subaylar, sivil yönetim karşısmda incinmişlerdi. Menderes döneminde yeni bir sınıf, işadamı ve tüccar sınıfı, güç sahibi oldu. Bütün Türkiye de sermaye çevreleri gelişme gösterdi. Büyük servetler kazanıldı. Menderes, "Her mahallede bir milyoner yetiştirmek" gibi garip bir ideal ileri sürdü. Ne var ki, sermaye sahipleri ve tüccar gelişirken, askerler ve bürokratların durumu bozuldu. Enflasyon, subayların pek çoğunun belini büktü. Zor durumda kalıp ordudan ayrılanların sayısı arttı. Sonradan Başbakan Demirel'in ordunun refahı için yaptıklarının tersine, Menderes döneminde ordu personeli yararına hiç bir şey yapılmadı. Bir Türk generalinin maaşı, Amerikalı bir çavuşun maaşından biraz yüksekti. Bütün bunlar, askerlerde hoşnutsuzluk yarattı. Sonradan açıklandığına göre, 1954'ten beri hükümeti devirmek için ordu içinde hücreler kurulmaya başlanmıştı.

Silâhlı kuvvetleri en çok kızdıran şeylerden biride, din istismarıydı. Menderes, ezanı Arapçaya çevirerek, din eğitimini yemden yürürlüğe koyarak, aşın Müslüman tarikatlarını siyasal amaçlan için kullanarak ve pusuda bekleyerek gericiliği cesaretlendirerek, herkesi çileden çıkarttı. Din istismarcılığı ile, bütün Kemalist güçleri ordu, aydmlar, yazarlar, gençlik karşısına almış oldu. Aynca, karşısmda muhalefet önderi olarak, Atatürk'ün arkadaşı îsmet İnönü'nün güçlü kişiliği vardı. Cumhuriyet rejiminin bütün sağlam kuvvetleri, ona Türk devriminin laik ilkelerinin en güvenilir kişisi diye bakıyordu.

Fakat Menderes, halk kitleleri arasında çok seviliyordu.

Halkın gözünde, Başbakan olan ilk "halk çoeuğu"ydu. Usta bir demagogdu: Çekici, söylev verme gücü yüksek, rahat, seçmenlerin hoşuna gitme konusunda pek endişeleri olmayan bir kişiliğe sahipti. Halk düzeyine inmeyi biliyordu. Parlak bir aydın olduğu halde, İnönü, bunu hiç bir zaman becerememişti. Halk onu daima bir paşa, "yükseklerde, erişilmez ve dokunulmaz biri" olarak görmüştü. Ama, hepsinden de çok, Menderes "sağlam bir Müslüman'dı. Allah'ın sevgili kuluydu.

1959'da, benim de Türkiye'de bulunduğum bir sırada, çok garip bir olay geçti. Kıbrıs anlaşmazlığı sırasında, Menderes bir Türk kuruluyle birlikte uçakla Londra'ya gitmişti. Uçağı sis altında Gatvvick'e inmeye çalışırken düşmüş, kazada 14 kişi ölmüştü. Menderes ise mucize olarak kazadan kurtulmuştu. Türkiye'ye dönüşünde, ülkede görülmemiş bir heyecan kasırgası esti. Tren gara girdiği zaman, ben de Ankara istasyonundaydım. Peronun iki yanı, kurbanlık hayvanlarla doldurulmuştu. Tren durunca, kurbanlıklar bir anda kesilip kanları akıtıldı. Kortej şehre girdikten sonra, yollarda daha başka hayvanlar koyun, öküz, hatta develer de kurban edildi. Ankara sokaklarında oluk gibi kurban kanları aktı. Başbakan, ilâhî bir müdahele ile kazadan kurtulmuştu.

Darbeden önceki aylarda, Türkiye'de iki siyasal parti arasında çıkışı olmayan anlaşmazlıklar doğmuş, ülke âdeta iki karşıt kampa ayrılmıştı. Köyler bile birbirine düşman bölümler durumunda ayrılmıştı. Halkçılara Demokratların kahveleri bile ayrıydı. İki büyük partinin var olduğu her ülkede kolayca böyle bir durum ortaya çıkabilir. Demokrasilerde bir çeşit hoşgörü şarttır. Fakat, Türkiye'de bu daha yoktu. Sonradan Türk demokrasisinde, Türklerin bu işi çok ciddîye almalarından başka aksayan bir yan olmadığı bile söylenecekti.

Son haftalar içinde ise, Demokrat Partili önderler büyük

yanlışlıklar yaptı. Daha mart ayından beri ordunun, hiç olmazsa ordunun büyük bir çoğunluğunun muhalefeti desteklediği, özellikle İnönü'nün kişiliğine saygı duyduğu açıkça belli olmuştu. Tedirgin hava ve karışıklık sürüp giderse, ordunun duruma el koyacağı da açık seçik anlaşılmıştı. Fakat, Bayar'la Menderes, son dakikaya kadar buna inanmaya yanaşmadılar. Öte yandan, seçimlere gitmekle kendilerini kurtarabilirlerdi (hatta bu seçimleri kazanmaları ihtimali bile vardı). Menderes'in görevinden istifası bile, durumu kurtarabilirdi. Söylendiğine göre, Menderes'in kendisi istifa etmekten yanaydı. Ne var ki, sonunda partiyi kaybedinceye kadar bir türlü istifaya karar verememişti.

Devrim hareketinde yer alan subaylardan biri, hükümet o günlerde istifa etmiş ya da genel seçimlere gitmiş olsaydı, darbenin yapılmayacağını söylemiştir. Artık, darbe, gün, hatta saat meselesiydi. Menderes istifa etmeyi bir kararlaştırsay dı, her şey değişebilecekti. Ama, Menderes istifa etmedi. Belki de edemezdi. Çünkü, kibirli, aşın duygulu, aynı zamanda kaypak bir kişiliği vardı. Her halde, somadan büyük pişmanlık dâ duymuştur. Kararsızlığının cezasını çok ağır ödemiştir. Bu an karar verememesi, onu, istifa etmiş bir başbakana gösterebilecek saygıdan yoksun bıraktıktan başka, boynuna ilmik geçirilmesinin de nedeni olmuştur.

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ise, başka türlü bir karaktere sahipti. Son derece inatçı, direngen ve cesur bir adamdı. Darbeden sonra subaylar, istifa ederek hayatını kurtarmasını istedikleri zaman, bunu reddetti. Darbenin meşruluğunu ise hiç bir zaman kabule yanaşmadı. Sonuna kadar, Cumhurbaşkanı olduğunda diretti. On bir ay süren yargılama sırasında yaşlı bir aslandan farksızdı. Tıpkı I. Charles gibi, o da karşı

sına çıkartıldığı mahkemenin kendisini yargılama yetkisi olmadığını ileri sürdü. Mahkemeleri yerinde dinlediğim için, yaşlı başkanı çok yakından izleyebildim. Fakat, en sonunda, cesareti ürününü verdi. Ölüme mahkûm edildiği halde, Millî Birlik Komitesi, cezasını müebbet hapse çevirdi. Darağacmın eşiğinden geri döndü.

1950'lerdeki çatışmanın daha da ciddî bir havaya bürün mesinin bir başka nedeni de, Bayar'la İnönü arasındaki, Atatürk dönemine kadar dayanan kişisel sorundur. Yani, dinamite, tepesinden fitil konup ateşlenmişti. Önderlerin buluşup bir anlaşmaya varmaları umudu hiç bir zaman doğmamıştır. Doksanına yaklaşmış bu iki yaşlı adam arasındaki çatışma, son yirmi beş yıl içinde Türk iç politikasını etkileyen başlıca etkenlerden biri olmuştur. 1969 yılında barışmaları ise, bütün gösterişine rağmen, on yıl geç kalmış sayılabilir.

Türkiye'de, karşılığı verilemeyen sorulardan biri de, 27 Mayıs darbesinden önce İsmet Paşa'nm genel başkanı olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'yle, ordu arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı sorusudur, inönü, askerî darbeden hemen sonra düzenlediği bir basm toplantısında, darbenin kışkırtıcısı olduğu yolundaki bütün söylentileri kesin bir dille yalanlamıştır. Partisi de bu tür iddialan defalarca reddetmiş, Menderes'ten yana olanların kesinlikle inandıkları bu iddialar, son olarak Bayar'm bir gazeteye verdiği demeçle de yalanlanmış tır. Her ne kadar elde kesin deliller yoksa da, 1957'de bir grup ihtilâlci subayın, İnönü'ye yaklaşıp kendisini Menderes hükümetine karşı bir harekete çağırdıktan bilinmektedir. İnönü, bu çağnyı kabul etmemiştir.

Fakat şartlar, bu konuda CHP'nin bütünüyle aleyhindedir. CHP on yıldan beri iktidardan uzaktaydı. Üst üste üç genel seçimde yenilgiye uğramıştı ve sonradan anlatacağım Türk iç po

litikasmm özelliklerine göre, daha uzun yıllar da seçim kazanması uzak bir ihtimal olarak görünüyordu. İsmet Paşa gittikçe yaşlanıyordu. Eski bir paşa ve Atatürk'ün yalan arkadaşı olarak, ordu çevreleri arasında sevilen ve sayılan bir kişiydi. Hiç olmazsa darbeyi gerçekleştirenlerden yana sayılıyordu.

Bayar'm bu konudaki kişisel totumunu, darbeden sonra sık sık anlatılan şu fıkra ortaya koyuyor: Bayar'la Menderes sıkı bir gözaltında, zırhlı bir araç içinde cezaevine götürülmektedir. İktidardan düşmelerinden beri, iki önder ilk defa bir araya gelmiştir. Morali çok bozuk olan ve hayatını kaj'befmek ten korkan Menderes, acı alm yazısını, "Kısmet, kısmet!" diyerek dile getirir. Yaşlı kurt Bayar ise, yanı başında homurda nır: "İnanma, kısmet filân değil, düpedüz İsmet, İsmet!"

Altmış yıldan beri Türkiye'de etkin politika içinde bulunan İsmet İnönü, oyunun bütün kurallarını çok iyi bildiği için, düşmanlannca daima "Makyavei" olarak tanımlanmıştır. Pa şa'mn kafasında "durmadan tilkiler dolaştığı ve tilkilerden hiç birinin kuyruğunun, bir öbürüne değmediği" de anlatılır. Bu, İsmet Paşa'nm çok usta ve yaşlı bir politikacı olduğunu, Türkçede hoş bir söyleyiş biçimidir. Paşa, Türk iç politikasında büyük güç ve etki sahibi olmuştur, ölümünden sonra neler olacağı başlıca sorunlardan biridir.

1960 DARBESİNİN planlanması konusunda resmî hiç bir belge yayınlanmamış olmakla birlikte, resmî hiç bir belge yaymlanmamışo İmaklabirlikte, resmî olmayan pek çokya zı yazılmıştır. Bunlardan en iyisi de. 19.65'teMilliyet gazetesinde yayınlanan ve Abdi İpekçide Ömer Sami Coşar'm hazırladıkları "İhtilâlin İçyüzü" başlıklı yazı dizisidir. Bunun da darbenin gerçek yüzünü yansıttığına kolay kolay inanmak mümkün değildir yazılardan, dramın baş aktörlerinin, olayİa

rı halka istedikleri gibi yansıtmaya çalıştıkları anlaşılıyor, Fakat bu, anlatılanların büyük çoğunluğunun doğru olmadığı anlamına gelmez.

"ihtilâlin İçyüzü"ne göre, ordu içinde daha 1950 genel seçimlerinden hemen sonra yeni iktidarı devirip, İnönü'yü yeniden başa geçirme teşebbüsleri olmuş, fakat büyük rütbeli bir general bunu engellemiştir. Ordu içinde ilk ihtilâlci hücreler, 1954'te kurulmaya başlanmıştır. Önceleri ayrı ayrı olan bu hücreler, 1956'dan sonra aralarında bağlantı kurmuşlar, ihtilâlci bir çekirdek oluşturmuşlardır.

"İhtilâlin lçyüzü"nün sayfalan arasında bir askerî darbenin anatomisini izlemek, gerçekten büyüleyici bir uğraşıdır: Gizli toplantılar, parolalar, her şeyin ortaya çıkacağı bir sırada kıl payı farkla kurtuluş. Darbenin başansında tek başına baş rolü oynayan o günkü siyasal durumun nasıl olgunlaştığını izlemek de, çok ilginçtir. Türkiye'de siyasal ve ekonomik durum, 1960 mayısmda olduğu gibi, bozulmamış olsaydı, darbenin başansı şüpheli olabilirdi. Bir başka temel etken de, ihtilâle önder olarak yüksek rütbeli bir generalin aranmış olmasıdır. Türk ordusu gibi 30.000 görevli subayı olan bir silâhlı kuvvet içinde, albaylann ve binbaşılann gerçekleştireceği bir darbenin basan ihtimali, çok zayıf görülmektedir. 1960 darbesinin hazırlanmasında darbecilerin başlıca uğraşılanndan biri de, bir önder bulmaktı. Ve bu önderi bulmuşlardır da; fakat, bunu yaparken göze aldıklan tehlike son derece büyüktü.

İnanılmaz bir şey gibi görünmekle birlikte, darbenin önderliği, gizli ihtilâl komitesi üyelerinden birince, General Faruk Güventürk tarafından, zamanın Millî Savunma Bakanı'na teklif edilmişti. Güventürk'ün ifadesine göre, teklif, bakana Ankara'daki makamında yapılmıştı. Bu, ancak Alexandre Du

mas'mn romanlarına özgü bir sahnedir. General, konuyu açıkladıktan sonra, tabancasını çekip bakanın masasının üzerine koymuş, "Tabancam ve ben, emrinizdeyim efendim," demiştir. Fakat, bakanın generali neden tutuklatmadığı açıklanmamıştır. Bunun yerine, bakan, şu karşılığı vermekle yetinmiştir: "Ben ihtilâle önderlik edecek biri değilim, basit bir avukatım. Böyle bir şeye karışamam," Soma önderlik, daha başka generallere, bu arada şimdiki Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a da teklif edilmiş (kitabın yazıldığı sırada, Sunay Cumhurbaşkanı bulunuyordu), fakat hepsi de çeşitli nedenlerle reddetmişlerdir. Sonunda, Genel Kurmay Başkam'ndan soma en kıdemli kuvvet komutanı olan Kara Kuvvetleri Komutanı General Cemal Gürselden, harekete önder olması istenmiştir.

Cemal Gürsel'e yaklaşma işini, ihtilâlcilerden Binbaşı Sadi Kocaş üzerine almıştır, koçaş, bunu Gürsel'e otomobilde bir manevra dönüşü sırasında, Amerikan subaylarının yanında açmıştır. Koçaş, arabadaki Amerikan subaylarının Türkçe bilip bilmediklerini anlamak için, birden kendilerine dönmüş ve Türkçe olarak, "Saatiniz kaç acaba?" diye sormuştur. Bunu yaparken de, Türkçe bilen birinin, elinde olmaksızın saatma bakıp karşılıp vermesinin normal olacağmı düşünmüştür. Oyun tutmuş, Amerikalılar hiç bir şey anlamadan binbaşının yüzüne bakmışlardır. İçlerinden biri, "Excuse me?" (Özür dilerim, nedediniz?) diye sormuştur. Bunun üzerine Koçaş, General Gürsel'e dönüp sorunu açmışta. Ülkenin o günkü durumunu anlatmış ve bir hafta soma darbenin ger çekleştireleceğini söyleyerek, karşüık istemiştir. Gürsel bunun üzerine, hemen "Peki," demiştir.

Darbeden önceki son haftalar, darbeciler için ateşli bir çalışma içinde geçmiştir. 3 mayıs 1960'ta General Gürsel'in

habersiz olarak hükümetçe görevinden alınması, darbeciler arasında bir bomba etkisi yaratmış, acele olarak bir yeni önder aranmaya başlanmıştır. Bu sefer de, Kara Kuvvetleri Lojistik Dairesi Başkanı General Cemal Madanoğlu üzerinde karar kılınmıştır. Gürsel'den iki rütbe daha aşağıda olduğu halde, onun da "paşa" oluşu, önderlik için yeterli görülmüştür. Madanoğlu da teklife "peki," demiştir. Daha sonra Ankara daki Harp Okulu'nun komutanı General Sıtkı Ulay ve Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı Albay Osman Koksal da harekete katılmışlardır.

İktidarın son haftaları içinde en garip ilişkilerden biri de, Bayar'la Muhafız Alayı Komutam Koksal arasındaki ilişki olmuştur. Koksal, darbede önemli bir kilit noktasıydı. Çünkü, Cumhurbaşkanı'nm teslim olmasmı, mümkünse kan dökülmeden sağlayacaktı. Darbeden on iki gün kadar önce, Albay Koksal çok zor bir durumda kaldı. Adı bilinmeyen bir muhbir, Bayar'a yazdığı bir mektupta, Muhafız Alayı'nın rejime karşı bir komploya katıldığını haber verdi. Bunun üzerine Ba yar, hemen Köksal'ı yanma çağırtıp şöyle dedi: "Albayım, işittiğime göre, Muhafız Alayı mensupları, Halk Partisi'nin yamnda yer almışlar. Ne dersiniz siz buna?"

Koksal, böyle bir istihbarat almadığını söyledikten sonra, soğukkanlı bir tavırla şunu ekledi: "Efendim, benim bile size karşı komplo düzenlediğimi söyleyenler var. Bunların asıl gayeleri, beni buradan kaydırıp yerime Halk Partisi'nin bir, adamını getirmek!"

Gariptir, ama, bu karışıklık Bayar'm kuşkusunu gider mişse benzemektedir. Çünkü, soruşturmayı derinleştirmek gereğini duymamıştır. Öte yandan, cumhurbaşkanı'nın hiç bir şeyden kuşkulanmadığı da düşünülemez. Bir sabah Muhafız

Alayı'm denetlerken, askerlere şunu sormuştur: "Köşke bir saldın olursa, beni savunur musunuz?" Askerler buna hep bir ağızdan, "Albayımız emrederse, elbette koruruz," karşılığını vermişlerdir. Bayar her halde bu karşılığı beğenmiş olamaz; ama, yine de hiç bir teşebbüste de bulunmamıştır.

Darbe, en sonunda 27 mayıs sabahı, çok erken saatlerde, yalnız bir tek kişinin ölümüyle ve parlak bir biçimde gerçekleştirilmiştir, kararlaştırılan başlangıç saati, beklenmedik iki nedenle yirmi dört saat geç uygulanmıştır, bunlardan birincisi, Menderes'in beklenmedik bir sırada Batı Anadolu'da bir yurt gezisine çıkışı nedeniyle, yakalanması için özel birtakım bağlantılar kurulması zorunluluğunun doğuşudur. İkincisi de, şehrin büyük bir bölümünü denetim altına almakla görevlendirilen Ankara'da piyade birliklerinin, son dakikada dört yıldızlı bir generalden emir almadan, harekete geçmeyi reddetmeleridir, gürsel'in görevinden alınması, darbecileri bir orgeneralin desteğinden yoksun bırakmıştı, dolayısıyle, bu emri çıkartmaları olanağı yoktu. Bunun üzerine, Ankara'daki piyade birliklerinin şehir dışına çıkartılmasına ve şehrin denetim altına alınmasında Harp Okulu öğrencilerinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Menderes'in ise Batı Anadolu'da son geziye ne amaçla çıktığı kesinlikle anlaşılamamıştır. Köylüleri ayaklandırmak gibi biraz düşsel bir tasan peşinde olduğu ileri sürülmüştür somadan. Anadolu'da köylere ve büyük şehirlerin çevresindeki gecekondu mahallelerine geniş çapta silâh dağıdıldığı yolunda söylentiler de çıkanlmıştır. Somadan bu iddia, düşük hükümetin ülkeyi bir iç savaşm eşiğine getirdiğini ispatlamak için kullanılmıştır, her şeye rağmen, Menderes'le Bayar'm,

orduya karşı bir köylü ayaklanmasına önderlik edeceklerini düşünmek, zordur.

Menderes'in otomobili bir keşif uçağınca tespit edilmiş ve daha sonra kendisi Kütahya yolunda yakalanmıştır. Menderes, partisinin en güçlü olduğu sekiz batı ilinin valisine telefon etmek için son bir teşebbüste bulunmuşsa da , telefon hatlarının kesildiğini görmüştür. Menderes bunun üzerine mücadeleden vazgeçmiştir. Sapsarı bir yüzle kanepeye çökmüş ve yakalanmayı beklemeye başlamıştır. Kısa bir süre sonra da , subaylar kendisini yakalamaya gelmişlerdir.

Çeşitli aşamalardan sonra, 27 Mayıs darbesi büyük bir ustalıkla indirilmiş ve bir tek can kaybma bile uğranılmadan, ordu, birkaç saat içinde iktidarı ele almıştır.

5

MAHKEMELER VE SONRASI

DEVRİLEN iktidarın önderleri, İstanbul'dan on iki mil uzaklıktaki Yassıada'da yargılanmışlardır. Bütün bu tür yargılamalar gibi, bu mahkemeler de dramatik bir hava içinde geçmiştir. Duruşmaların büyük bir bölümünü, yabancı muhabir olarak ben de izledim.

Duruşmalar dış basında son derece kötü aktarıldı ve pek çok kimse, can sıkıcı bir komedi olarak nitelendirdi; bunun sonucunda da yanlış yargılara varıldı. O günden bugüne kadar tekrarlanan bir görüşe göre, devrilen iktidarın önderlerinin hemen kurşuna dizilmeleri, on altı ay soma kendileri üzerine verilen ölüm cezalarından çok daha iyi olacaktı. Ülkenin dışındakiler için böylesi çok daha açık bir çözüm yolu sayılabilirdi; ama, suçlananların acaba kaç tanesi bu tür bir çözüm yolunu tercih ederdi? İçlerinden çoğu aradan on bir yıl geçtikten soma, yalnız özgürlüklerine kavuşmakla kalmadılar, medeni ve siyasal haklarına bile kavuştular.

Türkler, mahkemelerin hazırlanışında birbirine karşıt iki neden arasında kalmışlardı: Demokrasi ve ihtilâl arasında. Objektif olmak isteyen bir soruna iki açıdan bakabilirdi: Mahkemeler, kuşkusuz, demokratik bir yargılamadan daha

sert bir tutum içindeydi ama, normal bir ihtilâl mahkemesinden daha dürüst olduğu da kesindi. Mahkemelere, bir insanın suçluluğu ispat edilinceye kadar suçsuz sayılacağı ilkesine dayanan İngiliz yasaları açısından bakanlar, bunu da ceza mahkemesi gibi çalışan bir ihtilâl mahkemesi gözüyle gördüler. Hemen askerî bir darbeden sonra kurulan bir mahkemenin, olayların niteliği gereği, Old Baileydeki usulden ayrı yü rütemeyeceği görüşünde olanlar, benimsenen usulün adaletin yerine getirilmesini aksattığını ileri sürdüler. Mahkemeler sırasında kana susamış bazı kimselerin en az elli kişinin idamını istedikleri hatırlanacak olursa, belki bu görüş üzerine söylenecek bir şeyler bulunabilir.

Mahkemelerin özellikle alışılmamış iki yönü vardı: Bir kere, yalnız bir iki önder değil, iktidardan düşürülen Demokrat Parti'nin bütün parlamento grubu yargılanıyordu. Beş yüze yakın kadm, erkek, suçlu sandalyelerine oturtulmuştu. Belki de bu, mantığa uygun bir tutumdu.

Kralların mutlak egemen oldukları günlerde, kral devri lebilirdi. fakat, parlamenter rejimin mutlak egemen olduğu bir rejimde, mantık yönünden parlamentodaki çoğunluk suç lanabilirdi. bunun sonucu olarak da, Yassıada'da yargılanan sanıkların sayısı, dinleyicilerden daha çok oldu.

Anlaşılmamış olan ikinci yönü, önce de belirtmiştik: Yargılama, ihtilâl kanunlarına göre değil, normal ceza kanunu hükümlerine göre yapılıyordu.

Önceden de belirttiğimiz gibi, Ceza Kanunu'nun 146. maddesi, "Anayasa'nın ihlali" suçu için ölüm cezasını öngörüyordu. İhtilâlciler için bu büyük bir talihti; çünkü, açıkça söylenirse belirsiz sayılabilecek bir suçla, fakat, son derece demokratik usullerle sanıkları rahatça idam sehpasına gönderebilirlerdi.

Bu nedenle savcı, ancak 107 sanık için ölüm cezası isteyebilmiş, bunlardanl5'i kabul edilmiştir. Kabul edilenlerden ise yalnızca üçü infaz olunmuştur.

Mahkemelerin ihtilâlci yönü açık seçik görünüyordu. Salon, askerlerle doluydu. Yargıçlar, savcılarla birlikte, askerî rejimin önderleriyle sıkı ilişkide olduklarını ortaya koyan dikenli tellerin ardında yaşıyorlardı. Sayıları epeyce kabarık olan savunma avukatları güzel konuştukları ve parlak savunmalar yaptıkları halde, açıkça elverişsiz durumdaydılar ve zor durumlarda bırakılıyorlardı. Fakat, iktidar etkenleri ellerinde olduğuna göre ve büyük bir halk kesiminin karşı ihtilâl teşebbüsüne girişmesi ihtimali içinde, başka çıkar yol da yoktu. Bunlar hukukî usuller değil, siyasî etkenlerdi.

Bence, mahkemelerin en zayıf yönü, 146. maddedeki ölüm cezasını gerektirecek suçun delillerini, bir ceza mahkemesinde ispatının güçlülüğüydü. Anayasayı çiğneme durumu olup olmadığı, bugün bile tartışılan Bizans entrikası kadar karışık bir işti. Tarafsız olmaları imkânsız "uzmanlar"ın ifadelerine dayanıyordu. Mahkemeyi izlerken, insan hayatlarının bu tür inceliklere bağlı olması, kaba bir oyun gibi geliyordu.

Benim kişisel görüşüme göre Menderes hüldmıetinin dini duygulan kışkırtması, Atatürk Anayasası'nm ilkelerini olmasa bile, ruhunu zedelemişti. Fakat bugün, pek az kimse infazların gerek iç politika, gerekse yabancıların görüşü bakımından ciddi bir yanlışlık olduğundan şüphe etmemektedir. Öte yandan, daha soma Bayar ve arkadaşlarının serbest bırakılması ve siyasal haklan dışında, bütün medeni haklanm da geri verilmesi. Bu yönden infazlar büyük bir haksızlık gibi görünmekte, mantığın değil, duyguların eseri olduğu izlenimi uyandırmaktadır.

Uzun süren mahkemelerin aynntılanna girişecek deği

lim; fakat, belleğimde kalan birkaç şeyi belirteceğim. Bunlardan biri, yargılamaların başladığı gündür. Bayar, Menderes ve öteki sanıkların mahkeme salonuna getirilişleri hâlâ hatırladığım en olağanüstü şey olarak zihnimdedir. Bu adamları Ankara'da son defa gördüğümüz zaman, hepsi de, çevrelerinde hayranları ve dalkavukları dolaşan, uzun zamandan beri iktidarda olmanm rahatlığı içinde, peşlerinde bir dediklerini iki etmeyen hizmetkârları, bir iki imtiyazlı ziyaretçile riyle lütfen görüşmeyi kabul eden, resmi görev sahibi kimselerdi. Birden basit birer tutuklu, yargıçların, hatta ölümün karşısında, sıradan birer suçlu oluvermişlerdi. İktidardan düşme gibi birdenbire olan değişikliğin nasıl baskın bir fizik çöküntü yarattığını, insanın duygularını nasıl etkilediğini kral Lear'in sözlerinde bulabiliriz:

"Kimi kaybeder, kimi kazanır, kimi girer, kimi çıkar."

Kesin olan bir şey vardı: Bu adamlar yerlerinden atılmışlardı; şimdilik başkaları onların yerine iktidara geçmişti.

Duruşmalarda, Bayar, kendisine Afgan Kralı tarafından armağan edilen bir tazıyı, Ankara Hayvanat Bahçesi'ne 800 liraya satmış olmakla suçlandırılıyordu. Bayar' ın suçu, devlet parasını kötüye kullanmaktı. Bayar, hayvanat bahçesi yetkililerini, devlet parasıyla tazısını satın almaya zorlamıştı. "Köpek davası" diye anılan bu duruşmanın amacı, kuvvetli bir ihtimalle, Bayar'ı gözden düşürmekti. Hem de yalnız söz konusu para bakımından değil, ayrıca köpeğin, Türkiye'de pek sevilen bir hayvan olmaması bakımından. Aslında, "köpek davası" ile duruşmaları açmak, yargılamaları bütün dünyanın gözünde komik ve saçma duruma düşürmekten başka bir şeye yaramadı.

Mahkeme bu komediyle açıldıktan sonra, devamı bo

yunca dram unsuru daha da derinleşti. On dokuz ayrı dava açılmıştı ve bunlar ağırlık ve önem derecelerine göre dikkatle sıralanmış, ölüm cezasına kadar uzanıyordu. Artık hava iyice ağırlaşmış ve sıkıcı olmaya başlamıştı.

Duruşmaların devam ettiği sürece başsanık Menderes'le kırmızı ve altın sırmalı cüppesi içinde pek gösterişli duran başyargıç Salim Başol arasında âdeta garip bir işbirliği havası doğmuştu. Menderes, duruşmalar ilerledikçe, gittekçe so luklaşıyor ve zayıflıyordu. Zaman zaman sesi bir fısıltı gibi çıkabiliyordu. Ancak, hâlâ Türkiye'nin en iyi söylevcilerin den biri olduğunu gösterecek konuşmalar yapıyordu bazen, yine de, zihnen çöktüğü belliydi ve Başol'la hayatı için tartışıyor gibiydi. Yargıca aşın bir nezaket gösterip, şark unvanları yakıştırarak hitap ediyor, hatta, "Majesteleri" diyordu. Tüyler ürpertici bir komediydi bu. Fakat, yine de hiç bir şeyin kendisini kurtaramayacağını biliyor gibi bir görünüşü vardı.

Mahkemelerin sonu da, başlangıcı gibi gösterişli oldu. Özellikle, ölüm cezalannın açıklandığı an. Ölüme mahkum edilenlerin hiç biri heyecan belirtisi göstermedi. Bu sırada bir olay iyice aklımda kaldı. Eski dışişleri bakanı Zorlu, ölüm cezasına çarptınlan 15 kişiden biriydi. Arka sırada oturan arkadaşlarından biri ise, beklediğinden çok daha hafif bir ceza ile yakayı kurtarmıştı. Zorlu, kendisinin ölüme mahkum edildiğini öğrendikten sonra, son derece soğukkanlı bir biçimde arkaya dönüp arkadaşmı aldığı hafif ceza için kutladı. Bu davranış, böyle bir anda gerçekten çok etkileyiciydi. Zorlu, bütün yargılama boyunca cesaretini korumuştu.

Menderes, mahkemenin son günü intihara teşebbüs ettiği için bulunamadı. Çok miktarda uyku hapı aldığı açıklandı.

Bu nedenle, cezasının infazı geciktirildi. Zorlu ile Polatkan ise hemen ertesi sabah asılarak idam edildiler. Zorlu, anlatılanlara bakılırsa, çok cesurca can verdi. Yine söylendiğine göre, son dakikaya kadar cellâtla şakalaştı ve Türkiye'deki asılarak idam edilme usulünde bir cesaret örneği olarak kabul edildiği biçimde, altındaki iskemleyi kendisi tekmeledi. Bu arada ailesi adına, daha sonra yayınlanan bir de mektup yazdı. Mektup şöyle başlıyordu:

. "Şu anda Allah'ın huzuruna çıkmaya hazırlanıyorum..."

Kendisine son dini telkinde de bulunuldu. Zorlu daha 51 yaşındaydı.

Talihsiz Polatkan'a gelince, ölüm cezasının onaylanması, özellikle daha önemli kişilerin cezasının müebbet hapse çevrildiğini öğrendikten sonra, üzerinde müthiş bir korku şoku yarattı. Gerçekten de onun niçin seçildiğini anlamak kolay değildir. Ölümünden önce iki satırlık dokunaklı bir not yazdı:

"Kanma ve aileme masum olduğum söylensin; anneme ve kardeşlerime de."

Menderes'in alın yazısı daha da kötüydü. Hastalandığı için, başucuna bir sürü doktor toplandı. Her saat başında sağlık durumunu bildiren sağlık bültenleri yayınlandı. Dilini doktora gösterirken, göğsü dinlenirken çekilmiş fotoğraflan yayınlandı. Menderes çabuk iyileşti. Bir süre sonra da ölüm cezası yerine getirilebilecek derecede iyileştiği açıklandı. Eski başbakanın cezasının infazı üzerine pek aynntılı bilgimiz yoksa da, o mevsimde Marmara'da görülmemiş bir fırtına vardı. Elbette bu fırtınanın da Menderes efsanesine katkısı oldu. Bu mevsimsiz fırtınanın Menderes'in ölümüyle ilgili olduğu bile ileri sürüldü.

Zorlu ve Polatkan'ın idamlanyla Menderes'in cezasının

infazı arasındaki 36 saatiık farkı, eski başbakanın intihara kalkışmasıyla açıklamak elbette münıkündür. Fakat, bazıları başka bir neden ileri sürmüşlerdir, menderes, düşük iktidar üyeleri arasında idamı karışıklıklara sebep olabilecek tek sevilen kişiydi. İntihara kalkışma olayının kasten sahnelendiği, askeri önderlerin Zorlu ve Polatkan'm idam resimlerini yayınlattırıp korku salarken, intihar dolayıyle de, idam kararının tepkisini ölçmek istedikleri ileri sürülmüştür.

İnfazlar sırasinda, bütün Türkiye de olağanüstü tedbirler alındı. Fakat, bilindiği kadarıyla Türkiye'nin en popüler başbakanlarından biri olan Menderes'in ölüm cezasının yerine getirilişi sırasında en küçük bir toplu karşı koyma hareketi bile olmadı.

Bence bu, Türk tarihindeki en şaşkınlık verici olaylardan biridir. Aslında, ordu iktidardaydı ve hiç kimse güvenliğini tehlikeye atmadan bir şey yapamazdı. Fakat, otuz milyonluk bir ulus içinde, hiç olmazsa bir yerde, bir kişinin sesini yükseltmesi beklenebilirdi. Buna karşılık, onlar cezayı büyük bir sessizlikle karşılamış, belki de öç alma duygularını yüreğine gömmüştür. Böylece, Türkiye'de yenilenen demokrasi, bir kan davasıyla birlikte doğmuştur.

Sonuç olarak, "Menderes Efsanesi", Türk iç politikasında önemli bir etken durumuna gelmiştir. Halkın pek çoğu hâlâ Menderes'in öldüğüne inanmamaktadır. Her gece bir kıratın sırtında, kapatıldığı Yassıâda'dan, İstanbul'daki Eyüp camiine geldiği söylentileri dolaştırılmaktadır. Şimdi Türkiye'yi yönetmekte olan Adalet Partisi (kitap, 1972'de, 12 Mart Muhtırası'ndan önce yayınlanmıştır) de, bu inancı ustaca istismar etmiştir. Seçmen kitlelerine Adalet Partisi'nin "Menderes'in Partisi" olduğu söylenmiştir. Seçmenler de her se

çimde o partiye oy vererek, buna inandıklarını göstermişlerdir. Acaba bu garip nedenler Türkiye'de seçimleri daha ne kadar zaman etkileyecektir?

Ölüm cezalarının uygulanması için baş vurulacak son yer, Geçici Anayasa uyanca, Milli Birlik Komitesi'ydi. Komitede 9'a karşı 13 oyla cezalar onaylandı. İnfazlan önlemek için Türkiye'de ve Türkiye dışında çeşitli teşebbüslerde bulunuldu. Öbür devlet başkanlan arasında İngiltere kraliçesi de af çağrısında bulundu. Edinburg Dükü'yle birlikte Tahran'a giderlerken, Ankara'da bir süre kalıp General GürsePle görüştü.

Özellikle İnönü, Gürsel'e bir mektup yazarak uygar ülkelerde artık siyasal nedenlerle idam cezalan verilmediğini belirtti. Sonradan ileri sürüldüğüne göre, ordu içinde ihtilalci unsurlann 15 Eylül 1961 gecesi dramatik baskılan olmasaydı, Komite'nin çoğunluğu, idamlann hepsini müebbet hapse çevirecekti. Yapılan pazarlık sonucunda, üç idamda karar kılınmıştı.

Gerçek şu ki, 1961 yılı eylülünde Milli Birlik komitesi artık, Türkiye'nin yöneticisi gücü olmaktan çıkmıştı. İktidar daha aylarca önce "gerçek cunta" deneri ve perde arkasında kalan birtakım subaylann eline geçmişti. Biraz da romantik olan bu subaylar kan istiyorlardı. İstedikleri kanı da döktüler. Komite'yi akıl dışı eyleme zorladılar. Bu "gerçek cunta"nın önderlerinden biri de, Albay Talat Aydemir'di. Kim bilir, belki de şiirsel bir adalet tacellisiyle, üç yıl sonra aynı Talat Ay demir'de idam sehpasında can verecekti.

İhtilâlci baskılara rağmen, bundan sonra demokratik rejime çabuk bir dönüş oldu. Milli Birlik Komitesi içinde radikal 14Ter, bir yıl önce sürgüne gönderilmişti, buna rağmen, 1962 ve 1963 yıllannda iki askeri darbe teşebbüsünü bastır

mak gerekti. Bu da, ordu içindeki demokrasiden yana olanların, intilâlden yana olanlardan ağır basmalanyla mümkün oldu. Subayların pek çoğu bu tür serüvenlere karşıydılar ve, "Türkiye, Suriye değildir." "Türkiye, Patagonya değildir." sözleri sık sık işitiliyordu.

1962 yılı şubat ve 1963 yılı mayıs aylannda girişilen iki teşebbüste de, aynı adam, Talat Aydemir başı çekiyordu, bu, belki de eşine az rastlanacak bir olaydn. Çünkü, hükümeti devirmeye kalkan bir kişinin, ikinci defa aynı fırsatı yakalaması, az görülür bir olaydır. 1962 darbe teşebbüsünden soma İnönü hükümeti, Aydemir ve 69 subayı bağışlamış, ordudan çıkarmakla yetinmişti. İşte bu davramş, Aydemir'in nasıl ikinci bir teşebbüse kalkışma olanağı bulduğunu açıklamaktadrr.

Aydemir, garip bir adamdı. Birinci teşebbüsünün başarısızlığından sonra, ikinci bir teşebbüste daha bulunacağını açık seçik olarak söylemişti. Ben, o dönemde kendisiyle iki defa konuştum. Kendisinin dengesiz biri olduğunu düşünenler olabilir; fakat, aslında hiç de öyle değildi. Sakin ve mantıklıydı, bir bakıma ülkücüydü. Askeri bir diktatörlük kuracağı söylentilerini yalanlıyor, hatta, kendisinin iktidara geçme isteğinde olmadığını söylüyordu. Westminster demokrasisinin, Türkiye için geçerli bir rejim olamayacağı kanısındaydı. Uygulamada rejim yoldan çıkartılmış, hiç bir şey yapılamamıştır, diyordu.

Aydemir, Çerkezdi. Çerkezler ateşli karakterleriyle ün salmışlardır; ama, beyinlerinden çok, cesaretleriyle dikkati çekerler. Aydemir'in başarılı bir darbe peşinde koşmasının ve teşebbüslere girişmesinin ardında Psikolojik nedenler de vardı. Somadan 1960 darbesini hazırlayan ordu içindeki ilk ihtilâlci çekirdeği daha 1956'da başında oluşmuştu. Fakat, Ko

re'de olduğundan 27 Mayıs devriminde bulunamamış, bunun acısını hep çekmişti. Bu nedenle kendi darbesini ille de gerçekleştirmek istiyordu.

Talat Aydemir büyük yanlışlar yaptı. İki teşebbüsü de doğru dürüst düzenlenmemişti. Öte yandan, ülkenin durumu da böyle bir darbe için olgunlaşmış değildi. Yine, darbenin başına geçecek yüksek rütbeli bir subay yoktu. Aydemir her şeyi tek başına yapmak istiyordu. Hava kuvvetlerinin desteğini sağlamak için ciddi bir teşebbüste bulunulmamıştı. Her iki seferinde hava kuvvetleri, etkili bir biçimde hareketine karşı cephe aldı.

1963 'teki teşebbüsünde Aydemir radyoyu ele geçirdikten sonra, büyük bir yanlışlık daha yaptı, iktidarı kendisinin ele aldığını bildirdi. Böyle davranmasaydı, başarılı olabileceği düşünülebilir. O dramatik gecede, radyoyu dinleyen generallerden bazıları ordunun iktidarı ele almasından yana oldukları halde, Aydemir'in adını işitince harekete sırt çevirmişlerdir. Bu, Aydemir'in kişi olarak sevilmemesinden değil, rütbesinin küçük oluşundandır. Hatta, o sırada emekliye de ayrılmıştı. Generaller, Milli Birlik Komitesi döneminde albaylardan ve binbaşılardan emir almaktan zaten bıkmışlardı.

O dehşet gecesi cereyan eden bir olayı kesinlikle belirtmek gerekir; çünkü, bir insanın tek başına gerçekleştirebileceği en önemli işlerden birine örnektir bu. Yarbay Ali Elverdi radyoda Aydemir'in yönetime el koyduğunu açıklayan ilk mesajını işittiği zaman, Ankara'daki evinde sakin sakin oturuyordu. Elverdi hemen yerinden fırladı, giyindi, cipine atladı ve biraz sonra sokakta Aydemir'in tanklanyla burun buruna geldi. Tabancasını çekip tank mürettebatından parolayı öğrendikten sonra, bu paroladan yararlanarak güvenlik barikat

lannı aştı, doğruca radyoevine gitti. Hiç bir direnişle karşılaşmadan içeri girdi, iki katı tırmandı ve Aydemir'in ihtilâl beyannamesini okumakta olan ihtilalci subayın yanma vardı. Yarbay Elverdi, tabancasıyla ihtilâlci subayı stüdyodan ayrılmak zorunda bıkartıktan soma, mikrofonu kaptı, ayaklanmanın bastırıldığını bildiren kendi bildirisini okudu.

Tam bu sırada radyoevi stüdyosuna daha bazı ihtilâlci subaylar, Elverdi'yi ele geçirdiler. Ama, bundan daha önce Elverdi zekice bir davranışla Etimesut'taki radyonun verici istasyonuna telefon ederek, radyo eviyle bağlantısını kesme emrini vermiş bulunuyordu. Emir yerine getirilmişti. İhtilâlcilerin radyo yayınlarına devam etmeleri imkânsız duruma girmişti. Bu sırada şehrin dışında hazır bekleyen ve Aydemir kazanmış olsaydı, ondan yana geçecek olan kuvvetler, hiç bir ses çıkmadığını görünce, ayaklanmanın başarısızlığa uğradığını düşündüler.

Öte yandan, Yarbay Elverdi, radyoevinde boş bir stüdyoya götürüldü ve ellerini duvara dayayıp arkası döndürüldü. Yarbay, hemen öldürülmeyi bekliyordu. Fakat, mucize olarak bu durumdan da kurtuldu. Bu sırada radyoevine bizzat gelen Aydemir (belki kendisi de bu sırada teşebbüsünün başarısızlığa uğradığını anlamıştı), Elverdi'nin hayatını bağışladı. Aydemir yargılanması sırasında teşebbüsünün başarısızlığa uğramasında Yarbay Elverdi'nin tek basma giriştiği işin büyük rolü olduğunu kabul etmiştir. Yarbay Elverdi'ye, daha soma Türklerin en büyük cesaret madalyası verilmiştir.

Aydemir'in ikinci darbe teşebbüsü, ilkinden daha ciddiydi. Çünkü, kan da dökülmüştü. İki subay ve altı kişi çatışmalar sırasında ölmüş, Aydemir de bu sefer yakalanıp yargılanmıştı. Üç ay süren yargılamadan soma, Aydemir ve sağ kolu olan sü

vari binbaşı Fethi Gürcan, ölüme mahkûm edildiler. İkisinin de cezalarının infazı oldukça geciktirildikten sonra yerine getirildi. Asilerin ordu içinde birçok taraftan olduğu belliydi.

Gerek Aydemir, gerekse Gürcan, savunmalannda İnönü'nün getirdiği demokrasinin Türkiye şartlanna uymadığını, ülkeyi Kemalist reform ilkelerinden saptırdığını ileri sürdüler. Her ikisi de ülkücü ve inançlı kişiler olarak kendilerini savundular. Özellikle, Aydemir'den daha da genç olan Gürcan, ateşli ve parlak bir savunma yaptı. İkisi de, rejimin ülkeyi düşman kamplara ayırdığını, sosyal ve ekonomik kalkınma için gerekli olan milli birliği zedelediğini söylediler.

Gürcan'ın son sözleri, Türk subaylannm düşünce ve duygulanm aydınlatma bakımından ilginçtir:

"Bence Atatürk, hayatiyeti ve fonksiyonu sona ermiş, fotoğrafı duvarlara asılan, adından tatillerde ve yıldönümlerinde bahsedilen boş bir sembol değildir; hatta, adı minnetle anılacak büyük bir adam da değildir. Atatürk bir ideali, bir doktrini, gelişmiş bir hükümet sistemini temsil eder. İşte toplumumuza da bu sistem uygulanabilir ve uygulanmalıdır..."

"Ölümün karşısında ve Tanrı ile Adalet'in huzurunda bulunduğum şu anda, Atatürk'e övgüler yazmak için kaleme sanlan bir şair kadar vicdanım rahat. Uğrunda can erecek adamlar bulunduğuna göre, davamız daha güçlü olarak yaşayacağına inanıyorum. Ve diyorum ki, Atatürk ölmüştür, ama var olmakta devam ediyor. Şimdi ben de öleceğim, ama Atatürk ilkeleri, ölümümle çok daha yüce bir değer kazanacak."

Binbaşı Gürcan, bu parlak sözlerle, inançları uğruna can lannı feda eden seçkin insanlar arasına kanşmış oluyordu.

Aydemir'in son sözleri ise, çok daha kişiseldi:

"Öyle bir zaman gelir ki, kendine güvenen lider, ardından geleneklere nasıl ölmek gerektiğini göstermek zorunda

kalabilir. Böylece fikrinin unutulup gitmesini değil, daha güçlü bir şekilde kök salmasmı sağlar... Ben, 1956'dan beri Türkiye'nin selâmeti için en tehlikeli teşebbüslere giriştim... Bütün tehlikeleri göze aldım, ama başaramadım..."

Kuşkusuz, bu fikirler genç ordu subayları arasında yaygındır.

1971 mart ayında müdahale tehdidiyle Silâhlı Kuvvetler, Adalet Partisi başkanı Demirel hükümetini istifaya zorlamışlardır. Prof. Erim'in başkanlığında bir millî koalisyon hükümeti kurulmuş, çeşitli illerde sıkı yönetim ilân edilmiş ve Erim, ordu ile işbirliği halinde ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Buna rağmen, parlamenter rejim korunmaktadır. Daha sonra Erim de görevden ayrılmıştır.

6

TÜRK ORDUSU ,

t ORDU, Türkiye'de en iyi örgütlenmiş Kemalist kuvvettir ve özellikleri olan bir ordudur. Bu nedenle hakkında bir şeyler söylemek gerekir. Türk ordusunun geçmişteki fetihlerinden söz edecek değilim. Hepimiz Türk ordusunun İstanbul'u nasıl fethettiğini, Doğu Avrupa'nın büyük bir bölümünü nasıl ele geçirdiğini ve viyana kapılarına nasıl dayandığını biliyoruz. Hıristiyan çocuklarının devrişilmesiyle kurulan Yeniçerileri de tanıyoruz.

Yeniçeriler, imparatorluğun son dönemlerinde padişahları tahttan indiren ve tahta çıkartan yasa dışı bir güç durumuna gelmişlerdi. Yeniçeriler kazan kaldırdığı zaman, Sultan bunun ardından kimin yerinden oynatılacağını çok iyi bilirdi. Sonunda, 1826 yılında enerjik padişah II. Mahmut, Yeniçerilere meydan okuyarak, birkaç saatlik kanlı harekât sonunda, bu örgütün varlığına son verdi. Bu ordudan geriye kala kala, bugün törenlerde çalan Mehter Takımı kaldı.

Türk çocukları, başarıları daha Osmanlı İmparatorlu ğu'ndan da önce başlayan silâhlı kuvvetleriyle övünmeleri öğütlenerek yetiştirilirler. Tarihte ilk düzenli Türk ordusunn, İ.Ö 200'de Doğu Hunları tarafından kurulduğu söylenir. Daha

o zamanlar ün salan Türk süvarileri, Çinlileri bile bozguna uğratmıştı, türk askerî tarihçilerinin, Atilla ve Cengiz Han'ın ordularını "Türk orduları" olarak nitelemeleri ilginçtir.

Türk orduları daha başlangıçta yüksek moral ve ruh sahibi komutanların yönetimi altmda bulunmuştur. Dokuz yüzyıl önce Kaşgar'da yazılan askerî bir kitapta, birTürk komutanının "Şeytana bile direnecek kadar güçlü, iyiliğe karşı sevgi ve saygı dolu olması gerektiği" belirtiliyordu. Bir komutanın en önemli dört meziyeti ise, "Şeref, cömertlik, cesaret ve derin askerî bilgi" olarak gösteriliyordu. Bu nedenle, bugünkü Türkiye'de de orduya, gerek mensupları, gerekse dışarıdakiler tarafından moral ve fizik bir güç olarak bakılmaktadır.

Modern Türk ordusu, hatırı sayılır bir güçtür ve büyük bir ordudur: 30.000 subay ve yarım milyona yakın askerden oluşur. NATO'nuh en büyük silâhlı kuvvetlerin azaltılmasının savunmasını yapmaktadır.

İmparatorluğun son yıllarında, çeşitli sınırlarda kanlı ve yıpratıcı savaşlar nedeniyle, askerlik hizmeti yirmi iki yıla kadar uzatılmıştı. Türk askeri yıllarca askerlik yapıyor ve Yemen gibi yâd ellerde ölüyordu. Bugün, Osmanlı İmparatorlu ğu'nun yıkılışından elli yıl soma bile Yemen, halk türkülerinde acı acı sözü edilen bir ülke olarak kalmıştır.

Türkiye'de ordu, devletin bir dalı olmaktan çok, hayatın bir parçasıdır. Birleştirici, hatta uygarlık getiren bir güçtür. Sağlık durumu uygun olmayanlar dışında her Türk, askerlik görevini yapar. Pek çoğu için de bu, önemli bir eğitim aşamasıdır. Ordu, en ıssız köşelerden gelen köylüleri alır, besler, giydirir, okuyup yazmasını öğretir, bir sanat kazandırır, şehirlere götürür. Türklerin çoğunluğu askerlikten hoşlanır, bir şeyler öğrenmeye ve yararlanmaya bakarlar.

Bir gün İstanbul yakınlarında, yolda bir eri arabama al

dığımı hatırlıyorum. Doğulu bir köylünün oğluydu. Kendisine askerlik üzerine ne düşündüğünü sorduğum zaman, büyük bir ciddilikle şu karşılığı verdi: "Askerlik, insana üç önemli şey öğretiyor: Disiplin, insanlık ve uygarlık." Basit bir askere göre, gerçekten çarpıcı bir karşılık! Üstelik, Türk eri çetin şartlar altında askerliğini yapar, sert disiplin görür.

Sertliklerine rağmen, Türk subayları zeki, aydın ve sosyal sorunların bilincine varmış kişiler olarak tanınır. Ayrıca toplumsal bilincin koruyuculuğunu yaptıklarına, ulusun seçkin insanları olduklarına inanırlar. Modern Türkiye'de bütün reformcu hareketler, ordudan gelmiştir. 1908 "Genç Türkler" hareketi, 1919'dan sonraki Atatürk devrimi, 1960 devrimi gibi. Bunun bir nedeni de, Türk ordusundaki subayların, başka ülkelerdeki gibi yüksek sınıflardan değil, daha aşağı tabakaların çocukları arasından gelmelerinde bulunur. Bu yüzden de ordu daima tutucu değildir. Türkiye'de devrimleri ordu gerçekleştirdiğine göre, bunun önemi açıkça ortadadır.

Türk subaylarının ölçülü ciddilikleri karşısında daima şaşırmışımdır. Ayrıca, dikkati çekecek derecede seçkin konuşurlar. Bir gün Ankara'daki subay kulüplerinden birinde karşılaştığım subay grubuyla aramda geçen konuşmayı hiç unutamam. Son derece kuru ve entellektüel bir sohbetti. Özellikle siyasal teoriler ve Anayasa sorunları tartışılıyordu. Sohbette, demokrasilerde kuvvetler ayırımı ile parlamentoya dayalı hükümetlerde iki meclisten yana olanlar ve karşı olanlar da yer alıyordu. Hemen hepsi, İngiliz tarihi ve siyaseti üzerine çok şey biliyordu. Toplantıdan oldukça etkilenerek ayrıldım.

Subaylar arasında romantik bir radikalizm çok yaygındır. 1960 darbesinden sonra M.B.K. üyelerine kendilerini gençlik yıllarında en çok etkileyen hangi edebiyat olduğu so

rulduğu zaman, hemen hepsi Gregori Petrof adlı Bulgar yazarının "Beyaz Zambaklar Ülkesinde" adlı eserinin adını vermişlerdi. Bu kitabı okumayı 1920'lerde Atatürk zorunlu kılmıştı. Bu, hafif sol tonda, Fin filozof ve yazan Johan Shell man'm nezaretinde, XIX. yüzyılda Finlandiya'da gerçekleştirilen reformların romantik ve idealist bir biçimde aktarılmasıdır. Pek çok Türk subayı da, Nietzsche'ye saygı besler.

Türk ordusu, yakın Türk tarihinin çeşitli dönemlerinden önemli roller oynamıştır. Atatürk'ün, Türkiyede rakipsiz başa geçişinde de, Yunanlılara karşı kazandığı askerî zaferin rolü başta gelir. Gerek kendisi, gerek kendisinden soma gelen İnönü, askerî üniformayı sırtlarından çıkardıkları halde, halkın gözünde hep "paşa" olarak kalmışlardır. Atatürk ve İnönü'nün cumhurbaşkanlıkları sırasında sivilin askere üstünlüğü ilkesi göreli olarak yerleştirildiği halde, gerçekte bu tam olarak oluşmamıştır. Halk, haklı olarak, orduyu daima iktidarın başında bellemiştir.

1950 seçimlerini Türk tarihinde olağanüstü bir olay durumuna getiren de, İnönü'nün çok partili rejimi başlatması ile iktidara geçen Demokrat Parti'nin hükümetinin, ilk defa gerçekten sivil bir hükümet oluşudur. Cumhurbaşkanı Bayar, bir bankacıydı; başbakan Menderes ise çiftçi. Menderes'in halk gözünde bu derece sevilmesinin nedenlerinden biri de budur: Ordu ve bürokrasinin iktidan, ilk defa 1950'de sona ermiştir.

Türk ordusunun demokrasi ilkesine verdiği değeri anlamak da önemlidir. Ordu, oyu Kemalisttir. Kemalizm, Batılılaşma demektir. Batılılaşma ise, politik anlamda, demokrasi demektir. Böylece, silâhlı kuvvetler ikili, belki de karşıt görünen bir durumda kalmaktadır: Bir yandan Kemalizmin koruyucusu, öten yandan demokrasi âşığı. Bu nedenle de sürekli olarak iktidara müdahale etme ve etmeme arasında bocalamaktadır.

Menderes dönemi (1950 1960), ordunun **ilk** defa gerçekten siyaset dışında kaldığı dönemdir. Bu on yıl içinde sivil iktidarın askere üstünlüğü ilkesi gerçekten uygulanmıştır. Elbette bazı subaylar bundan hoşnut olmamış, daima iktidara el koyma ya da İnönü'yü (eski bir asker olarak) yeniden iktidara getirme isteği duymuşlardır. Menderes ve Bayar, bir yandan da dini istismar ederek, darbe gerçekleşinceye kadar böyle bir ihtimale daimi göz yumarak, ordu ile ilişkilerini bozmuşlardır.

1965'ten 1971' e kadar iktidarda kalan Demirel ise, Menderes'in başına gelenlerden aldığı dersle, çok daha kurnaz bir yönetici olarak sivrilmiştir. Demirel 1965'te ilk siyasi nutkundan sonra kendinden yana olanlarca alkışlanırken, birden eline kalabalık arasında kimden geldiği belli olmayan bir pusula ulaştırılmıştır. Pusulanın üzerinde şunlar yazılıydı: "Biz, Menderes'i astık, seni de asacağız."

Bu, Türk siyaset hayatının havası üzerine bir fikir vermektedir.

Demirel, generallerle iyi ilişkiler kurarken, asıl ihtilâlleri hazırlayan orta ve aşağı rütbeli subayların da maddî durumlarının düzeltilmesi sorunu üzerine eğilmiştir. Subayların maaşları yükseltilmiş, ucuz meskenler sağlanmış, ucuz alışveriş yapacakları kooperatifler kurulmuş, daha başka kolaylıklar tanınmıştır. Fakat, bu taktiklerin ne kadar süreceği belli olmaz.

Menderes, diktatör diye anıldığı, adalet mekanizmasını emrine almak, basını susturmak gibi çılgınca fikirlere kapıldığı halde, Menderes dönemi bir bakıma önceki rejimden çok daha demokratik sayılabilir. Önceden de gördüğümüz, gibi, bu dönemde ordu, sivil iktidara gerçekten boyun eğmiştir. Şimdiki rejimde ise böyle bir şey söz konusu değildir. İktidarda bir sivil hükümet vardır; fakat, asıl önemli sorunlarda ka

rar veren, Milli Güvenlik Kurulu adlı sivil asker karması bir kuruluştur. Bu organ, ayda bir defa, eski genelkurmay başkanı Cumhurbaşkanı Sunay'm başkanlığında toplanır (o da tıpkı Atatürk ve İnönü gibi bir askerdir). Kurulun öteki üyeleri, başbakan, kabinenin üç üyesi, genelkurmay başkanı, üç kuvvet komutanı ve başka bazı yüksek rütbeli subaylardır. Bu kurul, ortak bir sivil asker yönetimini temsil eder.

1971 yılı mart ayından beri ordu, siyaset sahnesinin daha da ön planına çıkmıştır. Fakat, bugün geçerli olan sisteme rağmen hükümetin bütün önemli sorunlarda generallere danışması gibi generaller iktidara açıkça el konmasına karşı görünmektedirler. Türklerin en son isteyebilecekleri şey, askeri darbelerin birbirini kovaladığı Arap cumhuriyetlerine ya da Güney Amerika devletlerine benzememeleridir. Türkler, altı yüzyıl süreyle Roma İmparatorluğu kadar geniş, İngiltere İmparatorluğu kadar sürekli bir imparatorluğu yöneltmiş, ama daha başka hamurdan yoğrulmuş bir ulustur. Bu nedenle de ordu, kendisini engellemektedir.

Demokratik rejimin çığırtkanlığını yapan İnönü'nün etkisi, ordunun yüksek rütbeli subayları arasında kendini kuvvetle göstermiştir. Orta ve küçük sınıftan subaylar arasında bunun ne derece etkili olduğu kuşkuludur.

Türkiye'deki askeri darbelerde subay kadrosunun yapısı büyük önem taşımaktadır. Türk ordusu içinde albayların generallere karşı bir darbe gerçekleştirmeleri ihtimali imkânsız denmese bile, çok zayıftır. Türkiye'de, Mısır'daki albaylar kadar çok general vardır.

Albay Aydemir'in iki darbe teşebbüsü, biraz da bu kurala uymadığı için başarısızlığa uğramışta. Generaller, bir albayın yönetimine girmeyi hiç bir zaman hoş karşılamamışlardır.

İki darbe teşebbüsünden birincisi, özellikle hedefe yaklaşmıştır. Fakat, her şeyin sallantıda kaldığı gece, yüksek rütbeli kumandanlar, cüretli albaya karşı cephe almışlar, o da hayatını cumhurbaşkanlığı köşkü yerine, idam sehpasında bitirmiştir.

7

DEMOKRASİ

TÜRKİYE, Avrupa ve Batı uygarlığım seçtiği için, siyasal rejim soranu Türkiye'de öbür ülkelerden çok daha büyük bir önem taşımaktadır. Batı demokrasisi, Türkiye'de bir sonuç olarak değerlendirilir; Atatürk ve haleflerinin hedef olarak gösterdikleri uygarlığın siyasal ifadesi olarak kabul edilir. Bu nedenle de idealist Türklerin zihninde demokrasi, sanayileşme ve sosyal reformlardan da değerlidir.

Türkiye, Avrupa Konseyi üyesidir ve bu organın statüsü, üyelik şartı olarak demokratik rejimi şart koşmuştur. Bu nedenle, İspanya ve Portekiz, Konsey üyesi olamamışlar, aynı nedenle de Yunanistan'ın üyelik niteliği kaldınlmıştır. Uzun yüzyıllar mutlakıyet yönetiminin örneği olarak gösterilen Türkiye'nin bugün demokrat bir ülke sayılması, siyasal özgürlüğün aşağı yukarı ilk doğduğu toprak olarak bilinen Yunanistan'ın ise, askerî bir diktatörlük altında bulunması, gerçekten gariptir.

Pek çok kimse, Türk demokrasisinin uzun ömürlü olamayacağını, çünkü, Türklerin demokrasi gelenekleri bulunmadığını ileri sürmektedir. Türkleri pek de sevmeyen T.E. Lawrence, Türkiye'de kalabalık bir tren istasyonunda biri,

sert bir sesle, "Oturun!" diye bağıracak olursa, herkesin nedenini bile sormadan yere oturuvereceğini söylemiştir. Tarihçi H.A.L.Fisher de Türkleri (bana kalırsa yanlış olarak), "rütbesiz askerlerden oluşan bir ulus" olarak nitelendirmiştir.

Buna rağmen,Türkiyede demokrasinin yerleşmesi için yüz yıldan beri inatla mücadele edildiği ortadadır. Mithat Paşa ve öteki liberal düşünceli kişilerin 1876'da ön ayak olduğu demokratik dönem, iki yıl sonra II. Abdülhamit tarafından sona erdirilmiştir. Son yüzyıl içinde Türk tarihi, rejim bakımından, zaman zaman diktatörlüğe dönüşen bir meşrutiyet yönetimi olmuştur. Mithat Paşa da, zindanlarda boğdurulduktan soma, Abdülhamit 33 yıl ülkesini istibdatla yönetmiştir.

Abdülhamit rejimi, Batıda Türkiye'nin adını kötüye çıkarmıştır. Sultan'm sindirme hareketleri, görülmemiş boyutlara erişmiştir. Gazeteler, Fransız İhtilâli'nden söz ettiler diye kapatılmıştır. Yabancı kralların suikast sonunda öldürüldüklerinin gazetelerde yayınlanması yasaklanmıştır. Avusturya İmparatoriçesi Elisabethe'in korkunç ölümünden Türkiye'de "zatürree" diye söz edilmiş, Sırp kral ve kraliçesinin öldürülmesi, "sindirim sistemi bozukluğundan öldüler" biçiminde kamuoyuna duyurulmuştur. Hatta, okul kitapları bile baskıdan etkilenmiş, Alt=0 formülü, Abdülhamit eşittir sıfır anlamına çekilerek, yasaklanmıştır.

1908de Genç Türkler hareketi Abdülhamit'i devirmiş, fakat kısa bir süre içinde bu sefer Genç Türkler bir diktatörlük rejimi kurmuşlardır. Daha sonraki Atatürk dönemi ise, demokratik çerçeve içinde bir diktatörlük diye nitelendirilebilir. 1945'te ise înönü, Batılı modellere uygun, çokpartili bir demokratik rejim başlatmıştır. 1960'taki devrim hareketinden sonra kısa bir askeri rejimi izleyerek, bugüne kadar demokrasi rejimi sürdürülmüştür.

Ankara'daki parlamento binası, gerçekten güzel bir yapıdır. Geniştir ve depreme karşı dayanıklı olarak yapıldığı söylenir. Koridorları, Anadolu'nun 25 çeşit mermeriyle süslenmiştir. Genel Kurul salonu, geniş ve rahattır. Tavandaki on altı avize, tarihin başından beri var olan on altı Türk devletini temsil etmektedir. Avusturyalı mimar Holzmeister'in eseri olan binanın yapımı 21 yıl sürmüştür. Askeri bir darbenin parlamenter rejime son verdiği 1960'ta boş kalmıştir. Gösterişli bir parlamento binasmın boş kalışı, belki de askerleri parlamenter rejime dönmeye zorlayan nedenlerden biri olabilir.

Demokratik rejimin benimsenmesinde ve korunmasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı îsmet İnönü'nün rolü büyüktür. 1945'te cumhurbaşkanı olan 87 yaşındaki bu tecrübeli devlet adamı, şimdi muhalefet önderidir. İnönü, tek başına aldığı kararla, Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti rejimini, demokratik bir sistem durumuna dönüştürmüştür. Bu olay sırasında kurulan Demokrat Parti, T 950 genel seçimlerini kazanmış, İnönü ve Partisi iktidardan uzaklaşmıştır. Yani, İnönü, iktidardan düşmesi pahasına, ülkesine demokratik rejimi getirmiştir. Bu pek büyütülmese bile, dikkati çekecek bir davranıştır.

1960 askeri darbesinden soma demokratik rejime dönüşte de İnönü'nün etkisi büyük çapta kendisini duyurmuştur. Birçok kimse, özellikle son yıllarda, Westminster demokrasisinin Türkiye gibi bir ülkeye uyup uymayacağı konusunda şüphelerini belirtmişlerdir. Çünkü, halkın çoğu okuma yazma bilmemektedir; cahillik oranı çok yüksektir. Fakat İnönü, Türkiye için en iyi rejimin demokrasi olduğu üzerine kişisel görüşünde diretmiştir. Buna rağmen rejimi yerleştirme çabası oldukça çetindir ve şimdiye kadar, bir başbakanla bir dışişleri bakanı da içinde, beş kişi ipe çekilmiştir.

TÜRK demokrasisinin gelişmesi çok ilginç olup politika bilimi öğrencilerini yakından ilgilendirebilir. Çeşitli sarsıntılara rağmen rejim sürdürülmüştür ve bugün de sürdürülüyor. Fakat, inancı gerektirmektedir. Bu özel siyasal rejimi pek uygun olmayan topraklara yerleştirmenin ne kadar güç olduğunu hatırlatan beş ceset acı bir biçimde kalmıştır geride.

Atatürk, Yunanlıları (ve dolaylı olarak İngilizleri) yenilgiye uğrattıktan sonra, 1938de ölünceye kadar Türkiye'yi yönetmiş, bu arada göz kamaştırıcı birçok reformları isteksiz halka rağmen gerçeMeştirmiştir. Atatürk de demokrasi hayranıydı. Demokratik bir rejim uygulamamışsı, bunu haklı gösterecek nedenler çoktu. O zamanlar Türkiye'de büyük bir devrim demek olan "Egemenlik Ulusudur" ilkesini o, ortaya atmıştır. Padişahlığı, yani tek kişinin egemenliğini kaldırmış, yerine hiç olmazsa kurumsal biçimde parlamentoyu egemen kılmıştır.

Atatürk, sağlığında ilk defa muhalefet partilerine hayat hakkı tanımıştır. Bu, pek çok diktatörün yapamadığı şeydir. Bunların birincisi olan 1924 Cumhiriyetçi Terakkiperver Fırkası denemesi, çok daha ilginçtir. Bu parti, Atatürk'ün Türkiye'de mutlak egemenliğini kabul ettirmesinden önceki günlerde oluşmuş ve Kurtuluş Savşa'nda onun adına çalışan ünlü kimselerce kurulmuştu.. Çatışma, gerçek bir siyasal çatışma halini almışsa da sonunda Atatürk kazanmıştır. Terakkiperver Fırka, esrarengiz bir biçimde, Güney doğu Türkiye'deki Kürt isyanıyla ilgili görülmüştür. Fakat böyle bir ilişki olup olmadığı kesin değildir. Her ne olursa olsun. Atatürk partiyi kapatmış ve ülkeyi rakipsiz yönetmiştir.

1930'da "Serbest Fırka" denemesi, demokrasi alanında daha geniş bir deneme olmuştur. Atatürk, arkadaşlarından birini, Fethi Okyar'ı, Başbakan inönü'nün yönettiği CHP'ye

karşı bir muhalefet partisi kurmakla görevlendirmiştir. Halk Partisi, Atatürk'ün heyecan yaratıcı reformlarını gerçekleştirdiği yedi yıl süren iktidar döneminde, geniş eleştirilere hedef olmuştu. Anlaşıldığı kadanyle, Atatürk'ün amaçlarından biri, halkın hoşnutsuzluğunu açıkça dökmesini sağlamaktı. Bir başka amacı da, ekonomik konularda anlaşmazlığa düştüğü İnönü'nün altında iktidar koltuğunu çekmekti.

Fakat, sonuç neredeyse felâket olacaktı. Atatürk, yeni partinin birden basan kazanacağını önceden hesap edememişti belki de. Türkiye'nin dört bir köşesinden herkes, bu arada koyu din yanlısı olanlar yeni partiyi destekliyordu. Dev gibi bir tren, belirsiz bir yöne doğru harekete geçmişti. Ülkede patırtı ve kanşıklıklar başlamıştı. Sıradan bir Türk vatandaşı, kurulu iktidara karşı meşru bir muhalefet olabileceği fikrim sinöire miyordu. Eğer seçimlere gidilseydi, çok güçlü bir ihtimalle yeni parti kazanacaktı. Kısa bir süre soma, demokrasinin Türkiye için daha erken olduğu anlaşıldı. Üç ay sonra da parti dağıtıldı. Atatürklün sağlığında başkabir denemeye de girişilmedi.

"Serbest Fırka'" denemesi, Kemalist reformlara' karşı halkın temelden muhalefet ettiğini öğretmişti. Bunda; bütünüyle değilse bile, biraz da din çevrelerinin etkisi olmuştur. Aynca, Atatürk ve İnönü'nün temsil ettiği, ötedeiı beri Türkiye'yi yönetecek asker bürokrat sınıfa karşı da halkın kitle ha linde'hoşriutsüzluğu rol oynamıştır. Atatürk, yönetimine karşı bir baş kaldırma sezihlemiştir. "Serbest Fırka"iktidara gelecek olursa, yapılan devrimlerin hepsinin çiğnemeeeğirii, eserini yıkılacağını düşünmüştür. Böylece, bir çeşit meşru karşı devrim hareketi başanlmış olacaktı.

Pek çok kimse, Atatürk'ün ölümünden yalnızca yedi yıl sonra İnönü'nün, Mustafa Kemal'in başaramadığı bir deneme

ye nasıl kalkıştığı sorusunu ortaya atmıştır, inönü'nün 1945'teki kararını açıklayacak çeşitli nedenler vardır. Müttefikler, ikinci Dünya Savaş'nı kazanmışlardı. Demokrasi, politik bir sistem olarak diktatörlüğü (hiç olmazsa faşist diktatörlüğü) yenilgiye uğratmıştı. Türkiye, amerikan yardımına muhtaçtı. 1945'te Stalin, Türkiye'nin doğusundaki bazı topraklan istemişti. Bazdan da inönü'nün bütünüyle iç politikaya değin nedenlerle siyasal bir intihar yolunu seçtiğini ileri sürmektedir.

inönü ise bunlardan çok başka bir açıklama tarzı getirmiştir. Söylediğine göre, Atatürk, Türkiye'nin daima gerçek bir demokrasiyle yönetilmesini istemişti. Yaşasaydı, bunu gerçekleştirecekti, inönü'ye göre demokratik rejimin seçilmesinin nedeni siyasal değil, bütünüyle ideolojiktir. İnönü, böylece Atatürk'ün en önemli amaçlarından birini yerine getirdiğine inanıyordu. Fakat bu sorun, bugün bile hâlâ tartışılmaktadır: Acaba, İnönü haklı mıydı?

Bence bugün Türkiye'nin kökünde temel bir karşıtlık vardır: Buna, "ikili meşrutiyet sorunu" diyebilirim. Anlaşmazlık, devletin temelinin ne olduğunun saptanmamış oluşundan doğmaktadır. Kemalizme göre, devletin temeli Atatürk ilkeleri, en başta da laikliktir; ama, acaba demokrasiye göre, halkın gerçekten istediği bu mudur? Atatürk, "Egemenlik ulusundur," demiştir. Halkı parlamento, uygulamada da, parlamentodaki çoğunluk temsil eder, peki, ya parlamentodaki bu çoğunluk, Atatürk ilkelerine karşı ise ne olur? Bu demektir ki, bir meşruluk, ötekiyle çatışma durumundadır. Bu ilkelerden hangisine öncelik tanınacağı asla belirtilmemiştir. İşte bu da çeşitli buhranların, çatışmalann, sürtüşmelerin nedeni olmaktadır.

Temelde, demokrasi ile devrimcilik arasında bir çatışma

vardır. Reformlar, tebligatları gereği, bir seçkin smıfm amacı olmuştur. Reformların ne zaman "devrim" olup olmadığı, tartışma konusudur. Kesinlikle, bunlar sosyal bir devrim değildi. Çok defa "tepeden inme ihtilâl" diye tanımlanmıştır. İhtilâl, genellikle var olan düzeni kökten sarsmaya başlayan bir harekettir. Buna rağmen modern kemalistler, Kemalizmi devrim sözüyle yorumlamaktadnlar. Onlara göre, demokrasi tutucu bir halkın isteklerini yansıtıyorsa, eski durumu sürdürmek için yeterli bir nedendir.

Bu ikili meşrutiyet sorunu, 1945'ten beri, devlette hangi organın ulusu temsil ettiğini ortaya koymamaktan çıkmaktadır. Aydın seçkinler mi (ordu da bunun içindedir)? Yoksa, Parlamento'daki çoğunluk mu? İngiltere'de Avam Kamarası, çok bilinen bir deyimle, "bir erkeği kadın, bir kadını da erkek yapmanın dışında, her şeye muktedirdir." Ama, benim bildiğim kadarıyla, politik kurumda çoğunluğun diktatörlüğü sorunu hâlâ çözümlenememiştir. İngiltere'de bir parlamento çoğunluğu, kralın kişisel iktidarını yeniden ortaya çıkarmaya kalkışsa acaba ne olurdu? Devlet içinde, halk adına yönetici iktidar partisine karşı çıkabilecek bir başka organa ihtiyaç var mıdır?

Türkler, bu sorunla 1945'ten soma ve 1960 darbesini izleyen günlerde karşı karşıya kalmışlardır. Menderes dönemi ikili meşrutiyet sorunu çok iyi göstermiştir. Bayar ve Menderes halkın istediğinin ön planda geldiğini savunmuşlardır, bu istekler Atatürk ilkelerine ters düşse bile. Kolayca oy kazanmanın kışkntmasıyla, dini istismar etmekten çekinmemişlerdir. Ordu ise, Atatürk devrimlerinin meşruluğunda diretmiştir. Önceden de gördüğümüz gibi, ordu demokrasiye karşı değildir; tersine, demokrasiden yanadır. Fakat son kerede devrimle halkın isteği çalıştığı zaman, devrimlerden yanadır.

Menderes'le Bayar, kurumsal yönden haklıydılar. Parla

mentodaki çoğunluğu ellerinde bulundurdukları için demokrasinin ilkelerine göre, yanlış bir iş yapmaları mümkün değildi. Ne var ki, Locke ve Montesqieu'nün ileri sürdüğü nedenler, her şey gün ışığına çıktığı zaman, kendilerine bir yarar sağlayamazdı. Demokratik şaşmazlıklannm inancı içinde, bunlar gittikleri yolun nereye varacağı üzerine yapılan çeşitli uyanlara kulak asmamışlar, en sonunda da iktidann etken leriyle karşı karşıya gelince, kurumsal yönden haklı olmak, hiç bir işlerine yaramamıştır. Daha sonra ordu, kendi mantığına göre, haklı çıkmıştır. Devrim korunmalıydı. Aslında, güçlünün haklı çıktığını gösteren nedenlerden biriydi bu:

"Soluk benizli Ebenezer savaşmanın yanlış olacağını düşündü.

Ama (onu öldüren) Gürleyen Bili doğru olduğunu düşünüyordu."

Şimdilik iki meşruluk sorununun çözümü için görünen en iyi yol, Parlamento'ya reformcu bir çoğunluğun, halk oyu ile gelmesidir. Ama, bu da şimdilik uzak bir ihtimalidir. Türkiye'nin geleneksel reform partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi, seçmi üzerine seçim kaybetmiştir. Çünkü laikliği savunduğu için, halkın gözünde CHP, "Allahsız parti "dir.

İnönü, şaşkınlık verecek bir davranışla, görünüşte idealist nedenlerle, kendisini sonuna kadar iktidardan uzaklaştıran bir rejimi benimsemiştir. Fakat partisi hâlâ ordunun ya da ordunun büyük bir bölümünün tercih ettiği siyasal örgüttür. Bir rejim değişikliğine doğru, gittikçe ağır basan bir akım vardır. 1971'deki ordu müdahalesi de bunun son örneğidir.

EKONOMİK VE SOSYAL SORUNLAR

TÜRKİYE, ekonomik yönden bir "geçiş" ülkesidir. Çok zengin ülkelere oranla çok yoksuldur; ama, çok yoksul ülkelere göre de, oldukça zengin sayılır. Son kırk yıl içinde gerçekten büyük ilerlemeler yapmıştır: Sanayileşme, yeni yollar, limanlar, büyük bir konut yapımı faaliyeti (çoğu çok çirkin), hidroelektrik santralleri, yeni üniversiteler, turizmde gelişme, televizyon, vb. Fakat, bütün bu ilerlemelere rağmen, Atatürk'ün 1920'lerde ve 30'larda ulaştığı hıza erişilememesi, "öfkeli" Genç Türkler'i çileden çıkartmaktadır.

Türkiye, son yirmi beş yıl içinde 3 milyar dolara yakın ekonomik yardım aldığı halde (bu yardımın büyük bir bölümü ABD'den gelmiştir), Türk köylerinin %92'si hâlâ elektrikten yoksundur: %75'inde yol yoktur; %35'inde de su. Kişi başına düşen yıllık milli gelir 4900 liradır. Bu sayı Hindistan (1260 lira) ve Mısır'dan (2450 lira) çok ileridedir; ama, Yunanistan'dan (10.500 lira) ve bütün Avrupa ülkelerinden daha geridir. Okuma yazma bilmeyenlerin yetişkinler arasında oranın %52 olduğu resmen kabul edilmektedir (Hindistan (%72), Mısır (%73) ya da İran'a (%87) göre bu durum iyidir); fakat, 1928'deki harf devriminden soma ülkede hiç oku

ma yazma bilmeyen kalmayacağı ileri sürülürken, varılan sonuç basan sayılamaz. Türkiye'nin iki yakın komşusunda, Bulgaristan ve Yunanistan'da ise, okuma yazma bilmeyenlerin oram, % 15 ve % 19'dur.

Türkiye, potansiyeli zengin bir ülkedir. Dağlan madenle doludur. İklim ve topografyası o kadar çeşitlidir ki, her çeşit tanm ürünü yetiştirilebilir, hatta gerekli kolaylıklar sağlanabilirse bunlar ihraç edilebilir. Türkiye kıyılan balık bakımından son derece zengindir. Fakat, deniz ürünleri o kadar kötü işletilmektedir ki, bugün Türkiye, dışandan balık ürünleri ithal etmektedir. Dünyanın en güzel tiklerinden biri olan Türkiye'de turizm, altın yumurtlayan bir tavuk olabilirdi; oysa, Türk turizmi zarardadır. Türkiye'nin kasalan, tıpkı Osmanlı İmparatorluğu zamanında olduğu gibi, çok defa tamtakırdır.

1963'ten beri Türkiye, beş yıllık kalkınma planı, daha doğru kâğıt üzerinde çok şeyler vaat eden on beş yıllık bir "kalkınma planı"na bağlanmıştır. Plan, yıllık milli gelirin % 18.2'sinin yatınmlara aynlmasmı öngörmektedir. Yılda da % 7 oranında bir kalkınmanızı sağlanmıştır. Birinci 5 yıllık planın gerçekleştirilmesi için gerekli olan 6 milyar dolann dörtte üçünün bizzat Türkler, dörtte birinin de dış yardımlarla karşılanması öngörülmüştür, on beş yıllık tasarının amacı, Türkiye'yi "çıkış noktası"ndan gelişme ve kalkınmasında kendi kendine yeterli duruma getirmektir. % 7 oranında bir kalkınma hızını, birinci 5 yıllık plan döneminde (1963 67) erişilmiştir. Fakat, ikinci 5 yıllık plamn ilk iki yılındaki kalkınma hızı, hızlı nüfus artışı yüzünden sıfıra dönüşmüştür.

Bu arada Boğaz köprüsü, Frat üzerinde, Assuan'dan daha büyük Keban Barajı, Karadeniz'de Ereğli Demir Çelik tesisleri gibi büyük projelerin gerçekleştirilmesine kalkışılmış

tır. Avrupa ile Asya'yı birleştirecek olan Boğaz köprüsü projesi, Türk ekonomisinin bugünkü durumunda, bazı ekonomiciler tarafından büyük bir çılgınlık olarak görülmektedir. Bu projenin uygulanmasına 1970 yılı başında girişilmiştir.

Türkiye ayrıca, tecrübeli ekonomici ve geleneksel ekonomik tecrübe noksanlığının sıkıntısını çekmektedir. Osmanlılar zamanında imparatorluğun hemen bütün ticari ve teknik hayatı Ermenilerin, Yahudilerin, Yunanlıların ve öbür aşağı ulusların" eline bırakılmıştı. Türklerin bütün rolü, yönetmek ve sık sık da savaşmaktı. İmparatorluğun yıkılışından sonra azınlıkların ülke dışına çıkartılması, ülkenin bütün ekonomik hayatının da Türkler tarafından yöneltilmesi zorunluluğunu doğurdu. Türkler, ilk defa olarak böyle bir şeye kalkışıyorlardı. Dünya ulusları içinde bir halkın karşı karşıya geldiği en büyük değişiklik, belki de buydu, türklerin bu işin altından pek kalkamadıkları ileri sürülemez. Ama, bir orta sınıf bile zorlukla yaratılabilmiştir.

Ne var ki, ekonomik ilkeler, Türklerin yaradılışlarına uygun düşmemektedir, türklerde ticarete karşı doğal bir küçümseme vardır. Ayrıca, Türkiye çok büyük dış borçların altındadır. Özellikle Menderes döneminin enerjik, fakat plansız yönetiminde bu borçlar daha da artmıştın Dış ticaret açığı büyümekte, denge sağlanamamaktadır. Türkiye'nin geleneksel ihraç ürünleri olan kromit, kuru yemiş ve tütün ihracatı ise düşmüştür. Bütün bunlardan başka, Türkiye 1950'lerde Anadolu'ya akın eden bir düzineye yakın yabancı petrol şirketine yeterli imkânı tanımadığı için, pek çok ülkenin kalkınmasına yardımcı olan petrol ürününden gerektiği gibi yararlanamamıştır.

Devlet gelirleri çok azdır. Çünkü, halkın yüzde 70'i tarım sektöründe çalışmakta, bu sektörden ise çok vergi alm

mamaktadır. Tarım ürünleri ulusal üretimin yüzde 35'ini oluşturduğu halde, bu ürünlerden alman vergi oranı yalnızca yüzde 1 'dir! Bunun nedeni de, siyasaldır. Demokratik rejimin uygulandığı süreden beri, hiçbir Türk hükümeti, desteğini gördüğü büyük çiftçileri ve toprak sahiplerini vergilendirmeyi göze alamamıştır.

Türkiye, 1963 'ten beri Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun üyesidir ve mantıklı bir geçiş döneminden sonra, 1982'de topluluğun tam üyesi olacaktır. Bazı kimseler bu programın son derece saçma olduğunu, çünkü bu süre içinde Türkiye'nin asla ileri Batı Avrupa ülkelerinin düzeyine erişemeyeceğini ileri sürmektedirler.

Son birkaç yıl içinde Türkiye, Doğu ile olan ticaretini geliştirmiş, Sovyetler Birliği'nden ekonomik yardım almıştır. Bu yardım, bazı sanayi projelerinin gerçekleştirilmesi biçiminde olmuştur. Bu projelerden biri olan Akdeniz kıyısındaki İskenderun çelik tesisleri, 1975'te tamamlandığı zaman, yılda iki milyon ton kapasitesiyle, Orta Doğu'nun en büyük çelik tesisi olacaktır. Burada ayrıca 20.000 kişiye çalışma imkânı sağlanacaktır. Türkler, Sovyet kredilerinin karşılığım, kuruyemiş, üzüm ve tütün olarak ödemektedirler.

Türkiye'nin önemli sorunlarından biri de, çok ağn işleyen idari mekanizmadır. Pek çok kimse sorumluluktan kaçmakta, bir tek belgenin bir sürü insanca imzalanması gerekmektedir. Çabuk iş yapmak isteyenler, daima direnişle karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle müteşebbis kişiler delirmez ya da intihara kalkışmazsa bile, Kafka'nm "Şato"sundaki kahramanın kaderine razı olmaktadır.

Yapılması gereken şeyi de söylemek zordur. Türklerin belirli özelliklerinden olan tevekkül, belki de bu durumun ya

ratıcılarındandır. Bütün reformlardan önce idari bir reformun şart olduğu görüşü, belki de haklıdır. Tembellik, Türklerin bir kusuru olarak gösterilemez, çünkü Avrupa'da çalışan Türk işçileri, bunun tersini ispatlamışlardır. Ama, Türkler yukarıdan dürtüklenmek isterler. Ancak, İslâmiyetin körüklediği tevekkül ve uyuşukluk içinde durgunlaşırlar.

Bunun en iyi örneklerinden biri, telefondur. Türkiye'de birinci sımf teknisyen ve operatörler olduğu halde, yine de telefon sistemlerinden aksayan bir yan vardır. Bu yüzden de Türkiye'de şehirlerarası konuşmalar, "sağır duymaz, uydurur" biçimini almıştır. Bu konuda bir de fıkra anlatılmaktadır. Bir turist Ankara'ya gelir ve indiği otelde, yanındaki odada kalan komşusunun bağıra bağıra konuştuğunu işitir. Merak edip yan odada ne olduğunu sorunca, kendisine, adamın İstanbul'la konuştuğunu söylerler. Türkiye'ye yeni gelen yabancı, merak ve şaşkınlıkla sorar: "Peki birader, niçin adamcağız telefonla konuşmuyor?"

Başka pek çok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de hızlı nüfus artışı, ekonomik ilerlemeyi sıfıra indirmiştir. Türkiye'deki yılda yüzde 3 artış oranı, dünyanın en yüksek oranlarından biridir. Türk halkı son 25 yıl içinde bir kat artış göstermiştir. Bugün de, nüfus yılda bir milyon artmaktadır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Ölümlerin azalması önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin bazı bölgelerinde on yıl öncesine kadar hâlâ öldürücü bir hastalık olan sıtmanın kökü, hemen bütünüyle kazınmıştır.

Nüfus artışının temel nedeni ise, çok yüksek doğum oranıdır (aşağı yukarı binde 44). Bu da genç Türk kızlarının çok genç yaşta evlenmelerinden (çok defa 14, hatta daha bile genç yaşta), birden çok kadın alma geleneğinin sürdürülmesinden ve erkek

lerin cinsel güçlerinin yüksek olmasından ileri gelmektedir. Geçenlerde, Gelibolu yarımadasında 105 yaşında bir adamın oğlu olduğu haberi çıkmıştı. Adamın karısı 35 yaşındaydı ve baba, daha önceki evliliklerinden kalma 11 çocuk sahibiydi.

Türkiye'de de doğum kontrolü başlamış, fakat bu alanda önemli bir ilerleme olmamıştır. İslamiyet buna karşı çıktığı gibi, Atatürk de zamanında savaşlardan azalan nüfusu artırmak amacıyla nüfus artışını desteklemişti. Doğum kontrolüne genellikle, bütün dünyanın Türklerle dolmasını isteyen aşırı milliyetçiler ve aile planlamasının kitlelerin değil, iyi eğitim görmüş sınıflarca gerçekleştirileceğine inanan, dolayısıyla ülkedeki aydın sayısının azalacağını ileri süren bazı aydınlar karşı çıkmaktadır.

Doğum kontrolünden yana çıkanlar, bugün hiç olmazsa gayrimeşru çocuk düşürmeleri azaltmanın temel bir sorun olduğunu ileri sürmektedirler. Ankara'da Sağlık Bakanlığı yetkililerine göre 500.000 Türk kadım her yıl çocuk düşürmekte, bu yüzden yılda on bin kişi ölmektedir. Bu korkunç sayılar doğum kontrolüne halkın karşı çıkamayacağı kanısını uyandırmaktadır. Fakat, kürtaj olaylarına rağmen Türkiye'deki doğum oranı da hesaba katılmalıdır. Bu, dünyanın en yüksek oranlan arasında gelmektedir.

Hızlı nüfus artışı, Türkiye'nin bütün kaynaklarım korkunç bir biçimde zorlamakta, Türk çocuklarının büyük bir çoğunluğu, ilk öğrenim bile yapamamaktadır. Bazı sınıflarda yüz öğrenci bir tek öğretmenin denetimindedir. İşsizliğin tehlikeli bir duruma girdiği, dış ticaret açığmm giderek arttığı görülüyor. Çünkü, ihraç mallan artık ihraç edilmeyip yerinde tüketilmektedir. Buğday yetiştiren bir ülke olarak bilinen Türkiye, son yıllarda buğday ithal etmeye başlamıştır. Birleşmiş Milletler ra

porlanna göre Türkiye, Hindistan ve Pakistan'dan sonra açlık tehlikesiyle yüz yüze gelen ülkelerin başında sayılmaktadır.

Her şeye rağmen Türkler, çektikleri açlık karşısında Asyalılar gibi iğne ipliğe dönmeyeceklerdir. Ülkede yoksulluk varckr yıllık gelir kişi basma 490 liradır, bu hiç de yüksek sayılmaz ama sefalet yoktur. Türk, şimdiye kadar karnım iyi doyurmasını bilen, güçlü kuvvetli bir insan olarak yaşamıştır. Türk, çok az et, balık, yumurta ya da tavuk yer; ama ekmeği, sütü, süt ürünlerini bol bol midesine indirir; Türkiye, topraklarında bol yetişen bulunmaz meyve ve sebzelerden yararlanır. Türkiye'de iklim o kadar değişiktir ki, Afrika'nın tropikal bölgelerinde yaşayanlarla Eskimolar dışında, bütün dünya uluslarının Türkiye'nin bir köşesinde vatanlarının havasını bulabilecekleri söylenebilir. Buna rağmen, Türkiye'nin verimsiz, dağlık ve sarp topraklarının uzandığı Doğu Anadolu, kış aylarında açlığın ne olduğunu duymaya başlamıştır.

Ülkenin en çetin sorunlarından biri de, Doğu ve Batı bölgeleri arasındaki ekonomik dengesizliktir. Bu durum, Kuzey ve Güney İtalya arasındaki farka benzetilebilir. Ancak, Güney İtalya, Türkiye'nin doğusuna oranla, kışın bile çok daha güneşli ve sıcaktır. Doğu Anadolu ise, tabiatın bulunmaz güzelliğine rağmen, kış mevsiminde çetin ve aşılmaz bir bölgedir. Doğu kentlerinde hemen hiç sanayileşme görülmez. Erzurum, Kars, Van vb. iller, artan nüfusnu baskısı altındadır. İşsizlik çok yaygındır. Issız ve çetin doğudan, güneşli ve zengin batıya doğru, bir iç göç, aralıksız sürüp gitmektedir. Tütünü, zeytini, inciri ve şarabı ile güzelim Ege kıyılan, bn düştür herkes için. İran ve Irak smırlannın ıssız ve sarp boylann dan soma, buralan bir cennet gibi görünür insanlara. Bu çetin topraklarda insanlar, kışın İran'a esrar, Surey ve Irak'a da koyun kaçırarak yaşama savaşı verirler.

Doğu bölgesinin geri kalmışlığı, ayrıca önemli bir siyasal sorundur da. Çünkü, Kürtlerin büyük bir bölüğü bu bölgede yaşar. Fırat nehrinin doğusunda kalan topraklarda yaşayan halkın hemen hemen yüzde 60'ı Kürt asıllıdır. Kürtler, bu bölgeye yardım eli uzatılmadığından yakınmaktadırlar. Do ğu'nun kalkınması için sürekli planlar yapılmakta ve bazı şeyler de gerçekleştirilmektedir: Keban Barajı, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Muş'ta sağlık sosyalizasyonu gibi.

Önceden de gördüğümüz gibi, devletçilik, Atatürkçülüğün altı ilkesinden biriydi; yalnız, hiç kimse devletçiliğin ne olduğunu bugüne kadar tanımlayamamıştır. Atatürk'ün kendisi bile, bunun ne sosyalizm, ne de liberalizm anlamına geldiğini ifade etmiştir. Devletçilik, kesindir ki kapitalizm demek de değildir. Atatürk, kapitalizmin yan Doğulu bir ülkede geçerli olamayacağını çok iyi anlamıştı. Çünkü, iş sahiplerinin çok yüksek ve çabuk kârlar peşinde koşacaklarım biliyordu. Devletçiliğin amacı, özel teşebbüsün beceremediği ya da istemediği alanlarda, istenen sanayi kollannı başlatmaktı.

Atatürk sağlığında Sümerbank ve Etibank gibi birtakım iktisadi devlet teşekkülleri kurdurmuştu. Hepsi de Atatürk devrinde ortaya atılan teori uyannca, eski Türk uluslannm adını taşıyordu. Sümerbank, hafif sanayi kollarını (tekstil, şeker, çimento vb.) denetlerken, Etibank da maden ve ağır sanayi üzerine eğiliyordu. Daha sonra Toprak Mahsulleri Ofisi, Ziraat Bankası gibi başka kuruluşlar da bunlara katıldı. Bunların hedefi, tıpkı özel teşebbüs gibi kâr sağlamaktı. Ne yazık ki, kuruluşlanndaki amaca aykın olarak, çoğu daha başından beri büyük zararlara uğramışlar, bu zararlan da hep bütçeden kapatmak gerekmiştir. Son yıllarda bunların kâr eden kuruluşlar haline gelmesi ya da özel teşebbüse devri konusunda çabalar

gösterilmiştir. Bu arada, Türk devletçiliği, bir çeşit "karma ekonomi" anlayışına yönelmiştir. Bu, özellikle sanayide hem devletin, hem de özel teşebbüsün faaliyet göstermesi anlamına gelmektedir. Sözgelişi, Türkiye'de bugün gerek devletin, gerekse özel teşebbüsün dokuma fabrikaları, krom işletmeleri bulunmaktadır. Bugün Türkiye'de sanayi dalında devlet sektörünün hissesi yüzde 55'tir. Komünist ülkelerden sonra en geniş devlet sektörü budur. Aşırı solcu bir rejim iktidara gelse bile, bundan daha çok bir katılma payı sağlanamaz.

Ne yazık ki, her iki sektör de, beş yıllık planın hedeflerine ulaşması için bir arada, uyumlu bir biçimde çalışacakları yerde, bir Türk ekonomicisinin (1) deyimiyle, birbirlerini "yıkılması gereken rakipler" olarak görmüşlerdir. Her ne kadar Maurice Duverger'in "Le Monde" gazetesinde ileri sürdüğü gibi, Türk devletçiliği, gerek kapitalizmden, gerekse komünizmden aradıklarını bulamayan Afrika ve Asya'nın yeni bağımsızlığına kavuşmuş ülkeleri için ideal bir model olarak gösterilse ve bu görüş teoride haklı olsa da, Türkiye'nin hızlı kalkınmasına büyük katkıda bulunduğu söylenemez.

Türk tarım sektörü ise, bundan sonraki bölümde göreceğimiz gibi, büyük çoğunluk özel teşebbüs elindedir. Köylü sınıfı halkın çoğunluğunu oluşturduğuna göre bu durum, ekonomiyi bir bütün olarak özel teşebbüs yönünde ağır basmaya zorlamaktadır. Son yıllarda Türkiye'deki ekonomik rejimin ne olduğu ve Atatürk devletçiliğinin aslında ne anlam ifade ettiği üzerine uzun tartışmalar yapılmıştır. Atatürk devletçiliği, bir kapitalizm, bir komünizm, bir sosyalizm ve yine bir liberalizm demek olmadığına, bilinen başka hiçbir izm'e de

(1) Profesör Osman Okyar.

uymadığına göre Türk devriminin bu en önemli ilkesinin, her türlü siyasal doktrin tarafından, kendisine en uygun biçimde yorumlanması mümkündür. Gerçekten de devletçilik, öbür beş ilke gibi, herkesçe körü körüne benimsenmiştir. Yine de solcular, bu devrimi en yüksek sesle savunanlardır ve hatta, gerçek anlamına en uygun biçimde yaklaşanın onlar olduğunu da söylemeliyim.

Marksistler, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu zamanında Ortaçağ Avrupası gibi derebeylik dönemi yaşadığını, şimdi ise gerek tarım, gerek sanayi alanında kapitalist düzeye ulaştıklarını ileri sürüyorlar. Aşın solcuların iddiasma göre bunun belirli sonucu, komünist ihtilali olacaktır. Başkaları ise, Türkiye'nin bütün ekonomik ve sosyal kalkınmasının, özellikle toprak politikasının, Avrupa'dan bütünüyle değişik olduğu, Türkiye'de hiçbir zaman derebeylik dönemi yaşanmadığı, şimdi de kapitalist düzeye geçilmediği görüşündedirler. Dolayısıyla, Marksist diyalektiğin Türk toplumu için geçerli olamayacağını söylemektedirler. Bu iddia doğru olabilir: Türkiye pek çok alanlarda eşi olmayan bir ülkedir. Fakat işlerin bugün aldığı durum karşısında yepyeni ve büyük bir değişiklik, kalkınma mucizesinin teorisi üzerinde tartışmalar sürüp giderken, allâmeleri şaşkına çevirebilir.

Belki de, Türkiye'nin en önemli sorunu, işsizliktir. Bütün ülkede, her gün iş saatlerinde kahvelerin tıka basa dolu olduğu görülebilir. İş gücü kaybı ve işsizlik çok yaygındır. Özellikle taran alanında işsizlik dikkat çekecek düzeydedir. Türk köylüsü, ülkenin bir bölgesinde on iki ayın yalnızca üç ayında çalışma olanağı bulabilir. Şehirlerde ise, gizli işsizlik vardır. Köyden şehre iş aramak ya da köy yaşantısından bıktıkları için göç edenler, sokakları doldurur. Iş aramak için aylak aylak dolaşırlar.

Bu nedenle, iş bulamayınca da akla hayale gelebilecek her türlü işi yaparlar: Eskicilik, eski şişe ve gazete alıp satma, kundura boyacılığı, odacılık, kapıcılık gibi. En gözde işlerden biri de, odacılıktır. Odacı, Türklerin yaşantısmda sık sık rastlanan bir tiptir. Küçük bir bahşiş karşılığında çay ya da kahve taşırlar, ufak tefek bazı işleri görürler. Her dairede genellikle bir iki odacı vardır. Odacılar, gelip geçen önemli kişileri selamlamak için ayağa kalkmadıkları zamanlar, müdürlerinin kapısı önündeki iskemlelerinde, pinekleyerek oturur, beklerler.

Bu durum, Türklerin özellikle son yıllarda büyük kitleler halinde yabancı ülkelere daha iyi yaşama şartlan bulmak için işçi olarak gitmelerinin nedeni olmuştur. Bu çok önemli bir olay sayılır, çünkü Türkler tarih boyunca daima, göç etmeyi sevmeyen bir ulus olarak tanınmıştır. Halen çeşitli ülkelerde 600.000 Türk, işçi olarak çalışmaktadır. En çok Türk işçisi de Federal Almanya'dadır. Fakat, Kanada ve Avustralya'ya kadar gidenler de vardır. Aynca, daha bir milyon Türk de, işçi olarak çalışmak üzere gitmek için sıra beklemektedir. Gidenlerin büyük çoğunluğunu, ilk defa küçük köylerinden dışarı çıkan köylüler oluşturuyor. Anadolu'nun uzak bir köyünden kalkanlar, bir anda kendilerini Viyana, Paris, Brüksel, Münih, Düsseldorf'ta buluvermekteler.

Tarihte, şimdiye kadar bu kadar çok sayıda Müslüman Avrupa'ya ginnemiştir. Bu, elbette birtakım özel sorunlar yaratmakta, bunlann çoğu da, din farkından doğmaktadn: Yeteri kadar cami bulamamak, domuz eti yeme korkusu, kadınlara karşı farklı davranış vb. gibi. Türklerin çoğu iyi işçidir. İyi para kazanmakta (bazen ülkelerinde kazanabileceklerinin on katını), fakat er geç ülkelerine dönmektedirler.

Türkiye içinde de son yıllarda köylerden kentlere doğru buna benzer büyük bir göç olmuştur. Bu iç göç, hayret verici boyutlara erişmiştir. İç göçün nedenleri çeşitlidir: Köylerde iş bulma zorluğu, veraset yüzünden toprağın çalışıîamayacak derecede bölünmesi, köy hayatının ilkelliği. Aslında, Türkler göçebe bir ırktır. İki üç parça eşyasmı bir eşeğin ya da katırın sırtına attı mı, kalkar, yakınlarıyla rahatça başka bir yere gidebilir: Daha iyi yaşama şartları bulma umuduyla.

Bugün Türk şehirleri garip bir biçimde iki ayn dünyaya bölünmüştür. Biri, şehrin normal nüfusu, öteki de yan köy hayatını şehirlerde sürdüren göçmen köylülerin durumu. Göç edenler bulduklan ilk yerde kendi evlerini yapmakta, toprağın kime ait olduğuna pek aldirmamaktadırlar. Böylece, son derece geniş gecekondu mahalleleri doğmuştur. Fakat bunlar, sürekli olarak evlerinin yıkılacağı korkusu içindedir. Polisle ve memurlarla durmadan çatışmaktadırlar. Bugün Ankara nüfusunun yüzde 64'ü, İstanbul nüfusunun da yüzde 45 'i bu tip gecekondularda yaşamaktadır. Fakat, ayn ayrı ailelerce, kendi zevklerine göre yapılan bu yapılar, Avrupa'nın ileri ülkelerindeki gecekondulara oranla, çok daha zevkli ve derîi topludur. Gecekondu yapımında garip teknikler kullanılmaktadır. İnsanlar, yapmakta oldukları evleri bir yıkıntı, bir kulübe ya da yıkılmakta olan bir ev durumunda gizlemekte, sonunda dramatik an gelip çatmca, bütün aile bir gece toplanıp damını oturtarak gecekonduyu ortaya çıkarmaktadır. Gecekonduculuk, kolektif özel teşebbüsün dokunaklı örneklerinden biridir.

Ne var ki, gecekondu semtlerinde oturanlar, çok önemli bir sosyal sorun doğuruyorlar. Çünkü zengin semtlerin burnu dibinde, yepyeni bir .proletarya sınıfı oluşmaktadır. Geceleri

gecekondu semtlerinin panldayan soluk ışıklan, şehirlerin çevresini kuşatmaya gelen bir ordunun ordugâhma benzetilebilir.

Türkiye'nin bütün sorunlannı sıralamak, can sıkıcı bir iş olabilir. Bu sorunlar arasında eğitim, çok önemli ve temel bir derttir. Türk aydınlan, kitlelerin cehaletinden büyük acı çekmektedir. Fakat, Türk aydını, halkının ayağına gitme yeteneğinden yoksundur. Çoğu, köylere gidip yaşamına ve kültürüne başkalarını ortak etmeye razı olamaz. Eğitim görmüş Türkler, köy adını işitince, ürperirler. Seçkin Türk aydınlan, bir misyoner gibi köylünün ayağına bilgi götürmek yeteneğinden yoksundur. Rahat evlerinde oturup köylüleri eğitmek gerektiği üzerine fetva veren aşın solcular bile, onlann arasına kanşmakta isteksizdir.

Hemen hep aynı nedenden ötürü, halkı eğitmek için girişilen çabalar her zaman sonuçsuz kalmıştır. Kırk yıldan beri Türk önderleri, tutuculuğun doğal bir güç olarak hüküm sürdüğü ülkelerin ordak derdine yakalanıp kitleleri aydınlatmanın asıl felakete sebep olacağı aldatmacasıyla avunmuşlardır.

Eğitim konusunda en umut verici teşebbüs, 1940'ta kurulan Köy Enstitüleri olmuş köy çocuklannın devlet hesabına okumalan bununla sağlanmıştır. Burayı bitirenlerin, köylerine öğretmen, tanm uzmanı, sağlık ve temizlik uzmanı ya da modem uygarlığın gerektirdiği öteki işlerde teknik uzmanlar olarak dönmeleri sağlanmıştır.

Köy Enstitüleri'nin en büyük yararı, pratik nitelikleriydi. Köylülere yeni bir şeyler yapmasını öğretiyordu: Marangozluk, boyacılık, dokumacılık, sanat ve el işleri gibi. Köylüyü yüzyıllardır süren uykusundan uyandınyor, sıkıntısından kurtarıyor, ona yeni umtular veriyordu. Fakat, kısa bir süre sonra denemenin çok tehlikeli olduğu sonucuna varıldı.

1950'den hemen sonra, tutucu baskının daha da artmasıyla birlikte, Menderes Hükümeti Köy Enstitüleri'ni kaldıran bir kanun çıkarttı. Daha sonra bu kuruluş, unutkanlığa getirildi ve bir daha da canlandırılmadı.

Atatürk'ün 1930'larda kurduğu Halkevleri de aynı sonuca uğramaktan kurtulamamıştır. Bunların da büyük çapta eğitici niteliği vardı. Halka yabancı dil, edebiyat, güzel sanatlar, dram sanatı, sosyal yardımlaşma öğretiliyordu. Halkevleri'nde kitaplıklar ve müzeler açılıyor, sergiler düzenleniyordu. Atatürk'ün ölümünden sonra bu proje de, ihtilal heyulasının kurbanları arasına katıldı. Sovyetler Birliği'ndeki buna benzer bir kurumdan, Norodni Dam"dan örnek alınarak Halkevleri'nin kurulduğu ileri sürüldü. Kısacası, Halkevleri, Bolşevikliğin maskeli bir yüzüdür dendi. Ve teşebbüsün tepesine indirilen bir darbeyle her şeye son verildi.

Halkevleri'nin kapatılmasının siyasi yönü de vardı. CHP'nin tek parti olduğu dönemde kurulan bir kurumdu. Demokratlar, 1950'de iktidara geldikleri zaman Halkçıların Halkevleri 'ni bir propaganda aracı olarak kullanmalarından çekindiler. Bu iddianın doğruluk derecesi ne olursa olsun, gerçek şu ki, Menderes Halkevleri'ni kapattırdı ve bütün mallarına da el koydurttu. Kitleler bir kere daha cehalet ve batılın kucağına atıldı ya da İslamiyet'in sıcak kucağında uyumaya bnakıldı.

Sağlık sorunu da Türkiye'nin önemli sorunlarındandır. 100.000 Türk doktorunun 3.500'ü dışarıda çalışmakta, geri kalanların büyük bir bölüğü de büyük şehirlerde bulunmaktadır. Yardımcı sağlık personeli sorunu da önemlidir. Bütün ülkede hemşire sayısı 5000'dir. Bunun nedeni, Türk ailelerinin kızlarını bu mesleğe sokmaktaki isteksiz tutumlarıdır. Geleneksel Türk ailelerinde yaygın bir inanca göre hastanelerde

erkek hastaların dertlerine eğilmekle görevli kızlar, bu işten çok, ahlaksızlığa sapmaktadırlar. Florence Nightingale adı Türkiye'de hâlâ büyük bir ad olarak bilinmekle birlikte, Türk kızları inatla onun izinden gitmeyi reddetmektedir.

Muş ilinde 1963'te İngiltere ve İsveç örnek alınarak sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi yönüne gimlrrüştir. Bu örnek sonra 23 doğu iline daha yayılmışta. Her şey yolunda gittiği takdirde, 1978'de Türlriye'nin, bütün vatandaşlarına parasız ya da parasıza yakın sağlık hizmeti sağlayabileceği umut edilmektedir. Fakat, bunun giderlerinin nasıl karşılanacağım düşünmek bile oldukça zordur. Bu konudaki çalışmalarda Dünya Sağlık Teşkilatı malzeme ve fikri yardımda bulunmaktachr.

Türkiye'nin en geri kalmış bölgelerinde, doktor, operatör, dişçi, eczacı, ortopedist, çocuk ve sinir uzmanlan olan hastanelere, batıdaki zengin bölgelerden daha sık rastlanmaktadır. Türkiye'de gezmeye giden bir yabancının, hastalanacaksa, Muş ili yakınlarında hastalanması salık verilebilir.

TOPRAK

Türkiye'de toprak sorunu son on yıl içinde öyle bir doruk noktaya gelmiştir ki, bir toprak reformu yapılması için yalnız sol çevreler yaygara koparmakla kalmamışlardır. Toprak dağıtımının ne olduğunu anlamak pek kolay değildir; çünkü, toprağa kimin sahip olduğu üzerine sağlıklı kayıtlar eksiktir ya da hiç yoktur. Yine de bazı etkenler apaçık ortadadır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında bizim bildiğimiz anlamda bir toprak derebeyliği yoktu. Yalnız büyük ve yöresel aileler, adeta sülaleler vardı ve bunlar "derebeyi" diye tanınmışlardı. Sözgelişi, Batı Anadolu'daki Karaosmanoğlu ailesi gibi. Bu aile üzerine Byron şunları yazmıştı:

"Karaosmanoğlu'nun cephesi
Değişmedi, değişmezdi,
Muzaffer ve topraklarım koruyan
İlk Timur sürülerine direnmişti."

Derebeylerin toprak ağası olup olmadıkları konusunda büyük tartışmalar yapılmıştır. Marksistler, bunların toprak ağası olduklan görüşündedirler; çünkü, Türk tarihini Mark

sist açıdan yorumlamak için bu şık daha çok işlerine gelmektedir. Görünüşte, bugün Türkiye'de derebeyler yoktur. Fakat, bunun yerine Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde ağa denen büyük toprak sahipleri türemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla bunların çoğu, işlettikleri toprakların kanuni sahipleri değillerdir. Bu topraklara "el koymuşlar" ya da şehirlere göç eden köylülerin toprakları üzerine oturmuşlardır.

Türkiye'de aslında pek az kimsenin gerçek tapusu olduğu sanılmaktadır. Bazı bölgelerde, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde, hâlâ kabile sisteminin sosyal topluma egemen olduğu alanlarda, elli, hatta yüz köye sahip "aşiret reisleri" bulunmaktadn. Bu reislerin sözü, on binlerce köylü için adeta bir kanun niteliğindedir. Bu durum, XVI. ve XVII. yüzyıllarda İskoçya'da, dağlık bölgelere egemen olan Campbells'lerin ve Macdonalds'lann durumuna benzetilebilir. Onların yerini, Türkiye'de Kürtler almıştır. Bu yöresel toprak ağalan, seçim sırasında adaylar için son derece önemlidir. Çünkü, destekledikleri partiye on binlerce oy sağlamaları mümkündür, politikacılar arasında, gerektiği zaman etkili bir ağanın kendilerinden yana geçmesi için amansız mücadeleler verilir.

Toprağın kanuni sahiplerinin kim olduğu üzerine pek kesin bir şey bilinmediği için, şimdilik kimin ne kadar toprağa sahip olduğu ve ne kadar toprağm işletildiği üzerine de kesin bilgiler elde etmek mümkün olmamaktadır. Aşağıdaki sonuçlara varabilmek için, ben başlıca üç kaynaktan yararlandım: 1962'de Besin ve Tanm Teşkilâtı eksperlerinden biri tarafından hazırlanan rapor; Merkezi Antlaşma Teşkilâtı (CENTO) tarafından yapılan ve 1963'te tanm alanındaki kalkınmayı gösteren çalışma ve yine 1963'te Türk Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yürütülen Tanm Sayımı. Bu üç ayn kayna

ğm verdiği bilgiler arasında küçük farklar bulunmakla birlikte, yine de Türkiye de toprak dağılımında köklü yanlışlıklar olduğu, şu ya da bu biçimde bir reformun kesinlikle gerektiği anlaşılabilir.

FAO raporuna göre Türk çiftçilerinin yüzde 3'ü, Türkiye'de ekilebilen toprağın yüzde 35'ini işlemektedir. CENTO araştırmasında ise, çiftçilerin yüzde 8'inin toprağın yüzde 20'sini işlediği gösterilmiştir. 1963 sayımına göre bütün Türk çiftçilerinin yüzde 3.2'si, ekilebilir toprakların ancak yüzde 31 'i üzerinde çalışmaktadır. Bu sayılar arasında da hanagisi gerçeğe daha yakın olursa olsun, toprağın adaletsiz bir biçimde dağıtıldığı ve geniş toprak sahiplerinin bulunduğu bir gerçek olarak gözler önüne serilmektedir.

Güney Anadolu'daki zengin Adana ovasında 1965'te yapılan bir toprak reformu araştırmasında, bölgedeki tarım gelirinin yüzde 50'sinin, yöresel çiftçilerin yüzde 2'si tarafından sağlandığı anlaşılmıştır. Bu kaynağa göre ovadaki 156.000 çiftçi ailesinden 2.800'ünün ortalama 1852 dönüm toprağı vardır. Geri kalan 153.200 ailenin sahip olduğu ortalama toprak tutan ise 32 dönümdür.

Bu sayılar biraz abartılmış olabilir, ama Adana ovası Türkiye'de tanm alanında "kapitalist" gelişmenin en ileri gittiği bölgedir. Bu bölgede en çok pamuk ve narenciye yetiştirilir. Üreticilerin çoğu milyonerdir. Türkiye'nin bu bölgesinde zenginlik ve yoksulluğun aşınlığı, sol propagandanın sesini duyurması için başlıca nedenlerden biri olmaktadır. Batı Türkiye'de, güzel Ege kıyılan boyunca, büyük pamuk üreticileri olmakla birlikte, köylüler küçük topraklar üzerinde üzüm, tütün, zeytin ve incir de yetiştirmekte. Solculara göre bugün Türkiye'nin her yerinde büyük toprak sahipleri bulunuyor. Yalnız Karadeniz kıyılan bir istisnadır. Buralarda kü

çük alanlarda tütün ve fındık üretilmektedir. Kuzeydoğu'da, Rus sınırı boyunca, Türkiye'nin en çok yağmur alan bölgesinde de, aynı biçimde çay üretimi yapılmaktadır.

Öte yandan, Türk köylülerinin büyük bir çoğunluğu, bölünmelerle daha da küçülen çok küçük toprak parçalarını işletmek zorunda kalıyor. Bunlaım çoğu, ailelerini bile beslemeyi başaramıyor. Büyük şehirlere kitle halinde akışm başlıca nedeni de budur. Topraksızlıktan büyük umutlarını yitiren köylüler, sık sık ağaların topraklarım işgal etmekte, bu yüzden yöresel güvenlik kuvvetleriyle aralarında çatışmalar çıkmakta ve bazen ölenler bile olmaktadır. Ayrıca bir milyon kadar ailenin hiç toprağı olmadığı tahmin ediliyor. Bunların çoğu, aşağı yukarı köle gibi ağalara hizmet etme durumundadır.

FAO raporuna göre (başka iki araştırma da bunu onaylar durumdadır), Türk köylülerinin bütününün yüzde 75'inin işledikleri toprak, ortalama 28 dönümdür. (Elbette bu, eşit olarak bölünmüş değildir; çoğunluğun bundan da daha az toprağa sahip olduğunu gösterir). Bir köylü ailesinin ortalama 6 7 kişiden oluştuğu düşünülürse, bu kadarcık toprak, hele Anadolu'nun büyük bir bölümünde olduğu gibi, susuz, gübresiz ve çorak olursa, son derece yetersizdir. Bu tür küçük çiftlikler, veraset kanunlarının kötü uygulanmasının sonucudur. Mirası ölümden soma bütün vârisler arasında eşit paylaştıran Şeriat, 1926'da Atatürk tarafından kaldırılmıştır. Fakat, onun yerine kabul edilen İsviçre kanunlarının da pek değişik olmadığı anlaşılmaktadır. Şeriat kadar çabuk olmasa da, yine de toprağı vârisler arasında sürekli bölmektedir.

Bir başka saçmalık da, bu toprakların çoğunun bir bütün değil, bazen aralarında kilometrelerce uzaklık bulunan ayrı

Terine rağmen, gübre kullanmaya yanaşmamasıdır. Türkiye'nin pek çok bölgesinde köylüler hayvan tezeklerini kurutup yakıt olarak kullanmaktadır. Bunun nedeni de, Türkiye'nin yüzyıllardır başına musallat olan bir başka milli felakettir: Ormanların tahribi. Karadeniz bölgesindeki sık ormanların dışında, Türkiye'nin öbür bölgelerinde pek az ağaç kalmıştır. Köylünün yakıtı yoktur. Fakat kışın soğuktan korunmak için bir şey yakmak zorunda olduğundan, ellinin altodaki ilk yakıta uzanmaktadır. Bu da yıllarca kuru gübre olmuştur. Tezek üstelik iyi bir yakıttır. Hesaplara göre Türk köylüsü her yıl 67 milyon ton taze gübre yakmaktadır (bu, 3.5 milyon ton ticari gübre demektir).

Ormanlara imhası, yalnızca Türklerin suçu değildir. Rene Grousset, Türkler daha XI. yüzyılda Anadolu'ya gelmeden önce, yaylanın bir step olduğu tezini ileri sürmüştür. Hatta Grousset, Anadolu bir çöle benzediği için, Orta Asya'dan gelen Türklerin ilgisini çektiğini ileri sürmektedir. Başka tarihçiler ise, 1402'deki Ankara savaşında Timurlenk'in fillerini "ormana sakladığını" söylemektedirler. Bu savaş alanı, bugünkü Ankara havaalanmın yeridir ve kimse burada şimdi çıplak tepelerden ve düzlüklerden başka bir şey göremez. Yüzyıllardan beri Anadolu'da bir orman imhasının yürütüldüğü kesindir. Ayrıca, bugün de aynı hareketin sürdürüldüğüne şüphe yoktur.

Türkiye'de ağaç kesmenin cezası son derece ağırdır ve hatta ormanı tahrip edenlere ölüm cezalan bile öngörülmüştür. Ne var ki, Orman Muhafaza Örgütü yeteneksiz, az maaşlı, işi başından aşkın bir örgüttür. Kanunlan uygulamak için gerekli otoriteden yoksundur. Bir BM eksperinin belirttiği gibi, köylüler "soluk alıp verir gibi, kolaylıkla ağaçlan baltala

maktadır." Türkiye'de sık sık ağaçsız, çıplak tepelerde, ormanın milli önemini belirten romantik yazılara rastlanmaktadır. Fakat bunlar, gelecek için yön göstermekten çok, geçmişin ardından bir yakınma havasmdadır.

Topraksızlık, ülkedeki geniş otlak ve çayırların da buğday ve öteki besin ürünlerine ayrılmasına yol açmıştır. Son on yıl içinde, 10 milyon dönüm otlak "yıllığına" sürülmüştür. Bu dev çaptaki azalma, canlı hayvanların sayısının da büyük bir artış gösterdiği döneme rastlamıştır. Deve dışında, son yirmi yıl içinde büyük canlı hayvan türleri artmıştır. Koyun sayısı 11 milyon, keçi sayısı 9 milyon, sığır sayısı 5 milyon, atlar 200.000, eşekler 500.000, mandalar 400.000 baş artmıştır. Yalnız develerin sayısında 50.000 başlık bir azalma olmuştur. (Batılılaşan Türkiye'de deveye bir şark hayvanı gözüyle bakılmaktadır.) Bugün, yeterli otlaktan 15 milyon baş daha çok hayvan yaşamaktadır. Anadolu'nun pek çok bölgelerinde, dev koyun sürülerinin hiçbir otlak bulamadan zavallı zavallı dolaştıkları görülebilir.

Canlı hayvan sayısındaki büyük artışın bir nedeni de, Orta Doğu ülkelerine yapılan koyun ve sığır kaçakçılığının büyük para getirmesidir. Hayvan sürüleri sınır boyundan Suriye'ye geçirilmekte ve burada çok daha yüksek fiyatlar bulmaktadır. Bu işlem genellikle gece karanlığında yapılıyor. Suriye sının yakınında bir yabancı petrol şirketinde çalışan arkadaşım, geceleri sının geçen koyun sürülerinin gürültüsünden bazen uyku uyuyamadığım, bu sürülerin Halep ovasına götürüldüğünü anlatmıştı.

Canlı hayvanlar arasında en zararlısı, keçidir. Keçi sayısı son yıllarda o kadar büyük bir artış göstermiştir ki, bazı kimseler dünyadaki keçilerin yansının Türkiye'de yaşadığını

ileri sürmektedir. Aslında bu biraz abartmadır. Fakat, Türkiye'deki (tahminen 25 milyon) keçi sayısmm, bütün Avrupa ülkelerinden yüksek olduğu kesindir. Keçilerin dörtte biri tiftik keçileridir. Özellikle, Ankara çevresinde bulunurlar (tiftik, hâlâ Türklerin önemli bir ihraç malıdır). Bunun dışındakiler, milli bir felaket sayılabilir. Oburlukları korkunçtur. Bitkileri kemirir, ormanları mahveder, yaylada her şeyi yiyip yutarak, erozyonu büsbütün hızlandırırlar. Türk ormancıları, her yıl keçilerin tahribatı yüzünden bir milyon metre küpten çok kerestenin yok olduğunu hesaplamaktadırlar. Özellikle Güney Türkiye'de çok olan keçiler, dalgın bir çobanın önünde, büyük sürüler halinde dolaşır. Köylüleri aleyhine döndürmemek için hiçbir hükümet bu soruna bir çare bulmaya kalkışmamış tır. Köylü keçisini, politikacı da oy'unu çok sevmektedir.

TÜRKİYE'DE şimdiye kadar ciddî hiç bir toprak reformu yapılmamıştır. Atatürk'ün buna niyetlendiği, fakat başka işlerle uğraşmak zorunda kaldığı söylenir. 1945'te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bir Toprak Kanunu tasarısı hazırlatmış, fakat kanun ölü doğmuştur. O günden sonra da ciddî hiç bir şey yapılmamış, siyasal partiler büyük toprak sahiplerini, özellikle bazı bölgelerde oy sağladıkları için, ürkütmek istememişlerdir.

Türkiye'deki toprak sorununun, büyük topraklan parçalamaktan çok, küçükleri birleştirmek işi olduğu ortadadır. Türkiye'de gerçekten ekilebilir toprağın çok az olduğu hatırlanmalıdır. Ülke o kadar'dağlıkür ki, bütün topraklannm ancak % 16'sı ekime elverişlidir. Doğal yokluklar, Türkiye'de çeşitli çatışmalara sebep olmaktadır. Resmî rakamlara göre her yıl toprak anlaşmazlıklan yüzünden iki milyona yakın dava açılmaktadır. Zaman zaman bir avuç toprak için köylüler birbirleriyle çatışmakta, hatta bazen silâh bile kullanılmakta

dır. Çok defa bir kriket alanı kadar toprak için döğüşülmekte, sonunda, insanlar ölmekte ya da ağır yaralanmaktadır.

Türk çiftçilerinin, ne kadar zengin olurlarsa olsunlar hiç bir vergi ödememeleri, toprak sorununu daha da iğneleyici bir duruma soktuğu ortadadır. Atatürk, tanm sektörünü desteklemek için, vergiden bağışık kılmıştı. 1920'lerde bu belki mantıklı bir davranış sayılabilirdi; fakat, bugün büyük bir skandaldir. Yalnız beş yıllık kalkınma planlanm tehlikeye düşürmekle kalmamakta, ayrıca komünist propaganda için malzeme ha znlayan gerçek bir sosyal adaletsizlik olarak görülmektedir.

1962de, ünlü İngiliz ekonomicisi Nicholas Kaldor, Türk hükümetinin çağrılısı olarak Türkiye'ye gelmiş ve tanm gelirlerini vergilendirme konusunda bir rapor hazırlamıştа. Kal dor'un tahminine göre, millî gelirin % 42,5'ini üreten tanm sektörü, vergilendirmeye yalnızca % 8 oranında katkıda bulunmaktadır! Kaldor, Türk çiftçilerinin en zenginlerini oluşturan % 16 oranındaki büyük çiftçilerin basamaklı olarak ver gilendirilmesiyle, yılda bir buçuk milyar liralık büyük bir vergi geliri sağlanacağını hesaplamıştır. Kaldor'un salık verdiği şeyler, siyasal nedenler yüzünden uygulanabilir nitelikte görülmemiştir. Rapor, apar topar rafa kaldmlmış ve bir daha sözü edilmemiştir.

1963'te, yılda 200 milyon lira gelir sağlayacağı tahmin edilen küçük bir tanm vergisi getirilmiştir. Ama, geniş çaptaki vergi kaçakçılığı ve bilinçli bir milyon lira gelir sağlanabilmiştir. Türkiye'de çok eski zamanlara kadar dayanan, çok etkili bir vergi kaçırma yollan vardır. Denetim yetersizliği, kötü vergi toplama yöntemleri, bu durumu daha da ciddileştirmektedir. Bunun sonucu olarak da, Türkiye'deki en zengin kişilerden bazdan, Maliye'ye hemen hiç bir şey ödememektedir.

Bu adaletsizliklere rağmen, Türkiye'de insanı en hayre

te düşüren şeylerden biri de, yıllardır süren sol propagandaya rağmen, bugün bile sınıf anlayışının hâlâ doğmamış olmasıdır. Atatürk de, kendisinden önce pek çok önder gibi, bu konuda bir şeyler söylemiş, "Türk halkının sınıfsız, kaynaşmış bir ulus olduğunu" tekrarlamıştır. Halkçılık (Kemalizmin altı ilkesinden biridir) doktrini, Türk toplumunun her türlü sı nıflararası çatışmadan annmış olduğunu ilân etmektedir. Bu inanç hâlâ geçerlidir. Son yüzyıl içinde hepimizin haşir neşir olduğu sosyalist ve komünist düşüncelerin Türkiye'ye yeni yeni girmeye başladığnıı akıldan çıkarmamalıyız. Bundan sonraki bölümde Türkiye'nin 1926 ile 1961 yıllan arasında nasıl her türlü sol düşünce ve doktrinden yoksun bırakıldığını göreceğiz.

Türkiye'de bulunduğum sürece, ister sosyalizm virüsü, ister arzusu, ister adaletsizlik duygusu deyin, her türlü sol düşüncenin Türklerin zihinlerinde yeni yeni belirmeye başladığnıı göımüştüm. Çok defa partallar giymiş sayısız yoksul kapımı çalmış, benden eski elbise, eski şişe ve gazete almak istemişlerdi. Bu adamlarla aramda çok ilginç konuşmalar geçti. Aramızda tam anlamıyle gerçek bir eşitli duygusu vardı ve onların yönünden de, benim maddî durumumun iyiliğine karşı, büyük bir kayıtsızlık görünüyordu. Hiç olmazsa, bunu küçümseyen bir halleri vardı.

1960'tan bu yana sınıf anlayışı çok daha belirmeye başlamıştır. Türk basınının en parlak ve keskin kalemleri, sınıf lararası savaşı körüklemektedir. Sonunda, "sınıfsız kitle" bile mesajı anlamaya başlamıştır. Türkler, güney denizindeki adalann halkına benzerler. Şimdiye kadar hastalıkla karşı karşıya hiç gelmemişlerdir, fakat mikrobu kapar kapmaz,

müthiş bir salgının kurbanı olabilirler. Belki islâmiyet kendini bundan koruyabilir. Faqkat, ancak bir parça koruyabilir ve çok uzun bir zaman da koruyamaz. Şimdi de bu ülkede yepyeni bir olaya, sol akımlara bakmalıız. Sol akımın Türkiye'de nasıl yayılabileceğini, Türkiye'yi nereye götürebileceğini görmeyi deneyelim.

10

TÜRKİYE KOMÜNİST OLABİLİR Mİ?

TÜRKİYE'DE son birkaç yıl içinde ortaya çıkan saldırgan solculuğun patlak verişi, 1960 askerî devrimine kadar, 35 yıldan beri solun Türkiye'de bütünüyle yasaklanmış olmasından sonra, yeniden siyasal sahneye uyarlanmasının sonucudur. 1925'te Atatürk, Türkiye Komünist Partisi'ni kapatmış, önderlerini de ya tutuklatmış ya da sürgüne göndermişti. İtalyan Ceza Kanunu'ndan alman iki maddeyle de, ülkede her çeşit ciddî sol akım yasaklanmıştı.

Bu maddeler (141 ve 142. maddeler) bugün de yürürlükte olup "müesses ekonomik ve sosyal nizamı devirmeye" ya da böyle bir şeye kalkışmaya niyetlenen kişileri tehdit etmektedir. Kanunun belirgin olmayışı ve sertliği, sol bir parti kurmak ya da sosyalist fikirleri yaymak isteyenleri sindirmeye yetmişti. 1950'den sonra, anti komünizm Türkiye'de doruğuna erişince, bu suçun cezası olarak görülen on yıl ceza daha da artırılmış ve ölüm cezası getirilmiştir.

Atatürk'ün 1938'de ölümünden, 1960'ta Menderes hükümetinin düşürülmesine kadar, Türkiye McCarthy'ciliğin âdeta tapmağı olmuştur. Bu dönem üzerine .şu espriler bile anlatılır: Türkiye'deki yemek menülerihden "Rus salatası"

sözü kaldırılmış, yerine "Amerikan salatası" denmiştir. Kitaplığında ünlü Fransız ansiklopedisi "Larousse" bulunan bir üniversite profesörü, "Larousse"un Rusya ile bir ilişkisi olduğu sanılarak işinden olmuştur. Türkiye'de çalışan heyecanlı bir Amerikalı sendikacı, kışkırtıcılık suçuyla tutuklanmıştn. Polis kendisini almaya geldiği zaman, adam, "Ama ben komünist değilim ki, ben anti komünistim!" diye karşı koymuştur. Polisler kendisine, "Bizi senin ne cins komünist olduğun ilgilendirmez," diye karşılık vermişler, soma da yaka paça götürmüşler.

Ordunun 1960'ta iktidarı ele almasının sonuçlarından biri de, sol akımlara Türkiye'nin kapılarını açmasıdır. Hatta buna sol sel de denebilir. 1961'de, otuz beş yıldan beri ilk defa olarak ciddî bir sol partisi olan Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasına izin verilmiştir. Aynı yıl, solcu "Yön" dergisi yayınlanmaya başlamış ve ilk sayısında, "özel teşebbüsün hâkim olduğu bir kalkınma programının ağır, güç, masraflı ve... sosyal adaletle bağdaşmaz" olduğunu ilân eden ve silâhlı kuvvetler üyesince imzalanmıştı. Bunlar arasnıda 1960 cuntasının bazı üyeleri de bulunmaktaydı. Askerî hükümet tarafından hazırlatılan 1961 Anayasası'nda, önceki Türk Anayasalarından hiç birinde bulunmayan "sosyal adalet" ilkesi de yer alıyordu. İşte bundan soma Türkiye, gerçek bir sol düşünce ve fikir akınına uğramıştır.

Marks, Lenin, Mao'nun eserleri ve daha başka komünist klasikleri rahatça Tük kitabevlerinde bulunmaya başlamıştır. Bu durum, 1950'lerde düşünülemeyecek bir şeydi. Önemli gazetelerin pek çoğu, sol kanada kaymıştır. En parlak fıkra yazarları, sosyalist olduklarını ilân etmişlerdir. Çoğu da, ustaca bir üstü kapalılıkla, ihtilâl çağrısında bulunmuştur. Hepsi de aşın birer milliyetçi ve Amerikan düşmanıydı, NA

TO'dan ayrılmış, "bağımsız bir Türkiye" düşüncesinin öncülüğünü yapıyor, Rusya ile daha sıkı bağlar istiyorlardı.

Son yıllarda pek çok kimsenin solcular tarafından kışkır tıldığma inandığı, anarşik akımlar görülmüştür. O zamana kadar 'Bolşevizm virüsüne karşı aşılı' diye bilinen Türkiye, birden tehlikeyi sezinlemiştir. Bazıları, ülkeyi saran grevlerin, yürüyüşlerin ve gürültülü anarşik hareketlerin ardında Rusya'nın olmasa bile, Çin'in parmağı olduğunu görmüşlerdir. Kargaşalıkların büyük bir bölümü de, gelişen sola karşı sağ kanadın tepkisinden doğmuştur. Üniversitedeki sağcı öğrenciler, solcu gençlerle şiddetli çatışmalara girişmişlerdir. Amansızca ikiye ayrılan gençler, ateşli silâhlarla sık sık çatışmaya başlamışlar, bu çatışmalar çok defa polisin gözleri önünde geçmiştir. Bu şiddet hareketleri sırasında, bir yıl içinde on sekiz öğrenci öldürülmüştür.

Köylüler ise 'toprak işgallerine başlamışlardır. Bunun üzerine sağ kuvvetler, bir komünist ayaklanmanın eli kulağında' diye yaygarayı koparmışlardır. Türkiye İşçi Partisi'nin gizli bir komünist partisi olduğu üzerine raporlar verilmiş, Moskova'nın denetimi altına gidiği ileri sürülmüştür. Bütün bunlar, elli yıldan beri Türkiye ile Rusya'nı arasının en iyi olduğu bir döneme rastlamış, bu dönemde yüzlerce Sovyet teknisyeni, Türklerin kalkınma projelerine yardım etmek için Türkiye'ye gelmiştir. Anti komünistler ise bunların hep kışkırtıcı ajanlar olduklarını ileri sürmüşlerdir.

Birkaç etkili Türk solcusunu adını anmaya değer. Çeşitli organlarda yazan Çetin Altan, uzun yıllardan beri gündelik fıkralar yazmaktadır. Türk basınındaki en keskin ve güçlü kalemlerden biridir. Günden güne, yıldan yıla, fıkralanyle, bir çığ gibi o zamana kadar tabu diye bilinen değerlere saldırmış,

rezaletleri açığa vurmuş, saçmalıkları su yüzüne çıkarmıştır. Bu yüzden pek çok da düşman edinmiştir. Altan'a karşı yetmiş kadar dava açılmış olup bunların hepsinden mahkûm olsa, 250 yıl hapiste yatması gerekeceği hesaplanmaktadır.

Yaşar Kemal, eserleri Batıda tanınan bir roman yazarıdır. Yaratıcı gücü zengin, oluk gibi kitaplar yayınlayan, pek azı.beş yüz sayfadan daha ince romanlar yayınlayan biridir. Iriyan, ama dost görünüşlü, bir çeşit Türk Balzac'ıdır. Sıradan Türklerin bile kolayca anladığı, yalm bir dili vardır. Dokunaklı ve şiir dolu söyleyişiyle tanınır. Kendisi de Doğulu bir Türk köylü ailesinden gelmektedir. Daha dört yaşındayken, babasının camiden namaz çıkışı, bir kan davası yüzünden öldürülüşüne tanık olmuştur. Eserleri renkli ve canlı kişilerle dolu romanlar olduğu halde, hepsinde de sosyal tema ağır basmaktadır. Üçüncü sol temsilci Doğan Avcıoğlu'nun ise, daha siyasal bir kişiliği vardır. Yıllarca sosyalist haftalık dergi "Yön"ün başında bulunmuş, soma "Devrim"i çıkartmıştır. Ordu ile yakın ilişkileri bulunmaktadır. 1963'te bir aralık Aydemir'in darbe teşebbüsüyle ilgisi olmasından kuş kulanılmıştır. Avcıoğlu, 1969'da yayınlandığı çok etkili kitabı, "Türkiye'nin Düzeni" ile ün salmıştır. 526 sayfalık bu kitap, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal şartlanm şimdiye kadar en iyi inceleyen eserlerdir. Kitap bir yıl içinde 32.000 adet satmıştır ki, bu, Türkiye için görülmemeiş bir sayıdır. Aynn tılı açıklanılan ve söyleyişindeki tonuyle dikkati çekmektedir. Avcıoğlu, bir bakıma Marksisttir ama, kendine özgü bir Marksist. İhtilâle inamr, ama bunun proletarya tarafından değil, ordu tarafından gerçekleştirileceğini düşünür.

Klasik Marksist teoriden bu sapma da bir bakıma gereklidir, çünkü solun görüşüne göre, Türkiye'de gerçek bir proletarya oluşmamıştır. Hiç olmazsa şimdilik, köylü sınıfı da

tutucu ve Müslümandır. Türk işçileri bile, daha yeni yeni sınıf bilincine varmaktadırlar. Sendikalar, aşın sol kanattakiler dışında, hâlâ "burjuva demokrasisi"ne bağlıdır. Yeterli bir proleterya sınıfı olmadığından, Marksistler umutlannı başka bir sınıfa bağlamışlardır: "millî burjuva sımfı"na. Bu da, bürokratlar, aydınlar, yazarlar ve silâhlı kuvvetler içindeki orta sınıf subaylar demektir.

1960'tan sonra sola hoşgörülü davranılmasmın bir sonucu da, Türk komünistleri arasında en çok tanınan ve en yetenеklisinin yeniden saygınlık kazanması olmuştur. Bu da, şair Nâzım Hikmet'tir. Aslında, Nâzım Hikmet, bugünkünden çok daha ünlü bir sanatçı olabilirdi. Çünkü gerçeken çok iyi bir şairdi. Atatürk bile kendisine hayrandı ve üzülerek şöyle derdi: "En büyük şairimizin komünist olması, ne kadar üzü lünülecek bir şey!" Nâzım Hikmet hayatının on iki yılını Türk hapishanelerinde geçirmiştir (Atatürk döneminde değil, İnönü döneminde). 1951'de serbest bırakıldıktan sonra Rusya'ya kaçmış, 1963'te ölünceye kadar da burada yaşamıştır. Kaçışından sonra "hain" ilân edilmiştir.

' *

KOMÜNİZMİN Türkiye'de hiç başanya ulaşma şansı olmadığı, çünkü Rusya'dan geldiği, Ruslann ise Türklerin can düşmanı olduklan görüşü genellikle kabul edilmiştir. Türkiye'de Rusya'ya karşı amansız bir güvensizlik olduğu doğrudur ve bu da, Moskoffann güneye ve Boğazlar'a inmek için beslediği tarihî emelden ileri gelmektedir, faka bu sonuca bel bağlamak, iki noktadan sakattır. Komünizm bugün çeşitli merkezlerden yayılmakta ve bunlar arasında Çin de bulunmaktadır. Aynca, Çin'in sorunları ile Türkiye'nin sorunla n arasında benzerlikler bulunmaktadır. Türkiye'de Çin etki

sinin giderek arttığı bir gerçektir. İkinci nokta, Türk Rus düşmanlığının, değişmez bir kural olmadığıdm İki ülkenin geçmişte pekâlâ dost oldukları dönemler de vardır. Son dokuz yıl içinde geniş tartışmalara yol açan Ankara ile Moskova arasındaki yakınlaşma, tam Türkiye'de solculuğun filizlendiği döneme rastlamıştır.

Atatürk'le Lenin'in, 1920 ve 1921'de Batı'ya karşı birleşik bir devrimci cephe oluşturdukları bazen unutulur. Bolşevikler, Türk ulusal hareketini altın, silâh ve moral yardımla nyle desteklemişlerdir. Her ne kadar onlara muhtaç olduğu dönemde böyle bir izlenim uyandırmışsa da, Ruslar, Mustafa Kemal'in komünist olmadığından her zaman kuşkulanmaktaydı. O zamanlar Türk ve Bolşevik önderleri arasında gönderilen mesajlar, bugün insana çok garip gelmektedir. 1922'de Lenin'e yazdığı mektupta Atatürk, "Türk ve Rus halklarının yüzyıllardn kendilerini hapseden zincirleri kırdıkları şu günde, yeni kazandıkları hürriyet, onları büyük kapitalist ve emperyalist güçlerin saldırısı ile karşı karşıya getirmiştir," diyor ve, "halklarımızın ortak şartlarından ve ideallerinden" diye devam ediyordu. Atatürk komünist değildi (ama olabilirdi de), iktidarım garantiye aldıktan sonra, Komünist Partisi'ni kapatmış ve parti bugüne kadar kanun dışı kalmıştır (bugün parti, hâlâ merkezi Moskova ve Paris'te olmak üzere sürdürülmektedir).

Fakat Türk tarminin pek büyüleyici ve az bilinen bir dönemi olan 1917 ve 1919 yıllan arasında, Türkiye pekâlâ komünist olabilirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerindeki anarşik ortam içinde, Atatürk daha ortaya çıkmamışken, Mosko va'daki komünistler Türkiye için büyük umutlar besliyorlardı. 1917 'de Türk köylüleri Rus devrimini çok iyi karşılamış ve pek

çok yerde yöresel köylü Sovyetleri kurulmuştu. Türk ve Rus birlikleri doğu cephesinde kardeşçe kucaklaşmışlardı.

O günlerde Türk öğrencileri arasında komünist yanlısı olanlar vardı ve bazıları Lenin'e Nobel Barış Ödülü verilmesini istiyorlardı. Türk aydınlarının bazıları komünist olmuştu. Aslında, Orta Doğu'daki komünist partilerin en eskisi olan Türk Komünist Partisi, Komitern'in de ilk üyeleri arasındaydı. 1 Mayıs 1919'da istanbul sokaklarında işçiler büyük bir yürüyüş yapmışlardı. "Izvestiya" şöyle yazıyordu: "Yüzyıllardır uğraştıkları halde emperyalist Carlatın ilhak edemedikleri Boğazlar, olgun bir meyve gibi Rus içşi sınıfının avucu na düşmüştür!"

Bu karışık dönem içinde Türkiye'de dört ayn Komünist Partisi faaliyet göstermekteydi. Bunlardan biri de, esrarengiz "Yeşil Ordu"ydu. Bu, komünist felsefesini benimsemiş gizli bir örgüttü. Amansız bir Batı düşmanı ve islâmiyet yanlısıydı. Anadolu köylüleri arasında âdeta efsaneleşmişti. Yeşil, öteden beri islâmiyetin kutsal rengi olarak bilinir. Dini bütün Türkler, meleklerin gökyüzünden yeşil elbiseler içinde ineceğine ve savaşta kendilerine yardım edeceklerine inanırlar. Türklerin büyük bir bölüğü, mistik bir inançla, at sırtında binlerce Yeşil Ordu askerinin anayurtlan Orta Asya'dan doludizgin gelip o sırada Anadolu'yu istilâya başlamış olan Yunanlılan denize dökeceğine güveniyordu. Bazılan bu ordunun başında, Osmanlı Imparatorluğu'nun son döneminde Türkiye'yi yöneten genç ve parlak subay Enver Paşa'nın bulunacağını sanmaktaydı. Enver Paşa aynı günlerde Mustafa Kemal'e karşı Sovyetlerle flört ediyor ve Türkiye'deki iktidar mücadelesinde Mustafa Kemal'in başlıca rakibi durumunda bulunuyordu.

Yeşil Ordu, komünizm, İslâmiyet, Batı düşmanılğı ve

Pan Türkçülük akımlarının romantik ve garip bir karışımıydı. Ayrıca, Rusya da olduğu gibi, Türkiye'de de dinin komünizme karşı hiç de etkili bir korunma silâhı olmadığını göstermesi bakımından ilginçti. Komünizm, Tanrı'yı reddetmekle birlikte, hiç bir zaman, amacına ulaşmak için aşın din akım lanndanyararlanmaktan geri kalmamıştır. 1953'te İstanbul'da yargılanan 167 komünist sanıktan bazılannm aşın dincilerle ilişkileri olduğu ileri sürülmüştü. Halifeliğin diriltilmesini, Şeriatın yeniden kabulünü, kadınların yine peçe takmalarını savunan tehlikeli Nurculuk akımı da, komünist bildirileri ve sol ihtilâl propagandalanyle ele geçirilmişti. Nurculuk akımı, aynca Orta Doğu'da Sovyet kışkırtıcılığının bir başka kaynağı olan Kürt milliyetçiliğiyle ilişki görülmüştür.

Atatürk, 1920'de komünist fikirlerin Türkiye'de hızla yayılması karşısmda tehlikeyi sezinlemiş, bunun üzerine kendisi kukla bir Komünist Partisi kurdurmuştur. Bunu yaparken, hedefinin ne olduğunu, o zamanlar Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı çarpışan Türk ordulannın kumandanı Ali Fuat Pa şa'ya (Cebesoy) şöyle açıklamıştı: "Sosyalizm ve komünizm ilkelerinin bu ülkede nasıl uygulanacağı, hazmedileceği ve kabul edileceği konusunda Parti'nin (Komünist Partisi'nin) yürüttüğü propagandaya karşı kamuoyunun nasıl tepki gösterdiğini görebiliriz... Ordunun disiplinli ve subaylarına itaatkâr kalması konusunda azamî dikkati göstermek zorundayız. Her türlü komünist fikirler ancak üst kumandanlar seviyesinde sınırlanıp kalmalıdır."

1920'lerde var olan dört komünist partisi ve komünist hareketleri şunlardı: Yan gizli Yeşil Ordu; gerçek Türk Komünist Partisi (yeraltı örgütü); Atatürk'ün kukla Komünist Partisi (elbette, açık seçik ve resmen faaliyet gösteriyordu);

Halk İştirakiyim Partisi diye bilinen meşru bir hareket. (Bazdan, Enver Paşa'nm yönettiği beşinci bir partinin daha olduğunu ileri sürer.) Bu, Sevres Antlaşmasından hemen sonra, Türkiye'nin yenik düşüp parçalandığı ve var olmak için mücadele ettiği döneme rastlar. Türklerin pek çoğu bu sırada devrimci Rusya'ya tek kurtuluş çaresi olarak bakıyorlardı.

1920 Eylül ayında geniş bir Türk kurulu, Baku'da toplanan komünist yanlısı "Doğu Halkları Birinci Kongresi"ne katılmaya gitmişti. Kongreye Zinoviev, Radek, Macar Bela Kun gibi yüksek derecede komünistler de katılıyordu. Baku'da şansını arayanlar arasında, Mustafa Kemal'e karşı iktidar mücadelesi veren ve bunun için de Moskova'nın desteğini arayan Enver Paşa da vardı. Fakat Ruslar, Türk ordularının Anadolu'da Yunanlılan yenmeye başladığını görünce, Enver Paşa'yı silkelediler, bütün ağırlıklarını Mustafa Kemal Paşa'ya verdiler. Mustafa Kemal Paşa ise herkesi atlattı. Enver Paşa tehlikesinden kurtulduktan ve Yunanlıları da ülkeden çıkardıktan sora, bu sefer komünistlere karşı çıktı ve onları da yolundan sildi. Dolayısıyla Atatürk, ülkesini yalnız yenilgi ve düşman işgalinden değil, komünizmden de kurtarmıştır denilebilir.

Pek aydınlığa kavuşamayan bu dönemin en korkunç bölümlerinden biri de, Türk Komünist Partisi'nin kurucusu Mustafa Suphi'nin, Parti İcra Komitesi'nden 14 üyeyle birlikte, 1921 Ocak ayında Karadeniz'de bir motorda öldürülmeleridir. Mustafa Suphi ve arkadaşlan, Türkiye'yi ziyaret ettikten sonra, deniz yoluyle Sovyetler Birliği'ne dönüyorlardı. Kimin verdiği bilinmeyen bir emir üzerine, içi silâhlı adamlarla dolu ikinci bir motor, birincisinden biraz sonra hareket etmiş, önde kine yetişerek içindeki on beş Türk komünistini öldürüp cesetlerini denize atmıştır. Söylendiğine göre, bu kıyımdan sağ

olarak kurtulan tek kişi, Mustafa Suphi'nin Yahudi asıllı Rus eşi olmuştur. Yine söylentiye göre, kimin tarafından verildiği belli olmayan kıyım emrini uygulayanların reisi Yahya Kaptan, bu güzel kadım ganimet olarak geri getirmiştir. Bir yıl soma, Yahya Kaptan da esrarengiz bir biçimde öldürülmüştür.

Bu olaym ardında kim vardı? Bazı kimseler, bunun Enver Paşa olduğunu ileri sürmektedir; fakat Mustafa Kemal olması daha akla yakın görünüyor. Mustafa Kemal Paşa, Türk komünistlerine güvenemiyordu; çünkü, tutumlannda, kendi iktidarına karşı bir meydan okuma sezinliyordu. Her halde olayın ardındaki gerçek hiç bir zaman öğrenilemeyecektir; bu sorun, gerek Türkler, gerekse Ruslar tarafından hasu altı edilmiştir. Sovyet Dışişleri Komiseri, Moskova'daki Türk elçisine, "Türk yoldaşların akıbetini" sorduğu zaman, elçi soğukkanlı bir tavırla verdiği karşılıkta, "Denizde bir kazaya uğramış olabileceklerim" söylemiştir. Olay sessiz sedasız rafa kaldırılmıştır. Bundan iki ay soma da, 1921 yılı martında, Türk Sovyet Dostluk ve Kardeşlik Paktı imzalanmıştır. Her iki yan da, Ankara ile Moskova arasında var olan iyi ilişkele ri bozmak istemiyordu.

KONUDAN ayrılıp bu tarihsel olaya dönüşün nedeni, bazen sanıldığı gibi, Türkiye'nin hiç de komünizmden âdeta büyülü bir güç tarafından korunmadığmı göstermek içindir. Çeşitli tarihsel nedenlerden ötürü, Marksist doktrinin Türkiye'ye gerçek anlamda giremediği doğrudur. Atatürk'ten önce, Türk düşünürü Ziya Gökalp de Marksist doktrine ve sınıf kavgasına karşı çıkmışta. Yukarıda da gördüğümüz gibi, Atatürk'ün kendisi komünist değildi. Atatürk çağının doktrini, Kemalizm'dir. Ama, Kemalizm nedir? Ünlü altıok ilkesi, zekiyorumcularca istenilen yöne çekilecek kadar kesinlikten yoksundu.

Kemalizmeteorik bir temel yaratmak için en ciddî teşebbüs, 1932 ile 1934 yıllan arasında "Kadro" adında bir dergi yaymlayan bir avuç ünlü aydın olmuştur. Bu gruptaki başlıca üç kişi şunlardı: Eski bir Turancı ve eski bir komünist olan Şevket Süreyya Aydemir; Atatürk döneminin en ünlü kalemi olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu; I950'den sonra Menderes'in sağ kolu haline gelen ve 1960'ta efendisiyle birlikte acı bir sonu yaşayan, parlak yazar ve polemikçi Burhan Belge.

"Kadro"nun ideolojisi, garip bir sağ sol karışımıydı. Türkiye'ye özgü bir niteliği vardı; çünkü, iki cephenin bilinen doktrinlerini kaynaştırmıştı. Komünizmle faşizmi, sosyalizmle liberalizmi birleştirmek amacını güdüyordu, dilediği doktrini benimsiyordu. Fakat, Türkiye'de çok etkili oluyordu. Dergi, 1934'te Atatürk'ün isteği üzerine yayımna son verdi. Bunun nedenleri kesinlikle öğrenilemedi. Biraz sonra, Kema lizmi sağ ve sol doktrinlerni kaynaşması biçiminde formüle etme sorununun çok önem taşıdığını göreceğiz. Şimdilik yine bugüne dönelim.

İlk dikkat edilecek nokta, aşın solun yakın bir gelecekte normal demokratik yollardan iktidara gelmesine imkân olmadığıdır. Türkiye İşçi Partisi (1971 temmuz ayında kapatılmıştır), politik anlamda çok küçük ve umutsuzcasma parçalanmış durumdaydı. Seslerini çok yüksek tonda duyurabilmekle birlikte, parlamento dışındaki çeşitli sol gruplar, tehlikeli bir biçimde örgütlenmiş sayılamazlar. Sendikalar ılımlı bir sosyalizmden yanadır. CHP, bundan yedi yıl önce "ortanın solunda" bir parti olduğunu ilân etmiştir; oysa, kimse bu partinin bir sol kanat kuruluşu olduğuna inanmamaktadır. Çünkü, partinin sosyalistleriyle tutucu kanatlan arasında bir iş çatışma sürmektedir (Daha soma sol kanat önderi Ecevit, parti başkanlığına seçilmiş ve tutucular partiden aynlmışlardır).

Türk solunun yeniden doğuşundan sonra şimdiden ne gibi gruplar ve kişiler arasında, nasıl bölündüğünü bir bir sıralamanın bir yararı yok. Ama, hepsinin birbirlerini suçlamaktan geri kalmadığını söylemek yeter. Bütün bunlara rağmen, Türkiye'de aşın solun gücü küçümsenemez. Bunda, çok gürültü çıkarabildikleri ve parlak yazarlan kullanabildikleri kadar, çeşitli aşın sol gruplann aralanndaki bütün çatışmalara rağmen, temel sorunlarda birlik oluşlarının da rolü büyüktür. Hepsi de demokratik rejimin yürümediği ve kaldınlması gerektiği görüşündedir.

Fakat, asıl sorun, ihtilâlci solculuğunu orduyu ne derece etkilediği, ne kadar yayılıp kök saldığıdır. Ordu iktidarı kesin bir darbeyle ele geçirmeye karşı isteksiz görünebilir, fakat, Türkiye'nin sosyal bilinci olarak rolünü son derece ciddiye almaktadır.

*

TÜRKİYE bir bakıma ihtilâl öncesi Rusyası'na ya da Çin'ine benzemektedir. Bir türlü çözümlenemeyen sorunla nn altında ezilen bir ülke, reformlar için didinen bir sürü kırgın insan ve bir türlü bu reformlan gerçekleştiremeyen siyasal rejim. Hızlı bir nüfus artışı, hayatı felce uğratan işsizlik, toprak dağıtmunda ve vergilendirmedeki büyük adaletsizlikler, düşük ücretlerin altında ezilen bürokrat sınıf, köyden şehre doğru gelişen ve denetim altına alınamayan insan alanı, bir türlü görevini tam yapamayan parlamento rejiminin başarısızlığı, bütün bunlar pek çok sabırsız Türke, komünizmi bile çekici sistem olarak kabul ettirebilir, i

Aşın sol büyük Atatürk'ü dilinden düşürmemekle birlikte, devrimlerine açıkça "burjuva devrimi" ve yüzeysel çabalar gözüyle bakmaktadır. Islâmiyete karşı Batılılaşma ilkesi

nin yanlış bir çıkış olduğu görüşündedir. Bunlara göre, Batılılaşmış aydınlar ve dinci devrim düşmanları da, aynı biçimde tutucu güçlerdir; Türkiye bir devrim öncesi ülkesidir ve "gerçek" devrim gelecektir.

Bunlar, "Yeni Kemalistler'dir. Doğan Avcıoğlu, tezini, kalın kitabının sonuna doğru çizmektedir: "Modern Türkiye'nin dinamik koşullan içinde yeni Kemalistlerin amacı, Atatürk devrimini daha da ileri götürmek, daha derinlere indirmek, devrimi temelinde uygulamaktır... Bu, son derece güç bir amaçtır ve hedeflere ulaşmak için inatçı engellerin üzerinden aşmak gerekecektir." Kitabın son bölümünün başlığı da ilginçtir: "İktidar Yolu".

David Hotham

Cumhuriyet

David Hotham, 'Türkler II" adlı bu ilgi çekici çalışması için şunları söylemiştir:

"Bu kitabı yazmaya 1965'tc başladım, fakat 1966'da The Times'in muhabiri olarak Bonn'a atandım. Kitabın daha yansı tamamlanmamıştı. Üç yıl süreyle iyice Alman politikasına daldığımdan, düşüncelerimi Tükler üzerinde toplama olanağı bulamadım. Kitap bir kenarda kaldı.

Ancak, 1969'da Bonn'dan ayrıldıktan sonra bitirebildim. İler ne kadar, Türkiye'deki olayları basına yansıma sırasına göre anlatmaya çalıştımsa da, kitabın amacı olayları aktarmak değil, Türkleri halk olarak tanımaktır. Aralarında sekiz yıl yaşamam, bu konuda beni yetenekli kılmaktadır. Ayrıca, Türkçeyi de bildiğim için, her tip ve sınıftan Türkle ilişki kurma olanağı buldum."

Biz Türkler için son derece çapıcı yargı, değerlendirme vc gözlemler içeren bu kitabı okurlarımıza sunmaktan kıvanç duyarız.

TÜRKLER
II

Dizgi Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Ekim 2000

DAVID HOTHAM

I I

Türkçesi:
Mehmet Ali Kayabai

Cumhuriyet GAZETESININ
OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

İÇİNDEKİLER

11

SAĞ KANAT AKIMLARI

TÜRKİYE'DE sol akımların varlığı kolayca anlaşılabilir, çünkü hiç olmazsa bu akım, Marksizme dayanmaktadır; sağ akımlar ise daha sinsi ve çarpaşıktır. Dinle de ilişkisi vardır; çünkü, İslâmiyet Türkiye'de sözü geçer bir tutucu güçtür. Bir de Pan Türkçülük ve ırkçılık akımları, gelenekçiler, aşırı milliyetçiler ve ülkedeki çeşitli etkenler vardır: Büyük iş çevreleri, zengin toprak sahipleri, ağalar, yine komünist darbesinden korkan ordunun bir bölümü (özellikle yüksek rütbeliler.) Bu sağ akım unsurlarının çoğu, kuvvetlerini İslâmiyetten almaktadır.

Türkiye gibi bir ülkede "sağ" ve "sol" deyimleri büyük bir anlam ifade etmezler. Çünkü, hangi partilerin nereden olduklarını söylemek bile güçtür. Çok defa anlaşılması güç bir programın ve bir önderin çevresinde toplanmış küçük örgütlerdir. Bunlardan 1970 ocak ayında kurulan Millî Nizam Partisi (12 marttan sonra kapatılmıştır), Adalet Parti si'nden koparak kurulmuş, gizli olarak Halifelik ve Şeri at'ın geri getirilmesi yolunda faaliyet göstermiştir. Ayrıca, kapitalizme de şiddetle karşı çıkmıştır. İslâm "sosyalizminin

öncülüğünü yapmıştır ve Türkiye'de çok etkili olacak iki şeyi savunmuştur: Din ve maddî refah.

Albay Türkeş'in önderi olduğu Millî Hareket Partisi ise, Türkçü ve ırkçı eğilimleri savunup aynı zamanda radikal reformcu olma iddiasındadır. Türkiye'deki partilerin çoğunda sağ ve sol unsurlar bir arada bulunmakta, ilkeler konusunda umutsuz bir karışıklık ortaya çıkarmaktadır. "Ortanın solu"nda olduğunu ileri süren Cumhuriyet Halk Partisi de tutucularla sosyalist kanat arasmda bölünmüştür, hangisinin ağu bastığı belli değildir (sonradan Ecevit'in başkan seçilmesiyle bu konuda kesin sonuca varılmış, parti içindeki tutucu unsurlar kopmuş, parti sosyal demokrat bir kimliğe bürünmüştür). Tam anlamıyla tek solcu parti olan Türkiye İşçi Partisi (12 Marttan sonra kapatılmıştır) ise, 1917'den önce Rusya'da Bolşeviklerin yaptığı, bütün öbür partilere tutucu gözüyle bakmaktadır.

Türkiye'de sağ partiler güçsüz görünmekle birlikte, iki güçlü (fakat birbirine karşıt) akımla oynadıkları için, tehlikeleri büyüktür: Din ve milliyetçilik. Gerek MHP'nin, gerekse MNP'nin önderlerinin camide dua ederken çekilmiş resimleri seçimler sırasmda bütün Anadolu'da geniş çapta dağıtılmıştır. Her iki parti de doğum kontrolüne karşıdrTve bunun, "büyük Türk ulusunun gelişmesini aksatacağı" görüşündedir.

Sağ kanadın en çok tanınan kişisi, emekli albay Alparslan Türkeş'tir. 1960 mayısında iktidarı alan 38 subaydan biri olan Türkeş, daha sonra radikal reformları gerçekleştirmek için iktidarda kalmayı isteyen 14 Ter grubundandır. 55 yaşındaki eski albay, demokratik rejimden yana olduğunu ileri sürmekte, fakat siyaset alanında çok başarısız görün

mektedir. Partisi 1969 seçimlerinde yalnızca bir milletvekilliği kazarıabilmiştir. Fakat, ordu içinde kendisi gibi düşünen subaylar olduğu düşünülerek, yine de üzerinde dikkatle durulması gereken biridir.

Türkeş pek çok kimseye göre tutkulu ve korkulacak bir kişidir. Turancı ve ırkçı olduğu iddiaları, zaman zaman Türkiye'deki bir avuç azınlığın tüylerini ürpertmektedir.

Türkiye'de solcular onunla, "Başbuğ" diyerek alay etmişlerdir. Partisinin, Bozkurt'lar adı verilen ve hiç de hoş olmayan bir biçimde insana Hitler'in Gençlik Hareketi örgütünü hatırlatan bir 10.000 kişilik komando birliği vardır. Bunlar millî marşlar söyleyerek yürüyüşler düzenlemekte, "ahlâksızlık yuvası" dedikleri gece kulüplerini basmakta ve tedirgin etmektedirler. Milliyetçilikleri saçma boyutlara erişmektedir. Ankara'daki Parti Merkezi'ndeki yüzme havuzu, Kıbrıs adası biçimindedir.

Bir önceki bölümde, Türkiye'de yeni bir darbe olursa, bunun sol bir darbe olacağını tahmin ettiğimi belirtmeye çalışmıştım. Ama, acaba Yunanistan'daki gibi sağ bir darbe olamaz mı? Albay Türkeş'in ordu içindeki taraftarlarının gücü nedir? Subay kadrosunun kuruluşu eğitim görmüş sınıflan bir bütün olarak yansıtıyorsa, solcu sabaylar olduğu gibi, sağcılar da bulunabileceğini düşünmek mantığa uygundur. Fakat, ordudaki subaylar genellikle sağcı ya da solcu olmadan, yalnızca reformcudurlar. Son yıllarda sol yorumlaması geniş biçimde yapılan Kemalizm, henüz bir sağ harekete temel olabilecek kadar belirli değildin Aslında ordu içinde bir sağ sol çatışması son derece tehlikeli olabilir; çünkü sürtüşme, bir iç savaşa kadar dayanabilir.

Türk arasındaki kan kardeşliği temeline dayanmaktadır. Zaman zaman bütün bu Türk halklarım geniş ve tek bir devlet içinde toplamak için, Pan^Slavizm, Pan Germanizm ve Pan Arabizm'e benzeyen teşebbüsler olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Enver Paşa da bu işe kalkışmış, hatta bu uğurda ölmüştür. Atatürk bu fikri benimsememiştir. Çünkü, bunun gerçekleştirilmesi, Sovyet Imparatorluğu'nun parçalanmasına yol açacak, bu da Ruslarla iyi komşuluk ilişkilerini zedeleyecekti. 1942'de Alman ordularının Rusya'daki hızlı ilerleyişleri ve zafere yalan göründükleri sırada, Türkiye'de yeniden Pan Türkçü akımlar filizlenmiştir. O zamanlar 25 yaşında olan Albay Türkeş de, zamanın faal Türkçülerinden biriydi.

Türkçülükle Pan Turancılık birbirlerinden ayrı tutulmalıdır. Turancılık, yalnız bütün Türk halklarını değil, Turan kökünden gelen bütün ulusların birleştirilmesini hedef bilir: Yani, Macarların, Finlilerin, Estonyalılann, Bulgarların, Yakutların, Tungzlann, Moğolların, vb. Bu görünüşte, gerçekleştirilmesi çok zor bir hayaldir; fakat, Türkçülük, Türkiye Türklerinin Orta Asya'daki Türk cumhuriyetlerine coğrafî yakınlığı bakımından, çok daha akla yakın bir proje olarak görünmektedir.

Türkçülüğe "sözde sağ akım" dememin nedeni ise, hiç olmazsa aşın milliyetçilik şeklinde sol kanatta da var oluşundandır. Aslında, ırkçılıkla karıştırıldığı için bir "sağ akım" unsuru olarak bilinmektedir. Türk ırkçılığı ise biraz saçmadır. Nazilerin hiç olmazsa sansın, mavi gözlü bir Ari ırklan vardı ve bu temayı işliyorlardı. Oysa, bir Türk ya da Turan tipi yoktur. Bugün Türkiye'de yaşayan Türklerin, en az Almanlar ve İngilizler kadar kanşık bir ırk olduklannı

görmüştük. Belki safkan bir Türk'ü Orta Asya'da bulabilirsiniz, ama her halde Anadolu'da değil.

Atatürk, genişleme politikasına karşı olduğundan ve Rusya ile iyi komşuluk ilişkileri kurmak istediğinden, Türkçülüğe karşı çıkmıştır. Fakat bu, tıpkı 1942'deki gibi, Türkçülüğün yeniden ortaya çıkmayacağı anlamına gelmez. Türkler üzün yıllar dünyanın en büyük imparatorluklarından birini yönettikten sonra, Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda oldukça küçük bir cumhuriyet biçimine dönüşmüşlerdir. Dolayısıyle, hiç olmazsa eskiye özlem olarak Türkçülük fikirleri var olacaktır. Millî Hareket Partisi'nin bir kongresinde, delegelerden biri aşağıdaki biçimde konuştuğu zaman, çılgınca alkışlanmıştı: "Bırakın 100 milyon Türk'ten meydana gelen kuvvetli bir devlet kuralım!"

Bir kokteyl partide, 1960 cuntasına mensup bir subayla yaptığım sohbeti bugün bile hatırlıyorum (bu subay, Albay Türkeş değildi). O da buna benzer bir konuşmada bulunmuştu. Kendisine, Türkiye'nin hedefinin ne olduğunu sormuştum. Subay (bir iki kadeh içtiğini de belirtmeliyim), şu karşılığı vermişti: "ilk hedefimiz, 50 milyonluk bir Türkiye yaratmaktır, ikinci hedefimiz de, dünyadaki bütün Türklerle el ele vermek!"

işin garibi, bu subayın kendisini "sol eğilimli" olarak nitelendirmesiydi. Batılılaşmış sevimli eşi de, bana Orta Asyalı bir grup Türkle yaptığı görüşmeyi anlattı. Bu "müthiş deneme" üzerine son derece heyecanlı konuşuyordu. "Onlar da tıpkı bizim gibi düşünüyorlar," dedi.

Türklerin içinde, Batı çizgisindeki fikirler geçerliğini korudukça, bu tür duygular pek seyrek olarak ifade edilmektedir; fakat Türkçülük duygusu, dağarcıklarında daima

vardı. Bana kalırsa, Türkler Avrupa örgütlerinden çıkarılır ya da Batı'ya küserlerse, Türkçülük akımı da Türkiye'de yeniden canlanabilir. Şimdi bu fikirlerin ardındaki felsefe üzerine bir iki söz etmek istiyorum. Bunlar Batı'da çok az bilinmektedir.

Türkçülük akımı, 1876 ve 1924 tarihleri arasında yaşayan Ziya Gökalp adı ile bağdaştırılabilir. Gökalp, XX. yüzyılın en büyük Türk düşünürüdür. Hor görülen fikirleri güçlü bir dille söylemek bakımından, biraz Nietzsche'ye benzer. Pek az yazar, Türklerin sorunları üzerine onun kadar eğilebilmiştir. Eserleri Türkiye'de son derece etkilidir. Özellikle imparatorluğun son döneminde, Kemalizmin getirdiği katı düşünce tarzından çok daha büyük bir özgürlüğün var olduğu çağda, pek çok kimseyi etkilemiştir.

Gökalp, güneydoğu Anadolu'da, eski ve güzel bir Roma şehri olan Diyarbakır'da dünyaya gelmişti. Burada genellikle Kürtler yaşar. Fakat, Gökalp, Kürt olduğunu hep reddetmiş, Kürt olsa bile, bunun bir şey ifade etmeyeceğini, çünkü kendisini Türk saydığını söylemiştir. Kökü her ne olursa olsun, Türk milliyetçiliğinin öncülerinden biri olmuştur. Hepsi değilse bile, fikirlerinden büyük bir bölümü, daha sonra Atatürk devrimlerine öncülük etmiştir. Atatürk bazı konularda, özellikle din konusunda, Gökalp örneğini izlememiştir. Gökalp, Atatürk'ün kaldırdığı Hilâfet'ten yanaydı. Atatürk'ün tersine, onun dinî bir yetişme tarzı vardı. Yaşasaydı, herhalde İslâmiyete bir çeşit reform hareketine girişecekti.

Gökalp, Türklerin Doğu ya da Batı uygarlığından yana olmasını istiyordu. "İki uygarlığı olan bir ulus düşünülemez," diye yazıyordu. Tıpkı Atatürk gibi, o da halkına Batı

uygarlığını daha uygun görüyordu, islâmiyetin başlı başına bir sorun olduğunu kabul ediyor (bizi Avrupa'dan ayıran, dindir) fakat din ile uygarlığın iki ayrı konu olduğunu üsteliyordu. "Hıristiyan" ve "İslâm" uygarlıklarından söz etmek, ona göre bir yanılmaydı. Türklerle Bizanslıların, ayrı dinlere bağlı oldukları halde, ikisini de "Doğu uygarlığı" diye adlandırdığı bir uygarlığın üyeleri sayıyordu. Bu görüş, ayrı dinlerden halkların aynı uygarlığa bağlı olabilecekleri anlamına geliyordu; dolayısıyla, Türklerin Müslüman kalıp Batı uygarlığını seçmelerinde hiçbir sakınca yoktu.

Gökalp, İslâmiyetin bir "gerilik" nedeni olma bir yana "en modern din" olduğunu söylüyor, modern bilime hiçbir zaman ters düşmediğini ileri sürüyordu. İslâmiyetin ilericiliğini ispatlamak için de, garip bir kavram ortaya atmaktaydı: Sözde, Protestanlık, Hıristiyanlığın İslâmiyet ilkelerine doğru yönelmesiydi. Protestan ülkelerde sanayinin ilerlemesini, Roma'nm otoritesinden kurtulmuş olmasına bağlıyordu. Bu, biraz da İslâmiyete benzeyen bir şeydi. Çünkü, Müslümanlıkta da merkezî bir otorite yoktu. Batı ülkeleri İslâmi yeti taklit ederek ilerleyebilmişlerdi.

Doğrusu ben, bu öğreti üzerinde fikir yürütmek için yetenekli sayılmam; yalnızca, Gökalp'in düşünce tarzını yansıtması bakımından durumu belirtiyorum. Ne var ki, Gökalp, hiçbir İslâm devletinin şimdilik neden bir sanayi ülkesi haline gelemediğini açıklamamaktadır.

Daha Gökalp'ten de önce, araştırmalarıyle, Türklerin İslâmiyetten öncesine kadar dayanan eski kültür sahibi bir ulus olduğunu ispatlayan yabancı Türkologlar, sözgelişi, Fransız L'eon Cahun ve Macar Arminius Vambery, Türkçülüğün ilk tohumlarını atanlar olmuştur. 1897'de Türk şairle

rinden Mehmet *fmm m mm tek* şiiri, şu mısralarla başlıyordu:

ve şöyle sürüp c:c;> . T X

"İnsan olan vazammm immâw.
*Türk evlâdı evde thnasz. şr*Î£r?m."*

Bu mısralarm çarpıcılığını anlamak için, Osmanlı İmapratorluğu zamanında e yüzyıllar boyunca, "Türk" kelimesinin, Osmanlı yüksek sınıfı için hor görülen, hödük, gariban, ahmak anlamına geldi ğ:r *rlzstk* ;erekir. "Türk", cahil bir köylü demekti. İmparatorluk döneminde Türkler, ırklarının bütün gururunu ayaklar alr.r ~: olardı. Çoğu İstanbul'da yaşayan ve köylere adımlarım bile atmamış olan yüksek tabaka tarafından "budala" diye :a£r.lrnaya öylesine alışmışlardı ki, kendilerine olan inançlarını bile yitirmişlerdi. Osmanlılardan önceki tarihlerini bütünüyle unutmuşlar, ancak Mehmet Emin'in şiiriyle akıllan başlarına gelmişti. Sonra da, ileride göreceğimiz gibi, Gökalp'in yazıla rryle uyandınlmışlardı.

Türklerin kendilerine olan güvenlerini artırmak için sonradan, 1920'lerde Atatürk'ün şu sözü de çok önemli olmuştur:

"Ne mutlu Türküm diyene!" .

Mustafa Kemal'in bu müthiş sözü, bugüne kadar Türkiye'de çın çm ötmüş, bu sözü işiten her yeni Türk kuşağın

ca aynı heyecanla yaşatılmıştır. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk olmanın ne büyük bir talihsizlik sayıldığı da, çok daha iyi anlaşılmaktadır.

Gökalp, çağının Türk aydınlarını, Tuna boylarından Çin denizine kadar uzanan dev bir Türk ulusu kavramı ile âdeta şaşkına çevirmiştir. Hunlar, Moğollar, Tatarlar, hatta Asurlular, Sümerler ve Hititlerle, Türkler arasında bağlantı kurmuştur. (Sonradan bu yolu Atatürk de izlemiştir.) Eski Türk uygarlığının meziyetlerini göklere çıkarmıştır: Cesaretini, hoşgörüsünü, dürüstlüğünü, emperyalist emellerden uzak oluşunu, kadınla erkek arasında tam bir eşitlik bulunduğunu ve (Ziya Gökalp'e göre bir tek kadınla evlenme âdetini. Yalnız Türk halklarını değil, Macarları, Finleri ve Bulgarian da içine alan büyük bir devlet kurulmasını hayal etmiştir. Turancılık, işte böyle bir ülküdür. Gökalp 1911'de en ünlü şiiri olan "Turan"ı yayınlamıştır. Bunun, son mısraları şöyledir:

"Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan,
Vatan büyük bir ülkedir, Turan."

Bu etkiler altında Türklerin aklı, ırklarının köklerine çevrilmiş, Göktürk İmparatorluğu gibi unutulan kavramlar yeniden hatırlanmıştır. Bu imparatorluk, İ.S. VI. ve VIII. yüzyıllarda Hazer deniziden Çin Seddi'ne kadar büyük bir alanı kaplamaktaydı. Bu geniş alanlar, genellikle dağlar ve çöllerle kaplı olduğu için, pek çekici topraklar sayılmayabilir; fakat, romantik Türkçülerin gözünde, burası "kendi" vatanları, hem de anavatanlarıdır. Aynı romantiklere göre, Hazar, Aralve Sibirya'daki Baykal gölleri, Türklerin birer

iç deniziydi; Buhara, Semerkand, Taşkent Türk şehirleri gibi yerler, hep düşlerinde yaşıyordu. Yine, Timurlenk gibi Türk fatihlerini bir türlü unutamıyordu.

1960 cuntasını önderlerine, basın toplantılarında en çok beğendikleri tarihsel kişilerin kim olduğu sorulduğu zaman, "Timurlenk" karşılığını vermeleri, çok ilginçtir. General Gürsel bile bu soruya aynı karşılığı vermiştir. Türklerin çoğu, büyük Hunlar ve Moğollarla akraba oldukları için gurur duyarlar. Atilla ve Cengiz adları, modern Türkiye'de en yaygın adlardır. 1959'da Cumhurbaşkanı Bayar, Papa ile görüştüğü zaman, Türk gazeteleri son derece ciddî olarak, bunun İ.S. 425 yılında Atilla ile Papa Leon arasındaki görüşmeden beri, bir Türk başkanı ile Papa arasındaki ilk buluşma olduğunu yazmışlardı. Biz Avrupalılar için bir canavar olan Atilla, Türklerin gözünde bir devlet başkanıdır.

Türkçülerin zihninde birtakım yarı mistik kavramlar da vardır. Bunlardan biri de, Ergenekon Destanı'dır. Buna göre, kuzeydoğu Asya'daki Altay dağlarında bir yerde bulunan Ergenekon, Çinlilerin saldırılarından kaçan Türklerin sığındıkları bir cennet ülkedir. Türkler burada 400 yıl kadar yaşamışlardır. Türklerin bir başka ülküleri de, Kızılelma'dır. Bu da, Batı yöresinde, hayalî bir ülkedir. Çeşitli zamanlarda Kızılel ma, Osmanlı İmparatorluğu'nun erişemediği fetihleri, Roma, Viyana ya da Granada'yı temsil etmiştir. Bu belirgin olmayan fikirlerin yam sıra, dünyadaki Türk ve Turan halklarının ortak bir duygulan vardır; bir çeşit brakisefal dayanışmasıdır bu; bir de Türklerin ve Rusların omuz omuza yaşadıkları sınırsız ve geniş Rusya ve Sibirya steplerinin mistik sıla özlemi. Bu özlem, yakın zamanlarda birbirlerine düşman olan bu iki halk arasında, steplere karşı ortak bir tutku yaratmıştır:

Geniş düzlükler tutkusu. Türklerin ruhundaki bu romantik tutku, sultanların son yıllarında Türkiye'yi kasıp kavuran Turancılık akından ile beslenmişti. 1914'te Ziya Gökalp, yeni bir şiirinde, artık daha cüretli bir tonla konuşuyor, "Türkiye'nin genişleyip Turan olacağını" söylüyordu.

(Birinci Dünya Savaşı'nda, Türkiye ile Rusya'nın karşı karşıya olduklan unutulmamalıdrr.)

Bu fikirler, zamanında tanınmış pek çok Türk aydınm ca heyecanla benimsenmekteydi. Bunlar arasında kadın yazar Halide Edip, bir başka ünlü kalem, Ömer Seyfettin de vardı. Ama, bugün aynı görüşler hafife alınmakta, hatta biraz saçma bulunmaktadır. Daha sonra aynı görüşleri Ziya Gökalp'in kendisi bile bırakmış. Atatürk ise hepsine karşı çıkmıştır. Ne var ki, Gökalp'in başlangıçtaki düşüncesi, bütün Asya Türklerinin birleşmesi için Türkiye'nin öncülük etmesi gerektiğiydi. Tıpkı, Prusya'nın, Almanya birliğini sağlaması gibi.

Her ne kadar Atatürk, Gökalp'in Turancı görüşlerini benimsemişse de, Türklere "Türklükleri" ile övünmeleri konusunda Gökalp'in yolundan gitmiş İslâmiyetten önceki geçmişleriyle övünmelerini istemiştir. Bu isteğin Türkçeye de yansıdığı görülebilir. Atatürk döneminde girişilen bir reform hareketiyle, Türkçedeki binlerce Arapça ve Acemce kelime ayıklanmış, yerine öz Türkçe kelimeler alınmıştır. Atatürk aynca Güneş Dil öğretisini de ortaya atmış, dünyadaki bütün dillerin Türkçeden ürediğini, Sümerlerin, Hititle rin. Etrüstklerin, hatta İrlandalılarla Basklann bile Türk olduklarını ileri sürmüştür. Bu öğretiler pek çok Türkün kendilerini dünyadaki öteki bütün uluslann kökeni olduğunu sanrnalanna yol açmıştır.

Bu konuda genç Türklerin tarih açısından ne düşündüklerini bilmek, ilginçtir. Aşağıdaki bölümler, Atatürk zamanında yazılmış bir tarih kitabından alınmış olup bana anlatılana göre bugün bile yaygın bir biçimde okutulmaktadır. Bu kitaba göre, başlangıçta Orta Asya'da "Türk denizi" denen büyük bir iç deniz vardı. Bu deniz kuruyup çöl olmuş ve Türkler de anavatanlarından göç etmek zorunda kalmışlardı. Doğu Türklerinde bir kol, daha bu felâketten önce, Çin'e göç ederek İ.Ö. 7000 yıllarında Çin uygarlığını kurmuştur. Yazıtlardan anlaşıldığına göre, bu kol tarımcı bir toplumdu ve göğe, toprağa, suya, güneşe ve yıldızlara tapıyordu. Kitapta şöyle yazmaktadır:

"Türkler tarafından Çin'de kurulan uygarlık, bilimdeki ileriliği, ahlâkı, sade ve duru dini ile çağımıza kadar şöhretini muhafaza etmiş, dünyanın en önemli uygarlıklarnıdan biri sayılmıştır."

Bir başka Türk kolu da Hindistan'a giderek, burada bir başka uygarlık kurmuştur. Kitaba göre, Hindistan'da bu sırada hiçbir uygarlık yoktu; "maymuna benzeyen, kara tenli insanlar yaşıyordu". Daha sonra güneye kadar ilerleyen Türkler, Dravitler diye adlandırılmıştı.

Daha başka Türk kolları ise kuzeybatıya ilerleyerek, Avrupa'ya girmişlerdi (Keltler). Bir bölüğü Suriye, Filistin, Mısır'a inmiş, Kuzey Afrika yoluyle İspanya'ya kadar uzanmışlardı. Ege ve Doğu Akdeniz'e yerleşen Türkler ise burada girit uygarlığını kurmuşlardı. Kitapta:

"Son zamanlara kadar bütün Akdeniz bölgesinde bağımsız bir Yunan uygarlığının yayıldığı inancı vardı. Zamanın sınırlı tarih bilgilerine dayanılarak, bu uygarlık yalnız Yunanlılara ait sanılıyordu... Daha sonraları, uygarlıkların

kökleri ve yayılışları hakkında daha geniş bilgiler edinilince, bu ilkel görüşten vazgeçildi. Bütün dinî inançların, gelenek, bilim ve sanatın, daha önceki uygarlıklardan, özellikle Hitit uygarlığından geldiği anlaşıldı.

Finike ve Lidya uygarlıkları, Yunan uygarlığı ile birleştirilirken, sonradan bunların Batı Anadolu uygarlığının, özellikle Hitit uygarlığının devamı olduğu ortaya çıktı." denilmektedir.

O zamanki öğretiye göre, Hititlerin de Türk oldukları ileri sürülüyordu.

Kitap, Batı Anadolu uygarlığının, Roma uygarlığının da kaynağı olduğunu ileri sürüyor. Roma uygarlığım kuranlar, İtalya'ya Anadolu'dan gelmişlerdir. Avrupa'ya gelince:

"Karadeniz ve Hazar denizi yolunu izleyen Türk boylan, Avrupa'nın içlerine kadar dalarak, Atlas okyanusu kıyılama ulaşmışlardır. İlk gelenlerden bazdan aradaki denizi de aşıp Büyük Britanya ve İrlanda'ya geçmişlerdir... Bugün *Ayjvpa'âakj sanat çağtenmn büyük birkısmıma, bıjtöpha* reketlerinin sonucu olduğunu herkes kabul etmektedir... Avrupalılardan fikir, sanat ve bilim bakımından çok üstün olan göçebe kavimler, onlan mağara hayatmdan kurtarmış, zihnî gelişmenin rayına oturtmuşlardır."

Bugün Türk okullannda, tarih derslerinde kullanılan bir haritada, Hazar denizinden Moğolistan'a kadar Orta Asya topraklan Türk anavanatı kırmızı ile gösterilmiştir. Burası, Türklerin anayurdu olarak belletilmektedir. Bu topraklardan çeşitli yönlere uzanan oklarla, Türklerin göç yollan çizilmiştir. Bunu alay etmek için söylemiyorum çünkü ben iddianın doğruluğu ya da yanlışlığı üzerine yargı verebilecek bir etnolog, bir tarihçi değilim , ama yalnızca eğitim

yöntemleriyle çeşitli ülkelerde nasıl başka görüşler ve başka bir kültür aşılanabildiğim göstermek istiyorum.

Türkiye'ye ilk geldiğim zaman, bir süre Türkçemi düzeltmek için Ankara Üniversitesi'nde dersleri izlemiştim. Bunlardan biri de tarih dersiydi. Bu derste son derece ciddî profesörler, öğrencilerine Türklerin göç yollarını harita üzerinde açıklıyorlardı. Dersten sonra bazı öğrencilere bu göç yolları iddiasına inanıp inanmadıklarını sordum. Çoğu hiç duraksamadan, "Evet," diye karşılık verdiler. Bir bölüğü ise saf saf gülümseyip bu tür kitapların modasının geçtiğini ileri sürdüler. Bunun üzerine şu sonuca vardım: Bu tarih anlayışı, Atatürk tarafından Türklerde milliyetçilik gururunu yükseltmek için ortaya atılmıştı; ama, bugün genç kuşaklar iddiaların hepsim pek ciddîye almamaktadır.

Türklere göre, kendilerine en büyük hizmetlerden birini, "Tarihin Görünüşü" adlı kitabında H.G. Wells yapmıştır. Bu kitabında Wells'in Türklerin uygarlığa yaptıkları hizmetleri anlattığı ileri sürülmektedir. Wells, bu davranışıyla, Türklerin Batı'ya karşı küskünlüklerini azaltmakta çok yararlı olmuştur. Atatürk'ün emriyle kitap acele Türkçeye çevrilmiş ve hemen bütün ülkeye dağıtılmıştır. Bugün bile eski Türkçe harflerle basılı ve resimli baskılarına rastlanabilir. Wells, Lamartine, Pierre Loti ve Disraeli ile birlikte, Gla destone, Lloyd George, Byron, Lawrence ve öbür Türk düşmanlarının tersine, "Türk dostu" olarak anılmaktadır.

12

TÜRKİYE, RUSYA VE BATI

TÜRKİYE, çeşitli ideolojierin çatıştığı, önemli bir coğrafi bölgede bulunmaktadır. Avrupa ve Asya, İslâmlık ve Hıristiyanlık, komünizm ve Arap emperyalizmi ile, daha bütünüyle sönmemiş olan Hellenizm, hep Türkiye'nin dört. bir yanında kaynaşan akımlar, görüşlerdir. Ruslar hâlâ bu noktadan Orta Doğu'ya sızmak emelindedirler. Boğazlar ve Anadolu, Türkiye'nin egemenliği altındadır. Bunlardan birincisi önemli bir su yolu, ikincisi de stratejik değeri çok büyük bir kara parçasıdır. Uzun menzilli nükleer silâhlardan sonra Boğazlar'ın ve Anadolu'nun eski önemini yitirdiği sık sık söylenmekle birlikte, bu iddialar pek geçerli sayılmaz. Hele bugün Akdeniz'de Sovyet deniz gücünün varlığı ve Moskova'nın izlediği politikanın hedefleri bakımından, Boğazlar yine de eskisi kadar önemli bir yerdir. Anadolu da, Rusya'nın güneye doğru genişleme isteklerine karşı en büyük doğal engeldir. Bir nükleer savaş durumunda bu değerler önemini yitirebilir; ama, böyle bir felâkete kadar önemleri hiç eksilmeyecektir.

1949'da Türkiye, NATO'ya girmek için baş vurduğu

zaman, bazı üyeler buna karşı durmuşlardı. Türkiye'nin hiçbir zaman bir Atlantik ülkesi sayılamayacağı ve paktın doğuya doğru tehlikeli bir biçimde genişlemesine sebep olacağı ileri sürülmüştü. Gerçekten de, Sovyetlerin Doğu Anadolu'ya saldırmaları durumunda, NATO'nun görevlerini yerine getirmek için nasıl bir müdahalede bulunabileceği, daima gizemli bir sır olarak kalmıştır. Son yıllarda Türklerin Rusya ile bir yakınlaşma aramalarının başlıca nedenlerinden biri de budur. Aynı nedenle Türkler, NATO'nun yeni "esnek müdahale" politikası yerine, eski politikalarını tercih etmişlerdir. Türklerin gözünde bugün NATO üyesi olmak, elbete eskiye oranla önemini yitirmiştir.

Bir an için de olsa, Türkiye'deki bir iç müdahale ile Ankara'da Sovyet yanlısı diyeceğimiz bir iktidarın başa geçtiğini ve Türkiye'nin NATO üyeliğinden ayrıldığını düşünelim. Bu durumda acaba ne olur? Yalnız Batı dünyası, yıllarca uğraşarak oluşturduğu geniş bir NATO enfra strük türünden yoksun kalmakla iş bitmez; böyle bir ihtimal, Sovyetler bakımından da olumlu bir zafer anlamı taşır. Rusları, Boğazlar'dan beklenen geçiş gibi ciddî bir kuşkudan kurtarır, iran'ı arkadan kuşatır, israil üzerindeki baskısını artırabilir ve Orta Doğu'dan Afrika'ya doğru sıralanmış, Sovyet yanlısı bir dizi devlete, yeni bir halka eklemiş sayılır. Batılı açısından bakılırsa, bölgenin elden çıkması dayanılmaz bir durumdur. Arap Afrika dünyasının oynak çöllerinin tersine, tek sağlam ve oturmuş devlet olan Türkiye'nin yokluğu, Batı başkentlerinde derin bir ruhî şok yaratacak kadar etkili olur.

Pek çok kimsenin unuttuğu ya da küçümsediği Türkiye'nin coğrafi önemine rağmen, bunun yakın bir ihtimal ol

duğunu söylemek istemiyorum. Türkiye'nin Batı ile olan ittifakından ayrılması, Sovyet siyasetinin başlıca hedeflerinden biridir. Bu arada Boğazlar sorunu da, Sovyetlerce çözümlenmiş bir sorun olarak kabul edilmemektedir. 1936 Montreux antlaşmasına göre, Boğazlar'ın denetimi bütünüyle Türklerin elindedir ve savaş durumunda, hatta "bir savaş tehlikesi"nde, Türkler Boğazlar'ı bütün savaş gemilerine kapatabilirler. Bu demektir ki, Rusya ile Batı arasında bir savaş olursa, Türkiye, Sovyet savaş gemilerinin Karadeniz'deki üslerinden Akdeniz'e geçmesine izin vermeyebilir. Fakat, Sovyet yanlısı ya da yan tutmayan bir Türkiye, herhalde böyle bir yol izlemeyecektir. Ancak, Batı ile ittifakı olan bir Türkiye, tersini yapmak zorunda kalacaktır. îşte son yıllardaki önemli Türk Sovyet yakınlaşmasına, bu açıdan bakmak gerekir.

Rusya ile olan ilişkileri, Türkiye için hep hayatî bir önem taşımıştır. Türklerin Sovyetlerle ve Bulgaristan'la uzun sınırları vardır. Uzun Karadeniz kıyılan, Rusya'ya karşı bütünüyle açıktır. Büyük kuzeyli komşusuyle ilişkilerinde çok dikkatli olmak zorundadır. Özellikle Batı ile olan ittifaklannda durumu çok naziktir. 1939 yılı ekiminde, İkinci Dünya Savaşı'nm başlangıcında Türkiye, İngiltere ve Fransa ile bir ittifak" imzaladığı zaman, uluslararası anlaşmalarda görülmemiş bir biçimde, Türkler ittifaka özel bir protokol ekleyerek bunun Türkiye'yi Sovyetlerle bir savaşa sürükleyemeyeceği konusunu belirtmişlerdi. Bu da, Türklerin durumunun kritikliğini çok iyi göstermektedir.

Moskova'nın Türkiye'ye karşı 1946'daki saldırgan tutumu, Doğu Anadolu'dan toprak ve Boğazlardan üs istemesi, Türkleri Batı'dan destek aramaya ve 1952'de de NA

TO'ya girmeye zorlamıştı. Soğuk savaşın alabildiğine hüküm sürdüğü 1950'lerde, Ankara ve Moskova ilişkileri oldukça soğuktu. Bu gerginliği ilk yıkan, Batı'dan yardım alma umudunu yitiren Menderes'in, 1960 temmuzunda Moskova'ya gitmeyi kararlaştırması ile biten teşebbüsü oldu. Ancak bu ziyaretten iki ay önce, askerî bir darbeyle Menderes hükümeti devrildi. Somadan, Menderes'in Sovyetler'e yaklaşma teşebbüsü üzerine, bu darbenin hazırlanmasında CIA'mn da rol oynadığı söylentileri kaçınılmaz bir dedikodu olarak ortaya çıktı. Eğer böyleyse, Amerikalılar büyük bir yanlışlık yapmışlar demektir. Çünkü, Menderes'ten sonra gelenler, Rusya ile ilişkilerinde çok daha ileri gittiler. Menderes'in Moskova yolculuğu, yardım koparmak için biraz da Batı'ya şantaj niteliğindeyken, somadan iktidara geçen hükümetler, bunu kendi çıkarları için aradıklarını bile saklamadılar.

Türk Sovyet yakınlaşması 1963'te İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi hükümetince başlatıldığı halde, sonradan sağ kanat partisi AP'nce de sürdürüldü; hatta, daha da ileri götürüldü. Bundan, ordunun da bu yakınlaşmayı onayladığı sonucu çıkartılabilir. Ankara ise resmen, bu yakınlaşmayı soğuk savaşın sona ermesinin olağan sonucu olarak açıklamıştır. Türkiye'nin "kraldan çok kralcı olamayacağı" görüşü savunulmuş, Amerika ve Öteki NATO Müttefikleri Rusya ile dost olurken, Türkiye'nin niçin soğuk kalacağı sorulmuştur. Her ne kadar bu doğru bir açıklama tarzı ise de, Türklerin Sovyetlerle olan ilişkilerinin düzelmesi yalnız bu anlama gelmez. Gerçekten de Türkler, Sovyetlerle ilişkilerini düzeltmekte, yalnız bununla açıklanamayacak hedefler gütmüşlerdir. İki ülke arasında âdeta bir çeşit "işbirliği"

oluşmuştur. Orta Doğu'da Arap yanlısı ortak bir yol izlemişlerdir. Kıbrıs konusunda iki devlet de Enosis'e karşı çıkmıştır. İki ülke önderlerinin karşılıklı ziyaretleri, iki eski düşman arasında bir anlaşma ve güven ortamı doğduğunu göstermiştir. Ayrıca, Türkiye İskenderun çelik tesisleri ve başka endüstri projeleri biçiminde olmak üzere (bu biçimde davranan tek NATO üyesi olarak), Sovyetlerden 366 milyon dolarlık ekonomik yardım sağlamıştır.

1963'teki yakınlaşmanın, bütünüyle aleyhlerine dönen Kıbrıs anlaşmazlığında taraftar kazanmak için Türklerce uygulanan bir taktik olduğu da ileri sürülmüştür. Fakat, bunun tersi de düşünülebilir: Türkler, Batılılara göre daha bağımsız bir dış politika izleyebilmek için, Kıbrıs anlaşmazlığını kullanmış olabilirler. Bunun da hedefi, Türk çıkarlarına uygun olarak Sovyetlere yanaşmaktır. Son elli yıl içindeki Türk Sovyet ilişkilerine bir göz atıldığında, ikinci açıklama tarzının daha akla yakın geldiği görülebilir. Yakınlaşma, Türk politikasında bir sapmadan çok, bir normale dönüştür.

1920'den beri Türk Sovyet ilişkileri incelenecek olursa, bu ilişkilerin düşmanca olduğu süre kadar, dostça, mantıklı bir işbirliği içinde geçtiği bir dönemler de bulunduğu görülebilir. 1946 ile 1960 yıllan arasında iki ülke arasında esen gergin hava, bu dönemden önceki ve somaki dostluk havasının tam karşıtıydı ve 1946'da Stalin'in hiç de akıllıca olmayan baskısı yüzünden, Türkiye'yi Amerika'nın etkisi altına itmişti. Stalin'in ölümünden sonra, Sovyet hükümetinin ilk işlerinden biri, toprak isteklerinden artık vazgeçtiklerini Türklere bildirmek olmuştu. Türkler, 1946'dan beri olup bitenlerden sonra, bu güvenceyi elbette kuşkuyla karşılamış

lardı. Ne var ki, Sovyetlerin diplomatik ustalıkları ve görü nüşteki içtenlikleri, Türklerin kuşkularım yavaş yavaş siler gibi olmuştur.

. . . * . . . . . .: • 1 . . . .

TÜRK SOVYET ilişkilerinde önemli, fakat, sık sık unutulan bir etken de, Mustafa Kemal'in 1919'daki ulusal hareketinin Rus ihtilâlinden gördüğü yardımdır. Lenin, Türk Kurtuluş Savaşı'na yalnız Rus parası, silâhı ve başka desteklerle yardım etmekle kalmamıştır; 1923 Lozan Antlaşmasıyla biten Mustafa Kemal'in başarılı savaşı, eğer Bolşevik ihtilâli başlamamış olsaydı, daha güç zafere ulaşabilirdi. Devrimci Rusya'nın dostluğu, Atatürk için hayatî bir önem taşımaktaydı. Kendisi Batı'da Yunanlılara karşı başarılı savaşlar verirken, Kafkasya yönünden Ruslar etrafından kuşatılmaktan da kurtulmuş oluyordu. Atatürk ve Lenin'in 1921'de karşılıklı imzaladıkları Türkiye Rusya Dostluk Paktı, Türkiye için âdeta bir güven sigortası niteliğindeydi.

1917'de devrilmeseydi, Çarlık Rusyası'mn Türk milliyetçilerine yardım etmesi, çok zayıf bir ihtimal olurdu. Moskova bu durumda, Boğazlar üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için, Türkiye'yi amansızca parçalayan 1920 Sevr Antlaşması'm destekleyecekti. Sevr Anlaşması uygulansaydı, Türkiye'nin bağımsızlığına son verecekti; oysa, Mustafa Kemal'in zaferlerinin sonucu olan Lozan Antlaşması ise, hemen hemen ülkenin bugünkü sınırlarını garanti etmiştir. İki antlaşmanın Türkiye için ne kadar farklı anlamlar taşıdığını, Türkçede çok güzel dile getirmek mümkündür: "Sevr ölüm, Lozan hayat demektir."

Buna karşılık Bolşevikler de, Mustafa Kemal'in komünist olduğunu sanarak, hayal kırıklığına uğramışlardır. Mus

lardı. Ne var ki, Sovyetlerin diplomatik ustalıkları ve görünüşteki içtenlikleri, Türklerin kuşkularını yavaş yavaş siler gibi olmuştur. . .

TÜRK SOVYET ilişkilerinde önemli, fakat, sık sık unutulan bir etken de, Mustafa Kemal'in 1919'daki ulusal hareketinin Rus ihtilâlinden gördüğü yardımdır. Lenin, Türk Kurtuluş Savaşı'na yalnız Rus parası, silâhı ve başka desteklerle yardım etmekle kalmamıştır; 1923 Lozan Antlaşması'yla biten Mustafa Kemal'in başarılı savaşı, eğer Bolşevik ihtilâli başlamamış olsaydı, daha güç zafere ulaşabilirdi. Devrimci Rusya'nın dostluğu, Atatürk için hayatî bir önem taşımaktaydı. Kendisi Batı'da Yunanlılara karşı başarılı savaşlar verirken, Kafkasya yönünden Ruslar etrafından kuşatılmaktan da kurtulmuş oluyordu. Atatürk ve Lenin'in 1921'de karşılıklı imzaladıkları Türkiye Rusya Dostluk Paktı, Türkiye için âdeta bir güven sigortası niteliğindeydi.

1917'de devrilmeseydi, Çarlık Rusyası'nın Türk milliyetçilerine yardım etmesi, çok zayıf bir ihtimal olurdu. Moskova bu durumda, Boğazlar üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için, Türkiye'yi amansızca parçalayan 1920 Sevr Antlaşması'm destekleyecekti. Sevr Anlaşması uygulansaydı, Türkiye'nin bağımsızlığına son verecekti; oysa, Mustafa Kemal'in zaferlerinin sonucu olan Lozan Antlaşması ise, hemen hemen ülkenin bugünkü sınırlarını garanti etmiştir. İki antlaşmanın Türkiye için ne kadar farklı anlamlar taşıdığını, Türkçede çok güzel dile getirmek mümkündür: "Sevr ölüm, Lozan hayat demektir."

Buna karşılık Bolşevikler de, Mustafa Kemal'in komünist olduğunu sanarak, hayal kırıklığına uğramışlardır. Mus

tafa Kemal bu konuda Rusları ustaca oyalamıştır. Her ne olursa olsun, iki ülke arasında varılan anlaşma ile, Türkiye doğu ve kuzey sınırlarını güvenlik altına alabilmiş, bütün gücünü Batı cephesine yöneltme olanağı bulmuştur.

Türkler, Osmanlılar zamanından kalma tecrübeleriyle dış ilişkiler konusunda çok ustadırlar. Büyük kuvvetler arasında karışık ve zor dengeler kurmakta özellikle başarılı olmuşlardır. Bunun en iyi örneği, İkinci Dünya Savaşı sırasında, İnönü'nün cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemde, bütün sınırlarında kanlı savaşlar olurken, Türkiye'nin savaşın büyük bir bölümünü yan tutmayan bir ülke olarak geçirmesi ve bu arada Müttefiklerle, Mihver devletleriyle ve Rusya ile ayrı ayrı dostluk paktları imzalayabilmesidir. İngiliz ve Amerikalıların, Türkleri savaşa girmeleri için şiddetle zorlamalarına karşı, Türkiye, Sovyet tehlikesinin en az Alman tehlikesi kadar, hatta ondan da büyük olduğunu ileri sürerek karşı çıkmış ve direnmiştir. Nazi orduları Türkiye'nin bir bölümünü işgal etseler bile, Doğu Avrupa'da savaştan sonra görülen "Sovyetler tarafından kurtarılma "nm aynısı, kendi başlarına gelecekti. ChurchilPle Roosevelt, Türklerin direnişi karşısında düş kırıklığına uğradıkları halde, ileri sürdükleri nedenler, Müttefiklerce anlayışla karşılanmıştır.

Türk Sovyet yakınlaşmasının, Kıbrıs anlaşmazlığının en aşın dönemiyle rastlaştığı 1963 ve 1964 yıllannda İnönü yine sorumlu mevkide bulunuyordu. Olaylann birbirini izleyişi çok ilginçtir. 1962 kasım ayında, Küba bunalımından sonra, Ruslar adadaki roketlerini geri çekince, Türkiye'deki Jupiter füzeleri de Amerikalılarca sökülmüştü. Washington bunu resmen, Jupiter füzelerinin artık demode olduğu nedenine bağlamıştı. Sözde artık bu füzelerin Türk

topraklan üzerinde bulunmasına gerek kalmamıştı ve Türkiye'yi bundan böyle Akdeniz'deki Polaris denizaltılan koruyacaktı. O zaman söylendiği ve daha sonra da açıkça belirtildiği gibi, Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği'nin böyle karşılıklı silâhları geri çekişleri, iki nükleer güç arasında yapılan pazarlığın sonucuydu. Anlaşıldığı kadanyla Amerikalılar, Ankara'ya danışmadan, bu kararı tek yanlı olarak almışlardı.

1963 yüı mayısmda, 30 yıldan beri ilk defa olarak, geniş bir Türk parlamento kurulu Sovyet Rusya'yı ziyarete gitti ve son dokuz yıl içinde iki ülke arasındaki ilişkilerde çarpıcı bi değişikliğin ilk adımı böylece atılmış oldu. O günden sonra da Türkiye'nin Amerika ile arası giderek soğurken, Rusya ile giderek ısınmaya başladı. 1963 yılı sonunda ise Kıbns'ta şiddet hareketleri patlak verdi ve bu hareketler 1964 yılı boyunca sürdü.

Türkiye'nin, dış politikasındaki değişikliği, Kıbns anlaşmazlığı yüzünden nasıl gerçekleştirdiğini de aşağıda göreceğiz.

Kıbns anlaşmazlığının temelinde, Türklerin, Enosis'i Akdeniz'de Lozan banşıyla sağlanmış olan kuvvet dengesini bozacak bir çözüm yolu olarak görmeleri yatar. Ada, Türk kıyılarından 40 mil uzaktadır. Ve Türkiye'ye doğru uzanan burnu, romantik bir görüşle, "Türkiye'nin yüreğine uzatılan bir hançer" olarak nitelendirilir. Kıbns üç yüzyıldan uzun bir zaman, Osmanlı yönetimi altında kalmıştır. Hatta bugün bile pek çok Türk, adaya Türkiye'nin bir parçası gözüyle bakmaktadır. Türklerin Kıbns'a karşı duyduk lan geleneksel ilgi, "Othello"da Senatör'ün tiradında bile dile getirilmiştir:

"Dikkate alırsak eğer
Kıbrıs 'ın Türk için önemini
Ve durup düşünürsek ve anlarsak ki
Rodos 'tan daha çok ilgilendiriyor Türkü..."

Shakespeare'de yarım yamalak yazılmış şu bölüm bile, Kıbrıs'ın Türkler için Rodos'tan daha önemli olduğunu göstermektedir. Kurnaz senatör, Venedik düküne, Osmanlıların öteki adaya kasten ilgi duyar gibi davrandıklarını hatırlatmakta ve kendisini uyarmaktadır.

Ankara'da yabancı muhabir olarak çalıştığım sırada, Kıbrıs anlaşmazlığına bir çözüm yolu bulmak için büyük çabalar harcayan B.M. arabulucusu Ekvator'lu Dr. Galo Pla za'ya "Othello'daki bu satırları gösterdiğim zaman, dehşetle kollarını açıp şöyle bağırdığını hatırlarım: "Allah aşkına bunu sakın Türklere göstermeyin! Aslında işler, Shakespe are olmadan da o kadar çetrefil ki!"

1950'nin başlarında Kıbrıs anlaşmazlığının ilk dönemi, Kıbrıslı Rumlarla İngiliz sömürge yönetimi arasındaki çatışmaydı. Bu dönemde Türkler adayla hemen hiç ilgili değillerdi. O günkü İngiliz hükümetinin, Yunanlılara karşı direnişte dengeyi sağlamak amacıyla bu soruna ilgisiz kalan Türkiye'yi bilerek kışkırttıkları kesindir. Yapmacık olarak kışkırtılan Türkler, 6 7 Eylül 1955 gecesi, korkunç bir tepki göstererek İstanbul'da Rumlara ait bazı semtleri ve mağazaları tahrip ettiler. 1960'ta, Yassıada mahkemeleri sırasında tanıkların ifadelerinde, Türk hükümetinin, o zamanki İngiliz Dışişleri Bakanı Harold MacMilan'm salık vermesi üzerine, bir Kıbrıs mitingi düzenlemek istediğini; fakat, Menderes hükümetince denetim altına alınamayan gösterinin, bir yağma biçimini aldığını söylemeleri ilginçtir. Bunu doğ

rulayacak hiçbir onaylayıcı açıklama yapılmamış olmakla birlikte, iddianın inandırıcı yanı ağır basmaktadır.

Kıbrıs sorununun en gergin anlarında, güldürücü olayların bile geçtiği zamanlar da olmuştur. 1958'de Türkiye'ye geldiğim zaman, Kıbrıslı Türklerin önderi Fazıl Küçük'ün yönettiği mitingler yapılıyor ve halk arasında hep "Ya taksim, ya ölüm!" sloganı dolaşıyordu. İki yıl sonra Türk hükümeti gerek taksime, gerekse Enosis'e imkân vermeyen bir anlaşmayı kabul ettiği zaman, herhalde şakadan pek anlamayan bir Türk politikacısı, mitinglerde "Ya taksim, ya ölüm!" diye bağıran herkesin intihar etmesi gerektiğini söylemişti. Tabiî söz konusu insanların, bu görüşü hoş karşıladıkları söylenemez.

*

BUGÜN hâlâ sürüp gitmekte olan Kıbrıs anlaşmazlığının ayrıntılarına burada girmeye gerek yok. Ben yalnızca Türk Sovyet yakınlaşmasına nasıl yardım ettiğini göstermek istiyorum. Başlıca anlaşmazlık, 1964'te Türkiye'nin, 1960 Londra ve Zürih anlaşmaları uyarınca, Kıbrıs'ta Enosis'e engel olmak için askerî müdahalede bulunup bulunamayacağı yönünde çıkmıştı. Her ne kadar anlaşma böyle bir müdahaleye izin veriyor gibi görünüyorsa da, birtakım yorumlar da yapılabiliyordu. Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgale kalkışması, ikisi de NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaş çıkması demekti. Elbette ki, Birleşik Amerika ve öbür NATO müttefikleri, böyle bir şeyi istemezlerdi. 1964 Haziran'ında, bunalumn doruğuna erdiği ve Türk askerî müdahalesinin her an beklendiği bir sırada, Başkan Johnson, Başbakan İnönü'ye bir mektup yazarak, Teksaslılara özgü kaba diliyle, Türkiye Kıbrıs'ı istilâya kalkışacak olursa, bu da Rusya'yı savaşa sürüklerse, Türki

ye'nin NATO'daki Müttefiklerinin bu şartlar altında Türkiye'nin yardımına koşamayacaklarını bildirdi.

O sıralarda Ankara'da bulunduğum için, kişisel kanıma göre Türkler aslında Kıbrıs'a askerî bir müdahalede bulunmaya ciddî olarak kararlı değillerdi. Fakat, "Johnson'un Mektubu" Türkiye'de hiç unutulmadı. Türkler, yalnız kullanılan kaba dilden değil, Birleşik Amerika'nın böyle önemli bir anlaşmazlıkta kendilerini yalnız bırakmasından da yakındılar. Birleşik Amerika aleyhinde çeşitli gösteriler yapıldı. Böylece, bugün Türkiye'de Amerikalılara çirkin bir gözle bakılmasına yol açan kuvvetli bir Amerikan düşmanlığı doğmuş oldu. Johnson'un mektubu, 1946'da Rusların Boğazlar'da üs isteklerine eşit bir önem taşıyordu. Yalnız, ters yönde ortaya çıkmıştı. Türklerin, Amerikan silâhlarım kullanmasını değil de, kullanmamasını öngörüyordu. Bugün Türk Amerikan ilişkilerine M.Ö. ve M.S. (mektup öncesi ve mektup sonrası) diye bakılmaktadır. Mektup ve sonrası, Türk hükümetince Türkiye'nin derece derece Batı ittifakı içinde Birleşik Amerika'dan daha bağımsız bir politika izlemesi ve Rusya ile daha dostça ilişkiler kurması için ustaca kullanılmıştır.

Bu torum, "Türk De Gaulle'cülüğü" diye nitelendirilmiştir ve gerçekten de de Gaulle'ün Birleşik Amerika'dan bağımsız, Rusya ile ittifak halinde yaşamayı amaçlayan politikasına benzemektedir. Fakat, aslında iki totom arasında tam bir paralellik yoktur; çünkü, Türkiye'nin coğrafi durumu, Fransa'dan çok değişiktir; ayrıca Türkiye, Boğazlara sahiptir. Boğazlar, bugün de, "Rusya'nın ön kapısının anahtarları"dır ve elbette bir başkasının kapısının anahtarlarım elinde bulundurmak, bu başkası ile ilişkilerde son derece özel bir durum yaratır. Coğrafî etkenler Türkiye'yi büyük

kuzey komşusu ile sıkı dostluk ya da sıkı düşmanlık ilişkileri kurmaya zorlayacaktır. Ama, ister dostluk, ister düşmanlık olsun, bu ilişkiler daima sıkı olacaktır.

Elbette, Rusların Türkiye'ye karşı izledikleri politikalarında önemli çıkarları vardır ve ilk hedefleri, kuvvetli bir ihtimalle, hâlâ Boğazlar'dır. 1946'da Türkiye üzerindeki Sovyet baskısı, Türklerin Montreux Konvansiyonu'nu uygulayamadıkları ve Mihver gemilerinin Boğazlar'dan geçerek, Sovyet güvenliğini tehlikeye düşürdüğü iddiasına dayanıyordu. Londra ve Washington'un da moral desteğiyle bu tehditleri Türkler sertçe reddetmiştir. Sovyetlerin davranışı. Türkiye'yi Batı blokuna itelemiştir. Ruslar o güncer bugüne ağız değiştirmişlerse de, amaçlarım değiştkdiklen düşünülemez. Bugünkü Boğazlar rejimi, Rusların Boğazlar'dan serbestçe yararlanmalarına fırsat vermekle birlikte, Türkiye NATO'da olduğu sürece asla Boğazlar'dan emin olamazlar. Ruslar, Türkiye'nin NATO'dan çıkmasını istemektedir. Böylece, Montreaux Konvansiyonu'nun başka yollardan değiştirilmesine kalkışabileceklerdir.

Rusların canını sıkan bir başka konu da, Çanakkale Boğazı'nm, özellikle İstanbul Boğazı'nın darlığıdır (bazı yerlerde 500 metre). Bu yüzden Türkler ve' müttefikleri, Karadeniz'den Akdeniz'e geçen veya geri dönen Sovyet savaş gemilerini çok yakından denetleyebilmektedir. Boğaz kıyılan boyunca gözetleme görevi yapan kimseler vardır. Türkiye'nin, Batı ittifakının bir üyesi olarak müttefiklerine pek çok yararlı bilgiler sağladığı açıkça bellidir. Öte yandan, Ankara ile Moskova arasındaki dostça ilişkilerin gelişmesi, Türkiye'nin Batılı müttefikleriyle kuzey komşusu arasındaki durumunu daha da nazikleştirmektedir.

' Moskova'nın dolayì; bir başarısı da, Türkiye'nin Orta

Doğu'da Arap yanlısı bir siyasete dönüşüdür. Ama, Türkler bu siyaseti Rusların hoşuna gitmekten başka nedenlerle seçmişlerdir. Türkler genellikle Araplara düzensiz bir topluluk gözüyle bakmakta ve İstanbul'un egemenliğinden çıktıklarından beri doğru dürüst yönetilmediklerine inanmaktadırlar. Türkiye, Arap milliyetçiliği ya da Arap birliği konularında hiç de istekli değildir. Arapların bölünmüş olmalarından daha memnundurlar. Fakat, son yıllarda Türk hükümetinin Araplara karşı güttüğü politikada bir yumuşama görülmüştür. Bunda, gerek seçimlerde Müslüman oylarını toplamak kaygısı, gerekse B.M.'de Kıbrıs sorunu konusunda Arap devletlerinin oylarına duyulan ihtiyaç yol oynamıştır.

Genellikle Moskova ile ilişkiler düzelirken, Washington ile bozulmuştur. Yalnız Amerikan ekonomik yardımında değil, Amerikan askerî personelinin sayısında da önemli bir azalma görülmektedir. Amerikan üsleri ve tesisleri Türklere terk edilmekte ya da ortak yönetime geçmektedir. Fakat, Amerikalılar, Adana'nın İncirlik üssünü hâlâ elinde tutmaktadır ve anlaşılan Pentagon, İspanya'nın en doğusundaki bu üsse hâlâ büyük önem yermektedir.. incirlik, 'bir nükleer savaşa sürüklenme konusunda Türkleri en çok kuşkulandıran yerdir. Amerikalılar bu üssü bırakmamakta inatla direndikleri için, kuşku, ve hoşnutsuzluk daha da artmaktadır.' '/',__'

Son yıllarda estirilen Amerikan aleyhtarı bava, iki ülkenin ilişkilerini etkilemiş, son zamanlara kadar bayram havası içinde, karşılanan Amerikan 6.'.Filosu'hun'ziyaretleri, şiddetli gösterilere sahne olmuştur., "Çirkin politika" yüzünden 6. Filo artık İstanbul ve,İzmir gibi büyük umanları ziyaret 'edememekte, kıyılardaki daha küçük limanlara uğramaktadır. Bodrum, Marmaris, Antalya, Alanya ve Mersin gibi mütevazi limanlar, dünyanın en güçlü deniz

kuvvetinin savaş gemilerinin ziyaretini hayretle karşılamışlardır.

Eskisi kadar olmasa bile, Türkiye'nin Batı ittifakı için stratejik önemi hâlâ çok büyüktür. Bundan birkaç yıl önce, soğuk savaşın en şiddetli bir döneminde, Anadolu'ya yerleştirilmiş olan nükleer silâhların, hiç bir NATO ülkesinden olmayacak biçimde nasıl Rusya'nın içerilerine kadar etkili olabileceğini gösteren bir harita yayınlanmıştı. Bu haritaya göre, Anadolu'da üslenen nükleer silâhlar, Urallar'ın ötesindeki sanayi tesislerini bile tahrip edebilecekti. Bu avantajlar, silâhların gelişmesi yüzünden, o günden bugüne ortadan kalktığı halde, nükleer gü6e sahip büyük devletler, Türkiye gibi ileri karakolları kullanarak kendi topraklarını atom felâketinden korumak imkânına hâlâ sahiptirler. Türkiye, ayrıca hâlâ Rusya'nın gizemli derinliklerinde neler olup bittiğini dinlemek için NATO'nun önemli bir dinleme karakoludur. Savaş uyduları her ne kadar Anadolu'daki radar tesislerinin, erken alarm ve izleme istasyonlarının yerini almışsa da, çok geniş oluşu, şebekeyi vazgeçilmez duruma getirmiştir.

Bugünkü demokratik rejim sürdükçe, Türkiye her halde NATO'dan ayrılmaya ya da Batı ile ilişkilerini koparmaya kalkışmayacaktır, inönü zaman zaman NATO'nun Türkiye'yi ne derece etkili bir biçimde koruyabileceği ve ülkesinin Amerikalılarca bir nükleer savaşa sürüklenebileceği üzerine endişelerini açıklamış olmakla birlikte, başlıca siyasal partiler ittifakı desteklemektedir. NATO'dan çıkılmasını isteyen tek parti, Türkiye işçi Partisi olmuştur. Fakat, bu siyasal örgüt de iyice bölündüğü ve sonra da kapatıldığı için bugün etkili değildir. Bu durum sürdükçe, ancak geniş çapta bir ayaklanma, Türkiye'yi ittifaktan ayırabilir.

13

TÜRKLER NEYE BENZER?

TÜRKLER ne tür bir halktır? Artık bu sorunun üzerine eğilmenin zamanı geldi; çünkü, Türkleri pek iyi tanımıyoruz. 1915'te kendileriyle Gelibolu'da içten bir düşmanlık denecek birkaç aylık ilişkimiz oldu. Onları iyi bir asker olarak saygıyla andık, hatta bir bakıma Sevdik de. Fakat, pek az tanıyabildik. Buna karkşılık Araplarla, Afrikalılarla, Hintlilerle, Çinlilerle daha içli dışlı olduk. Çünkü, İmparatorluğumuz sırasında onlarla uzun süreli ilişkilerimiz vardı.

İngilizlerin büyük bir bölüğü Türkiye'nin coğrafi yerini bile kesinlikle bilmemektedir. Ankara'ya hareketimden önce ziyaretine gittiğim Londralı bir doktor, bana neşeyle şunu sormuştu: "Demek yine Türkiye'ye dönüyorsunuz! Süveyş kanalından mı gideceksiniz, yoksa Ümit burnunu mu dolanacaksınız?" Çünkü, adamcağız Türkiye'nin Süveyş çevresinde bir yerde olduğunu sanıyordu.

Türkleri yukarıda saydığımız uluslar gibi elbette tanıyanlayız; çünkü onlar, hiç bir zaman sömürge durumuna gelmemişler, başkalarınca yönetilmemişler, tersine, hep başkalarını yönetmişlerdir. Ülkelerinde daima kendi başları

na buyruk oldukları içindir ki, bugünkü kişilikleri oluşmuştur. Böyle derken, bugün Sovyetler Birliği ile Çin'in yönettiği Orta Asya Türklerinden söz etmiyorum. Onlar başka uluslarca yönetildikleri için, Osmanlı Türklerinden başka bir zihniyet taşımaktadırlar. Altı yüzyıl süreyle koca bir imparatorluğu yöneten Osmanlı Türklerinin zihniyeti ise onlardan çok farklıdır. Buna rağmen, Asya çöllerinin etkisi Türkleri belirlemiş, bin yıl İslâmiyet, altı yüzyıl Avrupa ile uzak yakın yaşama da etkili olmuştur..

Bundan dolayı Türk, çok ilginç bir tiptir. Türkleri başka hiç bir ulusla karşılaştıramazsmız. Orta Doğu'da yaşadıkları halde, Araplardan son derece farklıdırlar. Onların hâlâ Avrupalı olmadıklarını söyleyenler çıkabilir; ama, Asyalı da değillerdir. Türkler ne Asyalı, ne de Avrupalı olmadıklarına göre, en çok eski düşmanlarına, fakat yeni dostlarına, yani Ruslara benzetebilir. Aralarında sanıldığından çok ortak yanlar vardır. .

Atatürk, "Ne mutlu Türküm diyene" sözüyle, halkına moral vermek amacını gütmüştü. Fakat, Atatürk'ün halkı üzerine bir başka sözü de, çok anlamlıdır: "Biz bize benzeriz," demiştir. Atatürk. Bu sözün çekiciliği, tekerleme oluşundan gelir. Kafiyeli tekerlemeler zihinde kolay kaldığı için, insanlara daima çekici gelmiştir. Bu cümle dışarıda epey alay konusu olmuştur. Çünkü, her ulusun elbette kendisine benzeyeceği görüşü ileri sürülmüştür. Yabancıları bu konuda sinirlendiren, Türklerin kendilerini bütün uluslar içinde bir tane gördüklerini sanmalarıdır Fakatben, Türkiye'de sekiz yıl yaşadıktan soma, Atatürk'ün bu sözünün çok yerinde olduğu sonucuna yardım. .

,; Bunun nedenlerinden biri de, Türklerin yakın tarihte

yalnız bjf jHkedjen öteleme değil. bir.uygarlıktan *biti* başka uygarlığa göçmeleridir;[1] Spzgelişi,rlürkler. dillerini yatmak için. kullandıkları .alfabeyi *izm* üç[f]defa:.değiştiren,' az'bulunur ; uluslardan biridir..• Benliklerinde İslâmiyetin, Taöizm'ifl, Şamahizra' in izleri, • Çin ve Batt uygarlığı da buna eklenmiştir. Anadolu'da yaşayan çeşitli halkların* inanç ve kültürleri,.üzerlerinde az çok bir. etki bırakmıştır. Aynı' zamanda Türk. ırkının gelenek ve göreneklerini' de korumuşlardır. Şimdi de tanıdığım Türklerden bazılarının perilerini çizmeyi deneyeceğim, f * ,••

Bir Türk genellikle zıtlıklarla doludur. Ruhunda yalnız Doğu ve Batı değil, ayrıca çiğ bir;aşağılık kompleksi ile karışık yoğun bir kibir, yabancılara karşı aşırı birkonuksever lik biçiminde ortaya çıkan derin bir insanşeverlik, pohpohlanmaya karşı büyük bir merak ve başkalarının kendisi üzerine düşündüklerine karşı aşırı bir umursamazlık saklıdır. Böyle oldukları halde Türkler, nezaket, yardımseverlik ve içtenlik bakımından dünyada eşi olmayan bir ulustur. Öyle sanıyorum ki, Türkiye'ye ilk defa gelenler, önce bunlar karşısında çarpılırlar.

Türk, tembel ve duygusuzdur; ama, Avrupa'da Türk işçisi çalıştıran hangi fabrikatöre sorarsanız sorun, size Türk işçisinin çok iyi çalıştığını söyleyecektir. Türkler, başka hiç bir ulusta rastlanmayacak biçimde devlet otoritesine karşı saygı besler; buna karşılık, bireysel özgürlüğe karşı aşırı dü şükünlüğü vardır. Kendisini yönetecek bir diktatörün peşinde koşar; fakat, ille de demokrasi diye diretir. Türkler inatçı ve sessizdir; ama, duygulu ve güzel konuşurlar. Görülmemiş derecede ciddî insanlar oldukları halde, pek ünlü halk kahramanları .Nasrettin Hoca'nın türbesi bile, başlı başına

bir şakadır. Kapısında kocaman bir kilit asılı olduğu halde, dört bir yanı açıktır. İsteyen rahatça içeri geribilir.

Türklerle Gelibolu'da çarpışanlar, onlara hayran kalmışlardır. Eski muharipler bunu, bugün de doğrulamaktadırlar. 1915'teki Genç Türkler hareketinin başa getirdiği hükümetin yol açtığı Ermeni kıyımı ve Ermenilerin kitle halinde sürülmesi olayının bu olay yakın zamanlarda Türklere amansız ve insafsız insanlar gözüyle bakılmasına neden olmuştur , tam da birçok Batılının Türklerin meziyetlerini takdire başladıkları bir zamana rastlaması, gariptir. Bu, belki de Türklerin karakterindeki karşıtlığın tipik bir örneğidir.

Türklerin belirli bir noktaya varınca, zıvanadan çıktıkları da bir gerçektir. Bunu kendileri de kabul ederler. Bir Türk dostum, bir gün bana, "Eğer karşındaki Türk'ün kafasının kızdığını görürsen, canını seviyorsan kaç," demişti. Aubrey Herbert'in dediği gibi: "Türk, işsiz güçsüz, durgun, tembel ya da mütevekkildi. Ama, tepesi attı mı, ölüm saçar, gözünü karartan öfkesi yüzünden, kurunun yanında yaş da yanardı."

Fakat, normal şartlar altında bir Türk, dünyanın en kibar, yardımsever, en içten dostudur. Kimseyi kırmak istemez. Türkiye'de geçirdiğim süre içinde daima büyük bir anlayış, nezaket ve insanlıkla karşılaştım. Sekiz yıllık ikametim sırasında bir tek Türk bile bana kinci uyarıda bulunmadı. Daima insanî bir anlayış, gösterdi, ..

: Türklerin parayla aralannda ilginç bir ilişki vardır: Türkiye yoksul bir ülkedir; Türkler de herkes kadar paranın önemini bilirler. Fakat, paraya karşı az rastlanır biçimde bir küçümsemeleri vardır; Ankara'ya ilk gelişimde,,taksiyle şehrin bir Ucundan öbürüne gittim. Fakat, yolun sonunda şo

före verilecek kadar yanımda para olmadığını fark ettim. Şoför (beni ömründe ilk defa görüyordu), bir iki sözüyle bütün endişelerimi dağıttı. Elini şöyle bir sallayarak, "Boş verin," dedi. "Başka bir zaman ödersiniz." Hatta adımı, adresimi bile sormadı. Adresimi ben kendim verdim. Ama, ancak bir hafta soma gelip parasını aldı.

Alışverişte de böyle. İstediğiniz semtte bir mağazaya girin ve birden cüzdanınızı unuttuğunuzu, yanınıza almadığınızı farz edin. Mağaza sahibi size istediğiniz şeyi, ödeme yapmâsâniz da verecektir. Çünkü, hasıl' olsa kendisini aldatmayacağınızdan ve gelip borcunuzu ödeyeceğinizden emindir. Türklerde, güvenmek; çok önemli bir şeydir. Bir Türke kendisine güvenmediğinizi belli edersini/, buna çok üzülür. Üstelik Türkler, para canlısı görülmekten hiç hoşlanmazlar. Bizim normal iş ilişkileri olarak kabul ettiğimiz durumlarda da böyledirler. Bir örnek Vereyim.

Türkiye'de yabancı muhabir olarak bulunduğum sırada, bir Türk gazetecinin de yardımlarından yararlanıyordum. Bu, normal bir şeydi. Kendi gazetesinde çalışan Türk muhabir, başka türlü, atlayacağım haberleri bana bildiriyordu. Sürekli bir işti bu ve bazen de çok çalışmayı gerektiriyordu. Benimle bu biçimde işbirliği yapan Türk gazetecileri her ne kadar dost olduysalar da, baha göre yine de ilişkimiz sözleşmeye dayanan bir işti. Fakat, ne zaman bu iş için biriyle anlaşmaya kalkışacak olsam, Türk dostlarım para konusunu konuşmakta çok çekingen' davranıyorlardı. Âdeta, işi" sırf "arkadaş,hatırı" için yapacakları izlenimini.veriyorlardı. Üstelik jf ürk gazetecilerinin aldıkları ücretler hiç de yüksek değildi ve benim verdiğim'para çok büyük bir şey olmadığı halde,, yine de gelirlerine epey katkıda bulunuyordu.

Sonunda, uzun bir çekingenlik döneminden soma para almaya razı olunca, bu sefer de ücretlerim çok garip bir biçimde ödemek zorunda kaldım. Öyle, cebinden paralan çı ; kartıp adama vermek söz konusu değildi. Çevrede hiç kimse olmasa bile, yine de çirkin bir şeydi bu. Parayı hep bir zarfın içine koyup kapalı olarak veriyordum. Ödeme günü gelince, arkadaşımı gazetesinde görmeye gidiyordum. Birlikte haberleri tartışıyor, kahve ya da çay içiyor, akşama kadar havadan sudan söz ediyorduk. Ancak, çıkacağıma yakin çekinerek zarfı cebimden çıkartıyor ve hemen ona uzatıyordum. Ardaşamı da parayı hiç bakmadan çekmecesine atıyor ve küt diye kapatıyordu. Sanki, kendisine yararlı, fakat hiç sözü edilmemesi gereken bir şey vermişim, sözgelişi, doğum kontrol hapı armağan etmişim gibi davranıyordu. Türkleri böyle durumlarda özellikle çok sevdim.

Türkler arasında en utanç verici suçlardan biri de, hırsızlıktır. Büyük şehirler dışında hırsızlık hemen hiç bilinmez. Ben, Türk hapishanelerini, büyük ve kalabalık hapis^ haneleri de gezdim. Buralarda hırsızlıktan yatan bir kişi bile yoktu. Bir hırsız hapishaneye düştü mü, ötekiler yüzüne tükürür ve hakaret ederler, katiller ise en seçme tutuklulardır. Hırsızlar, katillerin bile yararlandığı genel aflann dışında bırakılırlar. Pek çok kimse bunun haksızlık olduğunu düşünebilir. Ben de, öldürülmektense soyulmayı tercih ederim. Ama Türkler, çalmak fiilinden nefret etmeyi alışkanlık du rumuna getirmişlerdir. * :

Türklerin parayı hor görmeleri, iyi birer işadamı olma lannı önlemiştir. Tarihte de Türk, ticaret gibi aşağılık işler yapmayacak kadar soylu bir kişidi. Bu duygu, Osmanlılar zamanında yerleşmiş olmalıydı. Çünkü, Türklerin Asya'yı

arşınlayan kervan yolları üzerinde ya da yanında göçebe hayatı yaşadıkları dönemde, her halde ticaretle ilişkileri vardı. Toynbee, Rusyada yaşayan Türk azınlıkların mükkemmel birer tüccar olduklarına dikkati çekmektedir; çünkü, buna zorunlu kalmışlardır. Bu da Türklerin karakterlerinin ticarete yatkın olduğunu göstermektedir.

1923'te Cumhuriyetin ilânından sonra. Türkiye'deki azınlıkların büyük bir bölümü ülkeden ayrılmış ya da sürülmüştü. Türkler; ülkelerinin ticaret ve teknik yönetimini de ele almak zorunda kaldılar. O zamana kadar bu işleri boyundurukları altında yaşayan azınlıklara yaptırırlardı. Bu, Türkler için en önemli devrimlerden biri oldu. Hatta, Kemalist reformlardan bile önemli sayılabilir; çünkü, o zamana kadar Türkler bu tür işleri yapmayı hiç düşünmemişlerdi. Türkler tarihlerinde ilk defa para kazanma sorunuyla başba şa kalıyorlardı. Doğrusu buna alışmaları da epey güç oldu.

Türkler ticaret konularında yeteneksiz olduklarını bilirler. Bir gün İstanbul'da, deniz kayısmdaki evinde bir Türk ar matörüyle konuşuyordum. Karadeniz kıyısında çalışan küçük bir şilep filosunun sahibiydi. Bana, "Siz İngilizler, Amerikalılar ve Yunanlılar, bizi ticaret alanında hep yaya bırakırsınız," dedi. "İşte Türkler böyle iş yaparlar," diyerek geriye doğru üç adım attı. Garip, fakat anlamlı bir hareketti bu.

Ticaret, alanında: tecrübesizlikleri,, belki de Türklerin denizci değil, karacı bir ulus olmalarından ileri gelmektedir. Uzun. ydlar Türkiye'de bir kıyı kasabasında kalan bir arkadaşım, yerli halkın denizle hiç. ilgilenmediğini, balığa bile çıkmadığını anlatmıştı. Onlara göre. deniz, karanın bittiği yerdi. Türkiye'nin en iyi denizcileri, bir Kafkas soyu olan yü/yıllar öncesi Karadeniz kıyılarına,yerleşen kazlardır.

Bugün Türkiye'de büyük Türk işadamları, sanayiciler teknisyenler, hatta milyonerler bile vardır. Fakat, tezgâhtarlık hâlâ Türk karakterine uygun düşmemektedir. Mağazalarda müşterinin içeri girdiğini fark etmemiş gibi duran tezgâhtarlara çok rastladım. Davranışları hep soğuktu. Sizden beklediği en son şey, bir şey satın almak istediğinizi söyle , menizdi sanki. Filânca şeyin bulunup bulunmadığını sorunca, karşılık vermeye bile tenezzül etmeden, Türklere özgü bir hareketle "Hayır" demişti.

Başı hafifçe arkaya kaldırıp bazen de hafif bir dil şâk latmasıyle yapılan bu hareket, Türkçcdc sık sık kullanılan "yok" kelimesiyle dc birlikle söylenebilir. Türkiye'de çok kısa bir süre için kalan yabancı ziyaretçiler bile. bu kelimeyi kesinlikle öğrenirler. "Yok", olumsuz sözlerin en olumsuzudur. Hatta, bütün olumsuzlukların eşiti sayılabilir.

Bazen bu kelime bile söylenmez, bir baş işaretiyle yerinilir. Bence insanın en çok kanını donduran hareketlerden biridir bu. Yalnız olumsuzluğu değil, aynca kelimeyi kullanan kişinin umursamazlığını da gösterir. Bü arada gözlerin de hafifçe kapatılması, yalnız aranan şeyin bulunmadığı anlamına gelmekle kalmaz, "varmış, yokmuş, umrumda bile değil," de demektir.

Türklerin başlıca özelliklerinden biri de umursamazlık, uyuşukluk ya da ihmal diye nitelendireceğimiz halleridir. Türkler, sanki ruhlarıyle başbaşa kalmış gibi, kendilerine özgü bir dalgınlık içindedirler. Bu yüzden pratik yetenek isteyen işlerde ağır kalırlar (Türklerden hiç iyi garson çıkmaz). Bir Türk saatlarce oturup islâmiyet üzerine konuşabilir ya da bitmek bilmeyen müziklerini sabırla dinleyebilir. Bana kalırsa Türkler, kökten romantik hayalperestlerdir.

Ama, ne hayaL ettiklerini anlamaya imkân yoktur. Çabucak üzüntüye kapılmaya ve göz yaşı dökmeye yatkındırlar. Severek yaparlar bu işi. Türk şarkılarının büyük bir çoğunluğu, hüzünlü şarkılardır.

Türklerin parayı hor görme konusundaki geleneksel tavırları, belki de ulusal gururlanyle ilgili bir tutumdur. Türklerin çok sağlam bir imparatorluk geçmişleri, olduğu asla unutulmamalıdır.

Ankara'daki Güven Parkı'nda, Atatürk için dikilen bir anıtın üzerinde, "TÜRK, ÖĞÜN, ÇALIŞ, GÜVEN" sözleri yazılmıştır., Büyük önderin ulusuna buyruğu budur. Bir Türk'ün ilk görevi, gururlu olmaktır. Türkler bu öğüte kulak vermişlerdir. Ulusal kibirleri, gündelik hayatlarına bile yansımaktadır.

Bir gün bu kitabı yazdığım bir Batı Anadolu şehrinde , on yaşlarında bir çocuğa rastladım. Beni önceden görmüşlüğü yoktu. Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

"Merhaba amca, Amerikalı mısın sen?"

"Hayır, îngilizim."

"Keşke Türk olsaydın be amca!"

"Niçin?"

"Türk olmak daha iyidir de, ondan."

"Çok tuhaf, neden?"

"İsterseniz, biz sem Turk yaparız."

"Teşekkür ederim, ben. olduğum gibi kalmayı tercih ederim."

"Ama, Türklerden iyisi yoktur."

"Görüş meselesi."

"Türklerden iyisi yoktur be amca!" Bunu son derece emin bir tavırla söylüyordu.

• • ⁚ "Nasıl bu kadar emin olabiliyorsun peki?"

Çıt yok. İki defa daha soruyorum sorumu.

Yine çıt yok. Derken büyük bir kibirle şu karşılığı veriyor: ' . ' • < •

"Çünkü, Atatürk bütün Yunanlıları denize döktü de, ondan!" [1]

(Elbette Kurtuluş Savaşa'nda kazandıkları zafer, bütün Türkler için bir gurur vesilesidir ve çocukların bunu böyle ifade etmelerinormalkârşılanabilir.)

Bir başka örnek. Türkiye'de ilk gittiğim yerlerden biri, bir terzi olmuştu. Acele bir gece elbisesine ihtiyacım vardı. Ölçüm alındı, birkaç gün sonra da provaya gittim. Terzi çok iyi başlamıştı işe. Fakat, bir aralık ceketinboyunu, aldığı ölçüden biraz daha kısa yapmasını istedim. Terzi, hiç beklenmedik bir tepki gösterdi. Olanca boyuyla şöyle bir dikilip (çok da uzun boylu biriydi), bana kesin bir tavırla yarattığı eserinde hiç bir değişiklik yapamayacağımı hatırlattı. Bence Türk terzileri, belki de dünyanın en iyi terzileridir. Biçkisi tıpatıp bana göreydi. Fakat yaptığının dışında bir şey istemek, bir Türk terzisine hakaret etmek oluyordu.

Sonunda anlaşamadığımız için, ben bir başka terziye gittim. Öbür terzi de^ kazanacağı müşteriyi kaybetmeye ra zıydı.Para istemeyi aklının ucundan bile geçirmiyordu. Bana birçok güzel elbise diken ikinci terzim de^ aynı biçimde gururluydu Yalnız bu konuyu kapatmadan önce Türk terzilerinin gerçekten gururlu olabilecek derecede usta oldukların söylemeliyim. Dünyanın başka hiç bir yerinde daha iyi terziye rastlamadım.

Arada sırada Türklerin aşın bir milliyetçilik duygusuna kapıldıkları da görülebilir. Güney kıyısına yaptığımız bir

gezide, şoförümüz Osmanlı İmparatofluğu'nun görkemi üzerine uzun bir nutuk çekti. Sözde, Osmanlılar, yalnız Balkanları ve Orta Doğu'yu değil, bütün İtalya ile, Fransa ve Almanya'nın büyük bir bölümünü de sınırlan içine katmışlardı (büyük bir alçak gönüllülükle, Manş kıyısında durup İngiltere'ye geçmedi). Anlattıklannın doğruluğuna içtenlikle inanıyor, karşıt fikirlere kulak bile asmıyordu. Anamur kalesinin önünden geçerken, bu "Türk kalesi" üzerine şarkılar bile okudu. Ama, unuttuğu bir şey vardı. Kalenin üzerinde, surlann İ.Ö. III. yüzyılda yapıldığı yazılıydı. Yani, ilk Türk boylannın Anadolu'ya gelişinden yüzlerce yıl önce...

Karımla bir gün Türkiye'nin dördüncü büyük şehri Adana'da, zengin bir pamuk tüccarının evine çağrıldık. Muhteşem evlerinin odalanndan birinde, doludizgin şehre dalan atlıların resmi vardı. Viyanalı olan eşim, resmin ne olduğunu sordu. Ev sahibimiz hiç düşünmeden, "Viyana'da at süren Türkler!' diye karşılık verdi. Kanm bir an hiç bir şey söyleyemedi, sonra biraz da kızarak, "Ama, Türkler Viya na'ya giremediler ki, yalnızca kuşattılar," dedi "Ne münasebet!" diye atıldı ev sahibimiz. Sonra efsaneyi Türk fetihlerini, abartarak anlatmaya başladı. Anlattıklarına gerçekten inanıyor muydu, yoksa kendisini inandırmaya mı çalışıyordu, çözemedik. Pek çok Türk'ün zihninde ateşli bir hapal perestlik, tarihsel "gerçeklerin yerini alır.

Türkler,; yüzyıllar boyunca Avrupa gelenek ve görgüsü aldıkları halde,, hâlâ Doğu,' hatta Uzak; Doğu"etkisinden bütünüyle, sıyrılamamışlardır; Aşrı bir'nezaket ve konukseverlikleri, zaman konusundaki pek dakik olmayışları. Ölüme boyun eğişleri telâşlı ve kuşkulu olmanın gereksizliğini anlamaları.

Uzak Doğu'da olduğu gibi, Türkiye'de de bir Türk'e kızmanın pek az bir işe yaradığını gördüm. En iyisi hiç kızmamak. Sizi öylesine umursamazlar ki, kızdığınızla kalırsınız.

Türklerin hâlâ, Doğulu halklar gibi, bazen söyleyeceklerini gülümseyerek dile getirdiklerine de dikkat ettim. Türkiye'de "Batılılaşmış" tabakanın altındaki halkla her konuşmasında, yıllarca önce Çin ve Vietnam'da halkla yaptığım konuşmalar aklıma geldi hep. Türkler, Anadolu'da çeşitli Doğu Avrupa halkları ile karıştıkları halde, Doğu'nun bazı geleneklerini ve iyi yanlarını korayabilmişlerdi, bence. îslâ miyetin etkisi de, Türklerin bütün meziyetlerinden daha çok övündükleri güçlerini artırmaya yaramış olabilirdi.

Türkler hâlâ erkeklerin egemen olduğu bir toplum görüşündedirler. Cumhuriyetle birlikte kadınlar da büyük bir aşama geçirmişlerdir. Bugün gündelik hayatta, kadınlar büyük roller oynamaktadır. Parlamentoda, üniversitelerde, yazarlar ve gazeteciler arasında çok sayıda kadın bulunuyor. Hatta İngiltere'de yeni kabul edildiği halde, yargıçlık, Türk kadınları arasında yaygın bir meslektir. Sanatta da kendilerini göstermeyi becermişlerdir. Türklerin gerçekten usta kadın oyuncuları, balerinleri, müzisyenleri vardır. Bütün bunlara rağmen, yine de erkek ve kadın cinsleri arasında görünür bir eşitsizlik bulunuyor.

Osmanlılar döneminde bir adamın sokaktan geçen karısını tanıması söz konusu değildi. Bugün bile Türkiye'de eşlerinin bir iki adım önünden yürüyen erkeklere rastlanır. Sanki peşlerinden gelen kadınla hiçbir ilişkileri yokmuş gibi bir havalan vardır. Böyle bir çift yolda rastlaştı mı, erkekler kucaklaşıp (öpüşürler), kadınlar ise sessiz sessiz bir yanda kalıp beklerler. Asıl ilişki, erkekler arasmdadır.

Bazı şeyler kalabalık arasında hiç yapılmaz. Bunlar ba

sit halkı çok kızdırıp şaşırtabilir. Ben Ankara'dayken, sokakta bir kızı öpen bir delikanlıyı vuran bekçinin duruşması yapılıyordu. Sanık, yargılanması snasmda böyle bir olayın kendisini çok şaşırttığnı söylemişti. Arkdaşlanmdan biri, otomobilde karısını anlından öptüğü için, bir taksi şoförünün kendisini polise şikâyet ettiğini anlatmıştı. (Şoför, kadının arkadaşımın karısı olduğunu bilmeyebilirdi tabiî.) Türkiye'de genellikle taksilerin iç lâmbaları yanıktır: "Ahlâka aykırı, uygunsuz hareketlere cevaz vermemek için"...

Kanunları değiştirmek çok kolaydır; fakat, bir zihniyeti değiştirmek, daha çok zaman ister. Türkiye'de harem, bir kuram olarak çoktan ortadan kalkmıştır. Fakat, harem kurumunun ardındaki kavram, yani kadınla erkeğin iki ayrı dünya oldukları düşüncesi, hâlâ vardır, ancak aşama aşama kalkmaktadır. Bir kadının erkekler arasında oturması garip karşılanabilir. Bulvarlarda Paris tipi kaldırım kahveleri açılmakta ve buralarda kadın erkek, karışık oturabilmektedir; ama, halk kahvelerini hâlâ yalnız erkekler, tıka basa, doldurmakta, kahve ya da çay içip kâğıt oynamakta, çene çalmaktadır.

Türkler, Batı ülkelerinin bu konulardaki liberal tutumunu çok iyi bilmektedirler. Türk işçilerinin Almanya'da büyük bir ihtiyacı karşıladığı dönemde, Türk gazetelerinde, Türk işçilerinin kadınların özgürlüklerinden nasıl yararlandıklarını anlatan bir yazı dizisi çıkmış. Alman şehirlerindeki gece hayatı parlak bir biçimde yansıtılmıştı. Bir gazetenin özel ekinde, "Paris'te Aşk Başkadır" başlığı okunuyordu. Yazıda, Fransa başkentinde esen seks özgürlüğünden, Parisli erkeklerin %80'inin katılarına ihanet ettiğini haber veren garip istatistiklerden, Fransa'da her yıl 50.000 gayri meşru çocuk doğduğundan söz ediliyordu. Bundan da Türklerin, Avrupa'ya para kadar, seks için de gittikleri anlaşılmaktadır.

Türkiye'de cinsiyetler arasındaki bu ayırım ve toplum hayatında erkek egemenliği, Türk erkeklerine kadınlarla Olan ilişkilerinde özel bir tavır vermektedir. Bütünüyle fizik anlamda aşk kavramı, kesinlikle Batı'ya göre daha ağır basmaktadır. Batı'da, kuşkusuz, erkeklerle kadınlar arasında daha eşit bir ilişki vardır. Türkiye'de arkadaşlık çok önemli bir ilişkidir. Fakat, arkadaşlıklar hep erkekler arasındadır. Asker bir millet olmayı sürdüren Türkler, en sağlam arkadaşlıklarını da askerlik görevleri sırasında kurarlar. Sokaklarda el ele yürüyen erkeklere sık sık rastlanabilir. Pek çok Doğu şehrinde bu manzara görülebilir. Doğal bir içtenlik gösterisidir. Arkadaşlığın, aşktan da üstün bir duygu olduğu izlenimi uyanabilir. Bunun doğal sonucu olarak da Türkler arasında abartılmış bir içtenlik kavramı doğmuştur.

Bu tür içtenlik bir bakıma ilkeldir, çünkü, sevgiden yoksun bir yargının sonucudur. Öte yandan bir Türk, dost olursa, çok içten bir dost olacak anlamına gelir. Aslında, Türklerin ya dostu, ya da düşmanı olabilirsiniz: Objektif olmak imkaânsızdır. Öyle bir şeye kalkışacak olursanız, hele kritik dönemlerde, ya kaypak, ya da iki yüzlü olmakla suçlanırsınız, İngilizler (soma da Amerikalılar) Kıbrıs sorununun çeşitli dönemlerinde böyle suçlanmışlardır.

Yabancı bir muhabir olarak, 1960 askerî devriminden ve Menderes rejiminin yargılanmasından sonraki dönemde, bunun acı tecrübesini edindim. Yorum yapmak zorunda kaldığım yazılarda? yan tutmamayı denedim. Devrilen önderlerle onları deviren devrimcilere eşit bir ağırlık vermeye kalktım. Bu, mutsuz bir başarısızlık oldu; her halde böyle bir şeye kalkışmasaydım, çok daha iyi edecektim. Çünkü, Türkler böyle bir davranışı anlayamıyorlardı. Hatta gazetelerden biri, "Dostumuz bizi niçin arkadan bıçakladı?" diye yazdı.

Türkiye'da namus kavramı da pek önemlidir. Namussuz ve ayıp kelimeleri çok sık kullanılır. Kasabalarda bir küfür için adam öldürüldüğü sık sık görülür. Köylüler arasında en akla hayale gelmeyecek nedenlerle öldürmeler olur. Kavga diye başlayan tartışma, giderek kızışır. En sonunda kavgacılardan biri, ötekinin onuruna dil uzatma olarak kabul ettiği bir söz kaçırır ağzmdan. Köylülerin çoğu silâh taşıdıkları için, biri, öbürünü kesinlikle öldürür. Adalet Bakanlığında, Anadolu illerinden birinde yıllarca savcılık yapmış bir adliyeci, bana görevi gereği baktığı cinayet davalarından %90'ınm sudan nedenlerle işlendiğini söylemişti.

Şu satırları yazarken, önümde, Doğu Anadolu'da karpuz yiyen iki kardeşin resmini gösteren bir gazete kupürü duruyor. Karpuzu bitirdikleri zaman, aralarında ben az yedim, sen çok yedin tartışması çıkmış. Kavga giderek kızışmış, sonunda kardeşlerden biri saldırmasını çekmiş, öbürünün üzerine atılıp parça parça doğramış. Ayrıca bu tür cinayetlerin içki yüzünden işlenmediğini de belirtmenin önemi vardır. Türkler arasında sarhoşluk, az görülür.

Türkiye'de erkeklerin kadınlara karşı genellikle "onursuzca" duygular beslediklerine inanılır. Bir düğüne ilk davet edildiğim zaman, çok şaşırdığımı hatırlıyorum. Düğün İzmir'deydi. Dans ediliyordu ve kızların kendi aralarında dans ettiklerini görünce şaşkınlıktan az daha küçük dilimi yutacaktım. Dans eden çiftler ise, ya karı koca, ya da kardeşti. Gelinin de, kocasmın çok yakın akrabalarından başka bir erkekle dansa kalkması, düşünülmesi bile imkânsız bir şeydi. Hiç bir erkek "samimî" kabul edilmiyordu. Bu durum, Batılılaşmış çevrelerde kalkmıştır; ama, bütünüyle halk arasında yaygındır.

Türkiye'de yalnız genç kızlar değil, yaşlı hanımlar bile

olağanüstü bir biçimde kocalarmca kollanır, korunur, izlenir. Genellikle Türk kocaları karılarının yalnız başına birkaç yüz metreden uzağa gitmelerine izin vermezler. Hatta gündüzleri bile. Kadm bir yere gidecek olursa, kocası dışarıda, kapının önünde bekler: Takılan ya da sarkıntılık eden olursa, kendi , sinden yardım istemesi için. Kadınlar genellikle hep birlikte olmayı tercih ederler. Tıpkı kurttan korunmak için sürü halinde dolaşan koyunlar gibi. Elbette, bunun nedeni vardır; ama, bence bu düzen, biraz da kadınların kendi mtumlann dan doğmuştur. Kadınlar belki çekingenliklerinde haklıdırlar; ama, erkekler de çok terslenmektedir. Türklerin biraz da bu konularda çok daha büyük bir serbestlik buldukları için Batı'ya çalışmaya gittiklerinde kuşku yoktur.

Türkiye'de aile kavramı da büyük önem taşır. Ana baba egemenliği sınırsızdır. Orta yaşlı bir adam bile babasının karşısında sigara içmez,_ içki kullanmaz, ayak ayak üstüne atmaz. İsmet İnönü bile, generalliğe terfi ettiği zaman babasının yanında hâlâ sigara içmeye cesaret edemediğini anlatmıştı. Büyükbaba eğer sağsa,*ailenin mutlak egemenidir.

Türkler dünyanın birçok yerlerinde pek çok düşmanları olduğunu bilirler. 1960 cuntasından bir subay bile bir gün bana, "Çok düşmanımız var," derken, Atatürk'ün 40 yıl ön , ceki bir sözünü hatırlatmıştı. Tıpkı Yahudiler gibi, Türkler de çevrelerindeki komşularından farklı bir ulus olduklarının bilincine varmışlardır: Yani Araplardan, Suplardan, Yunanlılardan ve İranlılardan.

Yakın tarihte, Türkiye Batı âleminin sağlam bir üyesiyken, Türkler bunu umursamazlıktan gelebilirlerdi. Fakat, kendileri için hayatî diye kabul ettikleri Kıbrıs sorununda[1], Batılı müttefiklerince yalnız bırakıldıkan duygusuna kapılınca, bir değişiklik ihtiyacı' duymuşlardır. Avrupa'nın, ge

nellikle Batı Avrupa'nın, aslında çoktan geçerliliklerini yitiren duygusal'nedenlerle, Yunanistan'a bağlı olduğunu düşünmektedirler.

Türklerin ruhunda, olanca nezaket, centilmenlik ve aşın konukseverliklerine rağmen, her halde bir zamanlar herkesin elleri düşmanca üzerlerine çevrik olduğu için, derin bir yabancı düşmanlığı gizildir. Bu yüzden iyice içlerine kapanırlar. Türkler hiç bir zaman bu konuda çok kurcalanmamalıdır. Her üzerlerine gelene meydan okuyup bütün dünyaya karşı çıkma yetenekleri hiç eksik değildir. "Türküm ya, dünyadaki son insan da olsam, düşmanın kalacağım!" diye Türkçede bir söyleyiş vardır. "Bütün dünya silâhlanıp da karşımıza gelse, hepsini ezeriz" de, Türklerin anladığı bir dildir.

Türklerin halen Türkiye'de yaşamakta olan azınlıklara karşı tutumlarını bir bakıma bu görüş açıklar. Biraz da din sorunu kendisini duyurur. Türkler arasında pek az bir Yahu di düşmanlığı sezinleyebildim. (Buna ancak aşın sağcı Millî Hareket Partisi'nde rastlanabilir.) İstanbul'da yaşayan Yahudi azınlığına hoş gözle bakılmaz; çünkü, tıpkı Rumlar ve Ermeniler gibi, bu azınlık da ne bütünüyle reddedilebilmek te, ne de benimsenebilmektedir. Bu üç ırka "akıllı insanlar" gözüyle bakılu. Açıkgözlükleri Türkçede şöyle anlatılır:

"Bir Rum, iki Yahudiyi
Bir ermeni de iki Rumu aldatabilir."

, Bu söz, Ermenilerin en usta, Yahudilerin de en az kurnaz insanlar olduğunu gösterir. Türkiye öteden beri Yahudilere karşı daima hoşgörü göstermekle tanınmıştır.

. . Osmanlı împaratorluğu'nun en çarpıcı yönlerinden biri de (Ermeni kıyımına kadar), bütün azınlıklara karşı gösteri

len büyük hoşgörüydü. Bu hoşgörü bütünüyle sürüp gitmiş, yalnızca Kıbrıs sorununun yol açtığı bazı durumlarda ve bazı dış etkiler sırasında, Türkler şiddet hareketlerine ve haksız davranışlara kalkışmışlardır. 1942 Levi olayı ile$_y$ 1955'teki Rum aleyhtarı gösteriler, bunlara örnektir.

*

TÜRKLERİN pek çok meziyetleri vardır: Onurluluk, soyluluk, namusluluk, içtenlik, nezaket, konukseverlik, fizikî cesaret ve dayanıklılık. Çok konuşkan olmamaları bile, gürültücü, şamatacı komşularının yanında takdirle karşılanmıştır. Bu sessizliklerine rağmen, Türkler doğal bir söz söyleme kudretine sahiptir. Şairleri solukludur. İçlerinde güçlü bir romantiklik, duygululuk vardır. Akıllan, çok eski zamanlanrt kahramanca efsaneleriyle doludur. Önemli günlerde bazı saf görünüşlü kimseler, yersiz kaçan, aşın bir milliyetçilikle dolu nutuklar atarlar. Türkçede her nutuk, bir dua gibidir.

Türkler bir Akdeniz ırkı olduklannı sanmayı severler, hem de karakterleri tam böyle olmadığı hâlde. Uzun bir sessizlik döneminden soma birden patlayan volkana benzerler. Bunun örneği, parlamentoda görülebilir: Müthiş bir görünümdür bu.

Milletvekilleri, biraz önce gülümseyerek, sessiz sessiz otururlarken, kışkırtıcı bir söz üzerine yüzlercesi birden yerlerinden fırlar; yumruklar savruTur, çantalar, kitaplar, ayakkabılar, iskemleler fırlatılır. Anlatılması imkânsız bir patırtı kopar. Genellikle bu kargaşalık birkaç dakika soma yatışır. Tıpkı başladığı gibi, birden kasırga geçer. Dalgalar . sakinleşir. Tam bir sessizlik çöker salona. Bir dakika önce birbirlerinin burunlarına yumruk sallayanlar, yan yana, kuzu kuzu otururlar. Olgun bir parlamento havası içinde, çalışmalar sürdürülür.

14

HALKIN YAŞANTISI

TÜRKİYE'DE köylüler genel nüfusun %70'ini oluşturur ve 35.000 köye dağılmış olarak yaşar. Köyler, Türkiye içinde âdeta apayrı bir dünya gibidir. Gelenekleri ve.sosyal yapıları şehirden öylesine farklıdır ki, sosyologlar, ister istemez Türkiye'de "iki.başlı bir kültür" olduğunu söylerler. Böylece ortaya, bir değil, iki Türkiye çıkmaktadır. Köylerin çoğunda gelinler parayla satılır, parayla satın alınır. Üstü kapalı da olsa, birden çok kadın alma geleneği.sürer. Türk şehirleri, Bizans ve Roma, hatta daha da önceki çağlara kadar uzanabilen geleneklere dayanan temeller üzerinde kurulmuştur. Kasabalardaki hayat, Türklerin İslâmiyetten önceki Orta Asya yaşantılarını hatırlatır. Bu ikilik, bugün köylülerin şehirlere büyük çapta göç etmesiyle kaybolmaya başlamıştır. Yine de aradaki uçurum, alabildiğine geniştir.

Hatta bu, uçurumdan da ileri bir şeydir: Bir karşıtlıktır. Gezdiğim ülkeler içinde, eğitim görmüş sınıfların kendi öz küylülerinin "cehalet" ve "geriliği"nden söz edenler arasında, başta Türkler gelir. Türk aydınları, köylerinde, karaya

vurmuş balık gibidir. Âdeta yabancı bir ülkeye gittiklerini sanırlar. Köylüleri de birer yabancı olarak görürler.

Türkiye'nin göbeğindeki bu ikiliği 1930'da yayınlanan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" adlı romanı çok iyi dile getirmiştir. Karaosmanoğlu, Türkiye'nin Ege kıyılarını yönetin soylu derebeyi ailelerinden birinin çocuğudur. Atatürk kuşağının en usta yazarlarındandır. Karaosmanoğlu, Kurtuluş Savaşı sırasında bir Anadolu köyüne kapanmıştı. Kitabı, kendisine çok yabancı gelen bir dünya karşısında yüreğinden kopan çığlıktır.

Kitabın kahramanı (yazar) için köylüler, Merihlilerden farksızdır. Kendisini hayvanlara insanlardan daha yakın bulmaktadır. Köyün eşeği, keçileri, koyunları, hatta kazları ile arası çok iyidir. Köylüler ise kendisine bütünüyle yabancıdır. İşte kitaptan tipik bir yorum:

"Kuşların nasıl seviştiklerini biliyorum; kedilerin nasıl seviştiklerini biliyorum; ama, şu köylülerin bu işi nasıl yap tıklannı bir türlü düşünemiyorum."

Köylülerin kendi halkı olduğunu, aynı dili konuştuklarını bile kabul etme bakımından zorluk çekmektedir:

Yirmi yıl sonra, bir başka kitap, bundan da büyük bir üne kavuşacaktı: Mahmut Makal'm "Bizim Köy"ü. Bu, gerçek bir köylünün verdiği az rastlanır eserlerden biridir. Orta Anadolu'da, yazarın köyünün yoksul ve cahil halinin gerçek, maddî, birazda alaycı bir dökümüdür, Kitap herkes üzerinde şok etkisi yaratmış, yazan "komünist'Tiki e suçla . narak hapse atılmıştır. "Bizim Köy", genellikle büyük şehirlerde yaşayan, öğrenim görmüş,: yirmi .yık önceki ""Yaban "dan beri köylüleri iyice unutmuş olan aydınları şaşkına çevirmiştir. Kendilerini birden, dev bir transatlantiğin lüks

mevkiinde yolculuk edip okyanusun derinlerinde olup bitenlerden hiç haberleri olmayan yolculara benzetmişlerdir.

Batılılaşan aydınlar, köylülerin yabancı dünyasından korkmaktadır. Köylüleri umutsuzcasıha gerici, büyünün, bâtıl inançların kurbanı olarak görmektedirler. Eğer böyleyse, asıl sorumlunun aydınlar olduğunu da bilmektedirler. Çünkü, yüzyıllar boyunca köylüye bir kalabalık gözüyle bakmışlar, onu, Yemen çöllerinde ölüme gönderilen bir araç gibi görmüşlerdir. Atatürk bu gidişe dur demiş, tanım destekleyerek, köylüyü "milletin efendisi" ilân etmiştir.

Son yirmi yıl içinde, daha iyi yolların, demokrasinin ve "transistor ihtilâli" gibi şeylerin de yardrmıyle, Türk köylüsünde büyük bir uyanış olmuştur. Ayrıca. Doğululara özgü kaderdik görüşlerinde de bir değişiklik olduğu gerçektir. Büyük şehirlere başlayan göç, bunun ispatıdır. Ben, kendim, Türk köylüsünü değerli bir insan olarak görmüşümdüri Ciddî, nazik, onurlu, aşın derecede konuksever, aynca dış dünyaya karşı son derece meraklı ve her şeyden haberli. Her şeye rağmen köy hayatı çok özel bi yaşantıdır ve üzerine söylenecek çok şey vardır.

Atatürk devrimleri içinde en hayret verici ve ilerici olanı, isviçre medenî hukuk yasalannıh kabulüdür. Medenî Kanun, evlenme, boşanma, mülkiyet, miras ve sıradan halkın gündelik yaşantısıyle ilgili sorunları içine alır. Yeni Medenî Kanun, çok kadın alma geleneğini ortadan kaldırmış, o zamana kadar erkek egemenliği altında olan kadına, eşit hak tanımıştır. Bunun ne kadar devrimci bir davranış olduğunu anlamak için, Türkiye'den başka hiç bir Müslüman ülkenin böyle bk işe kalkışamadığım görmek yeterlidir. Öteki İslâm ülkeleri Şerîat'i modernleştirmeye çabalamışlar, fakat hiç

biri, Atatürk'ün yaptığı gibi, Şeriat'm yerine bir Avrupa ülkesinin kanunlarını getirmeyi göze alamamıştır.

Atatürk'ün, arkadaşlarıyla birlikte 1926'da giriştiği büyük teşebbüsün nasıl bir ülkücülükten hız aldığını hatırlamak, çok ilginçtir. Zamanın Adalet Bakanı olan Mahmut Esat Bozkurt, bir Avrupa Medenî Hukuk Yasası'nı kabul etmenin gerekçesini açıklarken, Türkiye ve öbür Müslüman ülkeleri gibi dinî kurallarıyle yönetilen toplumların, ilkel toplumlar olduğunu söylemişti. Eğer. Türkiye'nin uygarlaş tırılması isteniyorsa, Avrupa uygarlığının bazı bölümlerini alıp Türk âdetlerine göre uygulamak, yeterli olamazdı. Avrupa uygarlığına ayak uydurmak için, Türkler kendi yol ve yöntemlerini değiştirmeliydiler Kemalizmin ruhu buydu. Sosyologlar da Türk gelenek ve göreneklerine uymayan yabancı bir kanunun, insan vücudunun yabancı bir organı reddetmesi gibi, halk tarafından reddedileceğini ileri sürüyorlardı. Fakat, Bakan, yeni kanunun kabul edileceği üzerine olan inancını belirtti ve şu çarpıcı sözlerle sonucu bağladı:

"Bu kanunun kabul edildiği gün, Türkiye eski uygarlığa kapılarını kapatacak, yenisine açacaktır."[!]

"Kanun, bir halkın uygarlğmm süzülmüş özüdür,' derler. Türkiye tarafından kabul edildiği zaman, İsviçre Medenî Kanunu, dünyanın en iyi ve.modern kanunuydu; Atatürk, bu nedenle seçmişti/Türkiye'yi medenileştirmek için, bu kânun araç olacaktı. Kuvvetli bir Kemalist olan bir Türk avukatının bana dediği gibi, "Medenî kanun, halkımızı uygarlığa getirmiştir."'Bu, garip ve ilginç bir kavramdır. Her şeye rağmen İsviçre Medenî Kanunu, Türkiye'de erişilmesi hâlâ hayal edilen bir cennet olarak kalmıştır.'

Türkler, kanunu olduğu gibi kabul etmişler, fakat bir

noktada hemen önemli bir değişiklik yapmışlardır. Bu da, en az evlenme yaşının tesipitinde olmuştur. İsviçre evlenme yaşı olarak erkeklerde yirmi, kızlarda da oa sekiz yaşı tespit etmişti. Türkiye'de genç kızlar genellikle on dört yaşında evlendikleri için, bu çok görülmüştür. Bunun üzerine İsviçre yasası Türkiye'de, erkeklerde on sekiz, kızlarda da on yedi olarak saptanmıştır. Ama, bu da yetmemiştir. En az yaşın daha da indirilmesi için baskılar o derece artmıştır ki, Atatürk bile buna daha çok direnememiştir. Bunun üzerine asgarî yaş yeniden 17 ve 15'e indirilmiştir; ama, daha da genç evlenenler olmaktadır. Yargıçlar, ana baba "ciddî" nedenler öne sürerlerse, daha genç .yaşta evlenmelere bile izin vermektedir. Bu, sık sık yapılan bir şeydir. Bugün köylerde kanun ne derse desin, kızlar çok defa on üç yaşında evleniyor. Hatta daha genç bile gelin olanlar vardır.

İsviçre Medenî Kanunu'nda başka değişiklik yapılmamış olmakla birlikte, bugün Türkiye'de uygulamada garip bir durum görülür. Hiç kimse bu kanunun tam olarak uygulandığını ileri süremez. Çünkü, uygulanamamaktadır. Bunun en basit örneği de, evlenme konusunda görülür. Yeni Madenî Kanun birden çok kadın almayı yasaklamaktadır. Oysa uygulamada pekâlâ birden çok karısı olan erkekler vardır.

Gerçekte olan şudur: Köylerde ve kasabalarda medenî nikâha pek önem verilmez. Dinî nikâh daha önemsenir. Köyde en geçerli nikâh, imam nikâhıdır. Fakat, bu da kanunî bir evlilik sözleşmesi değildir. Köylülerin pek azı medenî nikâh kıydırdıkları içiri, teknik bakımdan sayısız denecek kadar çok çift resmen.evlenmiş sayılmaz. Çocukları da gayri meşrudur. ,Bif Türk: gazetesi 1.9.65 'te .Türkiye 'de. 10 yaşın .

dan küçük ö milyon/çöcuğun .resmen '^batoasız" sayıldığını tahmin ediyordu. • Bu$durura,' devlet için can sıkıcı.;©lrraakia< birlikte, köylHİer içm hiçî de öyle değildir. 'Hepsi de İmam nikâhı kıydırdıkları için, toplumsal açıdan saygıyla karşıla mr. Medenî nikâh' kıymadıkları için de, gerek kendilerinin, gerekse çocuklarının hiç bir biçimde başları ağırına/. .Bu şöyle gerçekleştirilir. Her birkaç yılda bir parlamentodan,' meşru olmayan çocukları resmen tanımaya izin veren bir kanun geçirilir. Aslında, bu kanuuimam nikâhını meşru kılmamakta,^ yalnızca kanunu çiğneyenler için 'bir, genel af ni teliği taşımaktadır.: •

. Dolayısıylaköylerden birden çok kadm alma geleneği, yalnızca sözde yasaklanmış olmaktadır. Bir köylü, imam nikâhı ile birden çok kadın alabilirken, devlete karşı pekâlâ bir tek karılı olarak görünebilir. Bazı iyimserler her şeye rağmen Türkiye'de imam nikâhlarının azaldığını, medenî nikâhın ise arttığım ileri sürmektedirler. Türk erkeklerinin bir tek kadın almayı benimsediklerini, çünkü Orta Asya'da ki Türklerde de bir tek eş alma âdeti olduğunu, çok kadın alma geleneğinin îslâmiyetle Türkler arasına girdiğini anlattıklarım işittim.

Bu arada demokrasiyle birlikte birden çok kadın alma alışkanlığının köylerden şehirlere de yayıldığını söyleyenler çıkmıştır. Aslında bu konuda gerçeği tespit etmek çok zordur. Gerçek olan, Türkiye'de erkeğin hâlâ egemen olduğudur. ' * .

ANADOLU'NUN pek çok bölgesinde, erkekler karılarım para karşılığında alırlar. Başlık parası îslâmiyetten önceye dayanan, eski bit Türk geleneğidir. B\ı eski gelenek

azalmakla birlikte, çok yerde geçerlidir. Özellikle Doğu, Orta ve Güney Anadolu'da görülür. Ege ve Karadeniz kıyılarında ise daha azdır. Başlık parası 1750 lira ile 35.000 lira arasında değişir. Geçenlerde bir şeyhin kızım kilo İle sattığı ileri sürülmüştür, ama her halde bu bir şakadır.

Başlık parası, Türk gençlerini çok zor durumlara düşürmektedir. Seks konusunda Türk köyü çok tutucudur. Evlilik öncesi cinsel ilişkiler, köyün namusuna, bağışlanmaz bir saldırı sayılır. Çok defa da ölümle cezalandırılır. Bir genç kızın "namusu", başlık parasının yüksekliğinde baş rolü oynar.

Köylerde evlilik konusu daima anneler babalar arasında kararlaştırılır. Görüşmeler iki aile arasında sürdürülür. Kız babası, daha ilk görüşmeler sırasında başlık parasının bir bölümünün avans olarak ödenmesini bekler. Başlık parasını ödeyemeyecek durumdaki delikanlılar için pek çok durumlarda böyle olur son çare, kızı kaçırmaktır.

Bu tür olaylar genellikle köylerde gerçek dramlara yol açar. Bazen bir erkek arkadaşının da yardımıyle yavuklusunu kaçıran delikanlı, onu dağlara, ormana ya da en yakın şehre götürür. Kanunî yönden, bunun kızın isteğiyle mi, yoksa zor , la mı olduğu araştırılır. Irza tecavüz mü, yoksa karşılıklı bir *aşk sonucu m» olduğu, üzerinde durulur. Eğer* kızın isteği olmadığı anfaşl/irsa, *delikanlı on yıla kadar hapis cezası yer.* Kızın da isteği varsa, bu işin içinden rahatça sıyrılır.

Elbette kız kaçırma olayları, kızın babası için çok onur kinci bir şeydir. Aynca, başlık parasının da bir bölümünü kaybettiği anlamına gelir Delikanlının açısından ise, kız kaçırmanın tek yararlı yönü başlık parasından kurtulmaktır. Genellikle kızın babası bir süre ağlar, sızlar, öfke kusar,; an

cak kendisine bir torun getirildiği zaman yumuşayıp her şeyi unutur (elbette, torun kız değilse).

Türkiye'nin aşk, evlilik ve cinsiyet sorunları bunlardır. Şimdi daha dehşetli bir konuya değinelim. Bugün, Türk köylerinde kan davası hâlâ yürürlükte olan bi doğal yasadır. Özellikle Doğu ve Kuzey Anadolu'da görülür. Şimdiye kadar hiç bir hükümet, kan davası sorununu çözümlemek için ciddî bir teşebbüste bulunamamıştır. Ceza Kanunu'nda her ne kadar bu suç için ölüm cezası öngörülmekteyse de, köylülerin vazgeçemedikleri Şeriat'ta, sözde, kan davasına izin verdir. Kan davasıyle ilgili cinayetler yalnız köylerde kalmamakta, bazen şehirlere kadar sürüp gitmektedir. İstanbul'da bulunduğum bir sırada, kalabalık bir kahvehanede bir delikanlı birden ayağa fırlamış, tabancasında bulunan altı kurşunu da, yambaşmda oturan orta yaşlı bir adamın yüreğine boşalmıştı. Birkaç yıl önce aynı adam, delikanlının babasını öldürmüştü. 1965 yılı mayısında Siirt'te, 16 yaşında bir delikanlı, şehrin ileri gelen üç kişisini, aynı nedenle yol ortasında vurup öldürmüştü. Aynı yılın ekim ayında, Türkiye'nin kuzeybatısındaki köylerden birinde, yaşlı bir adamla iki oğlu, zorla bir eve girip 72 yaşındaki bir kadının, 25 yaşındaki torunun, dört ve bir buçuk yaşlarındaki torun çocuklarının boğazlarını keserek öldürmüşlerdi. Böylece bütün bir aile ortadan kaldırılmış oluyor, on beş yıldan beri süregelen kan davasının son halkası da takılmış oluyor. Daha geçenlerde, yine Doğu Anadolu'da, altmış yıldır süren bir kan davasının ellinci cinayeti işlenmişti. •

, Bu tür kan davaları köylerde büyük gürültülere yol açar. Müthiş bir korku ve kin havasıyla köyü sarar. Aileler ölümle burun buruna gelme ihtimaline karşı tepeden tırnağa

kadar silahlı dolaşır. Ölüm, yıllarca kapılarını çalmayabilir. Derken bir gün, tarlada, iş başında, hatta camide, kurbanın en az beklediği bir sırada, darbesini indirir. Elinde namlusu tüten tabancası ya da ucunda kan damlayan hançeriyle, katil *önce şöyle bir kaçmaya* kalkışır *ya* da *yanma* sığınıp ömrünü geçirebileceği sırtı kuvvetli bir ağaya baş vurur. Bu sıra da bütün ailesi, cinayet kurbanın başmda ağıt yakar. Katilin akrabaları ise, öç alındığı için memnun, tetiği çeken parmakları öperler. Bu kısır döngü sürüp gider.

Bu tür kan davaları aralıksız sürebilir. Gerçekten de kuşaktan kuşağa devredilen kinler vardır. İki aile arasındaki kan davasına son vermenin bir yolu da, son cinayet işleyen ailenin, kızlarından birini kan karşılığı olarak karşı aileye gelin vermesidir. Buna, "kanı kanla temizlemek" denir. Hiç olmazsa böyle bir barış sağlanır ve iki aile artık barış ve huzur içinde yaşayabilir. Fakat başarısızlığa uğranırsa (evlilikten bir oğlan çocuk doğmazsa), eski kin bu sefer daha şiddetli olarak yeniden başlar, alevlenir. Kızın kocası, kayınbiraderlerine gizli bir kin besleyebilir. Kin taşacak olursa, yeniden silâhlar konuşmaya başlar. Hem bu sefer kahvaltı masasında. Kan davası, ilkel ve çabuk bir adalet yoludur. Kan davasının lehinde söylenebilecek tek şey vardn: Öç çemberi ne kadar iğrenç olursa olsun, hiç kimse önceden tasarlanan bir cinayet işleme yolunu seçmez.

Türkiye'nin bazı bölgelerinde şiddet hareketleri.özellikle dikkati çeker. Hele Karadeniz bölgesi, "Türkiye'nin Teksas'ı" olarak tanınır. Burada her yıl çeşitli nedenlerle yedi yüz kişinin cinayete kurban gittiği ileri sürülür. Türklerin, Turan asıllı oluşunun böyle kolaylıkla adam öldürmelerinde rol oynayıp oynamadığı, sık sık sorulan bir sorudur.

Borthold'a göre, Şaman dininde katillerin kurbanlannı, ölüm soması hayatta uşak olarak kullanacakları üzerine bir inanç vardır. Ölüm soması hayatta bir insanın refahı, dünyada kıydığı canlara bağlı olacaktır. Bu inançların izleri Turan ırkından gelenlerin ruhlarının bir köşesinde kalmış olabilir (hem de, Şaman dinini bırakalı çok olduğu halde). Acaba insan hayatını bu yüzden mi böylesine küçümsemektedirler)

Türkiye de kan davasının ilginç yönlerinden biri de, babaların küçük çocuklarını adam öldürmeye kışkırtmalarıdır. Büyük bir adam cinayet işlerse, cezası asılma ya da müebbet hapis olabilir. Fakat, cinayet işleyen çocuk, ıslahevine gönderilir ve burada bir meslek öğrenir. Bir gün Ankara yakınlarındaki ıslahevlerinden birini gezdim. On bir ve on beş yaşlan arasında iki yüz elli çocuk vardı içeride. Hepsi de çok ciddi, çalışkan, zeki köylü çocuklarıydı, çoğu bir meslek öğreniyordu: Dokumacılık, marangozluk, ayakkabıcılık ya da buna benzer bir iş. Çocukların yansı adam öldürmüştü. En çok da kan davası yüzünden cana kıymışlardı. Ço . cuklardan biri bana bir çift ayakkabı yaptı. Bunu hâlâ saklarım. Ayakkabımı .yapan bu ellerin bir zamahlar başka bir iş becerdiğini aklıma getirince, sırtım ürperir, , :

. ^ . ., ... J, , < . ,

TÜRKİYE'de batıl inançlara bağlılık da, hayret verecek biçimde.yaygın bir alışkanhktır VI Sir James Frazer'in yüreğini hoplatacak yç .koca bir, cilt kitap,yazdıracak.kadar. Sözgelişi,, yağmur., duası, Anadolu'nun çeşitli.bölgelerinde sık..'.görülür. . Çocuk, doğumlarında ve evlenme törenlerinde de bu çeşit uygulamalara sık sık rastlanır Her Türk'ün başlıca emeli, bir erkek çocuk .sahibi olmaktır. Yeni doğan çocuklar 'kuklan çıkıncaya kadar cinlerin, perilerin, şeytanla

nn etkisi altında kalabilir' diye, son derece büyük bir özen görürler. "Kaç çocuğun var?" diye sorulunca, verilen karşılıkta kız çocukları hesaba katılmaz.

Kısır kadına aşağılık bir insan olarak bakılır. Fakat, son zamanlardaki hızlı nüfus artışı karşısında gebeliği önleyici tedbirlere baş vurulmuştur. Bunun için de katır tırnağı kullanılır. Çünkü, katırın kısır bir hayvan olduğu bilinir. Batı Tür .kiye'nin bir yerinde de haşhaş kahve, soğan, katır tırnağı, katran, sarımsak, kuru yumurta kabuğu tozu, su içinde bir arada kaynatılarak, gebeliği önleyici bir ilaç hazırlanır. İlacın, biçimsiz olduğu derecede etkili olduğu söylenmektedir.

Yeni doğan çocuklar "tuzlanır". Sözde bebeğin ileride güçlü olması böylece sağlanır, bazı yerlerde de yastığının altına kaplumbağa konur. Türkiye'nin pek çok yerinde kaplumbağalara büyük meziyetler yakıştırılır.

Batıl inançlar arasında en yaygın olanlardan biri de, kem gözdür. Türkiye'de buna "nazar" denir. bu,yüzden "Maşallah" sözü Türklerin ağızlarından hiç eksik olmaz. Bebeklerin kırklarının çıkmasına kadar anneler babalar onları çevreye çirkin göstermeye özellikle dikkat ederler. Türkiye'de hemen bütün çocukların ve hayva'nlarm üzerinde nazardan koruduğuna inanılan mavi boncuklar bulunur. Özellikle de mavi gözlü ve san saçlı kişilerin gözlerinin kaldığı • söylenir. Mavi boncuğun koruyucu gücü, büyünün birbirini çektiği ilkesine dayanır.. Mavi gözden gelecek tehlike, mavi boncuk tarafından çekilir. Tüpkı paratonerin yıldırımı çekmesi gibi.

Türkler, muskalara da büyük bir inançla bağlıdır. Bunların içine genellikle Arap harfleriyle, Kur'an'dan ya da Şaman dininden dualar yazılı kağıtlar yerleştirilir. Hepsi bir

kumaş parçası içine sarılır. Türkiye'de otobüslerin ve kamyonların üzerinde "Allah'a inan" sözleri yazılıdır. Ayrıca mavi boncuklar ve kaplumağa kabuklan asılıdır. Her halde saatta 120 km. hızla giden araçlar için de bundan iyisi yapılamaz.

Bir gün Batı Anadolu'da arabayla giderken, iyi giyimli bir adam, kendisini de otomobile almak için işaret etti. Durup aldım. Biraz çekingenlikten soma, bana derdini açtı. İzmir'de bir lokantacı olduğunu ve Konya'ya, bir büyücüye gittiğini söyledi. Son zamanlarda kansıyla hiç geçinemiyor muş. Hele birkaç aydır durmadan dövüyormuş eşini.

Adam, bir düşmanm evliliğini bozmak için büyü yaptığına inanmıştı ve işleri düzeltmek için de, büyüyü bozmak istiyordu. Büyüden koruyacak olan muskayı alıp yatak çarşafına dikecek ve her şey düzelecek, yine mutlu olacaktı. Tam gülecektim ki,birden adamın son derece ciddi olduğunu fark ettim.Konya'ya vannca, arkadaşımı istediği adrese bıraktım. Büyücünün kapısını çaldığmı gördüm. Sosyal bakımdan oldukça yüksek bir mevkii olan birinin, büyüye böylesine inandığını görmek, ilginç bir denemeydi.

Gerçekte Türkiye'nin en bağnaz insanlan köylüler değil, Anadolu'nun taşra şehirlerinde yaşayanlardır. Çarşaf ve gericiliğin simgesi olan peçeye, bugün ancak taşra şehir ve kabalamda rastlanır. Türk köylülerinin büyüye ve hurafelere bu derece inanmalannm nedenlerinden biri de, çok uzun zamandan beri bu insanlar yararına hiç bir şey yapılmamış olmasıdır. Elbette ki, doktorlann olmadığı yerde, büyücülerin borusu ötecektir. Bazen onlar da eşit derecede etkili olabilirler.

Halkın yaşantısında büyünün ve dinin kanşımı, roman

tik folklor sarkılan, facialar, efsaneler, şiirler ve fıkralar biçiminde ortaya çıkar. Eskiden Anadolu, sazlarıyla dolaşan saz şairleriyle doluydu. Bunlara aşık ya da ozan denirdi. Anadoluların en gözde müzik aleti olan sazı çalarak şiir söyler, dolaşırlardı. Bugün de yaşayan aşıklar ve ozanlar vardır. Şiirleri genellikle hüzünlü ve mistiktir, dini bir dava taşır.

Bunların en önemlisi, XIII. yüzyılda yaşayan Em re'ydi. Osmanlı dönemindeki şairlerin ağdalı, Arapça ve Acemce sözlerle dolu şiirler yerine, basit halkın da anlayabileceği, sade güçlü şiirler yazıyordu:

Acep şu yerde var m 'ola
Şöyle garip bencileyin
Bağrı başlı, gözü yaşlı
Şöyle garip bencileyin

Gezdim Umrum ile Şam 'ı
Yurarı illeri kamu
Çok istedim bulamadım
Şöyle garip bencileyim

Yunus Emre'nin geniş etkisi vardır; hâlâ her yıl anılmakta, mezan ziyaret edilmektedir. Bir başka ünlü saz şairi de, Alevi olan Pir Sultan Abdal'dı. XVI. yüzyılda yaşayan bu ozan, keskin kalemiyle Anadolu'da bir isyana sebep olmuş, Sivas Paşası tarafından astınlmıştır.

Bu saz şairlerinin bir de mistik yönleri vardı. Aslında, îslâmiyeti Türklere sevdiren yönlerinden biri de, bu mistik yön olmuştur. Katı Müslümanlığın tersine, bazı tarikatlarda

müzik ve dansın da rolü bulunur. Mevlevilerde olduğu gibi. Onlar da ibadetlerine müzik ve raks katmışlardır.

O zamanlar Türkiye, koyu Müslümanlığın vatanı olan Arabistan'dan çok, İran'la sıkı ilişkiler kurmuştu. İran'ın, Türk sanatı, müziği ve tasavvuruna büyük etkisi olmuştu. Bilinen en iyi örnek, Mevlevi tarikatmca geliştirilen ayinlerdir. Tarikatı, XIII. yüzyılda Konya'da yaşayan Türk şairi ve mutasavvı Mevlânâ, Celâleddin Rumî kurmuştu. Bugün adı hâlâ saygıyla anılmaktadır.

Anlatıldığına göre Mevlânâ, bir gün sokakta dönmeye başlamış ve hiç durmayacakmış gibi, döne döne geçip gitmiş. Müritler bunu dinî bir tören olarak bellemişler. Böylece Mevlevi dervişlerinin döne döne yaptıkları ayin ortaya çıkmış.

Mevlevi dervişleri kendilerine özgü müzikleriyle durmadan dönerler ve böyle dönmekle Allah'a yaklaştıklarını, Allah'la birleştiklerini düşünürler. Bu, olağanüstü bir şeyi meydana getirir ve her yıl aralık ayında Türkiye'nin belli başlı turizm gösterisi olarak konya'da seyredilebilir. Kış ortasına rastladığı halde, dünyada tek Mevlevi gösterisi burada yapıldığı için, yine de şehir dolar taşar. Dervişler, yabancı ülkelere de geziler yapıp gösteriler düzenlemektedirler. Londra'da da bir "İngiliz Dervişleri" grubu vardn.

Türklerin şüpheli yanlarından biri de, mizah anlayışlarıdır. Bu alanda Türkiye'nin en önemli efsanevî kahramanı Nasreddin Hoca'dır. Bu şakacı kişi üzerine yüzlerce fıkra anlatıhr. XIV yüzyılda güneybatı illerinden Akşehir'de yaşadığı sanılmaktadır. Ona mal edilen fıkralar, gündelik yaşantıda mizahın yerini çok iyi gösterir.

Nasreddin Hoca, fıkralarının pek çoğunda Timur

lenk'in sarayında soytarı olarak gösterilir. Büyük fatih bir gün aynada hayalini görüp çirkinliği için iki saat göz yaşı döker, sonra yatışır. Fakat, bu sefer Hoca ağlamaya başlar. Timurlenk niçin ağladığını sorunca, Hoca şu karşılığı verir: "Yüce hakanım, siz yüzünü bir an aynada görüp iki saat ağlarsanız, bütün gün yüzünüzü gören ben, nasıl ağlamam?"

Bu, tam yerine yerleştirilmiş bir karşılıktı. Hoca'nm, Timurlenk'e verdiği karşılıklar hep böyle diplomatçadır.

Hoca'nm hikâyelerinin çoğu, çok defa mizah unsuru, dilde saklı olduğu için, çeviriye gelmez. En ünlülerinden biri de şudur:

Hoca bir gün komşularından birinden ödünç bir kazan alır. Bir gün sonra da iade eder. Fakat, komşusu, kazanın içinde bir de küçük bir tencere görünce, "Hoca, bü ne yahu?" diye sorar. Hoca boynunu büküp, "Ha, unutmuşum söylemeyi," der, "senin kazan doğurdu da, bu, işte o tencere." Aradan bir süre geçer, Hoca bir gün yine komşusundan kazanını ödünç alır. Günler geçer aradan. Fakat, kazam bu sefer geri gelmez. Komşusu, sonunda dayanamayıp kapısını çalar ve sorar: "Hoca be, bizim tencereye ne oldu?" Hoca başını iki yana sallayarak karşilık verir. "Ah sorma komşu cuğum, sorma! Sana kötü haberlerim var. Kazanın, sizlere ömür..." Komşu hemen diklenir: "Aman Hoca, sen çocuk mu aldatıyorsun? Hiç kazan ölür müymüş?" Hoca da birden dikleşip karşılığı yapıştırır: "Be köftehor, kazanın doğurduğu zaman sesin soluğun çıkmıyor da, öldüğü zaman incin inanmıyorsun bakayım?"

Bir başka ünlü fıkrası da şudur: Sevmediği bir komşusu bir gün Hoca'nm kapısını çalıp eşeğini ödünç ister. Adamdan hoşlanmayan ve ona hiç güveni de olmayan Ho

ca, "Eşek burada değil evlât, suya gitti," karşılığını verir. Fakat, tam o sırada eşek, içerideki ahırdan anırmaya başlamasın mı? Komşu bozulur ve ters ters, "Aşkolsun sana; senin gibi saçlı sakallı birine böyle yalan söylemek yaraşır mı?" diye sorar. Hoca hiç bozmaz, zeytinyağı gibi üste çıkarak açar ağzını, yumar gözünü: "Behey utanmaz adam! Sen ne biçim komşusun be? Kırk yıllık Hoca'nm sözüne inanmıyorsun da, Allanın garibi eşeğin sözüne mi inanıyorsun yani?"

Hikâyelerinin bazdan da tam bir aldatmaca havası taşır: Hoca bir gün dükkâna girip tezgâhtardan bir şalvar ister. Fakat, soma fikrini değiştirip şalvar yerine mintan alır. Mintanı giyip dükkândan çıkarken, tezgâhtar arkasından yetişir: "Aman Hoca, parasını ödemedin mintanın!" Hoca dönüp ters ters bakar adama: "Ne demek o? Sana şalvan iade etmedim mi ben?" Adam, "Ettin, ettin Hoca, ama sen şalvarın da parasını vermedin ki," der. Hoca yine celallenir: "Beni aldatacağını sanma delikanlı," der, "Peki, şalvann parasını vermedim ama, şalvan almadım, değil mi?" diyerek, aklı iyice kansan tezgâhtan bnakıp çıkar, gider.

Benim en çok hoşuma giden Nasrettin Hoca fıkrası şudur: Bütün parasını kaybeden bir delikanlı, umutsuzluk içinde, "Şimdi ben ne yapacağım?" diye Hoca'ya koşar. "Ne param, ne de dostum kaldı. Ne olacağım ben?" "Üzme tatlı canını," der Hoca, "her şey düzelir." Delikanlı merakla sorar: "Yani yeniden zengin olup dostlarımı da kazanır mıyım dersin, ha Hoca?" Nasrettin Hoce: "Hayır," diye karşılık verir; "ama yoksul ve dostsuz yaşamaya alışırsın."

Nasrettin Hoca'yı bu kadarla bırakalım. Gerçekten çekici bir kişidir. İranda ve öbür Doğu ülkelerinde de karşımı

;za çıkabilir.' Fakat,..Türkler, Hoca'nm yakırz ve yalnız kendilerine ait olduğunu ileri sürmektedir; buna ciddî olarak karşı çıkan da yoktur.

Bir başka geleneksel halk mizahı kaynağı da, Karagöz oyunudur. Yüzyıllar boyunca halkı oyalayıp, eğlendirmiş, sıkı Osmanlı bürokrasisinden soluk almasına yardımcı olmuştur. Karagöz, Laurei Hardy ya da Montmartre.şarkıcıları gibi karşılıklı iğnelemenin kahramanıdır. Oyunun başlıca bir karakteri, "sokaktaki adam" Karagöz'le, Osmanlı aydını ya da efendisi, diyebileceğimiz Hacivat'tır.. Hacivat, gösterişli konuşmalarıyla hep Karagöz'ün damarına basar. Oyunların çoğu K ara göz'ün Hacivat'ı pataklamasıyla sona erer. Oldukça neşeli ve güldürücü bölümleri, vardır. Fakat, Karagöz aslında göründüğünden çok daha incedir. Cehalet maskesi altında Şokrates benzeri bir alaycılık sezilir.

Oyunda, kadınlar da vardır, başka karakterler de. Bir bez perde ardında yanan lambanın ışığında, renk renk kuklalar oynatılır. Karagöz oyunu büyük ustalık ister. Yalnız'çeşitli karakterlerin taklidini yapmak değil, ayrıca bütün konuşmaları ezberlemek şarttır. Ne yazık ki, Karagöz ustalarının sayıları bugün çok azalmıştır. Gölge oyunlarının çok eski bir geçmişi vardır ve Türkiye'ye, uzak doğudan geldiği sanılmaktadır. Sultanlar döneminde her sınıf halk arasında pek geçerli bir seyir sanatıydı. Şehirlerde ve kasabalarda halk, kurulperdelerin karşısında saatlarca oturur ve kasıkla nnı tuta tuta gülerdi.

Daha somaki yıllarda Karagöz oyunu, âdeta siyasal bir hicviyeye dönüştü. Hatta bu işi iyice cüretkârlık haline getirip yalnız.rüşvet, zaptiye ve resmi makamlarla alay değil, . çok. yüksek mevki sahiplerini iğnelemeye kadar vardıranlar

bile çıkıyordu. XIX. yüzyıl sonunda Türkiye'yi ziyaret eden bir Fransız gezgini, Sultan'ın damadı ve Kaptan Paşa olan cahil bir kişiyle, Karagöz oyununda nasıl alay edildiğini anlamaktadır. Karagöz'den ileride ne olması gerektiği üzerine öğüt almaya gelen bir genç, şu karşılığı işitir: "Oğlum, sırılsıklam cahil olduğuna göre, sen iyisi Kaptan Paşa ol!"

Bir başka oyunda da, Sultan'ın yakın akrabalarından birinin cinsel sapık olduğu çıtlatılıyordu. İşte bunun üzerine siyasal hicviye yasaklandı. Bir daha da Karagöz oyunu eski niteliğine erişemedi. Daha da sonra gazeteler, radyo ve sinema, Karagöz'ü iyice unutturdu.

Türk gazetelerini okumaktan büyük zevk aldığım halde, gördüğüm Türk mizah dergileri bana pek üstün nitelikli gelmedi. Basında çok usta karikatürcüler ve mizah yazarları var. Özellikle yergi alanında çok hırçınlar. Hele sol yazarların demokratik rejim üzerine acı ve buruk alaycılığı rahatça görülebilir.

Mizah yazarları arasında en yetenekli ve düş gücü zengin olanı, 30 yıllık yazarlık mesleğinde 70'e yakın kitapla, iki binden çok kısa hikâye yazan Aziz Nesin'dir. Nesin, yalın, fakat alaycı bir söyleşiyle bürokrasinin bütün gülünç yanlarını çok ince bir dille eleştirir. Özellikle beş yılını hapishanede geçirdiği Menderes döneminde en iyi eserlerini vermiştir.

. Nesin'in en başarılı hikâyelerinden biri, Anadolu'da bir kasabada geçer. Kasabaya gelen bir emirle, bölgedeki otuz yabancı domuzun öldürülmesi ve kuyruklarının hükümete gönderilmesi önerilir. Böylece domuzun, ürüne verdiği zarar önlenecektir. Fakat, köylüler bu emir karşısında şaşkına dönerler. Çünkü, çevrede bir tek yaban domuzu bile yoktur.

İçlerinden biri cesaret edip kaymakama durumu açar. Kaymakam, öfkeden küplere biner. Aldığı emri kapıp yüksek sesle okur: "Yaban domuzu, mısır yetiştiricilerin baş düşmanıdır. Bütün yaban domuzları öldürülmeli ve mısır üretimi artırılmalıdır."

"Ama," der'köylü, "Biz mısır yetiştirmiyoruz ki, beyim!"

"Oh, oh!" diye gürler kaymakam. "Kahvelerde kıçınızı devirip oturacağınıza, mısır eksenize be! O zaman yaban domuzları gelir, siz de yaban domuzlarını öldürür ve hükümetin emrini yerine getirmiş olursunuz."

Türkiye'deki yaşantıyı yansıtan hikâyelerden biri de, "Bu kedi Nereden Çıktı?" dır. Adamın biri bir evden dışarı fırlatılan kediyi görünce, nedenini merak eder ve düşünmeye başlar. Her şey, bakanlardan birinin o sabah makamına hırçın bir havayla gelmesiyle başlamıştır. Bakan, müsteşarını çağırtıp önce onu bir güzel haşlar. Müsteşar da buna kızıp genel müdüre bir güzel giydirir. Ve çorap söküğü gibi gider ondan soması: Genel müdür, genel müdür yardımcısını; genel müdür yardımcısı, müfettişi; müfettiş, muhabere şefini; muhabere şefi, kapıcıyı; kapıcı da akşam evine dönerken otobüs biletçisini benzetir. Öfkeden kuduracakmış gibi evine dönen zavallı biletçi, hırsmı karısından alır. Köteği yine kadıncağız da, mutfakta ayaklarının dibinde dolaşan kediyi tekmeyi yapıştırdığı gibi, sallar dışarıya. Böylece kedinin nereden çıktığı anlaşılmış olur.

Bu tür hikâyeler basit Türk okurunca da çok tutulmakta. Çünkü, herkes anlayabiliyor.

15

ÜLKENİN DURUMU

TÜRK TURİZMİ daha hazırlık döneminde olduğu halde, Türkiye şimdiden turizm acentelerinin yörüngesine girmeye başlamışta Türkler, gerekli yollan ve otelleri hazırlamadan bu işe girişmenin kendilerine yarardan çok za^rar vereceğini düşünerek, başlangıçta pek istekli davranmamışlardı. Gerçekten de son yirmi yıl içinde yollann gelişmesi için büyük çabalar gösterilmiştir (özellikle Amerikan yardımıyla); bugün ülkenin her yanma ulaşabilen bir karayolu şebekesi kurulmuştur. Oteller, ıssız köşelerde kaliteli olmasa bile, kıyı kesiminde ihtiyacı karşılayacak niteliktedir. Üstelik, buralarda kalanlar, işletenlerin dostça davranışlanndan hoşnuttur.

Türkiye bugün turizm hazırlık evresinde olma bakımından, turistler için ideal bir yerdir. Ama, turist sayısı çok azdır. Güney kıyısında, yeni "Türk Rivierası"nda, mavi denizin dalgalarının kırıldığı, birbirini kovalayan geniş kumsallar uzanır. Üstelik buraları ıssız denecek kadar boştur. Belki ağlarım toplayan birkaç balıkçı ile, kumlar üzerinde oturan bir deveye rastlayabiliriz. Kuşkusuz, bir süre sonra bu güzelim kıyılar insan sürülerince istilâ edilecektir ama, şimdi değil. Bugün turistler biraz olsun kendi başlarına kalabilmektedir.

. Türkiye' nin başka bir hoş görüntüsü daha yar: Geniş ve dağlık bir ülkedir, pek çok yerine halâ güçlükle gidilebilir. Uzak yerlere gitmek, turizmde çok serüven ve keşif gezilerine benzer. İstanbul ve öteki kıyı şehirlerine gidecek olursanız, Fransız Rivierası ile Costa Brava'da da bulacağınız aynı eğlencelere rastlayabilirsiniz. Fakat, bir parça tedirgin *ı/ğ(Ûatta (eMfeyİgÖze a/am/tAnâdö/u'ıuun ıç/neg/rerse* niz, kendinizi Marco Polo gibi hissetmeseniz bile. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret eden sınırsız bir mekan içinde çeşitli izlenimler ve gözlemler edinen gezginlere benzeyebilirsiniz pekâlâ.

Türkiye'nin büyüleyici yönlerinden biri de,, coğrafi durumudur: Bütünüyle birbirinden farklı üç iklim bölgesinin buluşma noktasmdandır: Güney Sibirya, Akdeniz ve Turan İran. Bu yüzden, aynı genişlikteki her hangi bir ülkeden çok daha zengin bir topografya ve bitki örtüsüne sahiptir: Çöllerden ve yüksek dağlardan, Akdeniz kıyı biçimlerine, Avrupa orman ve otlaklarına kadar. Tabiat ve botanik bilginleri için âdeta bir cennettir Türkiye. 8000 9000 çeşit yabanî çiçek yetiştiği söylenir. Ayrıca, avcılar için de öyle. Özellikle bol bol yaban domuzu ve boz ayı avı yapılabilir. Karadeniz ormanlarında vaşak, ortadaki yaylada çakal, güneydoğu çöllerinde ceylân bulunur. Ege bölgesindeki dağlardan ise hâlâ panter yaşadığı söylenir.

Türkiye'de yetişen çiçekler arasında en ünlüsü, en güzeli haşhaştu. Batıda geniş çapta ekilir. Son bir kaç yıla kadar Avrupa ye Birleşik Amerika'da esrarkeşlerin ihtiyacını karşılayan afyon ve eroin, bu çiçeklerden elde ediliyordu. Amerikan hükümeti, haşhaş üretimini kısıtlamak için Türkiye'ye büyük baskılar yapmış, en sonunda ekimi yasaklan

mıştır. Türkler için üzülünecek bir olay sayılabilir bu; çünkü, dünyanın en iyi afyonu, Türk haşhaşından elde edildiği halde, kendileri hemen hiç denecek kadar az esrar kullanır.

Turan İran bölgesi, Türkiye'nin orta ve doğu kesimini kaplar ve en geniş olanıdır. Yazlar çok kurak, kışlar ise çok soğuk geçer. Güney Sibirya etkisi, daha çok Karadeniz bölgesiyle İstanbul çevresinde görülür. Karadeniz kıyılarındaki zengin ormanlarda çınar, meşe ve gürgen gibi Avrupa ağaçlan, bu ağaçların gerektirdiği çeşitli kuşlar bulunur. Karadeniz, gerçekten güzel ve zengin bir kıyıdır. Yaz mevsiminin en sıcak günlerinde bile serindir. Yazın İstanbul'dan kalkarak çeşitli limanlara uğrayarak Rus sınırına kadar giden ve geri dönen vapurlarla bir yolculuğa çıkmak, çok hoş olur. Doğu Karadeniz'in ucunda Rusya'ya ve karlı Kafkas dağlarına da bir göz atabilirsiniz. Dönüş yolculuğu ise bir hafta sürer.

Üç bölgenin bir arada buluşması, bunun sonucu olan iklim ve topografya çeşitleri, aynı ülke içinde Batı Avrupa, Akdeniz, Orda Doğu ve orta Asya'yı bulmanıza yeter. Sözgelişi, Ankara'dan Karadeniz'e gitmek, bir gün öğleden soma Semerkand'dan Gloucestershire'a uzanıvermeye benzer. Ankara, Gobi çölüyle aynı topoğrafik düzey içindeyken, kıyıda sık ormanlara, kuşlara, yağmurdan sonra ağaç lann sessiz sessiz kuruyuşuna rastlarsınız.

Aynı izlenimi otomobille İstanbul'dan Ankara'ya giderken de ters yönde edinebilirsiniz. Kurumsal olarak Boğazın bu yakasından ötekine geçtiniz mi, Avrupa'dan Asya'ya geçmiş sayılırsınız; ama, aslında böyle değildir. Boğazın Anadolu yakası da, öbüründen farklı değildir, genellikle bütün Türkiye'nin kıyı bölgeleri, Avrupai bir görünüş

içindedir. Fakat, iki şehir arasında, bir yerde, Asya'da hissedebilirsiniz kendinizi. Bunun neresi olduğunu bulmaya ça lışmak,ilginç bir oyalama olabilir. Ben kendim, Gümüşova kasabasında Asya'nın başladığı kanısındayım (yolun üçte birini gittikten sonra, burası gelir). Aslmda iki kıta kaynaşmış durumdadır ve kesin bir smır yoktur.

Ankara'da bulunduğum sırada yabancı muhabirler arasında ülkenin içine yolculuk yansı vardı, herkes bu alandaki başarılarıyla övünürdü. Acaba hangi geçit vermez yollan aşmışlardı? Hiç de lüks olmayan hangi otellerde yatmaya katlanmışlardı? Yıllarca Anamur'un tek oteli olan Muz Palas'ta kalanlar, bugün Ankara'da seçkin bir grup sayılır.

Diplomatİann çoğu er geç başkentin sosyal hayatından kaçmak için, Anadolu steplerine dalarlar. Vahşî boşlukların çağrısı, dayanılmaz bir çekicilik kazanır. Ben oradayken büyükelçilerden birinin eşi, Anadolu'da bir köye yerleşip yaşamak niyetinde olduğunu açıklamıştı da,.ancak kocasının epey dil dökmesi ve evindeki işleri,'böyle bir şeyi gerçekleştirmesini önleyebilmişti.

Modern bir Türk, ülkesinin en ıssız köşelerini görmek için yabancılann gösterdiği tutkuyu anlamamakta, hatta bunu pek istememektedir. Elçiler ve eşleri, köylüler arasında yaşamayı tasarlarken, eğitim görmüş her Türk'ün aklı fikri, kendisiyle köy arasında mümkün olduğu kadar uzaklık koymaktır. Türkler doğal olarak İstanbul'a yönelirler. Biri Hakkâri'ye, Erzurum'a ya da Diyarbakır'a yaptığı geziden söz edecek olsa, Gobi çölünü aşmış, ya da Kongo ormanlannı geçmiş gibi, hayretle bakarlar yüzüne. Türkiye'nin sahibi olduğu şeylerin en değerlisi, elbette İstanbul'dur. Pek çok kimse kendisini, bu şehrin büyüsüne öylesine kaptırır ki,'

Türkiye'nin başka yerlerini, görmez bile, Ege kıyılan bugün iyice tanınmaya başlandığı halde, Anadolu hâlâ belirsiz bir yer gibidir. Kıyılarda bu kadar çok ve eski uygarlıklara ait ad bulunduğuna şaşarsınız: Efes, Milet, Bergama, Sari, Ha likarnas, Truva, Antakya, hep Türkiye'deki şehirlerdir. Sart'ta, dünyanm en zengin hükümdan Krezüs yaşamıştır; Herodotos, Halikarnas'ta doğmuştur; Efes'in üstündeki tepelerde, Hazreti Meryem'in ömrünün son yıllanm geçirdiği ve burada öldüğüne pek çok kimse inanır. Güney kıyısındaki bölgede İ.S. 46 47 yıllannda, çevreyi Hıristiyanlaştır mak için aziz Paul vaaz vermiştir. Tarsus'ta doğan aziz Pa ul'un doğum yeri, bugünkü Türkiye'nin önemli şehirlerinden Adana'nm yakınlarındadır. Aziz Paul, bilindiği gibi İkonium (Konya) ve Ankira (Ankara) şehirlerini de dolaşmış, soma Efes'te yaşamıştır.

İ.S. 51 yılında Ankara, Galatya'nm başkentiydi. Galat yalılar bir Kelt ırkıydı ve bilinmeyen bir nedenle Avrupa'dan Asya'ya (normalin tersine) göçmüşlerdi. Ankara, yüzyıllarca başkentleri olarak kaldı. Aziz Jerome, İ.S. IV yüzyılda Orta Anadolu halkının bütününün Kelt dili konuştuğunu yazmaktadır. Modern Galdili yerine, onlar yazılann . da eski Yunan harflerini kullanırlardı. Galatya çağının belirtileri olarak, Ankara dolaylarında hâlâ Kelt adlanna rastlanır. Hatta Türkler arasında zaman zaman Kelt tipine bile rastlanır. Keltler, son derece barbar ve savaşçı bir kavimdi. Çok defa öteki ulusların ordularında paralı askerler olarak bulunmuşlardır. Hiç bir zaman, geçici bile olsa, bir imparatorluk kurmayı başaramamışlar, fakat insana şaşkınlık verecek kadar önemli iki keşif gerçekleştirmişlerdir: Şarap fıçısı ve pantolon.

Bütün bu bölgelerde aziz Paul'un izinden yürüyebilirsiniz; bunu, H.V Morton da bize çok hoş bir dille anlatmıştır, fakat, unutmamak gerekir ki, Paul'un kendisi de daha pek çok başka ulusların peşinden aynı yollan arşınlamıştır. Anadolu'nun ilk çağlanmn tarihi o derece karışıkta ki, profesyonel tarihçiler için bile aydınlatılması" zordur. Belki de son yüzyılın en ilginç arkeolojik araştırması Türkiye'de, İngiliz arkeologu James Mellaart tarafından, neolitik mağaralarda yapılmıştır. Böylece, Türkler bugün turistik broşürlerine, pek az ülkenin yazabilecekleri bir not ekleyebilmekte dirler: "Sekiz bin yıl öncesinin sanatı".

Arkeologlar, daha önce Girit'te yaptıklan gibi, Batı uygarlığının temelleri üzerine kazılar yapıyorlardı. Bizler, uygarlığımızın "Yunan uygarlığı" ile başladığım düşünürüz. Bir bakıma gerçekten de böyle olmuştur. Peki ama, Yunan uygarlığı ne zaman başlamıştır? Yunandan önce ne vardı? Son elli ya da yüz yıl içinde Anadolu'da çalışan çeşitli uluslardan arkeologlar, eski Yunanlılarla, onlardan önceki Mi ken, Dor, Lidya, Frigya ve Hitit uygarlıkları arasında bir ilişki kurabilmişlerdir. Bu ilk ve az bilinen uluslann kurduğu uygarlıklann, İ.Ö. V IV yüzyıllarda Yunan uygarlığının olağanüstü gelişmesini nasıl hazırladığım tespit etmişlerdir.

Anlaşıldığı kadarıyle Hititler, daha sonraki Osmanlı Türkleri gibi, Anadolu'yu anavatan bellemişlerdir. Bazı yazarlar bu iki ulusu birbirlerine benzetmekte, üç bin yıl arayla aynı bölge üzerinde güçlü imparatorluklar kurduklannı belirtmektedirler. Her ikisi de kuvvetli, kendine güvenen, inatçı, sürekli uluslar olarak yaşamıştır. Hititler krallannm en ünlülerinden biri olan Subbiluliyuma, en kudretli Osmanlı padişahlanna benzetilebilir. Ankara'mn doğusundaki

geniş yaylaları dolaşırken işiteceğiniz hızlı konuşulan dilde olduğu gibi, bir çırpıda söylenir bu ad. Bu bölge, tipik bir "Hitit ülkesi"dir.

Hitit devleti Î.Ö. 1180'de yıkılmış, yerine daha yeteneksiz, yıkıcı, savaşçı başka uluslar gelmiştir. Karışık bir ortamdan sonra, bu sefer Avrupa'dan göç ettikleri sanılan Frigyalılar, Yakın Doğu'da egemen güç durumuna gelmişlerdir. İlkel kaya heykellerine, krallarının mezarlarına bugün hâlâ Ankara'nın batısındaki ilçelerde rastlanır. Onları, Lid yalılar izlemiştir. Sari kıyılarına yerleşen bu ulus, daha sonra sınırlarını bugünkü kızdırmak nehrine kadar uzatmıştı. Lidyalılarm son kralı Krezüs, Pers hükümdarı Sirus tarafından yenilgiye uğratılmış, Yunanlıların kıyıya sızmaya başladığı bir sırada, bir uçtan ötekine kadar, Persler Yakın Doğuya egemen olmuşlardır. Derken, batıdan uzanan bir hançer gibi, Makedonyalı Büyük İskender çıkagelmiştir. iskender, .1.0. 333 yılında Persleri Issos'ta yenerek Anadolu'yu batıdan doğuya, bir uçtan öbürüne işgal etmiş, Hellen uygarlığını da birlikte getirmiştir. İskender'in °33 yaşında erken ölümü üzerine çıkan kargaşalık arasmda, Bergama gibi küçük şehirlerin parlak uygarlıkları biraz daha sürmüş, ardından, batıdan Roma'nm büyük güçü çıkagelmiş, Anadolu, Roma İmparatorluğu'nun topraklan arasına katılmıştır.

Bunu, Roma ile Pers İmparatorluklan arasındaki uzun ve yıpratıcı mücadele izlemiştir. Bu mücadele sırasında pek çok Doğu Anadolu şehri ve kalesi, sık sık el değiştirmiştir. I.S. VI. yüzyılda, Yakın Doğu'daki Roma yönetimi, yerini Doğu Roma İmparatorluğu, yani Bizans'a ve başkentine bırakmıştır. İşte bu sırada güney çöllerinden hiç beklenmedik bir güç, birden ve patlarcasına sökün ediyor: Muhammet'in

dinini getiren Araplar! Anadolu, yeni bir savaş alanı durumuna giriyor: Hıristiyanlıkla îslâmiyetin savaşı. Araplar, 672 ve 718 tarihlerinde, iki defa İstanbul surlarının önünde püskürtülmüş, Bizanslılar, XI. yüzyılda doğudan gelen güçlü bir düşman belirinceye kadar, Araplara direnmiştir: Türkler! Türkler, Orta Asya'dan dalga gibi gelmişlerdir. 1071'deki Malazgirt savaşından Selçuk Türkleri, Bizans ordularını bozguna uğratmış, Bizans İmparatorunu tutsak ederek, bütün Anadolu kapılarını Türk istilâsını karşı açmışlardır. Bundan 26 yıl soma da Haçlı Seferleri başlamıştır.

Haçlılar ve Bizans, Anadolu'yu Türklerden ve Araplardan geri almak için savaşmışlardır; ama, Haçlılar için bu, en sonunda kaybedilen bir savaş olmuştur. Selçuk Türkleri Orta Anadolu'da, Konya ilinde, ileri bir sanat ve kültürü olan devletlerini kurmuşlardır. Fakat, onlar da, Moğol istilâsı karşısında yıkılmışlardır. XIV yüzyılda Moğol sürüleri akınlarına devam ederken, bir başka Türk kolu olan Osmanlılar da, batıda, merkezleri Bursa olmak üzere, kuzeye doğru hızla gelişmeye başlamıştır. Bunlar Boğazı aşarak Avrupa'ya ayak basmıştır, 1453'te İstanbul'u zaptederek, Bizans İmparator luğu'na son vermişler ve dünyanın en büyük, en uzun süren imparatorluklarından birini kurmuşlardır. Osmanlı devleti 600 yıl yaşadıktan sonra, öbür dört imparatorlukla birlikte, Birinci Dünya Savaşı'm izleyen kargaşalık arasında çökmüştür. 1918 de Türkler, Avrupa'dan ve Orta Doğu'dan hemen bütünüyle çıkarılmışlardır. Fakat, Atatürk'ün dehasıyle, İstanbul'u elden çıkarmamayı başarmışlar, Trakya'yı, Boğaz lar'ı ve anavatanları belledikleri bütün Anadolu'yu kurtararak, bugünkü modern Türkiye'yi kurmuşlardır. İşte, Anadolu'nun son dört bin yıllık kısa tarihçesi budur.

Bugün kim Anadolu'yu gezmeye çıksa, bu tarihi daima yanıbaşmda bulacakta. Belki herkesin ilgisini çekebilir bu durum; ama, daha çok bilgi sahibi olmayı gerektirir. Bir Hitit tapmağını Frigya tapmağından, bir Yunan açıkhava tiyatrosunu, Roma açıkhava tiyatrosundan, bir Selçuk minaresini Osmanlı minaresinden ya da bir Ermeni kalesini Haçlı kalesinden ayırmak, hiç de kolay bir şey değildir. Uygarlıkların birbirleriyle kaynaşmışlığı, hayret vericidir. Anadolu, Doğu ile Batı, Pers ile Yunan arasında sıkışmış bir topraktır. Side ve bergama gibi kıyı şehirlerinde, eski Yunan şehirlerinin kalıntıları bütün bir kıyı boyunca görkemli bir biçimde uzanır. Sokrates ve Platon'u düşünerek bu kalıntılar arasında rahatça dolaşabilirsiniz. Fakat, biraz içeri girince, önce Selçuk kervansaray larıyla burun buruna, gelirsiniz (Anadolu'da bunların sayısı çoktur); hemen ardından, Pers uygarlığının etkisini görür, Ömer Hayyam'ın pek farklı felsefesini hatırlarsınız:

"Ey gafiller! Madem ki dünyanın bütün hallerini
bilirsiniz, onun işvelerine de aldırmayın!
Bu aziz ömrünüzü boş yere harcamayın... Haydi,
haydi...
Gönlünüze bir dost seçip şarap için!"

Bu rubaiden soma bir parça rahatlayabilir, nefis Türk şaraplarıyle başınızı döndürebilirsiniz (Anadolu'da, Hititler çağından beri daima iyi şarap yapılır). Belki davul zurna ile dans eden bir ayının oyununu seyreder, yatıp uyur, karnı acıkmış bir halde uyamr, üzülür ve yeniden Platon'u düşünmeye başlarsınız. Bir bakıma Türkler, bütün bu işleri yapmaktadır.

Türkler, turizm konusunda garip bir tutum içindedir. Anavatanlarında dokuz yüzyıldan beri oturdukları halde, Anadolu'nun bilinen tarihi,dört bin yıl öncesine kadar da yanmaktadu. Bu bakımdan Türkler, biraz da müze bekçisine benzerler. Çoğu Hıristiyan olmak üzere, üç bin yıldan uzun bir geçmişi olan ulusların eserlerini korumakla görevlidirler. Geçmiş üzerine bilgisi olan biri; sözgelişi, İzmir yakınlarında, Efes'te, "Meryem Ana'nın evine gider" diye bir tabelâ görünce, hiç şaşmamalıdır. Müslüman bir halkın İsa'nın annesinin evini sergilemesi, garipsenmemeli. Papa, 1967 da Efes'i ziyaret etmiş ve Vatikan'm, Katoliklere hitaben yayınladığı bildiri, ö günden beri pek çok katolik hacının Efes'e akın etmesine neden olmuştur. Tarihin gidişine şaşmamak imkânsızdır: Türklere karşı sayısız Haçlı Seferleri düzenleyen papalar, şimdi aynı Türklere turizm alanmda yardımcı olmaktadır.

Kendi uygarlıklarından başka bir uygarlığa karşı gösterilen ilgi, Türkleri sıkabilir. Turizm alanında daha hızlı bir atılımdan kendilerini alıkoyan belki de budur. Fakat, hemen şunu da ekleyeyim ki, Türklerin bıraktıkları eserler de, pek çok uzmanın kanısına göre, önceki ulusların eserleri kadar yüksek bir düzeye erişmiştir. Didim'deki Apollo tapmağı ya da Milet'teki açıkhava tiyatrosu gibi bir Türk eseri bulunmayabilir; fakat, İstanbul'un büyülü güzelliği, deniz bir yana, daha çok camilerinden ve minarelerinin zerafetinden gelmektedir. Bunu yaratanlar da Türklerdir.

Osmanlı camileri özellikle görkemlidir. İstanbul, Bursa ve Edirne'deki camiler, bunu ispata yeter. Orta ve Doğu Anadolu'da, Konya, Kayseri, Sivas ve Erzurum'da da Sel çuk Türk sanat eserlerinin en zariflerine rastlanır: Camiler,

menderesler, kitaplıklar, kapılar, saraylar, kaleler, köprüler, kervansaraylar gibi. Türklerin de sanatçı bir ulus olduklarını anlamak için kimsenin Buhara ya da Semerkand'a gitmesine gerek yoktur. Ayrıca, kendilerinden önceki uygarlıkların bıraktıkları eserlere de saygılı davranmayı bilmişlerdir.

TURKÎYE'NlN en hoşuma giden bölgelerinden biri, Konya ile Ankara arasındaki steplerdir, Bunun merkezinde geniş bir tuz gölü bulunur. Bu gölün, Kızrideniz'den bile tuzlu olduğu söylenir. Daha yalan zamanlara kadar burası, ancak deve sırtında geçilebilen bir çölden farksızdı (sonra da ciple). Şimdi ise, Ankara ile Konya arasındaki uzaklığı üç saatte almayı sağlayan mükemmel karayolu yapılmıştır.

Türkiye'de çalıştığım yıllarda, gazetecilikten bıktığım zaman, güney, Orta Anadolu'nun çorak düzlüklerine uzanıp rahat bir soluk alırdım. Tuz Gölü, başlı başına, garip, hareketsiz bir okyanus gibidir. Sürekli buharlaşır ve yeniden dolar. İçindeki hayalî adalar, uyuyan balinaları andırır. Hitit lerden beri hiç değişmemiş gibi duran birkaç köy dışında, çevrede hiç bir hayat belirtisi görülmez.

Ankara'dan çıkıp yaylayı aşan iki önemli yol vardır. Bunlardan biri Tuz Gölü'nün batısından, öteki doğusundan geçer. Birincisi Konya'ya varır, Toroslar'ı aşar, kıyıdaki Silifke'ye ulaşır, buradan da, daha ilerideki kıyı şeridine uzanma olanağı vardır.

Doğudaki yol, Toroslar'ı tarihsel Külek boğazından aşar, yayladan çok farklı bir bölgeye, âdeta mucizevî bir biçimde geçilir: Portakal bahçeleri, pamuk tarlaları, palmiyeler, hemen insanın burnuna güney ve deniz kokusunu getirir. Burası, Türkiye'nin en bereketli topraklarının bulundu

ğu Seyhan övasıdır. merkezi Adana'dır Güneyin başkenti, gürültülü, büyük, renkli bir şehirdir. Şehirde Samî ırkından insanlar görülür ve Arapça konuşulduğu işitilir. Aşırı yoksulluk ve büyük zenginlik yan yanadır: Bir yanda yoksul gecekondular, öbür yanda pamuk ve portakal milyonerlerinin lüks vidalan. Adana'da adam başına düşen Cadillac sayısının, dünyadaki bütün şehirlerden çok olduğu söylenir. İnanırım buna.

Konya, çok daha eski ve ilginç bir şehirdir. Bugün İslâ miyetin, özellikle Mevlevîliğin beşiği olarak bilinir. Güzel camileri, mükemmel bir müzesi vardır.

Konya, tutuculuğun beşiği olarak daf tanınır ve Anadolu şehirleri içinde İslâmiyete, eski Türkiye'ye en yakın olanıdır. Selçuklular aracılığıyle de İran'a yakınlığı bilinir. Anadolu stepleri üzerinde karşı karşıya bulunan Konya ve Ankara, Türkiye'deki iki farklı kutbu temsil ederler: İslâm tasavvufunun ve kültürünün merkeziyle, modern, laik devletin ilerici başkenti. Bu nedenle ve biraz da Mevlevîlerin varlığından ötürü, Konya ister istemez geleneklerin beşiği olmuştur.

Adana'dan çıkan kıyı yolu, batıya doğru uzanır ve Kıbrıs'ın tam karşısındaki Türkiye'nin en güney ucu, Anamur'a varır. Açık ve berrak havalarda adayı kıyıdan görmek mümkündür. Anamur'da ilginç Roma kalıntılarıyla, kıyıda çok güzel bir Ermeni kalesi vardır. Kale duvarlanm dalgalar sürekli döver. Türkiye'nin biricik muz bahçeleri burada bulunur.

Sayısız kumsallan ve koylanyle güney, nefis bir kıyı şerididir. Batı ucunda çok güzel bir şehir olan Antalya yer alır. Dağlarla çevrili geniş ve mavi bir koyun ortasındadır.

Daha çok Roma Kalıntıları görülür. Daha doğuda Alanya ve kayaların içinde yükselen, Selçuk sultanlarının kışlık saray olarak kullandıkları Alanya kalesi vardır. Alanya ile Antalya arasında, Aspendos'ta, çok iyi durumda korunmuş bir • açıkhava tiyatrosu bulunur. G.E. Bean, "Türkiye'nin Güney Kıyısı" adlı kitabında Aspendos için, "Dünyanın herhangi bir köşesinde, en iyi biçimde korunmuş klasik tiyatro" demiştir. Antalya'nın ardındaki tepeler üzerinde Termoessos kalıntıları yükselir. Burası eskiden büyük bir şehirdi. Türkiye'ye gidenlerin görebilecekleri en güzel tarihsel kalıntıların başında yer alır. Çocukları belki ilgilendirir diye söylüyorum, asıl adı Myra'lı aziz Nikola olan Santa Claus (Noel Baba)'nm mezarı da buradadır.

*

ŞlMDİ yine Adana'ya dönüp tam ters yönde, Amanos dağlarına doğru ilerleyerek, Türkiye'nin bütünüyle farklı bir bölgesine varalım: Güneydoğu Anadolu'ya. Eski Urfa ve Diyarbakır şehirlerinde hâlâ Roma yönetiminin izleri görülebilir. İki şehir de Perslere karşı savaşlarda Roma İm paratorluğu'nun sımr boylarıydı. Bölge, batı ve güney kıyılarında son derece farklı bir görünüştedir. Burada Yunan uygarlığının izlerine rastlanmaz, bunun yerine Asurlular, Urartular gibi eski ve gizemli kavimlerin varlığı sezinlenir. Bölgedeki şehirlerin hemen hepsinin karışık birer hikâyesi • .ardır. Yine aynı bölgede ilginç dinlerin artıkları yaşar: Her yerden ve her işten ellerini eteklerini çekmiş Yahudi ve Hıristiyan azınlıkları halinde. Yüzyıllarca önce dinlerinin ana .• apışından kopmuşlar, çevreleri Müslümanlarla kuşatılmış olarak, zaman zaman kıyıma uğrayarak, yaşamlarım sürdürmüşlerdir.

Süryanîler, bunların bir örneğidir. 451 yılında İsa'nın ikili hayatını reddederek Hıristiyanlıktan ayrılmışlardır. Süryaniler, İsa'nın kişiliğinde tanrısal ve insanî özelliklerin kaynaşıp birleştiğine inanırlar. Süryanî rahipleriyle bu konuda ilginç konuşmalar yapılabilir (fakatdil bakımından anlaşılabilirse; çünkü, rahipler yalnız Türkçe, Arapça ve Süryanîce bilirler). Süryanîlerin Mardin'den on kilometre kadar uzakta, Deyri Zaferan adlı manastırları gerçekten çok güzeldir. Kayalıklar içinde yapılmış olup üç yanlı kapalı, yalnız Suriye ovasına bakan güney yüzü açıktır.

Manastır, aslında Süryanî patriğinin yeridir, ama patrik halen Şam'dadır. 1965 yılında, bir gece, bu manastırda kaldım. Rahipler özellikle, kendi dinlerinden bir konuk ağırladıkları için, son derece memnundular. Modern dünya ile ilişkileri çok azdı. Çok sıkı bir perhizleri var. Et, yumurta, tereyağı, süt ya da peynir yemezler, yalnız ekmek, pirinç ve meyveyle beslenirler. Günde 200 defa secde eder, 150 dua okurlar.

Bütün bu bölge, eskiden çeşitli Hıristiyan tarikatlarının kaynağıydı (özellikle Süryanîlerin ve Nesturîlerin). Gibbon, alaycı bir tavırla bunlardan söz etmiştir. Ünlü tarihçi, Süryanîler üzerine şunları yazarken doğrusu pek insaflı davranmamıştır:

"Süryanîlerin batıl inançları çok daha kısıtlı, bağırsaklarının kıvrımları daha kabarık ve doktorları da (saçmalıklarının derecesinden ölçtüğüm kadanyle), mantığın çevresinden çok daha uzakta."

Bölgedeki ilginç dinî tarikatlardan biri de, Yezidîler'dir. Yani, hem Tanrı'ya, hem de Şeytan'a tapanlar. Yezidîlerin çoğu, Kuzey Irak'ta yaşar; ama, Türkiye'de de biraz Yezidî

vardır. Vaftiz ve kutsal şarap içmek gibi bazı Hıristiyan törenlerini uyguladıkları söylenir. Yezidî çocukları hem Tan n'yâ, hem de Şeytan'a adanır. Birtakım garip inançları daha vardır: Yapraklan arasında Şeytan'ın saklandığına inandıkları için, hiç lahana yemezler. Mavi renkten nefret ederler. Söylendiğine göre, bir Yezidinin çevresinde bir daire çizecek olursanız, bunun dışına çıkmaya asla cüret edemezmiş. Kendisini kurtarıncaya kadar, öylece durup uslu uslu bekletmiş.

Türkiye'de bulunduğum sırada güneydoğu Anadolu'da polis tarafından izlenen iki Yezidî suçlu vardı. Türk gazetelerinin yazdıklanna göre polis kaçakların bulunduğu yerin çevresine tebeşirle bir daire çizmeyi başarmış, soma ikisini de büyük bir kolaylıkla ele geçirmiş. Osmanlılar zamanında kalabalık hapishanelerde de aynı şeyin yapıldığı, Yezidî mahkûmları dışan çıkartıp çevrelerine bir daire çizdikleri ve yer bulununcaya kadar orada bıraktıkları anlatılır. Herodot gibi ben de, 'saflar inansın' diye anlatıyorum.

GAZİANTEP, güneydoğu bölgesinde karşınıza çıkan ilk şehirdir. Asıl adı Antep'ken, 1921'de Fransız işgal kuvvetlerine karşı kahramanca savaştığı için "Gazi" unvanını almıştır. Canlı, çalışkan, gösterişli bir şehirdir. Sokaklarda ustalar durmadan bakır döverler. Fıstığı da ünlüdür. Orta Doğu'ya yapılan koyun ve esrar kaçakçılığının merkezîdir. Bir zamanlar teneke içine konan esrar, Fırat nehrine bırakılıp karşıya ulaştırılırdı. Bazen de sınırda, çocuklar kâğıttan uçaklarla esran Suriye'ye atarlardı.

Gaziantep'i, 1966 yılında yaptığım ve şehrin tanınmış avukatianndan Bay Orhan Barlas'ın gösterdiği Konukseverlikle renklenen gezxnedeniyle özellikle hatırlayacağım.

Romalıların Edessa dediği bugünkü adiyle Urfa da, eski ve ilginç bir şehir. Hazreti İbrahim'in bu çevrede bir mağarada dünyaya geldiği anlatılır. Efsaneye göre, delikanlılık çağında Asurlulann putlarına inanmayı reddeden İbrahim'i, Asur kralı Nemrud kaleden mancınıkla aşağıdaki ovada yakılan bir ateşin içine atılma cezasma çarptırmıştır. Fakat, İbrahim ateşe atıldıktan sonra bir mucize olmuş, alevler su haline dönüşmüş ve düştüğü yerde balıklar üremiştir.

Söylendiğine göre, Urfa'nm kutsal bilinen ve çok turist çeken balığının kökü, bu efsanedir. Birkaç kuruşla bu balıklara siz de yem atabilirsiniz. Balıklar, kutsal sayıldığı için, asla tutulmaz, bu nedenle her yıl sayılan daha da artmaktadır. Hayatımda gördüğüm en çirkin, en obur yaratıklar bunlardı ve havuzun içi kaynıyordu. Yiyecek bir şey attığınız zaman, balıklar kapmak için üzerine atılıyor ve sular kaynaşıyordu. Bu suya düşmek, dehşet verici bir şey olmalıydı. Düşseydim, her halde beni de parça parça edip yerlerdi: Tıpkı şu Güney Amerika'nın insanı birkaç saniye içinde iskelet halinde bırakan yırtıcı piranhalar gibi.

Urfa'da görülecek şeyler arasında, bir de "Kızıl Kilise" dedikleri tapmak vardır. Efsaneye göre burada Hazreti İsa'ya ait olduğu söylenen bir mendil bulunmaktadır. Yüzyıllardan beri mendil, bu kilisede korunmuştur.

Türkiye'nin doğusundaki en güzel şehirlerden ikisi, Diyarbakır ve Van'dır. Romalılann Amida dedikleri Diyarbakır, Dicle üzerinde, yüksek bir tepeden kurulmuştur. Dünyanın en. güzel :surla çevrili şehirlerinden biridir. Siyah taştan olan surlan İ.S. IV yüzyılda Roma İmparatoru Konstan tius yaptırmıştır. Çeşitli çağlarda, yirmi iki çeşitli devlet ve halkın gelip geçtiği Diyarbakır (bunlar arasında Asurlular,

Urartulular, Medler, Persler, Makedonyalılar, Ermeniler, Romalılar, Bizanslılar, Moğollar, Türkler, Araplar, Selçuklular ve Osmanlılar da vardır), çok karışık bir tarihe sahiptir. Çoğu siyah taşlar üzerinde çeşitli yazıtlar bırakmışlardır. Diyarbakır'da, kemerli bir avluda çok güzel ve gelip geçmiş çeşitli ulusların eserlerini banhduan bir de müze vardır.

Fakat, bütün şehirler arasında en güzeli, denizden 180 metre yükseklikte ve aynı adı taşıyan büyük bir gölün kıyısında kurulmuş olan, İran sınırından 850 kilometre kadar uzaklıktaki Van'dır. Ermeniler bu şehir için, "Dünyada Van, öbür âlemde cennet" derler. Çünkü, yüzyıllarca burası, başkentleri olmuştur. Daha da önceleri Medlerin ve Perslerin elindeydi. Van kalesi üzerinde üç ayrı dilde bir yazıt vardır (Babil, Pers ve Med dillerinde). Yazıt, "üzerinde çeşitli diller konuşulan bölgelerin krallar kralı Serhas'a övgü" niteliğindedir. Bundan da önce Van, gizemli bir halk olan Urartu y lann başkentiydi. Bu devlet, Asurlularla aynı dönemde yar olmuştur. Urartulann Sami ya da Hint Avrupa ırklarından olmadıkları sanılmaktadır. Üzerlerine şimdiye kadar kesin bir bilgi edinilmemiştir.

Van'a, en iyi hava yoluyle gidilir. Böylece Van gölünün, karlı dağlar arasında turkuvaz bir taşı andıran gösterişli görünüşüyle birden karşı karşıya gelebilirsiniz. Bölgenin en önemli tarihsel eserlerinden biri de, kalesinden soma, Akta mar Ermeni kilisesidir. Kilise, göl üzerinde bir adadır. X. yüzyılda yapılmıştır. Duvarlarından üç boyutlu kuş, çeşitli hayvan ve İncil'den sahnelere ait kabartmalar vardır. Kilisenin çikolota kahverengisi tonundaki rengi, gölün maviliğiy le çarpıcı bir karşıtlık oluşturur.

Van'ın 1400 kilometre kadar kuzeyinde, Türkiye, İran

ve Sovyet Rusya sınırlarının birleştiği noktada, fakat bütünüyle Türkiye topraklan içinde, Ağrı dağı yükselir. 5165 metre yüksekliğindeki bu dağın tepesinde Nuh'un gemisinin kalmtılannı bulmak için Ağn'nm zirvesine çeşitli geziler düzenlemişlerdir. Kar tabakalan arasında yapılan çetin aramalara rağmen, hiç bir şeye rastlanamamıştır.

Ağrı dağı, öteden beri insanlan kendisine çeken, büyüleyici bir dağdır. Tırmanması kolay değildir ve şimdiye kadar çok cana mal olmuştur. İçinden Aras nehrinin geçtiği düz bir yaylanın orta yerinde, olanca yüceliğiyle yükselive rir. Swinburn'ün şu mısralanndaki gibi, Aras yorgun yorgun Hazar'a akar:

"En yorgun nehir bile
Denizde güvenliği bulmak için biryere doğru akar."

Nehir açısından, elbette Hazar'a ulaşmak hiç bir denize ulaşmamaktan daha iyidir.

Ağrı o kadar yüksek, Sovyet sınınna o kadar egemen ve yakın bir yerdedir ki, sözde Nuh'un gemisini aramak için gelen Amerikan keşif kurullannın aslında CIA ajanlan oldukları bile ileri sürülmüştür.

Ağrı'nın batı yönünde, bir zamanlar İran'la Batı'nm bağlantısını sağlayan eski kervan yolu üzerinde, Bizanslılara, Türklere karşı ileri karakol görevi yapan Erzurum kalesi . yükselir. Aynı kale bugün de Türklerin Ruslara karşı ileri karakoludur. Erzurum, III. Ordunun merkezidir. Doğu'nun taçsız başkenti sayılır. Şehirde, denizden 1800 metre' yükseklikte, yüce bir dağın tepesinde kurulmuş bir de üniversi

te vardır. Kışlar çok sert geçer. Çok defa üniversite öğrenci yurduna kurtların indiği görülür. • • •

. Erzurum'dan Zigana geçidi üzerinden Karadeniz kıyısındaki Trabzon şehrine geçilebilir. Trabzon da ilginç ve es ki bir şehirdir. Çevresindeki dağların doğal koruyuculuğu altında, İstanbul'un fethinden sonra sekiz yıl daha Yunan kültürünün barınağı olmuştur. Bütün Anadolu, Türklerce İs tilâ edildikten sonra bile Trabzon direnmesi sürdürmüştür. Ayasöfya kilisesindeki çok güzel mozaikleri, son yıllarda İngiliz Bizantoiogları ortaya çıkarmıştır. Erzurum'dan kal Karak doğru batıya, Sivas ve Ankara'ya gidilebilir. Bu yol, yeni Türk tarihi bakımından son derece önemlidir. 1919'da Mustafa Kemal'in İstiklâl Savaşı için aştığı yol, budur.

Yolculuk, tipik bir Anadolu yaylası görüntüsü içinde geçer: Güneşin altında kavrulmuş, geniş yaylalar, düz damlı, kerpiç evlerden oluşan seyrek köy ve kasabalar. En yayam ağaç, kavaktır. Yaz güneşinin altında masmavi bir elbise gibi gökyüzüne yükselir. Daha soma Atatürk'ün elli yaşma basan başkenti Ankara'ya varılır. Şehre yaklaşmak, insanı şaşırtmaya yeter; çünkü, hiç beklenmedik bir görünümle Karşılaşılır: Köşeyi döner dönmez, bir şehirle burun buruna geliverirsiniz.

Ankara önemli bir arkeoloji merkezidir. Müzesinde en az sekiz uygarlığın eserleri bulunur: Neolitik çağ. Tunç devri, Flittiler, Frigyalılar, Urartu uygarlığı, Pers, Yunan ve Roma uygarlıkları. Hititler zamanından beri Ankara, bir müstahkem mevki sayılmıştır. Anadolü'nun.Pers egemenliği alımda bulunduğu çağda, Ankara çok önemli bir yerdi. Çün kü, Pers krallarının Sus şehrinden Sarfa kadar uzanan yolları buradan geçiyordu. Roma uygarlığına ait Avgustus tapı

nağı, hamamlar bulunur. Ankara kalesi, Timurlenk'in ordularına bile direnmiştir. Fakat, Timurlenk, 1402'de Osmanlı padişahı Yıldırım Beyazıt'ı Ankara dışında bir savaşta yenilgiye uğratmıştır. Bu yenilgi, Türklerin İstanbul'u fethetmelerini 51 yıl geciktirmiştir. Modern yapılan arasında ise en güzeli, Atatürk'ün Anıtkabir'idir. Parthenon kadar Türkiye'de ünü vardır.

Ankara, İstanbul'la karşılaştınlırsa, belki o kadar güzel sayılmaz, ama, Türklerin yeni başkentinin de kendine özgü güzelliği vardır: Güneşin, boz toprak renginin ve uçsuz bucaksız genişliklerinin güzelliği. Eğri büğrü, karamsar, sinsi eski başkentin yerine, dümdüz, iyimser, ondan bütünüyle farklı bir beldedir. Hızla genişlemektedir üstelik: Evler, apartmanlar, oteller, mantar gibi bitmektedir yerden. Nüfusu bir milyonu aşmıştır. Ankara'nın en güzel iki mevsimi, ilk bahar ve sonbahardır. Bazen aralık ayında bile havalar sıcak geçer. Ankara geceleri, hele İngiltere Büyükelçiliği'yle Cumhurbaşkanlığı köşkünün bulunduğu güneydeki tepeden bakıldığı zaman, çok güzeldir.

Strabo'nun, "Dünyanın en güzel şehri" dediği İzmir'den pek az söz ettim. Oysa, Homeros'tan Atatürk'e kadar birçok ünlü ad buradan gelip geçmiştir. Homeros'un İzmir'de yaşadığı söylenir ve size, ünlü destanını yazdığı yeri gösteren bile çıkabilir. Eski ünlü geçmişine gönülmüş yaşayan İzmir, büyüleyici bir şehirdir. Nefis iklimi, olağanüstü güzelliği olan çevresindeki kolayca ulaşılabilen eski çağ uygarlıktan şehirleriyle, gerçekten çok hoştur. Türk turizminin merkezlerinden biri sayılır.

İzmir'de büyük bir liman şehrinin bütün özelliklerini bulabilirsiniz; koca koca gemiler nhtıma yanaşıp tütün, ku

ru incir, üzüm, pamuk ve bölgenin öbür ürünlerini yükler. Yollarında durmadan at arabaları gelip geçer. İzmirde, Kor donboyu'nda bir ilkbahar günü dolaşıp at pisliği, tütün ve deniz kokan havayı ciğerlerinize çekmek kadar güzel bir şey olamaz. Fakat, imbat eserse, buna bir de lâğım kokusu karışır, Ege'nin iç bölgeleri, daha iyi hayat koşulları bulmak için batıya akın eden köylülerin istilâsına uğramıştır. Kim bilir, belki de atalarının içgüdüsü, uygarlığın ancak deniz kıyısında bulunacağı inancını depreştirmektedir. Bölgede bir tek şehir, İzmir'i gölgeleyebilir; bunun hangisi olduğunu tahmin edersiniz.

ESKİ BİZANS, eski Konstantinopl ya da bugünkü İstanbul üzerine çok şeyler yazılmıştır. 2700 yıllık geçmişi olan bir şehir için daha ne söylenebilir ki, diye düşünülebilir: Fakat, buna rağmen Türkiye üzerine yazılan bir kitapta, İstanbul'dan söz etmemek yakışık almaz. Hazinelerle dolu bu görkemli şehir için bir şeyler söylerken, özentili bir rapsodi ile turist kılavuzu gibi konuşmak arasında doğru yolu bulmak çok zordur. Alaycı Gibbon bile, "Gerileme ve Dü şüş"te zaman zaman coşmaktan kendini alamamıştır.

Gibbon'un, 1453'te başkentlerini Türklere kaptıran Bizanslıların sersemlikleri ve şehrin düşmesinden biraz önce, Papa'nm tacı yerine, Muhammet'in sarığmı tercih ettiğini söyleyenleri anlatmasının hiç gereği yoktu.

İstanbul çok büyük bir şehirdir. Fakat, şehrin ortasında gözünüzü bağlayıp kluağmızı tıkasalar, hiç de böyle olduğunu sanmazsınız. Ne bir büyük ana caddesi, ne de büyük bir alanı vardır. Modern yapılardan, belirli bir biçimden, plan ya da modern şehircilik kavramından da yoksundur. İlk

bakışta, Haliç çevresindeki tepelere yayılmış binlerce kargacık burgacık yoldan, gecekondulardan, çirkin klakson seslerinden ve hiçbir trafik kuralına kulak asmayan, daracık yollarda trafiği büsbütün Arap saçma döndüren yayalardan oluştuğunu sanabilirsiniz. Böylesine bir kargaşalık içine düşen biri, sanırım hemen, "Çabuk beni buradan kurtarın!" diye bağıracaktır.

Yine, denizi gördükten soma, herşey birden değişecektir. İstanbul, şehirden de ileride, bir deniz ülkesidir. Venedik'in denizle âdeta evli olduğu bilinir; aynı örneği izlersek, İstanbul'un denizle daha sıkı ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu ilişki, kan koca ilişkilerinden de öte, bir vücut ve ruh birliğidir. Şehir, Boğaz, Marmara ve Haliç üçlüsünün kıyılarında yayılmıştır. Bu üç kıyı boyunca uzanıp.gider. Bu yüzden de deniz, şehrin kıyısı değil, âdeta merkezi olmuştur. 30 kilometre uzunluğundaki Boğaz, bir ana caddeden farksızdır. Üzerinden transatlantiklerin, tankerlerin, iki kıyı arasında her gün çeyrek milyon insanı taşıyan şehir hatlan vapurlannın gelip geçtiği, tuzlu sudan bir yol.

Boğazla Marmara'nın birleştiği yerde, Anadolu yakasında, Üsküdar vardır: Belediye smirlan içinde, modern şehrin bir parçası. Her gün on binlerce insan, Üsküdar ve Kadıköy'den Avrupa yakasına işe iner. Belki de dünyada halkın bir kıtada olup Öbüründe çalışmaya gittiği tek şehir İstanbul'dur. Üsküdar'da, Florence Nightingale'in Kınm Savaşı sırasında yaralıları tedavi ettiği Selimiye kışlası bulunur. Kışla o kadar büyüktür ki, aynı yerde on sekiz ay askerlik yapan iki kardeşin birbirlerini göremedikleri bile anlatılır.

Kışladan şehrin camileri, kubbeleri, kuleleri ve sarayla n ile Haliç kıyısındaki tepelere dağılan nefis bir manzarası

edilebilir. Tepelerin eteğinde Marmara, mavi sularıyla ritzya doğru uzanır. Marmara, küçük, fakat bazen yaman • malara sahne olan bir Türk iç denizidir. Güneyde, on iki iieride, Marmara denizinin boşluğunu Adalar doldurur.

Bu noktadan başlayan Boğaz da, çok çekici bir su geçi :;cır. Dardır. Birçok yerleri geniş bir nehirden daha enli de lir. Kıyılarını güzel villalar ve yalılar süsler. Osmanlı Sa üyeleri bir zamanlar bu yalılarda sefa sürüp kayık gezintilerine çıkardı. Boğaz düz değil, dolambaçlıdır. Bir yaz rimi mavi sularının seyrine dalıp bir an için kendinizi Maggiore ya da Como gölünün kıyısında sanabilirsiniz. Fakat, : _ hayal, burnunuzun dibinden bir Rus tankeri geçinceye kadar sürebilir.

Boğaz'da akıntı çoktur; bazı yerlerinde yedi sekiz deniz milini bulur. Buna "şeytan akıntısı" denir. Akıntı, genellikle Karadeniz'den Marmara'ya doğrudur; fakat, bir de altm *ian* tuzlu Akdeniz suyunun Karadeniz'e geçişinden doğan, ters akıntı vardır. Bu nedenle Boğaz'da yüzmek ve kürek :ekmek, rastlantılara kalmıştır. Yüzenler bazen ters akıntıya »tapılıp açığa sürüklenir. Anî akıntı değişikliği nedeniyle, 3oğaz'a giren yabancı gemiler kılavuz kaptan almak zorunla kalırlar.

İstanbul coğrafi bakımdan bir kavşak noktasında olduğu, Akdeniz, Balkanlar ve Anadolu iklimlerinin etkisinde kaldığı, Rus ve Sibirya steplerine yakınlığı nedeniyle, yaman esen rüzgârlanyla da tanınır. İstanbul'da dokuz çeşite yalan rüzgâr eser. Hepsinin ayrı bir adı vardır: Poyraz, yıldız, karayel„meltem, keşişleme gibi.

Fakat en kötüsü, güneybatıdan gelen ve insanın dermanını kesen lodos rüzgârıdır. Bazen lodos o kadar şiddetli

eser ki, ağaçlan yerinden söküp Marmara'da deniz trafiğini altüst eder. Pek çok kimse lodostan hiç hoşlanmaz ve bu yelin sinirleri gerginleştirdiğine, cinayetleri bile artırdığına inanırlar.

İstanbul'un kesinlikle görülecek en önemli yapısı, Aya *sofya* müzesidir. VI yüzyılda Bizans İmparatoru Justini aıvus, on bin kişi çalıştırarak yaptırmıştır. Süslenmesi için Anadolu'daki bütün kiliselerin soyulup soğana çevrildiği anlatılır. Justinianus'un sırtında keten bir elbiseyle her gün ça lışmalan izlediği de söylenmektedir. Yapımı tamamlandıktan soma, İmparator elini havaya kaldırarak, "Ey Hazreti Süleyman! İste şimdi seni de yaya bıraktım!" diye bağırmıştır.

Atatürk, gerek Gelibolu'da, gerekse daha başka yerlerde İstanbul'un Türk olarak kalması için en çok uğraşan biri olduğu halde, başkentini Anadolu'nun bağrmdaki Ankara'ya taşımıştır. Buna rağmen, İstanbul hâlâ her sınıftan Türk için bir mıknatıs gibidir. Bu çekiciliği, yalnız en büyük ve ünlü şehirleri olduğundan değil, belki de farkında bile olmadan Batı uygarlığıyla bağlantılanm sağlayan merkez oluşundan ileri gelmktedir. Gerçekten de Sultanlar, İstanbul'u fethetmekle Konstantin'in halefi olmuşlar, Türkler, ister istemez Roma împaratorluğu'nun mirasına konmuşlardır. Bu bakımdan kendilerini birer taklitçi olarak değil, Roma ve Yunan uygarlıklannm vârisi olarak gönnektedirler. Helenizm dostlan buna bıyık altından gülebilirler; ama, pek çok Türk, gerçekten ve içtenlikle buna inanmaktadır.

Bugün İstanbul nedir? Her şey bu şehirde bir araya gelmiştir: Geçmiş ve bugün, güzellik ve çirkinlikler, hazineler ve yoksulluk. Eski eserlerin çevresinde ve içinde, modern

bir şehrin yaşantısı filizlenmektedir: Vapurlardan, otobüslerden, dolmuşlardan dışarı taşan, Boğaz'daki, Anadolu kıyısındaki, Haliç'teki garip adlı semtlere giden gelen insan selleri. Hızla artan nüfusu (3 milyon), dar, eğri büğrü sokakları, hiçbir şey umursamayan yayaları, Arap saçından farksız trafiği, ağzma kadar dolu vapurları, iflâs etmiş durumdaki Belediyesi ile şehir gerçekten ciddî sorunlarla karşı karşıyadır. 1973'te yeni Boğaz köprüsü tamamlandığı zaman, belki bu sorunların bazdan çözümlenebilir; fakat, bu arada köprünün, durumu büsbütün aksatacağını ileri sürenler de vardır.

İstanbul'u 1954'te vefat eden en yetenekli Türk yazarlarından Sait Faik çok iyi anlatmıştır. İçlerinden bazılan gerçek birer sanat şaheseri olan bu hikâyelerin hâlâ İngiliz ceye çevrilmemiş olması, utanç verici bir şeydir. Bu eski deniz şehrinin gündelik yaşantısının tadını, bu hikâyeler her şeyden çok daha iyi yansıtmaktadn.

16

BİZANS VE ERMENİSTAN

BAZI SORUNLAR, sürekli bir biçimde, Türklerin Anadolu'yu istilâ etmeleriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bundan söz etmemek belki daha iyi olur; çünkü, Türkler bu konuda çok duyarlıdu. Ama, tarihsel gerçekleri karıştıran ve Türkler üzerine önyargılarımızı renklendiren, yine onların da Batı dünyası üzerine görüşlerini saptayan, budur.

Özellikle Kürtlerden ve Ermenilerden söz ediyorum elbette. Uzun süre Doğu Anadolu'da dolaşan biri, bu iki halkın varlığını ya da bir zamanlar var olduğunu hissetmeden yapamaz. Öte yandan, İstanbul'un da uzun bir süre Bizans'ın başkenti olarak hâlâ Yunan havası taşıyan yanlan olduğu açıkça bellidir. Yine, Doğu Hıristiyan kilisesinin en büyük ruhanî önderinin, İstanbul Patriği'nin, bir Müslüman şehrinde bulunması, hatta Patrik'in Türk uyruklu oluşu da, garip bir anormalliktir.

Rumlan, Kürtleri ve Ermenileri, yalnızca Türk devletinin içinde yaşayan azınlıklar olarak aynı kaba koymuyorum. Asıl niyetinm, Türkiye içindeki havayı yansıtmak, Türkleri dış dünya, özellikle de Batı dünyasıyla ilişkilerinde etkile

yen neden ve tutkuları göstermektir. Bu sorunlar üzerinde bir şeyler yazmak çok nazik bir iştir ve kesinlikle, bazı Türkleri iyice kızdıracağım; hatta bunu yapacağım için bazı dostlarım bile belki bana kırılacak; ama, açık ve objektif olmak isteyen biri, bu sorunlardan söz etmeli, modern dünyada Türklerin sorunlarını, bütün yönleriyle yansıtmalıdır.

Türkiyedeki güçlü Batılılaşma akımına rağmen, Türkler hâlâ Batı'dan çekinmekte, Batılıların niyetlerinden bilin çaltılarmda sakladıkları bir kuşku duymaktadırlar. Bunun haklı tarihsel nedenleri vardır. Osmanlı İmparatorluğu, varlığının son iki yüzyıl kadannı savunmada geçirmiştir. Batı dünyası daha 1918'de, 1453'ün öcünü almaya, İstanbul'u geri koparmaya kalkışmıştır. Anadolu dokuz yüzyıldan beri Türk vatam olduğu halde, daha elli yıl önce Yunanlılar (İngilizlerin ve Batılı bazı Yunan taraftarlarının da desteği ile) bu vatanın büyük bir bölümünü işgal etmişler; ancak, yıpratıcı ve kanlı bir savaştan soma, bu hareket önlenebilmiştir. Öbür Batılı güçler, Fransızlar ve İtalyanlar, Anadolu'nun parçalanmasında paylarını kapmaya kalkışmışlardır.

İstanbul'u ve Anadolu'nun bazı bölümlerini Türklerden koparmak için yakında yeniden bir teşebbüse girişileceğine dair şimdilik bir belirti yoktur; ama, elli yıl, bir ulusun tarihinde hiç de uzun bir zaman değildir ve bu yüzden Türkler, Batılılardan çekinmekte haklıdırlar. Bu çekingenlik ka ;ımlmaz bir sonuçtur. Türkler Kıbrıs sorununa da bu gözle bakmışlardır, hâlâ da öyle bakmaktadırlar. Hatta bu iş, bir adada küçük bir kara parçasına sahip olma isteğinden de ileridir. Asıl çekindikleri, Avrupa'nın destekleyeceği bir Yunan genişleme siyasetidir. Türkler, Avrupa'nın Yunanlıları daima kendilerine tercih edeceklerini sezmektedir. Fırsat

çıktığı zaman da, tarih boyunca Türklere kaptırdıkları toprakları geri almaya kalkışacaklardır. Kıbrıslı Yunanlıların önderi Piskopos Makarios'un papaz oluşu, Türklere Bizans kilisesinin dolaplarını hatırlattığı için, işi büsbütün ciddîleş tiriyor.

Bu böyle olunca, İstanbul'da Patrikhane'nin varlığı, sürekli bir çlbanbaşı olmaktadır. Atatürk'ün cephede kazandığı zaferlerin kâğıt üzerine geçirilmesi demek olan 1923 Lozan konferansı sırasında, Türk kurulu, Patrikhane'nin İstanbul'dan çıkartılması konusunda bir teşebbüste bulunmuştu; fakat, bu fikir Lord Curzon ve Yunan önderi Venizelos tarafından şiddetle reddedilince vazgeçilmişti/Türkler en sonunda Patrikhane'nin. geleneksel yerinde kalmasına razı oldular. Buna karşılık, her türlü iktidar isteklerinden vazgeçmesi, yalnızca ruhanî sorunlarla ilgilenmesi şartını koştular. Yine de Patrikhane, bugün hâlâ Türkiye içinde belirli bir hukukî statüye sahip değildir. Lozan'da Türk kurulu başkanı olan İnönü'nün verdiği sözlere dayanmaktadır.

"Ruhanî görevler" deyimini tanımlamak çok güç olduğu için, Patrikhane üyeleri çok zor durumlarla karşı karşıya kalmış, özellikle Türkiye ile Yunanistan'ın aralarının gerginleştiği ya da Kıbrıs anlaşmazlığının aşırı bir evreye girdiği zamanlarda, durumu bütüne kritikleşmiştir. Türkler, Pat rikhane'ye genellikle, belki. de.zorunlu olarak bir beşinci kol, bir "casus yuvası", Hellenizmin canlandırılması hedefini güden bir Truva; atı gözüyle bakmakta, İstanbul'un geri alınması hülyasının, Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kuruluşunun,ileri ucu,olarak.görmektedir. Elbette, bütün bunlar dayanıksız iddialardır. Çünkü, hiç kimse Patrikhane'nin içine girememiş, vgerçek uğraşısının ne olduğunu inceleme

mistir. Aslında, ruhanî sorunlarda bile Patrikhane gerçek bir iktidardan yoksundur. Bunda, Yunan Ortodoks kilisesinin garip kuruluşu ve Moskova Patrikhanesi'nin entrikaları da etkili olmaktadır.

Patrikhane, Türkiye içinde sık sık halkın öfkesine sebep olmakta, bunalımlar sırasında yurt dışına çıkartılmakla tehdit edilmektedir; ama, şimdiye kadar hiç bir Türk hükümeti, Lozan'dan beri Patrikhane'nin yurt dışına çıkartılması konusunda ciddî bir teşebbüste bulunmamıştır. Benim görüşüme göre, Türklerin böyle bir davranışta bulunmalarına da gerek yoktur ve bu davranış onlara yakışmaz da. Patrikhane'nin Türkiye'de bulunması sık sık siyasal bunalımlara sebep olmakla birlikte, Türkiye'nin âdeta bir süsüdür. Ayrıca, Patrikhane, yapısı ve havasıyle tam bir Doğu kuruluşudur ve Türkiye'nin Yunanistan, Batı ve Hıristiyanlıkla tarihsel ilişkilerini sürdürmesi için bir köprü görevi yapmaktadır. Elbette, Türkler bu ilişkinin kesilmesinde yarar gördükleri sürece.

ERMENİLERE gelince, bu, bütünüyle farklı bir sorundur. Çünkü Ermenistan, Türkiye için bir hortlak, belki de bir iskeletten başka bir şey değildir. Eti budu çoktan atılmış bir vücuttur. Bir zamanlar Ermeni uygarlığının yayıldığı Van ile Ağrı arasındaki o çok güzel bölgede, bugün yalnızca geriye bir anı kalmıştır.

Ermeniler yetenekli ve kültürlü bir ırktı, hâlâ da öyledirler. Ticaret ve sanata yatkın, usta ve hayalleri geniş inşaatçı olurlar. Üstün meziyetlerinin de farkındadırlar. Bir de başkalarına ters düşen meziyetleri vardır. Ermenistan, dünyada Hristiyanlığı devlet dini olarak kabul eden ilk ülkedir.

Fakat, Ermeniler, Ermeni kilisesine birtakım özel değerler yakıştırarak, sözgelişi,, bizzat Hz. İsa tarafından kurulduğunu ileri sürerek, öbür Hıristiyan unsurları kızdırmışlardır. Yunan kilisesiyle de aralan açıktır. Yunanlılar ve Ermenilerin birbirlerini sevmeyişleri, en sonunda bütün Yakın Do ğu'nun ve Anadolu'nun Müslüman egemenliğine girmesinde büyük rol oynamıştır. Daha da sonralan Ermeniler, XIX, yüzyılın sonuyla XX, yüzyılın başlannda kıyıma uğradıkları zaman, Hristiyan kardeşlerinden hiç biri yardımlarına koşmak için parmağını bile oynatmamışım

Osmanlı .İmparatorluğu'nun son döneminde bir milyona yakın Ermeni öldürülmüş ya da Türkiye dışına, sürülmüştür. Bu hareket, Genç. Türklerin, diktatörlüğü dönemine rastlar. Genç Türklerin o sıralarda (1915) hedefleri, ülkede yaşayan iki milyon Ermeninin hepsini yok etmek ya da dışarı sürmekti. Bugün Ermenistan'dan geriye, Anadolu'daki küçük bir azınlık kalmıştır. Bütün bunlann üzerine etnik bir örtü çekilmiştir, (Ayrıca, İstanbul'da 50 bin kadar bir Ermeni azınlığı daha vardır. Bunlar Hıristiyan olmakla birlikte, Türk vatandaşıdır. Bir de Ermeni Patrikhanesi bulunmaktadır.)

. Dünyaya dağılmış olan Ermeniler (sayılan dört milyon kadardır) düzenli aralıklarla gösteriler yapıp Türkiye'nin doğusunda bir vatan isteğinde bulunurlar. (Bugün dünyada kalan tek Ermenistan, bu adı taşıyan Sovyet Cumhuriyetidir.) Bu hayallerini gerçekleştirme ihtimali son derece zayıftır. Düzenlenen gösteriler ise, dünyada Türk düşmanlığını körüklemekten başka, hiç bir işe yaramamakta, yalnız Türkleri tedirgin kılmaktadır.

Türkler, Ermenilerin kendilerine ihanet eden bir azınlık olduğu görüşündedirler. Türkiye'nin yenilgisi için düşmanla

işbirliği yapmışlar, Türkiye'nin düşmanlanyle entrikalara girmişler, Ruslarla anlaşıp ayrı bir Ermenistan devleti kurulması için uğraşmışlardır. Ülkelerine savaşta ihanet ettikleri, Türkiye'yi, ulusal bir tehlikeyle karşı karşıya bulunduğu sıradan sırtından vurdukları için, Ermeniler, ne kadar acı olursa olsun, kaderlerini hak etmişlerdir.

- 1915'ten önceki kırk yıl içinde Ermeniler, bir Hıristiyan azınlığı olarak Müslümanların arasında yaşamışlardı. Müttefiklerin Türkiye'ye karşı kazandıkları zafer üzerine de, pek çoğu hemen ve açıkça sevinç gösterilerine başlamıştır. Aub rey Herbert'in dediği gibi: "Türkiye'nin gelişmesi ve kalkınması için Ermenilerin önünde bir açık yol varken, Avrupa tarafından aldatılmışlar ve intihara sürüklenmişlerdir."

Herbert, Türklerden yanaydı; ama, bu dehşetli olaylara göz atılırken dikkate alınması gereken bir gerçeğe parmak basmıştır. İşin garibi, Osmanlılar zamanında Ermenilerin, İmparatorluğu oluşturan karışık uluslar arasmda, devlete en bağlı ve en güvenilen azınlık olarak tanınmalarıdır. Türkler Ermenileri, "sadık millet" diye bilirler.

Bu arada 'Ermeni sorununu yeniden söz konusu etmenin gereği var mı?' diye soranlar çıkabilir. Bu iskeleti tabutundan çıkarmanın yararı nedir? Olan olmuştur ve artık onarılması da mümkün değildir. Türkler üzerine yazılan kitapların çoğu, belirli nedenlerle, bu konuya hiç değinmezler.

Tarihsel önyargı sorununu da dikkate almamız gerekir. Böylece birçok milletler, öbürlerinden daha çok saldırıya uğramaktadm Ruslarca, çeşitli dönemlerde ve özellikle son yüzyılda Orta Asya'da girişilen temizlik hareketleri, Ermeni kıyımından daha farklı değildir. Ne var ki, Türkler, Haçlı Seferleri'nden beri Batı'nm düşmanı olarak tanındıkları

için, ikincisinin gürültüsü daha çok kopartılmıştır. Türklerin yaptığı her şey, Avrupalıların gözünde hemen bir vahşet biçimini almıştır; aynı marifet daha önce başkalarınca da yapılmış olsa bile. Tarih boyunca öteki uluslarca girişilen sayısız kıyım hareketleri çerçevesi içinde (yazık ki, bunların içinde biz de varız), Ermeni kıyrmımn uyandırdığı gürültüye, kökleri çok eskiye kadar dayanan Türk düşmanlığının doğurduğu önyargıları da göz önüne almak dürüstlük olur.

Türkler hiç bir zaman Ermenilerin kitle halinde yok edilmesi ve sürgüne gönderilmesine pişman olduklarını açıklamamışlarsa da, bence Türkiye Cumhuriyeti, Sultanlığı ve Halifeliği kaldırarak, Atatürk ve arkadaşları da "laiklik" ve "uygarlık" ilkelerini getirerek, buna yol açan rejime karşı çıkmışlar ve böylece olayı onaylamadıklarım ispatlamışlardır. Gerek Abdülhamit, gerekse Genç Türkler hareketi, Hnistiyan azınlığın bütünüyle yok edilmesini emretmekle, dini bir gözü dönmüştük örneği vermişlerdir. Bu tür gözü dönmüşlüğe Avrupa'da da, engizisyon ve karşı reform dönemlerinde rastlanmıştır. Atatürk, insanî heyecanların en tehlikelisi olan din boğnazlığım yok etmek istemiştir. Çünkü, bu bağnazlık türü, cinayet işleyenleri haklı gösterecek birçok nedenler yaratmaya yol açmaktadır.

Türkiye'de yeni hedef, laik ülkü olmuştur; bu, bir bakıma dinde hoşgörü demektir. Neyin doğru olduğunu yobaz bir imam, derviş ya da şeyh, hatta kutsal bir kitap bile değil, mantık ve vicdan söylemeliydi. Laiklik buydu. Uygarlık buydu, yeni Türklerin istediği de buydu. Bu yüzden de Türkiye'de, gericilik sözü bağnazlığın yeniden canlandırılması ve sürdürülmesi anlamına geldiği için hâlâ büyük bir tepki yaratmaktadır.

17

TÜRKLER NE KADAR BATILILAŞMIŞTIR?

TÜRKLER uzun uğraşılarının hangi noktasmdadırlar? Aslında iki yüzyıldan beri Türkler ağır ağır batılılaşmaktaydılar. Atatürk bu yönde onlara en büyük çabayı vermiştir. Bu konuda acaba ne derece ileri gidilmiştir? Türkler ne kadar Batılılaşmıştır? Atatürk'ün amacı gerçekleşmiş midir? Türkiye, artık Batı dünyasının bir parçasımıdır ve bir Türk, Avrupalı sayılabilir mi? Bu sorulara karşılık vermek mümkün müdür?

Aslında, Atatürk'ten önce de Batılılaşma çabalarını yürütenler olmuş, ama, hiç biri bu konuda pek ileri gidememiştir. Öncekiler İslâm dünyasında kaldıkları halde, Avrupa'ya yanaşmak istemişlerdir. Böyle bir şeyin gerçekleşmesi ise imkânsızdı. Atatürk, Türklerin gerçek anlamda Batılılaşmak için kendilerini İslâm dünyasından sıyırmaları gerektiğini anlayan ilk Türk önderidir. Dolayısıyle, mantıklı bir aşırılığa kaçarak, şimdiye kadar hiç bir İslâm ülkesinin başaramadığı şeyi yapmış, laik bir devlet kurmuştur. Böylece Türkiye'nin, Batı dünyasına giriş için ortamı hazırlanmışta. Acaba bu konuda ne derece başarılı olmuştur?

Aslında, Atatürk nutuklarında "Batılılaşmak"tan değil, daha çok "uygarlık"tan söz etmiştir. Pek çok kimse için bu aynı anlama geliyordu. Çünkü, yirminci yüzyılda bir tek uygarlık vardı, o da Batı uygarlığıydı. Elbette, Müslümanlar bunu reddediyor. İslâmiyetin bugün bile Batı uygarlığından daha. üstâsı o\ds\ğvxa& sî^racm^çaVsecdı. ÂşmM%\wiSrAaî ise İslâm dünyasının Batıdan çok üstün olduğu inaneındaydılar.

Kemalistlerin zihniyetinde "Batılılaşmak", uygarlıkla aynı anlama gelmiyordu pek. Çünkü, onlar İslâmiyetin Batı uygarlığına eşit olduğu inancında değillerdi. Ya da daha kesin konuşmak gerekirse, İslâmiyetin Türkleri uygarlığa götüreceği inancında değillerdi. Atatürk'ün hedefi, sık sık söylediği gibi, Türkleri "muasn medeniyet seviyesine" çıkartmaktı. Kendisi sağlığında bu cümleyi sık sık kullanmış tir. Bugün de onun izinden yürüyenler kullanmaktadır.

Birçok kimse de"Batılılaşma" deyiminin bir aldatmaca olduğunu ve Batı'yı körü körüne taklitten ileri gidemediğim ileri sürmektedir. Özellikle Türk solu, "Batılılaşma" sözcüğüne karşı çıkmakta, bunu Amerikan kapitalizmi ve burjuva sınıfının üstünlüğü ile birleştinnektedir.. Sola göre "uygarlık", şapka ve alfabe değiştirmekten daha başka bir şeydir. Uygarlık, köklü reformlar, sosyal adalet aşın sol için de, komünizm anlamına gelmektedir.

Buna rağmen Batılılaşma, Türkiye'nin bâlâ en önemli sorunudur. Çünkü, son,iki yüzydın, özellikle son elli yıhn başlıca uğraşısı, Türkiye'yi Avrupa'nın kültür, ve. teknik düzeyine yükseltmek olmuştur. Din üzerine bitmek bilmeyen tartışma ve" bölümlerin nedeni de budur. Çünküy Batılılaşma yanlısı olanların, zihninde, islâm. Doğu demektir. Batılılaşma da, İslâmiyetin halk üzerindeki etkisiyle ters orantılıdır.

Başka hiç bir İslâm ülkesi, bütünüyle Batı uygarlığına geçmek istememiştir. Bu yüzden türkiyede Batılılaşma ve uygarlığın ne demek olduğu konusunda bitmek bilmeyen bir tartışma sürer gider. İkisinin ne derece birbirlerine benzeyen şeyler olduğu, Türklerin hedefe erişmek için ne kadar yol aldıkları konuşulur.

Birkaç yıl önce İstanbul üniversitesi profesörlerinden biri, "Batılılaşmanın Neresindeyiz?" adlı küçük bir kitap yayınlamıştı. Kitap, bu konuda çok ileri gidilmediğini.ileri sürdüğü için büyük gürültülere yol açmıştı. Şapka ve harf devrimlerinin önemli olmadığını, asıl Batılılaşmanın daha derin bir anlam taşıdığını ileri sürüyordu. Bu kelimenin, Ba tı'nın bilimsel ve teknik anlayışını kapmakla ancak anlam kazanabileceğini söylemişti. Eski Yunan ve Roma geleneklerinin dışında kaldıkları, bunların ise Batı uygarlığının temeli olduklarını ileri sürmekte, Türklerin Batılılaşmalarının çok zor olduğunu belirtmekteydi, ancak, Batılı gibi düşünmekle Türklerin Batılılaşabileceklerini, bunu ise şimdiye kadar beceremediklerini yazıyordu.

Atatürk devrimlerinin ne derece yüzeyde kaldığı ve taklit niteliği taşıdığı, tartışılacak bir konudur. İnsanlara fes yerine şapka, şark elbiseleri yerine Avrupalı elbiseleri giydirmek, onları belki temelden değiştirmeye yetmeyebilir; ama, tahmin edildiğinden daha çok da etkili olabilir. Aslında, kılık çok önemli bir konudur ve giyenin, o topluluğun bir parçası sayılmasını zorunlu kılar. Bu, özellikle Türkler için doğrudur. Sözgelişi, fes, İslamiyeti temsil ederken, şapka daima Avrupa'yı temsil etmiştir. Eğer insan bir başka uygarlığa ayak uyduracaksa, o uygarlığın davranışlarını kapa caksa, kendisini bu uygarlığa benzetmesi gerekebilir.

Böylece, ortaya Türklerin kendilerini ne derece Avrupalı saydıkları sorunu ortaya çıkmaktadır. Bana kalırsa, bunun karşılığı şudur: Özellikle genç kuşaklar, beklenenden dana çok kendilerini Batılı saymaktadır. Türkiye'ye geçenlerde yaptığım bir yolculukta, Anadolu'nun'uzak bir kasabasında, genç bir Türk köylüsünün sözleri, beni pek etkiledi. Köy "kahvesinde bir kahve içip sohbet etmek için mola vermiştim. Söz, futboldan açıldı ve birkaç gün soma oynanacak olan İtalya   Brezilya dünya kupası karşılaşmasına dayandı. Futbolu pek seven köy delikanlısı, söz arasında:

"Bu maçta bizi İtalya temsil ediyor." dedi.

"Bizi temsil ediyor sözüyle neyi kastediyorsun?" diye sordum.

"Öyle ya," dedi, "İtalya Avrupa'yı temsil ettiğine göre, bizi de temsil ediyor demektir."

Bu sözü, aydın ve Batılılaşmış bir Türk söyleseydi, belki bu kadar ilginç sayılamazdı; ama, Anadolu bir köylüsünün ağzından çıkınca, çok çarpıcı oluyor.

*

BUGÜN pek çok kimse Atatürk'ün "gerçek Batılılaşma" için önce İslâm ve Doğu yapısını yıktığını; fakat, 57 yaşında ölünce, asıl amacını gerçekleştiremediğini ileri sürmektedir.

: Atatürk, Doğu'ya açılan pencereleri kapamış, Batı"ya yeni pencereler açmıştır, fakat, ölümünden soma, Doğu'ya bakan pencerelerin bazdan yeniden aralanmıştır. Buna kaşı lık, Batı'ya. açılan pencerelerin kapatıldığı da söylenemez. Türkler bugün birbirlerine bütünüyle karşıt iki loiltür içindedir. Somut bir örnek verelim: Shakespeare'in oyunlan ile ortaçağın ünlü İslâm şairi Mevlânâ Celâleddin i Rumî'nin

"Mesnevî."si, âdeta peşpeşe yayınlanmıştır. Mevlânâ'mn kitabı çok daha kolay satıldığına göre, Batılılaşma hareketinin ne derece ağır yürüdüğü anlaşılabilir. Öte yandan, bazı Türk aydın çevrelerinde Mark, Lenin ve Mao'nun eserleri, Mev lânâdan da hızlı ve çok satılmıştır.

Atatürk yeni yapılar yapılması içni belki "alanları temizlemiştir"; ama, Türkiye'yi Batılılaştırmak için ileri sürdüğü ilkelerden pek çoğuna.gereğince uyulmamıştır. Bunun iki örneği, heykel ve müzik alanlarında görülebilir. İslâmiyet, heykelleri put olarak niteleyip yasaklamıştır. Bugün Türkiye'de bütün uğraşılara rağmen çok az sayıda heykel vardır. Atatürk'ün hedefi, Avrupa'da olduğu gibi, her köşede tarihi canlandıran heykeller dikmekti. Ama, bugün kendisinin çoğu üniformalı ve başarısız heykellerinden başka bir eser pek görülmemektedir. Bazı heykellerinde ise Batı kılığı için ya da Yunanlıları ezerken temsil edilmiştir.

Afyonkarahisar'da, dünyanın hiç bir yerinde görmediğim kadar amansız bir heykele rastladım. Çıplak, kollarını havaya kaldırmış, süpermen vücutlu bir Türk, ayaklarının altma aldığı Yunanı ezmektedir. Yunanlı, yerlerde sürüklenmektedir. 1919'da bu bölgenin Yunan işgalinden en çok zarar gören yer olduğunu unutmamak gerekir.

Bugün Türkiye'nin birkaç köşesinde bazı heykeller daha vardır. Ankara Üniversitesi'nde, Mimar Sinan'ın kavuklu bir heykeli, İstanbul'da liberal reformcu Mithat Paşâ'nm Ayasofya yakınlarında, fesli ve gözlüklü heykeli gibi. Memleketin bazı köşelerinde de İnönü'nün pek az birkaç heykeli görülebilir. Birkaç yıl önce Atatürk'ün annesi "Zübeyde Ha nim'ıh, Ankara'nın âna caddelerinden birinde bir heykeli dikilmiştir.

Müzik alanında durum daha da zordur. Atatürk, en iyi müziğin klasik Batı müziği olduğu konusunda halkını uyarmıştır. Fakat, bunu kabul ettirmek de pek kolay olmamıştır. Yine de merkezi Ankara'da olan Cumhurbaşkanlığı Senfoni orkestrası, her yıl Erzurum ve Van gibi uzak illerde, yılda bir defa da olsa, Beethoven ve Mozart'tan eserler çalmaktadır. Konserler büyük bir kalabalık tarafından izleniyor. Ama, kalabalığm,klasik Batı müziği merakından çok, bu ıssız illerde yeni bir uğraşı ve eğlence bulduğu için konsere ilgi gösterdiği düşünülebilir. Fakat, yine de anlaşılır gibi değildir gösterilen ilgi.

Batı müziğinden gerçekten zevk alanların sayısı, hâlâ bir avuçtur. Türk vatandaşı genellikle radyosunun başına geçip, kendi müziğini dinlemeyi tercih eder. Umutsuz, bi çimsiz, tekrarlama halinde, karamsar bir müziktir bu; yada Türk folklorunu oluşturduğu anlaşılan hüzünlü aşk türküleri. Bu tür bir müzik çekici olabilirse de, insan dinleyince şarkılarda bir tevekkül havası hissetmektedir ki, bunun ilerlemeyle bağdaşan yönü yoktur.

..Klasik Türk müziğine gelince, bunu bizim anlayıp zevk almamız imkânsızdır. Oysa, Türk ruhu bu müzikte son derece iyi yansımaktadır.

BAZILARI, Atatürk'ün getirdiği değişikliklerin çok hızlı ve amansız olduğunu, halkta baş dönmesi yarattığını ve Türklerin bir türlü kendilerine gelemediğini, daha sonraki dinî tepkinin de, Türkleri yine eskisi gibi Doğululaştırdı ğım ileri sürmüşlerdir. Bu, doğru değildir. Son kırk yıl içinde Türkiye'deki Batılılaşma, kemanı anlamanın bütün güçlüğüne rağmen, gerçekten çok çarpıcıdır.

Elbette ki, her ülkenin Batılılaşmasının çeşitli yollan

vardır. Sanayileşme Batı'da başladığına göre, o da bir çeşit Batılılaşmadır. Turizm, oteller, iyi yollar, bankacılık düzeni, sendikalar, grev özgürlüğü ve parlamenter düzen de, hep Batılılaşma biçimleridir. Bu liste, alabildiğine uzatılabilir; bikiniden, mini etekten, erkeklerde uzun saçtan, esrar alışkanlığından, açık saçık dergilerden, mantıklılık, açık sözlülük, teknik ve Batılı düşünce tarzına kadar, her şey Batılılaşma sayılabilir. Öyleyse, yüzeysel Batılılaşma nerede biter, gerçek Batılılaşma nerede başlar?

Türkiye de bazı gerçek ve gözlenmesi ilginç Batılılaşma biçimleri vardır: Sözgelişi, Türk kadınlarının biçimi ve erkeklerin kadın güzelliği konusundaki zevkleri, Eskiden Türkiye'de şişman kadınlar beğenilirdi. Hatta Osmanlılar zamanında, "O kadar güzel kadın ki, kapıdan güç sığıyor," denirdi. Bugün bundan vazgeçilmiştir. Harem hayatından ve peçeden kurtulan Türk kadını, dışarıdaki hayata alışmıştır. Bugün spor ve bale bile yapmaktadır ki, eskiden bunlar birer tabuydu. İki kuşak arasında, kızların bacaklarında büyük bir değişiklik olmuştur. Hatta kadınların kollan bile,bana kalırsa, Doğululuktan sıynlmıştır.

Geçenlerde İstanbul'da yayımlanan yüksek satışlı gazetelerden Hürriyet'te, ilginç bir yazı dizisi çıktı. Türk kadınlarının vücut ölçülerinin inceldiği, dolayısıyle Avrupalı kadınlar için yapılan hazır elbiselerin artık onlara da uyduğu belirtilmiştir. Ben, Türkiye'de bulunduğum sırada kapıdan zor sığan hiç bir kadına rastlamadım. Türk erkeklerinin de bu tür kadınlardan hoşlandığını görmedim.

Türkiye gibi bir ülkede Batılılaşmanın ne derece ileri gittiğini anlamak için birtakım küçük, fakat önemli konulara göz atmak gerekir: Genç kızlann bacaklannın incelmesi, bağdaş kurup yere oturmak yerine koltuğa oturmak, alaf

ranga tuvaletler, tuvalet kâğıdı kullanılması gibi. Türkiye de bakkalların pek çoğu,*tuvalet kâğıtlarını hâlâ rafların en üst köşelerine yerleştirmektedir. Bu da, tuvalet kâğıdının ne kadar az satılan bir mal olduğunu gösterebilir. Hatta, bir tuvalet kâğıdı fabrikasının bir yılda iş hacminin ne kadar arttığını öğrenerek, Batılılaşmanın ne derece ileri gittiğini hesaplamak mümkündür.

Bir memlekette görülen develerin sayısı bile, bunu gösterebilir. Deve, bir Avrupa hayvanı olmadığından, yaşadığı ülkeye Doğu havası verir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Ankara'ya ilk gidişimde, at pazarında çok sayıda deve gördüğümü hatırlıyorum. Fakat, yeni yolların yapımından soma, develer gereksizleştiği için, bugün çevrede pek az sayıda deve görülmektedir.

Bunlar Batılılaşmanın küçük belirtileridir ve gerçekleştirilmesi çok daha kolaydu. Ama, kadercilik yerine mantığın, gerçekçilik merakının, önyargılara sapmadan hüküm vermenin, siyasal partilerin kişilere değil, belirli ilkelere bağlı olmasını gerektiren köklü ve derin bir Batılılaşmaya, hâlâ zorlukla rastlanmaktadır.

Burada, Atatürk'ün kendisinin Batılılaşma ile uygarlık arasında yaptığı ayrımı belirtmekte yarar var. Batılılaşmayı tanımlamak belki daha kolay dm çünkü bir olgudur. Batı'da, uygulamada ne yapıldığı ortadadır. Öteki ise bir görüş sorunudur. Alaturka tuvalet Batılılaşma değildir; ama,uygarlığa aykırı da sayılmaz.Hatta pek çok sağlık uzmanı, bunun daha temiz bir şey olduğunu ileri sürmektedir. Deve bir Batı hayvanı olmayabilirse de uygar bir hayvan olmadığı söylenebilir mi? Atatürk de Türkiye'de devrimlerini gerçekleştirirken, Türkiye ölçülerine göre uygarlığın ne anlama geldiğini açıkça biliyordu her halde. Genellikle cinsler arasındaki

ilişkilerden ve halkının kadınlara karşı davranışından yakınmaktaydı. Sorun, yalmzca bir ya da daha çok sayıda kadın almak değildi. Türklerin kadınlarına karşı besledikleri delice bir kıskançlık derecesindeki tutkuları ve namus anlayışlarıydı. Bu konuda bir durumla karşılaştıkları zaman, mahkemeye gitmek yerine, kadını öldürmeyi çok daha doğal buluyorlardı.

Bu kitabı yazdığım şehirde kendisiyle sık sık konuştuğum dükkân sahibi, aydın bir Türk, bir gün bana uygarlıktan ne anladığım söyleyerek, şunu anlatmıştı: "Kanma göz süzüyorsunuz. Ben de sizin kannıza göz süzüyorum. Dan! Dan!" Böyle diyerek de, ateş eden bir adamın taklidini yapmıştı. Adam doğru söylüyordu. Bu bölümü yazarken, önümde bir Türk gazetesinden alman bir kupür duruyor. Gündüz işinden evine gelen ve kansmı yatağında başka bir adamla yakalayan Türk işçisinin kaderinden söz eden bir kupür. Adam, kaptığı bir demir parçasiyle, ikisinin de'başını oracıkta eziveriyor. Soma da soğukkanlı bir biçimde polise gidip "Namusumu temizledim," diyerek teslim oluyor. Bu son derece tipik bir olay olup Türkiye'nin çeşitli yerlerinde sık sık rastlamr. Uygarlık, hakkını aramak için demir çubukla beyin ezmek değil, mahkemeye baş vurmaktır.

Türkiye'de uygarlık da, Batılılaşmak da, birden çok kadın almanın, başlık parası, kızlann satılması ve kan gütmenin yaygınlığıyle ölçülebilir. Bütün bu olaylar, Türkiye'nin hemen her yöresinde yavaş yavaş azalmaktadır. Kemalizmin ilkeleri, Batılılaşmanın tavandan tabana doğru yayılmasını öngörüyordu. Özellikle İsviçre Medenî kanunu, zamanla halkın alışkanlıklarını, hatta huyunu değiştirecekti.

Kemalizmin hâlâ gerçekleştirilmemiş olan hedefi, Türklerin tabiatlarını kanuna uygun olarak değiştirmeleriydi.

Yoksa kanun, Türk âdetlerine uydurulmayacaktı. Bir avukat arkadaşımın dediği gibi, İsviçre Medenî Kanunu en uzak Anadolu köyünde bile tam olarak uygulanabildiği zaman, Türkler Avrupalılaşmış sayılabilecekti. Ülkü budur; ama, daha bıf|fprtaya varılamamıştır.

Fakat, yine de karamsar bir tablo çizmek istemiyorum. Avrupa'dan Türkiye'ye gelenler, Türkleri sandıklarından daha çok Batılılaşmış bulmaktadu. Bu, biraz da geldiğiniz yere bağlıdır. Avrupa'dan gelince, camiler ve kapalı çarşılar, size, Doğu'ya yaklaştığınız duygusunu verebilir. Yine, İran'dan ya da Arap ülkelerinden Türkiye'ye giriş yaparsanız, Latin alfabesi ve Türklerin ciddî ve gururlu davranışları, Türkiye'yi Avrupa'nın bir giriş kapısı gibi tanınr. İran ve öbür Doğu ülkelerinde yaşayanlar bana sık sık Türkleri çok daha Avrupalı bulduklarını, çünkü bahşiş ve rüşvetin (Türkiye'de hiç yok demiyorum) öteki Doğu ülkelerinden daha az olduğunu söylemişlerdir. İran'da yaşayan pek çok kimse de, Türkleri yabancılarla ilişkilerinde çok daha açık sözlü ve dürüst bulduklarını ifade etmişlerdir. Birinci bölümde ifade ettiğimiz ırk etkeni ve bunun Türkleri Batı'yla karışmış bir soy olarak gösteren sonucu da, bunda etkili olmaktadır her halde.

Batılılaşma yolunda gerçekleştirilen en önemli devrimlerden biri de, 1928'de yapılan harf devrimidir. Böylece Türkler, Avrupa ile aynı alfabeyi kullanmaya başlamışlardır. Bu devrim, eski Osmanlı edebiyatının büyük bir bölümünü yeni yazıya çevirmeyi gerektirmiştir. Aslında bu, iki iş sayılır; çünkü, yalnız yazı biçimini değil, eski Osmanlı dilini de Türkçeye çevirmek zorunlu duruma gelmiştir. Osmanlı edebiyatı yavaş yavaş yeni harflere ve yeni dile çevrilmektedir; fakat, bu hiç de kolay bir iş değlidir. Bugün yaşı 40'tan kü

çük Türklerin kendi klasik edebiyatlarının yüzde 90'ıyle hiç bir ilişkileri olmamıştır.

Türk okullarında Latince ve eski Yunanca öğretmek için de teşebbüsler olmuş; fakat, bu konuda şimdiye kadar büyük bir başarı sağlanamamıştır. Çok daha kararlı Batılılaşma yanlıları, bu eğitimin Türkleri eski Yunan Roma uygarlığına çok daha yakınlaştıracağı görüşündedirler. Dolayısıyla, Lâtince ve eski Yunanca, Arapça ve Acemcenin yerini

0

almaktadır. Pek çok Türk öğretim üyesi, gerek Doğu ve gerekse Batı dillerinde, hem klasik, hem de modern dillerde çok başarılı olmuşlardır.

Bir başka sorun da, İslâmiyetin Türkler üzerinde ne derece "Doğulu" etkisi yarattığıdn. Bu etkinin çok geniş olduğu açıkça bellidir. İslâm sözcüğü bile, Allah'a her konuda boyun eğme demektir. "Müslüman kaderciliği"nin kaynağı buradadır. Türklerin, İslâmiyetten ayrı olarak, "Asyalılığın" verdiği kaderciliğe de boyun eğdikleri şüphesizdir. Öte yandan, son yirmi yılın liberal rejiminin bu kaderciliği yıkması her zaman mümkündür.

Türklerin "Doğulu" yanlarından biri de, bana kalırsa, ilkeler yerine kişilerle uğraşmaları, kişisel sevgi ve kinlerinin etkisinde kalmadan, soğukkanlı yargılara varamamalarıdır. Bunun altında, birkaç yıl içinde unutulması, vazgeçilmesi imkânsız olan düşünce tarzı saklıdır. Ama, kişisel görüşüme göre, bugünkü Türk gençleri bu konuda anne babalarından, büyükanhe ve büyükbabalarından çok daha ileridirler. Bu arada, Doğululuğun en büyük meziyeti olan aşın saygılılıklarını da yitirniemişlerdir. Kısacası, Batılılaşma, her gelen yeni kuşakta daha iyi duyulmaktadır.

Türklerin her tartışmasında ortaya atılan bir de göçebelik sorunu vardır. Finliler ve Macarlar gibi, öbür Turan soy

farında da bu sorun ortaya çıkar. Kesinlikle bu karışık bir sorundur. Ama, Türklerin Batılılaşmaları sorununda aydınlatıcı olabilir. Çünkü, belirli bir yere yerleşmiş toplumların tarımla uğraşması, Batılı halklarca önemli bir aşama olarak kabul edilir; buna karşılık belki de yanlış olarak göçebelik, uygarlığa aykırı olarak görülür. Asıl sorun, Türkler arasında var olan göçebelik duygusunun Batılılaşmaya engel olup olmayacağıdır.

Türklerin Orta Asya'da göçebe bir kavim olduğu üzerine çok şeyler yazılmış, göçebe kavimlerin kendilerine özgü niteliklerinin Türklerin ve öteki Turan boylarının içine nasıl işlediği konusunda fikirler ileri sürülmüştür. Bugün Türkiye'de gerçek anlamda pek az göçebe kalmıştır. Türkmenler ve Yörükler gibi. Bunlar yazın yüksek yaylalara göçerler, fakat kışın genellikle köylerinde kalırlar. Yörükler, kendilerine özgü giyinişleri ve dinleriyle, Türkler tarafından da pek sevilmeyen, gizemli bir topluluktur.

Bir de bütünüyle ekonomik nedenlere dayanan mevsim göçleri vardır. Sözgelişi, dağlıların, mevsiminde pamuk toplamak için Adana ovasına, inmeleri gibi. Bunlar köylerini boş bırakıp ovaya göçerler, kimse de köylerini soymaya tenezzül etmez. Yaşar Kemal, bu göçü, kitaplarında çok güzel anlatmıştır.

Modern Türk tarihçilerinin pek çoğu, Orta Asya'daki Türk boylarının Anadolu'ya gelmeden önce göçebe olmadıklarında diretmektedirler. Orhun yazıtlarında belirtildiği gibi, şehirlerde oturup ticaretle uğraştıklanhı ileri sürüyorlar. Bu yazıtlar, bugünkü Moğolistan'dadır. Buna rağmen, Türk boylarının çoğunun Anadolu'ya, gelmeden önce göçebe olduklarında kuşkumuz yoktur. Fakat, aradan geçen yüzyıllar boyunca ve öteki uluslarla da karışarak, yerleşmişler,

bugünkü vatanlarına konmuşlardır. Göçebe kavimlerin bir yere yerleşmelerinin zor olduğu bilinir. Ramsay'in de belirtr tiği gibi, "Göçebe bir kavmi bir tarımcı toplum durumuna getirmek çok zor bir iştir. Göçebe bir insanın hayatı, sürekli tatilde olmaya benzer. Koyun ve keçi sürülerine göz kulak olmak, ne çok çalışmayı gerektirir, ne de çok harcamayı... Oysa, göçebe bir boy için tarımla uğraşmak, son derece zor, bitmek bilmeyen ve sıkıcı bir iştir."

Anadolu'nun, ortaçağ tarihi üzerine söz sahibi otoriteler, ilk Türk sızmalarından soma iki türlü bir gelişme olduğunu düşünmektedirler, önce Türkler, şehirleşmiş bir hayatları olan yerli halkı göçebeliğe zorlamışlar, böylece Roma Bizans toplumunun sağlam yapısını temelinden yıkmayı ko laylaştnmışlardır. İyice zayıflattıktan soma da hepsini egemenlikleri altına almışlardır. Ardından, istilâcı göçebeler, uzun ve zor bir dönemden sonra, kendileri de şehirleşmişler, yüzyıllar boyunca buna iyice alışmışlardır. Bu nedenle, bugün Türkiye'de gerçek anlamda hiç bir göçebe kalmamıştır.

Anadolu çeşitli yönlerden geniş ve gizemli bir yerdir; uzun geçmişinde olup bitenleri, tarihçiler ancak yeni yeni aydınlatmaya başlamışlardır. XVI. ve XVTI. yüzyıllarda yarımadada karışık göçler olmuş, merkezî yönetime karşı halk" ayaklanmaları patlak vermiş, bazen yıllarca süren bir anarşi ortamı doğmuştur. Bunun anlamını bugün bile açıklamak mümkün olmamaktadır.

Türklerin ruhunda hâlâ eski göçebelik dönemlerinden kalma bir içgüdü olması mümkündür. İstanbul'a vardığım zaman, beni en çok şaşırtan şeylerden biri de (büyük camilerin ve sarayların dışında), yapıların Avrupa'dakilerle,'batta Balkanlar'dakilerle ölçülemeyecek kadar çürük yapılması oldu. İstanbul'daki evlerin çoğu karton veya kontrplaktan

yapılmış gibiydi. Küçük bir darbeyle hepsi çökecekmiş gibi duruyordu.

Modern Türkler göçebe diye anılmaktan hiç hoşlanmazlar; çünkü, göçebeliğin Asyalılara yakıştığını söylerler. Her şey bir yana, bana kalırsa Türkler, kafaları kızdığı zaman tası tarağı toplayıp daha yeşil otlaklar bulmak üzere yola revan olmaya hazır insanlara benzerler. Belki Türkiye'de aralıksız süren iç göçün nedenlerinden biri de budur. Bu, atalardan kalma bir alışkanlıksa, çok ilginç demektir. Hatta çeşitli sosyal sorunlar yarattığı halde.

SOSYAL REFORMCULAR, Atatürk eğer şapka ve harf devrimi yapacağı yerde, başlık parası, kız kaçırma ve kan davası gibi sorunları çözümleseydi, daha iyi ederdi, demektedirler. Böylece, "sosyal enfrastıüktürü gerçekten değiştirmiş olurdu" görüşünü savunmaktadırlar. Fakat, anlaşıldığı kadarıyle Atatürk, bu tür müdahalelerde bulunmaya niyetli değildi. Özellikle aile hayatına karışmaya hiç istekli görünmemiştir.

Atatürk hiç bir zaman kaba bir diktatör olmamıştır. Kararlarının çoğunu, uzun uzun düşündükten ye başkaları ile tartıştıktan sonra almıştır. Türklerin geleneklerini çok iyi bildiği için, aile hayatına sert tedbirlerle karışmanın söz konusu olamayacağı yargısına varmıştı. Niyeti, bu gibi şeyleri laik eğitimin, daha iyi ekonomik şartların, halkını uygarlaş tırmasma bırakmaktı. Beklediği şey yavaş yavaş gerçekleştiğine göre, Atatürk bu düşüncesinde haklı sayılabilir. Ne var ki, gelişme o derece ağır olmaktadır ki, köylerdeki sosyal şartların her zamanki gibi ilkel kaldığım gören öfkeli Türk gençlerinin sabırsızlık göstermesine yol açmaktadır.

Bunlara göre yapılması gereken sosyal ekonomik, ta

nmsal, yönetimsel, kültürel, siyasal ve dinî reformlar öy-
lesine çoktur ki, nasıl tanımlayacaklarını bile kestireme
mektedirler. Bütün suçu da demokrasi rejimine yüklemekte-
dirler. Hedeflerine ancak Atatürk çağındaki tek parti reji-
miyle varılabileceği görüşünü savunmaktadırlar. Mustafa
Kemal'in hiç dokunmadığı sosyal gerçekleri ancak Kema-
list bir seçkin zümrenin (aslında ordunun) gerçekleştirebile-
ceğini ileri sürüyorlar.

Böylece, pratikte bütün sorun, dönüp dolaşıp siyasal
rejime dayanmaktadır. Bu konuda çeşitli nedenler ileri sü-
rülmektedir. İnönü'nün başında olduğu demokratik rejim
yanlıları rejimin kendisinin uygarlığa yöneltici bir yönü ol-
duğu tezini savunmaktadırlar. Türk köylüsü giderek uyan-
makta, uyandıkça da, dışındaki dünyanın neler yaptığını,
kendi yaşama şartlarının işe ne kadar ilkel olduğunu anla-
maktadır. Bir insanı uygarlaştırmaya ya da Batılılaşmaya
zorlamanın bir yaran yoktur. Kaldı ki, siyasal özgürlük, so-
mut bir değerdir; Türkiye'de yüzyıllar süren bir mücadele-
den soma elde edilebilmiştir. Dolayısıyla, her ne pahasına
olursa olsun korunmalıdır.

Demokratik rejime karşı kişiler ise, bu fikrin aldatıcı ol-
duğunu ileri sürmektedirler. Hiç bir özel siyasal rejime, bir
son olarak bakılamaz; rejimler, ilerlemeyi gerçekleştirmeye
yarayan araçlardır, onlara göre. Demokrasiye, Türkiye'nin
en son hedefi denemez. Atatürk'ün de belirttiği gibi, Türki-
ye'nin asıl hedefi, uygarlığa, özellikle Batı uygarlığına ulaş-
maktır. Buna varmak için de, her şey kökünden değiştirilme-
lidir. Oysa, şimdiye kadar demokratik rejimin hiç bir hükü-
meti bunu gerçekleştirmemiştir. Türkiye'de demokratik re-
jim, tutuculuğun ve gericiliğin kalkanı olmuştur. İnönü,
1945'te çok partili rejime dönmekle bir yanlışlık yapmış, ül

kesinin uygarlık yolundaki ilerleyişini yirmi beş yıl geciktirmiştir. İşte şimdi bu yanlışlık artık düzeltilmelidir.

İşte, Türkiye'de iki yan böyle tartışmaktadır. Mücadeleyi kim kazanacak? Kemalistler demokratik rejimler vazgeçmekten çekinmektedirler. Çünkü, böyle bir durumda, Türkiye'nin Avrupa Konseyi'nden de çıkması zorunluluğu doğacak, dolayısıyle, Atatürk'ün Batı.uygarlığı düzeyine ulaşma emeline ters düşülecektir. Yunanistan'ın Avrupa Konseyi'nden çıkartılması, bütünüyle başka bir şeydir. Çünkü, Yunanistan, ister demokratik bir rejimle, ister diktatörlükle yönetilmiş olsun, daima Avrupa'nın bir parçası olacaktır. Ama, acaba Türkiye, Avrupa forumundan çekilirse, bir daha geri dönüşü mümkün müdür?

Öyleyse, bugün yürürlükte olan demokratik rejim içinde, Türkler ülkelerinin ihtiyacını nasıl karşılayacak ve kaç zamandır bekleyen değişiklikleri nasıl gerçekleştireceklerdir? Bu garip bir ikilik ortaya çıkarmaktadır. Bir çeşit Batılılaşma, başka bir Batılılaşma hareketiyle ters düşmektedir. Türkler bugünkü siyasal bunalımlar arasında, işte buna bir çıkar yol aramaktalar.

Avrupa ülkelerini gerçekleştirmek için, Türkler demokratik rejimde karar kılmalıdırlar. Hem de "halk" demokrasisi ya da "güdümlü" demokraside değil, gerçek demokraside. Hiç olmazsa biçim bakımından gerçek demokrasiye muhtaçtırlar. Yine, umutsuz sorunlanmn çözümlenmesi için de diktatörlük, hiç olmazsa otoriter bir önder gereklidir. Kim bilir, belki ikisini bir arada kaynaşüracak, bir yeni rejime kavuşacaklardır. Bugünkü rejim, parlamento hükümetiyle askerî yönetimi bir arada bağdaştırmaktadn. Bu rejime bir ad bulmak gerçekten güçtür. Yoksa, Türkler "demokdikta" rejimini yaratarak Siyasal Bilgiler'e katkıda mı bulunacaklar dersiniz?

18

SONUÇ

BUGÜNKÜ nüfus artışı sürüp giderse eğer, on yıl sonra Türkiye Türlerinin nüfusu 50 milyonu bulacaktır. Yani, büyük bir ulus olacaklardır. Bu 50 milyon insanı bekleyen nedir? Benim görüşüme göre Türkler, ölçülü bir uluslur. Yani, çeşitli ve mümkün olabilecek yönlere sapabilirler. Batısında Avrupa vardu; güneyinde İslâmiyet, kuzeyinde komünizm; doğuda da Sovyetler Birliği ve Çin'in derinliklerine dayanan Türk halkı. Türkler ne yapacaklar? Kimlerle ilişki kuracak^ lar? Türkler, fizik anlamda artık göçebe olmaktan çıkmışlardır; ama, zihin ve kültür yönünden göçebelikleri sürmektedir ve ağu basacak ideolojik etkilerden yana sapabilirler.

Atatürk'ün izinden giderek, eski aşkları olan Avrupa'ya mı yönelecekler? Kitaba şu soruyla başlamıştım: Türkler, Avrupalı mıdır? Sorunun karşılığını da vermedim. Karşılık veremem de buna. Kimse veremez. Fakat, başlangıçtan çok daha yakınım şimdi karşılık vermeye. Türklerin "belki de bir Avrupalı" olabileceklerini söyleyebilirim (bir Afrikalı ya da bir japon ise buna yatkın değildir). Türkler Avrupa'ya girerler ve Avrupa da kendisini iyi karşılarsa, Türklerin de bizler gibi Avrupalı olmamasma hiç bir neden yoktur.

Ben kendim, Türklerin Avrupa'da olmaları gerektiğini düşünüyorum. Çünkü, Avrupa'ya birtakım katkılarda bulunacaklarına inancım var. Türkler Avrupa'yı tamyorlar; yüzyıllar boyunca bu kıtamn_smırlan içinde yaşamışlar, uygarlıklarını ağır ağır sindirmişlerdir. Hiç olmazsa yakın akrabaları Macarlar ve Finliler kadar Avrupa'ya katkıda bulunabilirler; çünkü, Türkler yıkıcı değil, yaratıcı bir ulustur. Bunu yalnız, büyük bir imparatorluk kurup sürdürebilecekleri anlamında söylemiyorum, sanatta da yaratıcı olduklarına ina
, myorum. Kasırga ve deprem gibi Avrupa'nın üzerine çöken Hunİardan ve Moğollardan son derece farklıdırlar (kendileri, onlarla yalandan soydaş olduklarını ileri sürdükleri halde). Anadolu'daki Osmanlı ve Selçuklu anıtlarının ispatladığı gibi, Türkler fethettikleri topraklara çok katkılarda bulunmuşlardır. Ünlü minareler, kubbeler, istanbul'daki saraylar ve kuleler, buna tanıktır.

Ayrıca Türkler, Avrupa için değerli olabilecek meziyetlere sahiptirler/ Hâlâ bir Doğu ulusu olmanın etkisiyle, ruhlarında doğal bir zekâ, derin bir anlayış ve insanî durumlara karşı iyi niyet saklıdır. Belki de bizim gibi maddecilikle daha gözleri iyice kararmadığı için. Türkler Doğuluklanyle, Katı, akılcı Batı anlayışına değerli bir katkıda bulunabilir.

Buna bir de, Türklerin daima yöneten, hiç bir zaman /önerilen olmamalarının verdiği soyluluğu katın. Elbette ranun zararlı etkileri de vardır: Türklerin doğal umursa nazlıkîarı vurdumduymazlıkları, ileri ve yeni tekniklerin >ek çoğundan hiç bilgileri olmaması, biraz da bundandır, sözgelişi, bir sürü görkemli yapılar yapar, soma da bunların >akımının başkalarınca yapılmasını beklerler. Başka baka :ak biri çıkmazsa, yarattıkları görkemli eserin yıkılıp gitmeme bile bile göz yumarlar. Ne var ki, Türkler bugün, Zorda

kaldıkları için, şimdiye kadar hiç yapmadıkları şeyler yapmaktadırlar. Tıpkı Avrupalı aristokratların bir şeyler yapmaya çalışmaları gibi.

Yine de, acaba Türkler Avrupalı olabilecekler mi? Batılılaşmak, Kemalist Türkiye'nin resmî öğretisi olabilir, ama, acaba Türkler de aynı şeyi istiyor mu? Demokratik rejime rağmen, ben, Türklerin gerçek isteklerinin hâlâ ifade edilmediği kanısındayım. Silâhlı Kuvvetler, Türklere yeni bir yön gösterecek olsa, Türkler nereye yönelebilirler? Kuvvetli bir ihtimalle, İslâmiyete doğru bir dönüş yapamazlar. Öyleyse bir yol kalıyor geriye: Komünizm ya da aşırı bir sosyalizm mi?

Her şeye rağmen ben, Türkiye'nin komünist bir rejim de karar kılabileceğini sanmıyorum. Türklerde çok güçlü bir bağımsızlık ve eşitlik duygusu vardır. Köylüler, geçmişlerinden dolayı, hiç bir zaman etkili bir proletarya sınıfı durumuna gelememiştir. Totaliter yöntemlerin Türklere uygun düşeceği fikrine de benim aklım pek yatmıyor. Bir çeşit diktatörlükte karar kılabilirler; ama ya komünizm? Çok şüphe ederim doğrusu. Yanılmadığımın ispatlanması da, en büyük umudumdur. Türkiye'ye komünizmin dışarıdan kabul ettirilmesi ihtimali de yoktur elbette.

Avrupa'nın bir parçası olan Türkiye ile belki de tahminlerden daha çok sayıda Türk'ün hayalinde, yaşattığı, doğuya uzanan büyük bir Türkiye, Bulgaristan'dan Gobi çölüne kadar uzanan halkları içine alan bir konfederasyon arasındaki çatışmadan doğabilir. Birkaç büyük patlama dışında, Türkçülük, Türkiye'de 50 yıl bir tabu olmuştur. Bu görüşü savunanlar (özellikle solcular tarafından) "ırkçı", "aşırı milliyetçi" ya da "faşist" olarak suçlanmışlardır. Fakat, bu tutumun değişmekte olduğu üzerine belirtiler vardır. Bu

gün "dışarıdaki Türklere" karşı ilgi duymak, giderek moda halini almaktadır.

Bu arada Orta Asya'da yaşayan 40 milyon Türkten ayrı olarak, Yunanistan'da, Bulgaristan'da, Yugoslavya'da, Romanya'da, Kıbrıs, Kırım, Irak ve İran'da da Türk azınlıklarının yaşadığı unutulmamalıdır. Kıbrıs dışında, bunlar sayıca pek kabarık azınlıklar değillerdir. Ama, "anavatan"dan gerekli ilgiyi görürlerse, yeteri kadar etkili olabilirler.

Son zamanlarda büyük İstanbul gazetelerinden birinde, eski bir subayın, orduda önemli mevkilere yükselmiş zeki bir Türk'ün, 1960 cuntasına çok yakın olduğu bilinen birinin, önemli bir yazısı yayınlandı. Yabancı hükümetlerin yönetimi altında yaşayan "diğer Türkler"in, Türkiye Cumhu riyeti'ne dünyadaki tek bağımsız Türk devleti gözüyle baktıklarını, onu TiderTeri olarak gördüklerini ve "ümit besle-diklerini" ileri sürüyordu. Aslında, kıyamet kopartacak bir iddiaydı bu. Böylesine dengeli biri bunu açıkladığına göre, daha pek çok kimse de bu biçimde düşünüyor demekti. Bu nedenle, Türkiye'de Türkçülük akımlarının alevlenmesi ihtimalini de uzak tatmayacağım.

Tarih boyunca, hepimizin çok iyi bildiği gibi, coğrafî birtakım büyük değişiklikler olmuştur. Cape burnunu dolaşarak Hindistan'a ulaşan yol bulununca, Akdeniz'deki şehir devletler, eski önemlerini yitirmişlerdir.

Önümüzdeki çağda Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki bir çatışma dünya sahnesine egemen olacaksa, Orta Asya pekâlâ bir pilot bölge olabilir. Yalnız gezginlerin ve kâşiflerin bildiği bu garip topraklar, manşetlerde yer alabilecektir: Hazar ve Aral denizleri, Pamirler, Yenisey ve Lena, Takla Makan ve Gobi gibi romantik adlar, gazetelerin birinci sayfalarına geçecektir. Böyle bir durumda, Türkler dünyanın

diken üstündeki bölgelerinde yaşamak zorunda kalacaklardır. Daha da ileride Sovyet ve Çİn İmparatorluklarının parçalanması söz konusu olursa, ulusların kendi kaderlerini kendileri belirlemesi ilkesi uyarınca, Türkler haklı olarak bir zamanlar gerçek anavatanları olan ve bugün de olmakta sürüp giden yerlere sahip çıkacaklardır.

Önceden de sözünü ettiğim "kuzey doğu güney batı" alternatifleri elbette dokunulmaz değildir. Türkler arasında her şey mümkündür. Bir Türk'ün sırayla hem komünist, hem Türkçü; hem Müslüman; hem komünist, hem Müslüman ve Avrupalı olmaması için bir neden göremiyorum. Türkler için zor olan, Avrupa ya da Asya ile sıkı sıkıya bağlanmaktır.

Fakat Türkler, Doğu ile Batı arasında, öbür uluslara göre belki de durumlarını en iyi saptayan bir ulus olduklarına göre, tarihlerinin en önemli kararım alma .zamanında, gelecekteki yollarını çizecek güçlü bir etkinin altında kalmaya ihtiyaç duyacaklardır. Atatürk bundan kırk yıl önce Türklere bir güzel Batı duşu yapmıştır. Onun izinden gidenler de aynı biçimde inançlı birer Avrupalıdır. Şimdi onları, kucağımızı açarak olamasa bile, hiç değilse mantığımızla karşılayıp bağrımıza basmak sırası bizlerde, yani Avrupalılardadır. Türkler öteden beri Avrupa ile olan ilişkilerinde hassas davranmışlardır. Avrupa, Türkleri engelleyecek olursa ya da isteklerine kulak asmazsa, öfkeyle, içten gelerek sert bir tepki göstermeleri, yeniden İslâmiyete, Türkçülüğe, Asya'ya dönmeleri mümkündür. Soylarının kanı, bu konuda kültürden çok daha etkili olabilir. Onları Avrupalı kardeşlerimiz olarak kabul edip Batılılaşma çabalarını cesaretlendirmeliyiz. Ben kendim, Türklerin yeni kurulan bir Avrupa'da, bizimle birlikte yan yana olacaklarını umut ediyorum.

MEVLEVİ DERVİŞLERİ

KONYA'DA düzenlenen Mevlevi ayinlerinin ana görünümü şöyledir: Tepelerinde geleneksel külahları, sutlarında siyah, zengin hırkalarıyle, 16 derviş, başlarında Mevlevi Şeyhi ile salona girerler. 20 müzisyenden oluşan bir topluluk da, Mevlevi müziği çalmaya başlar.

Sazların en önemlisi, neydir. Ayrıca rebab, bir keman, birde kuddum bulunur. Büyüleyici bir nakarat halindeki müzik, Batı'nm hiç alışmadığı bir ritim içinde, bu garip ayinin mistik havasını iyice gerginleştirir.

Önce, dervişler hareket etmeden yerde otururlar, başlarını derin bir huşu içinde öne eğerler. Bu sırada müzisyenlerden biri dinî bir şiir okur. Ardından' bir yalvarmayı andıran ney solosu gelir. Dervişler doğrulup yerlerinden kalkarlar, başlarında şeyhleri, giderek hızlanan bir yürüyüşle salonu üç defa dolanırlar. Üçüncü turdan soma ayinin asıl düğüm noktasına hazır duruma gelirler. Dervişler ağır hırkalarını sırtlarından atıp beyaz, yere kadar değen uzun etekli elbiseleriyle kalırlar. Artık semâ ayini için hazırdular.

Bu an herkesçe beklendiği halde, yine de seyredenler için en beklenmedik bir sırada olur. En baştaki derviş, şeyhin elini öper, soma kollarım göğsünde kavuşturup omuzla

nnı kaldırır. Bu hareketi belli etmeden yaptığı sırada, önce yavaş yavaş, soma hızlanarak ve akreple yelkovanın döndüğü yönün tersine dönmeye başlar. Öteki dervişler de kendisini izlerler.

Seyredenler ister istemez dervişlerin kendi istekleriyle değil de, çok üstün ve yüce bir gücün emriyle döndükleri izlenimine kapılır. Dönüşleri hızlandıkça, yine kendi isteklerinden çok, merkezkaç kuvvetiyle oluyormuş gibi, kollan havaya kalkar. En sonunda dimdik olur kollar. Bütün ayin boyunca da sağ ellerini avuç içi yukan, sol ellerinin avuç içi de yere bakar.

Şimdi 16 derviş de, kimi hızlı, kimi daha yavaş, fakat hepsi akreple yelkovamn dönüş yönünün tersine doğru, kusursuz bir düzen ve dakiklikle dönmektedir artık. Uzun külâhlı başlan, vücutlan ile küçük bir açı oluşturur, pırıl pınl etekleri çemberler çizerek uçuşur. Hareket, gerçekten garip, güzel ve eşsizdir. Usta dervişlerin bir buçuk saat hiç durma «dan döndüğü söylenir.

Mevlevi Şeyhi'nin bana anlattığına göre, ayinin sembolü şudur: Siyah hırka, mezarı temsil etmektedir. Yüksek külahlar da, mezar taşlannı. Beyaz dans entarileri ise, kefeni. Derviş önce yüce Tann'nm emriyle ölmektedir. Acele yürüyüş, insan yürüyüşüdür. Siyah hırkalann sırttan çıkanltıl ması, mezardan kalkışı canlandırır. Omuzların çökmesi, Tann'nm isteğine mutlak boyun eğmek demektir.

Ayinin en ilginç bölümü olan, semâ denen dönüş hareketi ise, Mevlevi inancına göre, Mutlak'la mistik birleşmenin mümkün olduğunu ispatlar. Saatin akrebiyle yelkovanının ters yönünde dönüş ise, dünyanm dönüşüne uygun olduğu içindir. Yukan bakan sağ elin avcuyle cennetten Tan rı'nın bağışı alınmakta, sol avuçla dünyaya aktanlmaktadu.

Derviş, ayin sırasında sol ayak başbarmağı üzerinde döner. Sol bacak, "sütun" diye bilinir; onu çevresinde dönen sağ bacak ise, "çark" diye anılır. Usta olmak için çok çalışmak gerekir. Acemi dervişler yere çakılan bir çivinin çevresinde dönmeyi deneyerek çalışırlar. Çiviyi sol ayaklarının bir ve ikinci parmakları arasında tutarlar. Başlarının dönmemesi için de, gözlerini sol tırnak uçlarına dikerler.